

AZƏRBAYCAN DİLİ

4

DƏRSLİK

*Rafiq İsmayilov
Solmaz Abdullayeva
Dilruba Cəfərova
Xanım Qasımova*

AZƏRBAYCAN DİLİ

4

Ümumtəhsil məktəblərinin
4-cü sinfi üçün dərslik

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin
04.07.2011-ci il tarixli, 1158 №-li əmri ilə
təsdiq edilmişdir.

Rafiq İsmayılov
Solmaz Abdullayeva
Dilruba Cəfərova
Xanım Qasımova

AZƏRBAYCAN DİLİ (4-cü sinif üçün dərslik)

Bakı: Altun Kitab, 2011. 224 səh.

Rəyçi	<i>Mahirə Cəfərova</i> <i>Qazax rayon Aslanbəyli kənd orta məktəbinin müəllimi</i>
Redaktorlar	<i>Kəmalə Cəfərova</i> <i>Vüsələ Şəfiyeva</i>
Rəssamlar	<i>Elçin Cabbarov</i> <i>Səidə Eyvazova</i>
Tərtibatçılar	<i>Rəşad Nəbiyev</i> <i>Səidə Eyvazova</i>

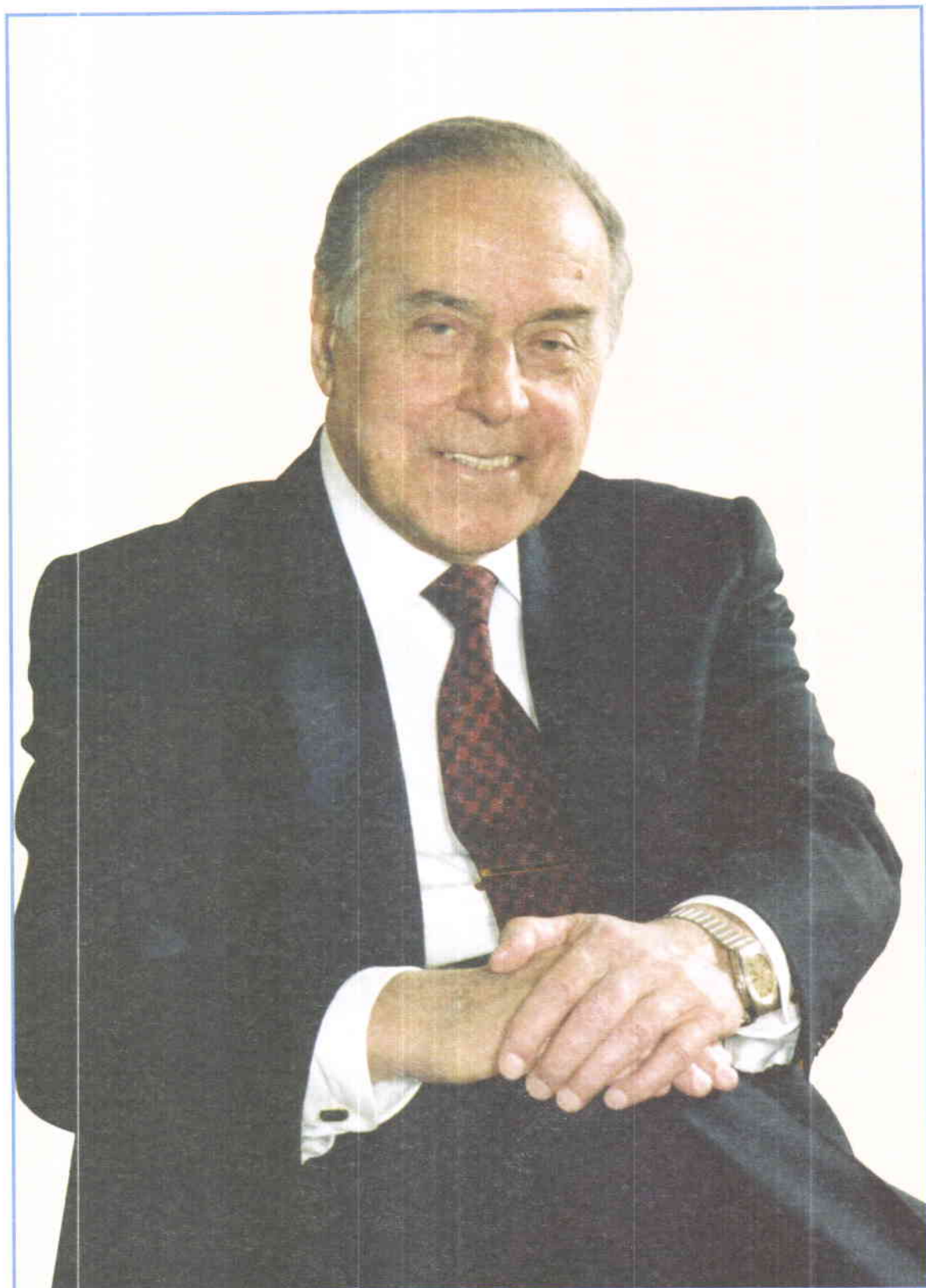
Yazıçı və şairlərin dərslikdə istifadə olunan bəzi əsərləri dərslik müəllifləri tərəfindən müvafiq yaş qrupu üçün uyğunlaşdırılmışdır.

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı bir hissəsini yenidən çap etdirmək, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

ISBN 978-9952-24-090-0

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2011

© “Altun Kitab” MMC – 2011

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

MÜNDƏRİCAT

MÖVZULAR		səhifə
BÖLMƏ 1. AİLƏ VƏ MƏKTƏB	9-36	
● Futbol topu		10-13
● Baba və nəvə		14-15
● “Beş” qiyməti		16
● Kitab daha maraqlıdır		17-19
● Ruminin məsləhəti		20-21
● Birinci addım		22-27
● Bağışlayın, uşaqlar, gecikmişəm		28
● Ən qiymətli		29-30
● Nehrə		31
● Tom özünü fəda edir		32-36
BÖLMƏ 2. NİYƏ BELƏ DEYİRİK?	37-62	
● Natiqlik məharəti haqqında		38
● Az danışmağın gözəlliyi		39
● Sözüün qüdrəti		40-41
● Hikmət xəzinəsi		42
● Heydər Əliyevin kəlamları		43-44
● Azərbaycan–Türkiyə		45
● Bayrağım		46
● Əsgər marşı		47
● İtə ataram, yada satmaram		48-50
● Çünki oldun dəyirmançı		51-56
● Qədim yunan sözləri		57-58
● Niyə “Siz” deyirik?		59
● Öz arşınınla ölçmə		60-61
● Hər şey sənin əlindədir		62

MÖVZULAR		səhifə
BÖLMƏ 3. ZƏHMƏTKƏŞLİK		63-90
● Halal pul		64-65
● Qurucu		66-68
● Təndir tikə bilməyən ev tikə bilməz		69-70
● Bir boşqab sıyıq		71-74
● Ən böyük xəzinə		75-76
● İlk dərs		77-78
● Ruzini verən Allahdır		79-82
● Hədiyyə		83
● İki qardaş		84-85
● Hökmdar qardaşlar		86-88
● Kirpinin düz sözü		89
● Hazır yuva		90
BÖLMƏ 4. YÜZ MİN "NİYƏ?"		91-116
● Niyə?		92
● Meynə niyə ağlayır?		93-94
● Üşümürmü görəsən?		95
● Niyə məhz sual işarəsi?		96
● Lampa niyə söndü?		97-98
● Tülkü niyə suya girir?		99-100
● Yarasa nə üçün gecə ova çıxır?		101-102
● Yarasa		103
● İlanlar niyə rəqs edir?		104-105
● Dünyagörmüş baba		106-107
● Möcüzələr niyə yox olur?		108-109
● Zəməzəm suyu		110-111
● Güzgünün tarixi		112-113
● Bağban sincab		114-115
● Qazların uçuşu		116

MÖVZULAR		səhifə
BÖLMƏ 5. DOSTLUQ		117-144
● Üç mirvari		118-119
● Qan qardaşlığı		120-121
● Yoldaşlıq köməyi		122
● Qaraca qız və Ağca xanım		123-127
● İki nar		128
● Qonur ayı		129
● Mauqlinin dostları		130-134
● Unudulmuş dost		135-136
● Şah Abbas və vəzirləri		137
● Yol söhbəti		138-139
● Fikrətin dostu		140-141
● Səxavətli ağac		142-143
● İki qonşu		144
BÖLMƏ 6. ANA TƏBİƏT		145-170
● Təbiətin dostları		146-147
● Meşələrin dostluğu		148-149
● Suallar, cavablar		150
● Çil toyuq		151-152
● Gülgəz		153-157
● Heyvanlar		158-159
● Buğda üşüyürmü?		160-161
● Novruz bayramı		162
● Papaq		163
● Qızıl balıq		164-165
● Sağsağan nə axtarırdı?		166
● Yaz		167
● Qayğıkeş		168
● Alma ağacı		169-170

BÖLMƏ 7. ƏXLAQİ DƏYƏRLƏR 171-198

● Məni itirməyin	172-173
● Ən böyük dövlət	174
● Buz	175-176
● Çinar ağacı. Xan çinar	177-178
● Çiçək – yeddi rəng ləçək	179-182
● Yaxşılığa əvəz	183
● Dəvə ilə ver	184
● Hamilər	185
● Körpə nəğmənin nağılı	186-188
● Lalə və Məryəm	189-190
● Məftunun bağa getməsi	191
● Zəhmət və Zinət	192-196
● Xor	197
● Qələbənin sirri	198

BÖLMƏ 8. KAINATIN SİRLƏRİ 199-223

● Qəza	200-202
● Aysel və Kənan	203-206
● Kainatın sirləri	207-210
● Məktəbdə	211-213
● Üzgüçülük hovuzunda	214-216
● Virtual əlaqə	217-218
● Həftəsonu	219-220
● Vida	221-223

AİLƏ VƏ MƏKTƏB

BÖLMƏ

1

FUTBOL TOPU

1-ci hissə

Dərs ilinin 1-ci günü idi. Yay tətili ərzində Adilgilin məktəbi tam təmir olunmuşdu. Divar və döşəmələrdən rəng iyi gəlirdi. Ağappaq divarlar, səs keçirməyən plastik pəncərələr, tünd yaşıl yazı lövhəsi, divara vurulmuş rəngli plakatlar, yeni rahat partalar – hər şey adamda oxumaq, çalışmaq həvəsi yaradırdı.

Lakin Adilin oxuduğu 4^p sinfinin oğlanlarını daha çox başqa şey maraqlandırırdı. Onlar gözlərini pəncərədən çəkmirdilər. Sinfin pəncərələri futbol meydançasına açılırdı. Meydança isə gəl-gəl deyirdi. İndi onun yaşıl ot örtüyü vardı. Qapıların dirəkləri rənglənmiş, yeni tor çəkilmişdi. Meydançanın kənarları, hətta cərimə meydançası da ağ rənglə xətlənmişdi.

Sinfin başqa oğlanları kimi, Adilin də bir gözü pəncərədə idi. Hamı bu gözəl meydançada futbol oynayacağı anı böyük səbirsizliklə gözləyirdi.

Tənəffüs zamanı uşaqlar pəncərənin ağzına yığışdılar.

– Ay da! Əsl futbol meydançasıdır.

– Xətləri görürsən, necə aydındır?! Daha aut olanda heç kim mübahisə etməyəcək.

– Hətta penaltinin yeri də işarə olunub. Daha ayaqla on bir metr ölçməyəcəyik.

Uşaqlar qərara gəldilər ki, dərstdən sonra gedib evdə nahar etsinlər, futbol oynamaq üçün valideynlərindən icazə alıb meydançaya yığışsınlar. Bu vaxt Ramiz dilləndi:

– Amma belə meydançada köhnə topla oynamaq düzgün olmaz. Bəlkə, pul yığaq, təzə top alaq?

Hamı razılaşdı. Əllərini ciblərinə salıb qurdalandılar. Doğrudur, bəziləri pirojki, buterbrod pulundan imtina etməli oldu. Amma nə etmək olar, belə bir meydançada futbol oynamaq həvəsi çox güclü idi. Xırda pulla olsa da, düz on manat yığıldı. Bu isə yaxşı top almaq üçün kifayət idi. Pulu Adilə verib top almağı ona etibar etdilər. Qərarlaşdılar ki, axşam saat beşdə meydançanın yanında yığışsınlar.

1 Sənə, bu əsərin baş qəhrəmanı kimdir: Ramiz, yoxsa Adil? Cavabını əsaslandırmaq üçün mətndən parçalar seç və oxu.

2 Uyğunluğu müəyyən et.

1) tünd yaşıl	A) divarlar
2) plastik	B) yazı lövhəsi
3) rahat	C) plakatlar
4) ağappaq	Ç) pəncərələr
5) rəngli	D) partalar

3 Əsərin davamı ilə bağlı öz variantını təqdim et.

2-ci hissə

Adil evə gəlib nahar etdi. Sonra müəllimin verdiyi ev tapşırıqları ilə məşğul oldu. O, tez-tez atasının dünən bağışladığı saata baxırdı. Atası bu saati Adilə verəndə demişdi:

– Sən artıq böyük oğlansan. Vaxtını planlaşdırmağı, rejimlə yaşamağı bacarmalısan. Ona görə də bu saati sənə hədiyyə edirəm.

Saat beşin yarısında Adil idman paltarını geyinib evdən çıxdı. O, yol boyu necə futbol oynayacağını düşünürdü: “Görəsən, hücumçu olsam yaxşıdır, yoxsa müdafiəçi? Əşi, nə fərqi var, tək qapıçı olmayım”.

İdman malları mağazası Adilgilin evinin yanında, beşmərtəbəli binanın altında yerləşirdi. Mağazaya bitişik böyük bir aptek də var idi. Adil mağazaya girməmişdən əvvəl vitrindəki futbol toplarına nəzər saldı. Sarı-mavi rəngli top daha çox xoşuna gəldi. Qərara gəldi ki, pul çatsa, elə bu topu alsın. Bu vaxt o, aptekin qabağında bir oğlanın divara söykənib ağladığını gördü. Oğlan çox balaca idi. Birinci sinif şagirdinə oxşayırdı.

Adil oğlana yaxınlaşıb soruşdu:

– Sənə nə olub, niyə ağlayırsan?

Oğlan daha da ucadan ağladı. Adil onun göz yaşlarını sildi.

– Ağlama. Azmısan, ya səni incidiblər?

Oğlan burnunu çəkib başını silkələdi:

– Yox, azmamışam, məni heç kim incitməyib. Mən... mən... anamın dərmanını salıb sındırmışam.

Uşaq yerdəki şüşə qırıntılarını göstərib bərkdən hönkürdü:

– Mən şüşəni bərk-bərk tutmuşdum, ancaq o, əlimdən sürüşüb düşdü.

Adil uşağı sakitləşdirməyə çalışdı. Soruşdu:

– Deməli, anan xəstədir?

– Hə. Həkim gəldi, bir kağızın üstünə nə isə yazdı. Anam həmin kağızı, bir də on manat pul verdi ki, aptekdən dərman alım. İndi mən anama nə deyəcəyəm?!

Adil ovcundakı pullara, bir də vitrindəki sarı-mavi topa baxdı. O, uşağın əlindən tutub onunla birlikdə aptekə daxil oldu. Satıcıya yaxınlaşıb əlindəki pulları piştaxtanın üstünə tökdü və dedi:

– Xahiş edirəm, bu uşağa verdiyiniz dərmandan birini də verin.

Adil dərmanı alıb uşağa verdi. Onu yola salanda bərk-bərk tapşırıdı:

– Bax əlindən salma ha!

Uşaq uzaqlaşdıqdan sonra Adil atasının bağışladığı saata baxdı. Saat beş tamam idi...

*İlham Ağayevin
“Dərman” hekayəsi əsasında*

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

4 Hekayənin hansı hissəsi səni daha çox təsirləndirdi? Cavabını əsaslandır.

5 Adilin hərəkətinə öz münasibətini bildir. Sən onun yerində olsaydın, nə edərdin?

6 Adil haqqında bunlardan hansını demək olmaz?

- A) Xeyirxahdır.
- B) Mərhəmətlidir.
- C) Məsuliyyətsizdir.

7 Səncə, nəyə görə müəllif mətnin sonunda saatın beş olduğunu vurğulayır?

SÖZ EHTİYATI

8 Göy rənglə verilmiş cümlələri diqqətlə oxu. “Həkimin yazdığı kağız” necə adlanır?

A) məktub B) resept C) açıqca

9 Hansı cümlələrdə fel məcazi mənada işlənib?

1. Adil onun göz yaşlarını sildi.
2. Oğlan burnunu çəkdi.
3. Adil uşağı sakitləşdirdi.
4. O, vitrinə nəzər saldı.
5. Uşağı yola saldı.
6. Həkim kağızın üstünə nə isə yazdı.

DİL QAYDALARI

10 Mətnin 1-ci hissəsində altından xətt çəkilmiş cümlədə hansı sözlərin deyilişi ilə yazılışı fərqlidir? Hansı sözdə:

- cəm şəkilçisinin deyilişi ilə yazılışı fərqlənir?
- hərflərin sayı səslərin sayından çoxdur?
- tələffüz zamanı kar samit cingiltili samitlə əvəz olunur?
- tələffüz zamanı [q] samiti [x] samiti ilə əvəz olunur?

YADDA SAXLA!

Sözün səs tərkibi haqqında danışarkən onun yazılışı deyil, tələffüzü əsas götürülür. Məsələn, “ailə” [ayilə] sözündə dörd deyil, beş səs var, üçü sait, ikisi samit səmdir.

11 “Yay tətili ərzində Adilgilin məktəbi tam təmir olunmuşdu” cümləsində hansı sözlərin birinci saiti uzun tələffüz olunur?

12 Şəkilçiləri müvafiq sözlərə artırmaqla yeni sözlər yarat.

-ça -ıntı -siz -ləş -lan -çu -ıcı

səbir..., meydan..., futbol..., sat..., qır..., marağ..., sakit...

BABA VƏ NƏVƏ

Baba nəvəsi ilə şəhərə gəldirdi. Babanın ağılı iti idi, nəvənin isə gözləri və qulaqları. Yolun kənarındakı ağacın yanından ötəndə nəvə səs eşidib ayaq saxladı. Yuvasından düşmüş ətcəbala bir quş otluqda çırpınır, civ-civ civildəyirdi...

Nəvə quş balasını ehtiyatla əlinə götürüb babasına göstərdi. Baba bir quş balasına baxdı, bir ağacdakı yuvaya, başını buladı:

– Yaman yerdə axşamladıq, bala. İndi biz nə edək?..

– Necə nə edək, ay baba? – Nəvə heç nə başa düşmədi.

– Bu saat anası xəbər tutub vay-şivən qoparacaq. Balanı tez qaldırıb yuvasına qoymaq lazımdır. Mən də ki qoca kişi, ora necə dırmaşım?..

Nəvə məsələni anladı.

– Bəs mən burada nəyəm, ay baba?.. – dedi.

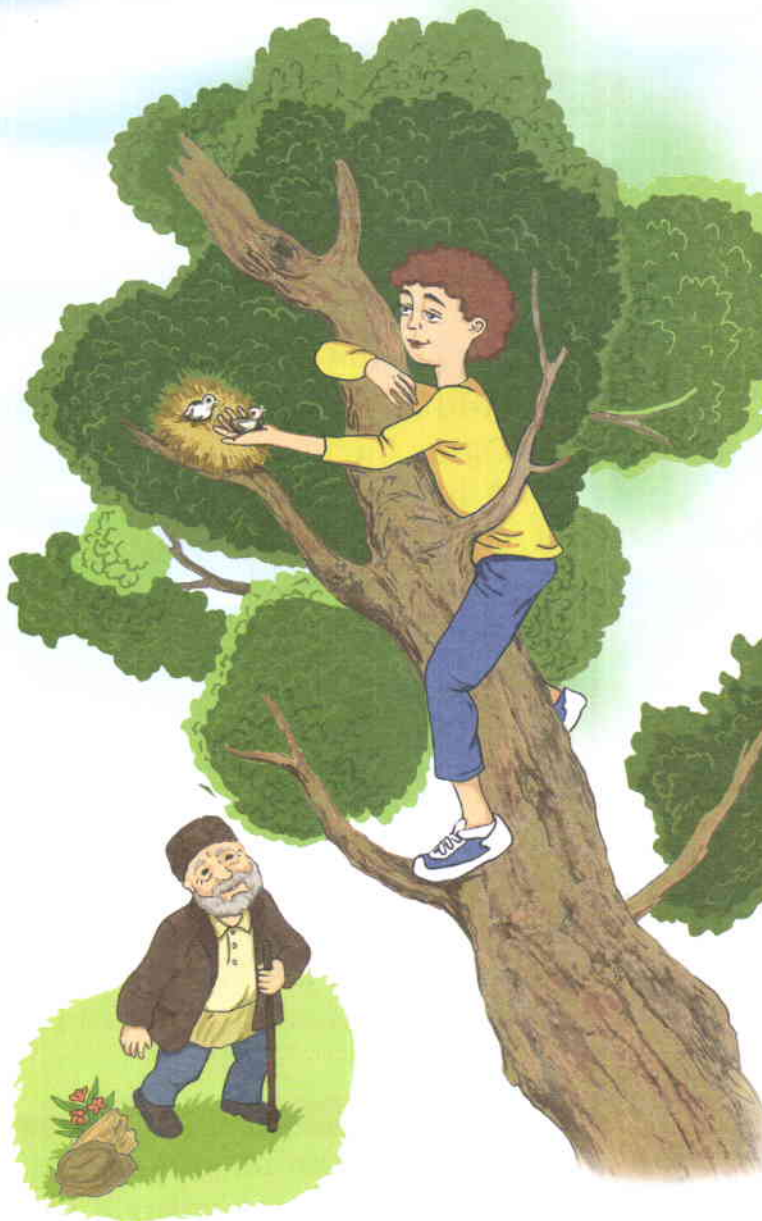
Nəvə bir göz qırpımında kimi ağaca dırmaşdı. Bala quşu yuvasına qoydu. Sürüşüb aşağı düşdü.

Baba fəxrlə nəvəsinə baxıb dərindən köks ötürdü və yola düzəldi. Nəvə arxadan ona çatıb soruşdu:

– Niyə köksünü ötürdün, baba?..

– Ötən günlərim, cavanlığım yadıma düşdü, bala. Bir vaxt mən də sən kimi budaqdan-budağa atlanardım. Heyif o günlərdən!..

Bir azdan onlar kəndin kənarındakı avtobus dayanacağına çətdilər. Burada xeyli adam vardı. Onlar babanı görəndə kimi hörmətlə ayağa

qalxdılar. Ehtiramla baş əydilər. Hətta neçə nəfər yaxınlaşıb qoca ilə əl tutdu, əhvalını xəbər aldı.

Avtobus gəldi. Babanı **irəli** buraxdılar. Sürücü də onu gülər üzlə qarşıladı...

Şəhərə çatanda cavanlar avtobusdan düşməkdə babaya **kömək** etdilər...

Avtobus təzəcə uzaqlaşmışdı. Nəvə babasını həsədlə **süzüb** dərindən köks ötürdü. Bu, babanın nəzərindən yayınmadı.

– Niyə köksünü ötürdün, oğul bala?..

– Mən də sən kimi qoca olmaq istərdim, baba...

Baba bığaltı **qımışdı**:

– Qocalıq nə olan şeydir ki, ondan ötrü ürəyin atlanır, bala?..

– İstəyirəm mənə də hamı hörmət etsin, baba...

– Həə, məsələ aydındır, – baba saqqalını **sığalladı**. – Amma sən bir şeyə yaxşı fikir verməmişən, bala. O avtobusda məndən də qocaları vardı. Mənə yalnız qocalığıma görə hörmət etmirlər. Xətir-hörməti insana qocalıq gətirmir. Onu illər uzununu xeyirxah əməllərinlə özün qazanmalısən. Odur ki, qocalmağa tələsmə. İstəsən də, istəməsən də, vaxtı çatanda o özü gəlib səni tapacaq...

Eyvaz Zeynalov

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Mətnəki hansı cümlələr əsərin ideyasını ifadə edir?
- 2 Mətnin sonundakı nöqtələrin yerinə daha hansı fikirləri əlavə edərdin?

SÖZ EHTİYATI

- 3 "İti" sözü hansı sözün əlamətini bildirdikdə həqiqi mənada işlənir?
A) ağıl B) bıçaq C) qulaq
- 4 Mavi boşluğun yerinə hansı söz uyğun gəlir?
A) pişik B) keçi C) quş
- 5 Mavi rəngli sözləri hansı sözlərlə əvəz etmək olar?
- 6 "Köksünü ötürmək" ifadəsi ilə yaxınmənalı ifadə:
A) nəfəs almaq B) ah çəkmək C) hay-küy salmaq

“BEŞ” QIYMƏTİ

Qiymət cədvəlinə baxıram sənin,
A qızım, nə yaxşı qiymətlərin var,
Hər “beş”in, hər “dörd”ün üstündə, yəqin,
Nə qədər zəhmətin, alın tərini var.

Bar verən ağacı, – söylədi bağban, –
Kənardan seyr etmək necə şirindir.
Sənin cədvəlinə qıvrılıb yatan
“Beş”lərin yuxusuz gecələrinidir.

Onların hər biri dönüb çırağa
Həyat yollarına işıq tutacaq.
Dönsə də ürəyin bu gün bir dağa,
Öz qiyməti vardır həyatın ancaq.

Qoy axıb işdə də alınının təri,
Bəzəsin yurdunda səhranı, düzü,
Bax bu gün aldığı “beş” qiymətləri
Sabah təsdiq etsin həyatın özü.

Bəxtiyar Vahabzadə

DİL QAYDALARI

- 1 Şeirdən tərkibində yalnız incə saitlər olan beş söz seç.

YADDA SAXLA!

Azərbaycan dilinin əsas qanunlarından biri **ahəng qanunudur**. Bu qanuna görə, sözdəki saitlər yalnız qalın və ya yalnız incə olur. Məsələn: *gəcə, alın*. Həm incə, həm də qalın saitləri olan sözlər ahəng qanununa tabe deyil. Məsələn: *səhra, həyat*.

- 2 Sol sütunda altından xətt çəkilmiş şəkilçiləri sağ sütundakı sözlərə artır. Şəkilçidə hansı dəyişikliyin baş verdiyini izah et.

qiymətl <u>ər</u>	kitab...
cədvəld <u>ə</u>	jurnal...
şirind <u>ir</u>	acı...

KİTAB DAHA MARAQLIDIR

Fəridin kompyuter oyunları içərisində ən çox sevdiyi oyun “Hörümçək adam” idi. Bu oyunu o qədər oynamışdı ki, Hörümçək adamı istədiyi kimi hərəkət etdirirdi. Klaviaturanın düymələrini basdıqca Hörümçək adam düz divara dırmaşır, bir bina-dan o birinə tullanır, düşmənləri ilə döyüşə girirdi. Fərid özünü Hörümçək adamın yerində təsəvvür edir, gecə yatanda da yuxuda onu görürdü.

Valideynləri Fəridi bu [aludəçilikdən](#) çəkəndirməyə çalışırdılar. “Bəsdir oynadın, gözün xarab olar”, – deyirdilər. Amma çox dərinə getmirdilər. Çünki Fərid dərslərini hazırladıqdan sonra oynayırdı. Həm də ki axı o, əlaçı idi. Əlaçılara isə, bildiyiniz kimi, çox şeyi icazə verirlər. Odur ki, Fərid fürsət tapan kimi kompyuter masasının arxasına keçib sevdiyi oyuna başlayırdı.

Günlərin bir günü kompyuterin proqram təminatı sıradan çıxdı. Heç bir proqram açılmırdı. Fəridin atası kompyuteri götürüb ustaya apardı. Axşam işdən qayıdanda dedi ki, kompyutərə virus düşüb. Usta proqram təminatını təzələyib bir həftəyə kompyuteri qaytaracaq.

Fərid çox məyus oldu. O, sevimli əyləncəsindən məhrum olmuşdu. Bir həftə Hörümçək adamsız necə yaşayacaq?

Ertəsi gün Fərid ev tapşırıqlarını yerinə yetirdikdən sonra otaqda var-gəl edirdi. Hörümçək adam onun beynindən çıxmırdı. O, sevimli qəhrəmanı üçün çox darıxırdı. Fərid rəfdəki kitablara nəzər saldı. Anası ona çoxlu uşaq kitabı almışdı. Lakin Fərid onlara maraq göstərmirdi. Hərflər, sözlər, cümlələr... Məktəbdə oxu, evdə oxu... Nə qədər olar?! Heyif deyil kompyuterdə oynamaq! Birdən Fəridin gözü bir kitaba sataşdı. Kitabın üzündə Hörümçək adamın şəkli var idi. Özüdür ki var! Bu, “Hörümçək adam” kitabı idi. Fərid əvvəlcə müəllifin adını oxudu: Sten Li. Sonra isə divanda əyləşib kitabı oxumağa başladı.

Necə də maraqlı idi! Fərid “Hörümçək adam” oyununu, bəlkə də, yüz dəfə oynamışdı. Amma, sən demə, sevimli qəhrəmanı haqqında heç nə

bilmirmiş. Bu adam Peter Parker adında bir **yeniyetmə** imiş. Təsadüfən bir hörümçək onu sancır və Peterdə hörümçəyə xas olan bacarıqlar yaranır. O, tor qurmağı bacarır, qaranlıqda görür, düz divarla yuxarı dırmaşa, torun köməyi ilə uzaq məsafəyə tullana bilir. Fəridə ən çox maraqlı görünən isə Peterin xarakteri idi. Öz bacarıqlarından istifadə edib Hörümçək adam insanlar üzərində hökmranlıq edə bilərdi. Lakin o, köməksizləri pis adamlardan müdafiə edir, çətinliyə düşmüş insanlara kömək edirdi. Hörümçək adamın doktor Oktopusla mübarizəsi isə kitabın ən maraqlı yeri idi.

Fərid kitabdan ayrılı bilmirdi. Görəsən, Hörümçək adamın taleyi necə olacaq? O, doktor Oktopusa qalib gələ biləcəkmi? Əsəri oxuyarkən keçirdiyi hislər Fəridə ləzzət verirdi. Nəhayət, o, kitabı oxuyub qurtardı. İndi elə bil içində bir boşluq yaranmışdı. Bu hisləri yenidən keçirmək istəyirdi.

Fərid yenə də kitab rəfinə nəzər saldı. “Aha, bu nədir? Aleksandr Belyayev. “Amfibiya adam”... Deyəsən, bu haqda nə isə eşitmişəm. Baxaq görək bu necə kitabdır”. İki gündən sonra suyun altında yaşamağı bacaran İxtiandr adlı gənc haqqında kitab da sona çatdı...

Beləcə, bir həftə keçdi. Fəridin atası kompyuteri gətirib masanın üstünə qoydu və dedi:

– Proqramçıdan xahiş etdim ki, “Hörümçək adam”ı da yazsın.

Fərid oxuduğu kitabdan gözünü çəkmədən dilləndi:

– Lap yaxşı.

– Oynamayacaqsan? – deyə ata təəccüblə soruşdu.

– Yox, kitab oxuyuram.

– Nə kitabdır ki?

Fərid oxuduğu kitabın üzünü atasına göstərdi:

– Herbert Uels. “Görünməz adam”.

SÖZ EHTİYATI

1 Əvvəlcə mətndən çıxış edərək, sonra lüğətin köməyi ilə “*aludəçilik*” və “*yeniyetmə*” sözlərinin mənalarını araşdır.

2 Doğru, yoxsa yanlış?

1. Fərid kompyuter oyunlarına aludə olduğundan dərslərini yaxşı oxumurdu.
2. Fərid müəllimin tapşırığı ilə bədii əsərlər oxumağa başladı.
3. Fərid Hörümçək adam haqqında kitabdan daha çox məlumat əldə etdi.
4. Fərid bir həftə ərzində dörd kitab oxudu.
5. Atası kompyuteri gətirəndə Fərid artıq üçüncü kitabı oxuyurdu.

3 Cümlələri tamamla.

1. Fərid “Hörümçək adam” kitabını oxumağa başladı, çünki...
2. Fərid kitabdan ayrılı bilmirdi, çünki...
3. Peterdə hörümçəyə xas olan bacarıqlar yaranmışdı, çünki...

ŞİFAHİ NİTQ

- 4 Oxuduğun ilk kitabı xatırla. Necə oldu ki, həmin kitabı oxumağa başladın?
- 5 Səncə, “Görünməz adam” əsərində söhbət nədən gedə bilər? Aşağıdakı plan əsasında öz təxəyyülünə uyğun qısa mətn tərtib et.
 1. Əsərin baş qəhrəmanı görünməz oldu.
 2. Görünməz olduqdan sonra qəhrəmanın başına gələn hadisələr.
 3. Görünməz adamın taleyi.

DİL QAYDALARI

- 6 “Bacarıq” sözündəki şəkilçini hansı fellərə əlavə etməklə isim düzəltmək olar?
tapşır, sını, yat, sanc, qır, bax, art, yaz, qaç, yan, qalx
- 7 Hansı sözün birinci saiti deyildi kimi yazılır?
A) proqram B) klaviatura C) kompyuter

RUMİNİN MƏSLƏHƏTİ

Böyük şair və alim Mövlanə Cəla-
ləddin Rumi Şərq dünyasının ən məş-
hur müdrik şəxsiyyətlərindən biri
olmuşdur. Hamı ona hörmət edər, fay-
dalı məsləhətlərindən xeyir tapardı.

Bir gün qonşu qadın öz oğlu ilə
Ruminin yanına gəlib dedi:

– Şair, mənim oğlum həddən
artıq şəkər yeyir. Nə qədər deyirəm,
xeyri olmur. Xahiş edirəm, Siz də ona deyiniz ki, çox şəkər yemək ziyan-
dır. Siz desəniz, **qulaq asar**. Sizə böyük hörməti var.

Mövlanə bir qadına baxdı, bir uşağa. Başını aşağı salıb dedi:

– Gedin, üç həftədən sonra gələrsiniz.

Qadın Ruminin bu sözlərinə xeyli təəccüblən-
di, bir az da incidi. Axı bir kəlmə demək nə böyük
işdir ki... Uzaq ölkələrdən gələn qərib adamların
problemlərini yerində həll edib yola salır, yaxın
qonşusunu isə üç həftə gözlədir. Amma qadın
böyük alimin sözünə qulaq asıb üç həftədən
sonra bir də onun yanına gəldi.

Rumi yenə də uşağın üzünə baxıb sakitcə
dedi:

– Üç həftə də gözləyin.

Bu yerdə qadın dözmədi:

– Şair, axı Sizdən böyük şey tələb olunmur...

– Gedin, gedin. Mən hələ məsləhət verməyə
hazır deyiləm.

Qonşu qadın üçüncü dəfə oğlu ilə Ruminin
yanına gələndə şair üzünü uşağa tutub dedi:

– Oğlum, məsləhətimə qulaq as, çox şəkər
yemə. Bunun sağlamlığa ziyanı var.

Uşaq cavabında dedi:

– Baş üstə, müəllim. Belə məsləhət bilirsinizsə, daha yemərəm. Bunu deyib uşaq otaqdan çıxdı. Qadın Mövlanəyə təşəkkür edib soruşdu:

– Siz Allah, deyin görüm iki kəlməyə görə nə üçün bizi bu qədər gözlətdiniz?

Rumi gülümsünüb dedi:

– Xanım, mən də uşaqlıqdan şəkərə aludəyəm. Uşağa məsləhət vermək üçün mən özüm gərək bu vərdişdən əl çəkəydim.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

1 Hansı fikir əsərin ideyasına daha çox uyğun gəlir?

- A) Müdrik insanların sözünə əməl etmək lazımdır.
- B) Başqalarına verdiyin məsləhətə əvvəlcə özün əməl etməlisən.
- C) Yaxın qonşu uzaq qohumdan yaxşıdır.

SÖZ EHTİYATI

2 Göy rənglə verilmiş “qulaq asar” ifadəsi mətndə hansı mənada işlənib?

A) dinləyər

B) başa düşər

C) əməl edər

DİL QAYDALARI

3 Altından xətt çəkilmiş şəkilçiləri müvafiq sözlərə artır. Şəkilçidə baş verən dəyişikliyin səbəbini izah etməyə çalış.

qadının → şair...
 → oyun...
 → göz...

meydanda → məktəb...

YADDA SAXLA!

Dilimizdəki bir çox şəkilçilər ahəng qanununa tabe olaraq dəyişir. Qoşulduğu sözün son hecasından asılı olaraq şəkilçilər iki və ya dörd cür yazılır. Məsələn:

iki cür yazılan şəkilçilər: **-dan²**: dağdan, şəhərdən

dörd cür yazılan şəkilçilər: **-dı⁴**: qaçdı, gəldi, qondu, gördü

BİRİNCİ ADDIM

1-ci hissə

Vaqiflə bir məhəllədə oluruq. Bir məktəbdə, bir sinifdə oxuyuruq. Çox vaxt dərse də bir gedib-gəlirik. Ya o, məni çağırır, ya mən onu. Bu, kimin tez durmasından asılı olur.

Cümə günü səhər mən onu çağırdım:

– Vaqif!.. Ay Vaqif!..

– Gəldim, Arif... Bu saat!..

O, özünü yetirdi:

– Gecikməmişik ki?

– Yox, hələ iyirmi dəqiqə var.

– Nə yaxşı! Onda tələsməyə dəyməz. Asta-asta gedək. Çatarıq.

Birlikdə məktəbə tərəf yönəldik. Yolda ondan soruşdum:

– Dərslərini öyrənmisən, Vaqif?

– Eh, haradan? Azərbaycan dilindən tapşırığa baxmağa heç vaxtım olmayıb. Sən, yəqin, həmişəki kimi hamısını bilirsən.

Vaqifin səsində kinayə duysam da, özümü o yerə qoymadım.

– Həmişəki kimi, – deyə cavab verdim.

– Sənə nə var... Sinfimizin gözüsən. Bütün qiymətlərin “5”-dir.

– İstəsən, sən də ola bilərsən.

– Eh, məndə o səbir hanı, oturum sənə kimi gecə-gündüz kitab üstündə. Oxu ha oxu, oxu ha oxu...

Vaqif bunu elə dedi ki, guya, səbirli olmaq, zəhmət çəkib dərslər oxumaq böyük iş deyil. Sadəcə, onun oxumağa həvəsi, oturmağa səbri yoxdur.

2-ci hissə

Sinifdə məlum oldu ki, uşaqların da bir neçəsi Azərbaycan dilindən tapşırılan mətni öyrənməyib. Qorxu canlarını almışdı.

İş elə gətirdi ki, Azərbaycan dilindən əvvəlki dərslərimiz boş keçdi. İngilis dili müəllimimiz gəlməmişdi. Bir də onu gördüm ki, uşaqlar ətrafıma yığışıblar. Məndən dərsləri danışmağımı xahiş edirlər. Mətni danış-

mağa başlayanda Vaqifi də çağırdım. O, pəncərə qabağında durmuşdu, küçədən keçənlərə tamaşa eləyirdi. Mənim səsime lovğalıqla əlini havada yellədi:

– Onlara danış, onlara. Mən... mən... – mənə elə gəldi ki, o, “bilirəm” demək istəyirdi, ancaq sözünü tez uddu, yadına düşdü ki, səhər dərsə gələndə mənə “bilmirəm” deyib. – Mən, necə olsa, çulumu sudan çıxara bilərəm.

Uşaqlardan hansısa onu sancdı:

– Birdən çulun ağır oldu, səni batırdı?!

– Öz dərdini çək, ey!... Nə yaxşı Arif varmış, yoxsa nə edərdiniz?!

Uşaqlar da onun sözünü cavabsız qoymadılar:

– Küçədən keçənlərə tamaşa edərdik. Sənin kimi.

Mən mətni danışdım, sual və tapşırıqları izah elədim.

Artıq sinifdə hamı dərsə hazır idi. Bircə mənim məhəllə yoldaşım, dostum Vaqifdən savayı.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Altından xətt çəkilmiş sözlərin həqiqi və məcazi mənalarını izah et.
- 2 Hekayənin 2-ci hissəsinin məzmununa hansı atalar sözü uyğun gəlir?
 - A) Yaxşılıq eləyib bir şey umursansa, eləməsən yaxşıdır.
 - B) Bilməmək eyib deyil, bilməyib soruşmamaq eyibdir.
 - C) Ağıl yaşda deyil, başdadır.

3 Aşağıdakı keyfiyyətlər arasındakı fərqi həyatdan misallar gətirməklə izah et:

- məğrurluq
- özündənrazılıq
- loğgallıq

Bu keyfiyyətlərdən hansını Vaqifin xarakterinə aid etmək olar? Cavabını əsaslandır.

3-cü hissə

İşin tərsliyinə bax!.. Müəllim dərsə başlar-başlamaz birinci Vaqifi çağırırdı.

O, inamsız addımlarla yazı taxtasına tərəf yönəldi. Gedərkən söylədiyi "Yaman ilişdim..." sözləri aydınca eşidildi. Ancaq bilmədim bunu müəllim də eşitdi, ya yox?

Mən ön sırada oturmuşdum. Vaqif qabağımda durub mənə göz-qaş eləməyə başladı. Bu jestin mənasını başa düşmək çətin deyildi: "Arif, kömək elə, qulağım səndədir. Asta-asta de gəlsin, eşidərəm". Bir sözlə, o istəyirdi ki, mən ona suflyorluq edim.

Mən qulağımın dibinə kimi qızardım. Həm Vaqifə, həm də özümə görə utanırdım.

Müəllim başını qaldırıb:

- Hə, Vaqif, danış, səni eşidirəm, - dedi.

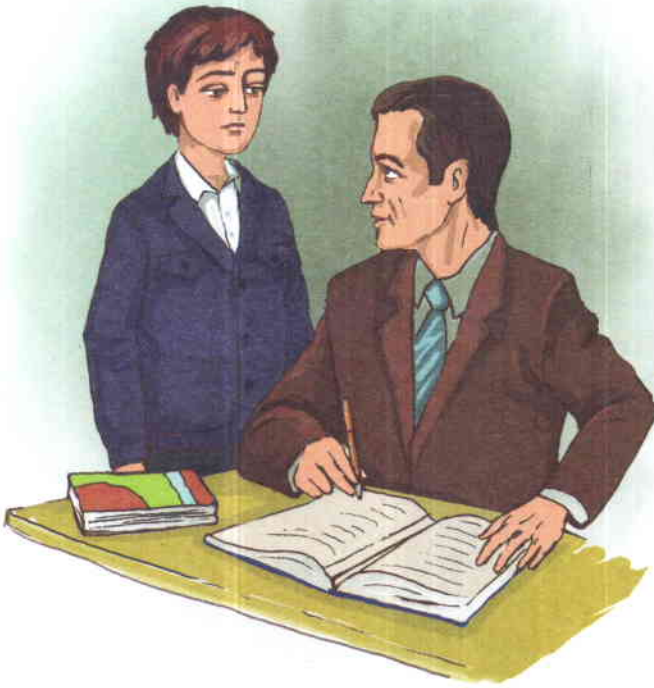
Vaqif düşdüyü vəziyyətdən çıxma bilmirdi. Mən Vaqifi hələ belə aciz, yazıq görməmişdim.

Müəllim məsələni başa düşmüşdü:

- Keç otur, "2" alırsan.

Müəllim bu dəfə məni çağırırdı. Mən dərsi danışdıqdan sonra dedi:

- Yaxşı cavab verdin. Bəs dostuna niyə kömək eləmirsən?! Vaqifi deyirəm. Görürsən, heç nə bilmir. Belə getsə, sinifdə qala bilər. Onunla bir məşğul olsana... Yaxşı, keç otur. "5".

Mən müəllimə deyə bilmədim. Deyə bilmədim ki, dostuma kömək eləməyə hazırım, ancaq o özü bundan boyun qaçırır. Yox, deyə bilmədim.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

4. Sən Arifin yerinə olsaydın, Vaqifə kömək edərdinmi? Cavabını əsaslandır.
5. Səncə, bu hadisə Ariflə Vaqifin münasibətlərinə necə təsir edəcək? Hekayənin davamı ilə bağlı öz variantını hazırla.

4-cü hissə

Tənəffüsdə ona yaxınlaşdım.

Məni acıladı:

– Adamı tanımaq olmazmış.

Hələ bir utanmır, “dost” da deyir.

– Mən elə indi də sənə dost deyirəm.

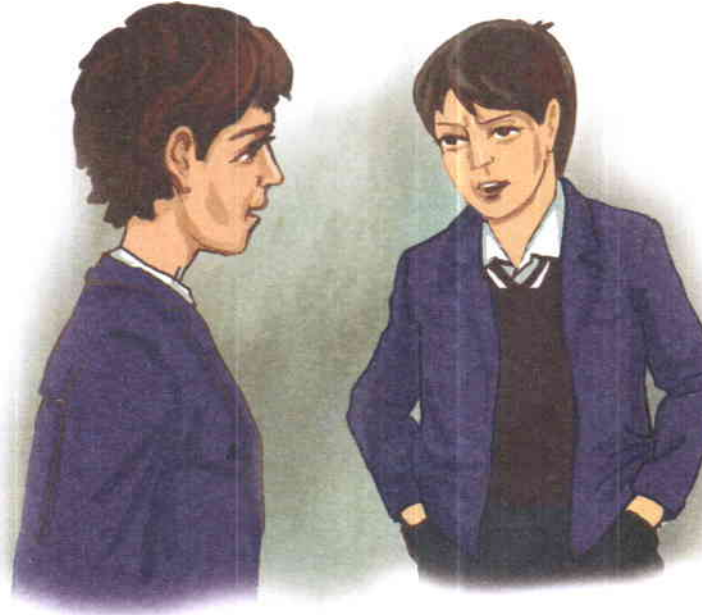
– Dosta bax!.. Bərk ayaqda adamı qoyub qaçan – sənın adın budur!

– Sən nə danışdığını heç bilirsen?!

– Səninlə danışmaq istəmirəm. Sən də məni danışdırma, bildin?! Bundan sonra mənim Arif adında dostum yoxdur, vəssalam!

O gün ilk dəfə olaraq məktəbdən evə bir yerdə qayıtmadıq. Yol boyu hərəkətlərimizi götür-qoy edirdim. Niyə Vaqif məndən küsdü? Təqsirim nə idi ki?.. “Bərk ayaqda adamı qoyub qaçan”. O, nə üçün mənə belə dedi? Ona suflyorluq eləmədiyimə görə, hə?.. Bəs o özü bir o qədər yoldaşına lağ eləyib “onlara danış, onlara” deyəndə yaxşı idi?!

Bir də ki, müəllimin gözü qabağında mən ona necə kömək edə bilərdim?! Lovğalanmasaydı, bəlkə də, edərdim. Bəli, bəli, müəllimin acığına gəlsəydi də, kömək edərdim. Bircə lovğalanmayaydı!..

5-ci hissə

İki həftə idi ki, Vaqiflə küssülü idik. Məktəbə ayrı gedir, ayrı qayıdırdıq. Nə mən onlara gedirdim, nə də o, bizə gəlirdi.

Dünən çörək almaq üçün mağazaya girəndə Vaqifin anasını gördüm. Səadət xala Vaqifdən şikayət elədi. Dedi ki, dərslərini oxumur. Məndən xahiş etdi ki, ona dərslərində kömək edim. Mən isə heç nə deyə bilmədim.

Fikir məni götürmüşdü. Deyəsən, atam bunu hiss edirdi. Axşam otaqda ikimiz tək qalanda dedi:

– Sən məndən nə isə gizlədirsən. Bir şey olmayıb?

– Yox, ata, – mızıldandım.

– Yenə də. Sən ki məndən heç nə gizlətməzdin! Bəlkə, dostlarınla sözləşmişən? Vaqif neçə gündür gözümə dəymir. De görüm, küssübeləməmişən ki?

Atam yaman yerdə yaxalamışdı məni. Əslində, elə mənim özümün də ürəyim dolu idi. Danışmağa adam axtarırdım. Atamdan yaxşı məsləhətçi kimi tapacaqdım ki?! Odur ki, onların hamısını danışdım.

Atam bir qədər fikrə gedib dedi:

– İki həftə küssülü qalmaq... Bu heç yaxşı hərəkət deyil. Oğul, yəqin ki, Vaqif də indi peşman olub. Deyirsən, o, lovğadır, qürurludur. Elə buna görə də sənənin yanına gəlməyəcək. Yaxşı olar ki, birinci addımı sən atasan. Gedib onu evimizə çağırısan. Oturub bir yerdə dərs öyrənərsiniz.

– Bəs mənim qürurum yoxdur? Mən uşaqlara dərsi başa salanda onlara da, mənə də lağ edirdi. İndi mən onun ayağına getməliyəm?!

Atam mat-mat üzümə baxdı. Deyəsən, məndən belə cavab gözləməirdi. Başını bulayıb dedi:

– Zəif adam yığılıbsa, ona kömək edib ayağa qaldıran adamın mənliliyinə xələl gəlməz. Bu gün Vaqiflə müqayisədə sən güclüsən. Onun sənə ehtiyacı var. Sən ona kömək etməsən, sinifdə qala bilər, bəlkə də, taleyi puç olar. Mənə elə gəlir ki, indi səni narahat edən də elə budur. Bircə onu başa düşməlisən ki, birinci addımı atmağın səni daha da güclü edir. Mənimlə razısan?

– Razıyam.

– Onda vur bura.

Atam həmişəki kimi sağ əlini yuxarı qaldırdı. Mən də sağ əlimlə onun əlinə vurdum.

– Dostum, güclənmişən ha!.. – O, həmişə belə deyir.

Bu söhbətdən sonra xeyli yüngülləşdim. Sabah Vaqifə yaxınlaşıb onu danışdıracağam. O, mənimlə danışacaq. Mütləq danışacaq...

*Gülhüseyn Hüseynoğlunun
“Bərk ayaqda” hekayəsi
əsasında işlənmişdir.*

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

6 Bunlardan biri mətnin məzmununa uyğun deyil:

A) Azərbaycan dili birinci dərəcə idi.

B) Azərbaycan dili ikinci dərəcə idi.

C) Azərbaycan dili üçüncü dərəcə idi.

7 Cümlələri tamamla.

1. İngilis dili müəllimi dərəcə gəlməmişdi, odur ki...

2. ... ona görə də Vaqifdən başqa hamı dərəcə hazır idi.

3. ... çünki dostu ona suflıorluq etmədi.

8 Arifin atası haqqında nə deyə bilərsən? Onun hansı cəhətləri xoşuna gəlirdi? Bəs sən çətin anlarda kiminlə məsləhətləşirsən?

DİL QAYDALARI

9 “O, inamsız addımlarla yazı taxtasına tərəf yönəldi” cümləsində hansı sözlərin deyilişi ilə yazılışı fərqlidir?

YADDA SAXLA!

Bəzi sözlərdə şəkilçilərin deyilişi ilə yazılışı fərqlənir:

-la² → vicdanla [vicdannan]

-laş² → ağırlaşdı [ağırraşdı]

-dan² → qadından [qadınnan]

BAĞIŞLAYIN, UŞAQLAR, GECİKMİŞƏM

Soyuq bir qış səhəri idi. Şimaldan əsən sərt külək adamın iliyinə işləyir, qarı sovururdu.

Biz səhənin **alatoranında** məktəbə gəldik. Sınıf otağımız isti idi. Sobanın yanında qızınmağa başladım.

Zəng çalındı. Hər kəs öz yerini tutdu. Bir-iki dəqiqə keçdi. Müəllim görünmürdü. Sınıf nümayəndəsi Ninanı müəllimlər otağına göndərdik. Dedik, get gör müəllimimiz niyə yoxdur. Bir dəqiqə keçmiş Nina qayıtdı:

– Müəllim xəstələnib, – dedi. – Müdir tapşırırdı ki, evə gedək.

Biz çox sevindik. Hamı birağızdan:

– Ura! Dərs yoxdur, müəllim xəstədir, – deyə çığırdı.

Birdən qapı açıldı, müəllim içəri girdi. Üst-başı qar içində, özü də halsız görünürdü.

Hər kəs könülsüz halda yerində oturdu. Hamı başını aşağı dikmişdi.

Müəllim stola yanaşdı. Astadan dedi:

– Məni bağışlayın, uşaqlar, gecikmişəm! Xəstələnmişəm, amma fikirləşdim ki, necə olsa, gərək dərsə gedəm. Axı sevimli şagirdlərim məni gözləyir.

O, məhəbbətlə bizə baxdı. Biz isə xəcalet çəkirdik. Gözlərimizi qaldıraraq müəllimin üzünə baxmağa utanırdıq.

Vasili Suxomlinski

ƏN QIYMƏTLİ

Ermənilərin kəndə atdığı ilk mərmə Əhmədin tövləsinin bir tərəfini və onun yanındakı toyuq hinini uçurtdu. Ətrafa səpələnən qəlpələr tut ağacının altında kölgələnən ulağı yaraladı, *taxtapuşda* şaqqıldadı, pəncərələrin şüşələrini çilikçilik elədi...

İkinci, üçüncü mərmə kəndin ayağında partladı. Bircə anda aləm bir-birinə dəydi. Arvad-uşağın çığirtısından, mal-qaranın böyürtüsündən, itlərin hürüşündən, toyuq-cücənin qaqqıltısından qulaq tutulurdu...

Əhməd tələm-tələsik geyindi. Qızının qolundan yapışdı. Qorxudan özünü itirmiş arvadını, karıxıb qalmış oğlunu tələsdirdi:

– Qaçın minin maşına!..

Elə bu vaxt qonşu Arif kişi çəpərin o tərəfindən harayladı:

– Nədir, Əhməd, yenə nə vurhavurdur? Yoxsa ermənilər müdafiəmizi yarıblar?..

– Hə, – deyə Əhməd təsdiqlədi.

– Ayə, bizim uşaqları qoyub getmə!.. – Arif dedi.

– Tez tərpinin, küçədə gözləyirəm!.. – Əhməd qonşusunu arxayın saldı.

Neçə gün idi ki, kəndin yaxınlığında qanlı döyüşlər gedirdi. Səhər xəbər gətirmişdilər ki, düşmən döyüş meydanına yeni qüvvələr, ağır texnika gətirib, daha qabağında dayanmaq olmur. Camaat səksəkə içində idi...

Əhmədin arvadı bəd xəbəri eşidən kimi öz aləmində çəkiddə yüngül, qiymətdə ağır, dəyərli ev əşyalarının hamısını maşına yükləmişdi. Əslində, daha çox şey götürmək istəyirdi, amma insafı yol vermirdi. Axı böyür-başdakı qohum-qonşunun arvad-uşağı da gözünü ərinin “Qaz-53”-ünə dikmişdi...

Əhməd darvazanı taybatay açıb maşını genişliyə sürdü ki, camaat gəlib minsin. Arvadların hərəsinin qoltuğunda neçə bağlaması vardı. Heç kimi qınamaq olmazdı. İllər boyu əzab-əziyyətlə qazandığını bir göz qırpımında atıb getmək asan məsələ deyildi...

Nəhayət, hamı yerbəyer oldu. Bir neçə ailə əşyaları ilə birlikdə maşının *kuzovuna* minmişdi. Əhməd mühərriki işə salmazdan əvvəl geri dönüb qapısını belə örtmədiyi ev-əşiyinə, həyəət-bacasına həsrətlə baxdı. Yaşla dolan gözlərini yanında oturmuş arvad-uşağından gizlətdi...

Maşını təzəcə yerindən tərpətmişdi ki, qızı birdən qolundan yapışıb bərk-bərk silkələdi:

– Saxla, ata, saxla!..

Əhməd tez əyləci basıb soruşdu:

– Nə olub, qızım?..

Qızcıqaz heç nə demədən qapını açıb özünü yerə atdı. Bir göz qırpımında qaçıb evə girdi. Hamı özünü itirmişdi. Əhməd maşından düşüb uşağın dalınca götürüldü. Hamı qorxu və həyəcanla gözləyirdi. Atışma səsi isə yaxınlaşmaqdaydı.

Bir azdan Əhməd qaça-qaça geri qayıtdı. Qızı da qucağında idi.

Maşın təzədən tərpənəndə anası ağzının odunu qızının üstünə tökdü:

– Ay qız, bu nə oyundur çıxarırsan?..

Yerini rahatlayan qızcıqaz evdən götürdüyü çantasını, kitab-dəftərini göstərib dedi:

– Axı mən bunlarsız sabah məktəbə necə gedəcəkdim, ana?..

Ananın istər-istəməz dodağı qaçdı. Demə, ən qiymətli şeyi götürmək yaddan çıxıbmiş...

Eyvaz Zeynalov

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

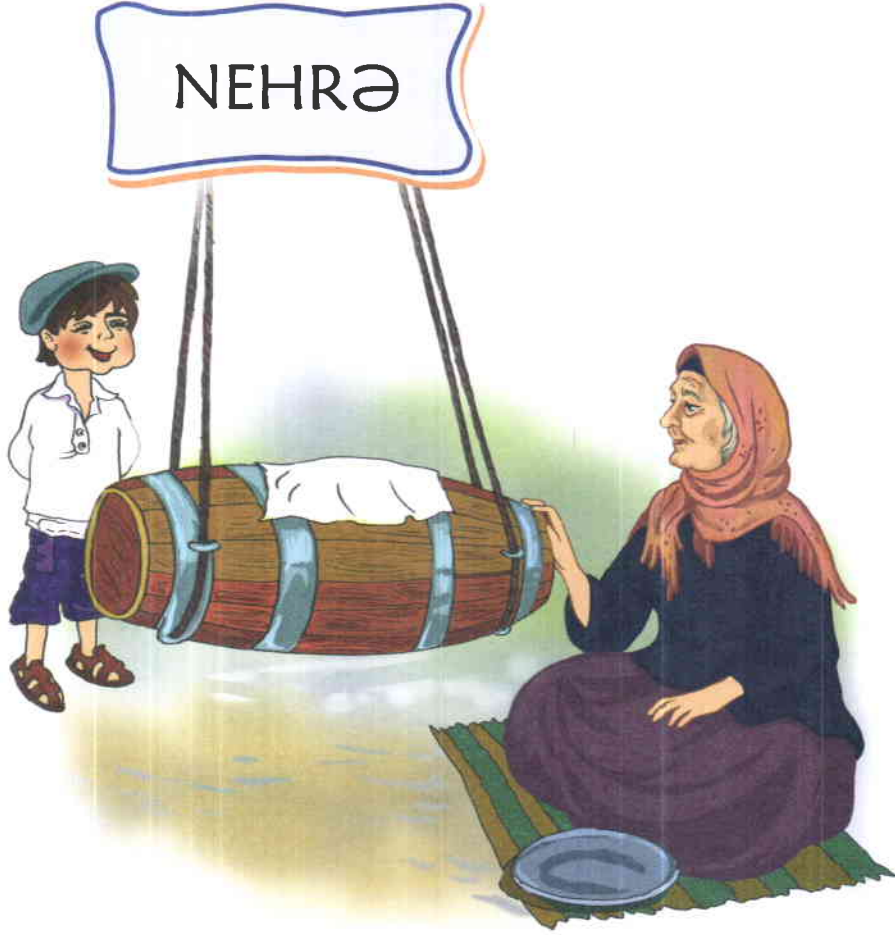
1 Səncə, əsərdəki hadisələr harada və neçənci illərdə baş verir?

2 Hansı fikir mətnin məzmununa uyğun deyil?

- A) Əhmədin qızı üçün ən qiymətli şey kitab-dəftəri idi.
- B) Anası qızının dalınca evə qaçdı.
- C) Qaz-53 yük maşınıdır.

NEHRƏ

Nənəm qatığı
Töküb nehrəyə
Hey çalxalayır,
... olsun deyə.
Qatıq çevrilir
Yağa, ayrana.
Durub qıraqda
Baxıram ona.
Öpür üzümdən,
Söyləyir nənə:
– Yaxmac verərəm
Mən indi sənə.
– Yox, istəmirəm.
– Bəs nə verim mən?
Yoxsa küsmüsən
Sən öz nənəndən?
– Yox, küsməmişəm.
– Bəs nolub belə?
– Nehrənin üstüdə
Məni də yellə.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 4-cü misrada nöqtələrin yerinə hansı söz uyğun gəlir?
A) yağ B) pendir C) şor
- 2 Uşaq nənəsindən inciyib, çünki nənəsi ...
A) ona yağ yaxmacı verməyib.
B) ona qatıq saxlamayıb.
C) onu nehrənin üstündə yelləməyib.
- 3 "Yaxmac" nədir? Yaxmac deyəndə hansı nağıl yadınıza düşür?

ŞİFAHİ NİTQ

- 4 Şeiri nəsrə çevirib nənənin dilindən nəql et.

TOM ÖZÜNÜ FƏDA EDİR

1-ci hissə

Bekki sinifdə təzə qız idi. Onların ailəsi bir neçə ay əvvəl bu şəhərə köçmüşdü. İndi sinifdə Alfredlə Tom arasında Bekkinin rəğbətini qazanmaq uğrunda rəqabət gedirdi. Hiss olunurdu ki, Alfred bu mübarizədə Toma uduzur. Tom dəcəlliyi ilə məşhur olsa da, onunla söhbət etmək Bekki üçün daha maraqlı idi.

Lakin günlərin bir günü Bekki ilə Tomun boş bir şey üstündə mübahisəsi düşdü. Onlar küsdülər. Artıq neçə gün idi ki, bir-biri ilə danışmırdılar. Hərçənd barışmaq üçün hər ikisinin **ürəyi gedirdi**.

Alfred kefdə idi. Bütün günü

Bekkinin ətrafına dolanırdı. Böyük tənəffüsdə onlar məktəbin həyətidəki skamyada yanaşı əyləşib kitabdakı şəkillərə baxırdılar. Tom başqa uşaqlarla oynasa da, bir gözü Bekkidə idi. Qızın ona tərəf gözücü belə baxmaması Tomu lap özündən çıxarırdı. Ancaq Bekki hər şeyi görürdü. Tomun ona görə əzab çəkməsindən ləzzət alırdı.

Bir azdan Tom harasa yoxa çıxdı. Vaxt keçsə də, o gəlib çıxmırdı. Ona görə də Alfredlə oturmaq Bekkini darıxdırdı. Oğlan qızın darıxdığını görüb hey şəkilləri göstərirdi. Axırda Bekki dözə bilməyib qışqırdı:

– Eh, sən də! Əl çək görək! Sənin şəkillərin mənə lazım deyil! – deyərək yerindən sıçrayıb oradan uzaqlaşdı.

SÖZ EHTİYATI

1 Mavi boşluğun yerinə hansı ifadə uyğun gəlir?

A) pişik kimi B) qoyun kimi C) pərvanə kimi

2-ci hissə

Alfred, nəhayət, başa düşdü ki, Bekki Tom Soyərə acıq vermək üçün oturub onunla danışmış. Həmin an onun Tomdan daha çox zəhləsi getdi. O durub sinfə getdi. Sınıf otağında heç kim yox idi. Birdən Alfredin gözüne Tomun dəftər-kitabı sataşdı. Yaxşı fürsət idi. O, Tomun kitabını götürdü, müəllimin dərs tapşırdığı səhifəni açıb üstünə mürəkkəb tökdü.

Bu an Bekki pəncərədən Alfredin nə elədiyini gördü. Amma bir söz demədən oradan uzaqlaşdı. O istəyirdi Tomu tapıb əhvalatı ona danışsın. Əlbəttə, Tom razı qalıb təşəkkür edəcəkdi, onlar barışacaqdılar. Ancaq Bekki yarı yolda fikrini dəyişdi. Qərara aldı ki, Toma heç nə deməsin. Axı nə işinə qalıb?! Qoy Tomla Alfred özləri münasibətlərini aydınlaşdırsınlar.

Birdən dəhlizdə Tomla Bekki üz-üzə gəldilər. Bir anlığa onların nəzərləri bir-birinə sataşdı. Tom özünü toparlayıb qıza dedi:

– Bekki, mən o gün çox pis hərəkət elədim. İndi özüm də peşman olmuşam. Bir də belə iş tutmayaçağam. Gəl barışaq, yaxşımı?

Lakin bu üzrxahlıq qızı qane etmədi:

– Siz məni rahat buraxsanız, mən sizə çox minnətdar olaram, cənab Tomas Soyər. Mən daha sizinlə danışmıram.

O, başını dik tutub uzaqlaşdı. Başqa vaxt olsaydı, Tom deyərdi: “Xoş gəldin, çox elə lazımdır!” Ancaq indi özünü o qədər itirdi ki, ağzını açıb bir kəlmə də deyə bilmədi.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

2 Niyə Alfred Tomun kitabına mürəkkəb tökdü?

3 Bekkinin aşağıdakı hərəkətlərinə görə onun xarakteri haqqında nə demək olar?

- Alfredin Toma qarşı pis hərəkətini görüb heç nə etməməsi;
- Tomun üzrxahlığını qəbul etməməsi.

3-cü hissə

Müəllim Dobbinsin bir adəti vardı. Uşaqlar onun verdiyi tapşırığı hazırlayanda o da bir kitab çıxarıb oxuyardı. Kitab qoyulan siyirməni o, həmişə bağlı saxlayırdı. Müəllimin oxuduğu kitab uşaqların hamısını maraqlandırırdı.

Bekki **sinfə** birinci gəlmişdi. O gördü ki, açar siyirmənin üstündədir. Belə bir fürsəti əlindən buraxmağa heyfi gəldi. Yan-yörədə də heç kəs yox idi. Bekki kitabı götürdü. Birinci səhifədəki “Anatomiya” sözlərindən heç bir şey başa düşmədi. Kitabı vərəqləməyə başladı. Açdığı səhifədə rəngli şəkillər gördü; bu, insan orqanlarının **şekilləri** idi.

Həmin dəqiqə kiminsə kölgəsi səhifənin üstünə düşdü: Tom Soyer qızın **çiyini** üzərindən kitaba tamaşa eləyirdi.

Bekki kitabı tələsik örtmək istəyəndə ehtiyatsız tərپənib səhifəni yarıyadək cırdı. Qız tez kitabı yeşiyə atdı. Acı-ğından və xəcalətindən ağlamağa başladı.

– Eyib olsun, Tom! Məni güdürdün?! Yəqin ki, indi hər şeyi müəllimə xəbər verəcəksən. İlahi, mən nə edim?! Müəllim mənə cəza verəcək. Məni bircə dəfə də sinfin qarşısında cəzalandırmayıblar! – Bekki daha da bərkdən ağlamağa başladı.

Tom qızın hücumundan özünü itirdi. Öz-özünə dedi: “Bu qız lap axmaqdır! Onu **ömründə** cəzalandırmayıblar! Nə böyük iş imiş, döyəcəklər, qoy döysünlər! Qızların elə hamısı belə olur – qorxaqlar! Mən Dobbinsə heç bir söz deməyəcəyəm. Amma o onsuz da kitabı kimin cırdığını tapacaq”.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 4 Səncə, anatomiya elmi nədən bəhs edir?
- 5 Mavi rənglə verilmiş sözlərin kökünü ayrılıqda yaz. Şəkilçi qəbul edərkən bu sözlərin kökündə hansı dəyişiklik baş verir?

4-cü hissə

Dərs başladı. Bir azdan məlum oldu ki, Tomun dərsliyi mürəkkəbə batıb. Tom bu işdə günahı olmadığını desə də, ona inanan olmadı. Bekki oğlanı cəzadan qurtarmaq üçün həqiqəti demək istədi, amma dillənməyə cəsarəti çatmadı. Həm də o, elə bilirdi ki, Tom kitabı onun cırdığını müəllimə söyləyəcək.

Tom cəzalandıqdan sonra heç bir şey olmamış kimi yerinə qayıtdı. O fikirləşirdi ki, bəlkə də, elə özü nadinclik edəndə mürəkkəbi aşırıb.

Beləliklə, bir saat keçdi. Uşaqlar dərs əzbərləyirdilər. Müəllim stolun siyirməsini açıb əlini kitaba uzatdı. O, kitabı götürüb vərəqlədi. Birdən Dobbinsin qəzəbli səsi eşidildi:

– Kitabı kim cırıb?

Cavab verən olmadı. Sınıfdə mılçək uçsaydı, səsi eşidilərdi. Sükut davam edirdi. Müəllim bir-bir uşaqların üzünə baxıb müqəssiri axtarırdı. O, bir-bir hamını qaldırıb soruşmağa başladı. Növbə Bekkiyə çatırdı. Tomu heyacan bürümüşdü. Birdən o, yerindən sıçrayıb qışqırdı:

– Mən cırmışam!

Belə ağlasığmaz axmaqlıqdan heyrətə gəlmiş bütün uşaqların ağızları açıla qaldı. Tom bir dəqiqəyədək dayanıb cəsarətini topladı. Sonra cəzasını çəkmək üçün qabağa çıxdı. Bekkinin gözlərində parlayan heyrət və təşəkkür qığılcımları isə ona yüzqat mükafat oldu! O, cıncırını belə çıxarmadan mister Dobbinsin indiyə qədər heç kəsə vurmadiğı dəhşətli çubuq zərbələrinə davam gətirdi. Üstəlik, dərsdən sonra iki saat sınıfdə qalmaq əmrinə də tabe oldu. O, bu müddətdə qapıda kimin onu

gözləyəcəyini bilirdi. Ona görə də bu cansıxıcı saatları itmiş hesab eləməirdi.

Həmin axşam soyunub yatağına girəndə Tom Alfreddən necə qisas alacağını düşünürdü. Bekki ona hər şeyi danışmışdı.

(Mark Tvenin "Tom Soyerin macəraları" əsərindən)

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 6 Altından xətt çəkilmiş cümlədə *o, bu və kim* əvəzliləri hansı sözləri əvəz edir?
- 7 Mətnədə deyilir ki, "Tomun ağlına parlaq bir fikir gəldi". Bundan sonra o etmədiyi bir günahı öz boynuna götürdü. Səncə, Tomun ağlına gələn parlaq fikir nədən ibarət idi?

ŞİFAHİ NİTQ

- 8 Səncə, bu hadisədən sonra Tomla Bekki rastlaşanda barışığa doğru ilk addımı kim atacaq? Kiçik bir mətn quraraq bu görüşü təsvir et.
- 9 Tomun Alfredə necə "dərs" verəcəyi haqqında bir epizod düşün və təqdim et.

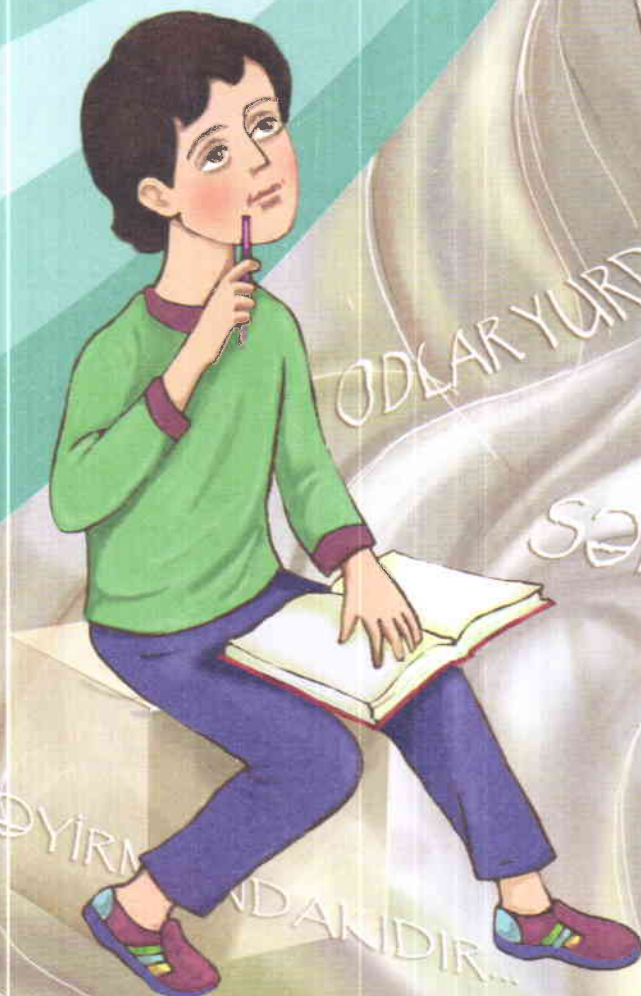
DİL QAYDALARI

- 10 Mavi rənglə verilmiş abzasda hansı sözlər ahəng qanununa tabe deyil? Bu sözlərdən hansı səhv yazılıb?
- 11 Hansı sözdəki şəkilçi deyildiyi kimi yazılır?
A) fikirləşdi
B) kötəkləndi
C) əzbərlədi
- 12 "Müəllim" sözünün fonetik təhlili ilə bağlı hansı fikir səhvdir?
A) 6 səsdən ibarətdir, ikisi sait, dördü samitdir.
B) Tərkibindəki cingiltili samitlərdən heç birinin kar qarşılığı yoxdur.
C) Ahəng qanununa tabe deyil.

NIYƏ BELƏ DEYİRİK?

BÖLMƏ

2

ODLAR YURDU

SƏN ÇALDIN

SÖZ DƏYİR
...NDAN DIR...

GƏLDİM GÖRDÜM, QƏLƏBƏ ÇALDIN

SÜLH GÖYƏRCİNİ

NATIQLIK MƏHARƏTİ HAQQINDA

("Qabusnamə"dən)

Böyük hökmdar Harun ər-Rəşid bir gün yuxuda gördü ki, bütün dişləri tökülüb. **Yuxuyozanı** yanına çağırıb yuxusunu ona danışdı və soruşdu:

– Bu yuxunun mənası nədir?

Yuxuyozan dedi:

– Padşahın ömrü uzun olsun. Bu yuxu göstərir ki, bütün **qohum-əqrəban** səndən əvvəl öləcək.

Harun ər-Rəşid keşikçilərinə üzünü tutub dedi:

– **Aparın bu yuxuyozana yüz çubuq vurun. O, belə bir ağır xəbəri nə üçün üzümə dedi?! Qohum-qardaşın ölümünü görməkdən pis nə ola bilər?!**

Xəlifə əmr etdi, başqa yuxuyozanı çağırdılar. Ona da yuxusunu danışdı yozmasını tələb etdi. Yuxuyozan belə cavab verdi:

– Hökmdar sağ olsun. Bu yuxudan görünür ki, sən bütün qohum-əqrəbandan çox yaşayacaqsan.

Harun ər-Rəşid fikrə getdi. "Məna həmin mənadır, amma ifadələrdə böyük fərq vardır", – deyə düşündü və əmr etdi ki, həmin yuxuyozana yüz dinar versinlər.

DİL QAYDALARI

- 1 Göy rənglə verilmiş sözlərin hansında defis işarəsi sözün sətirdən-sətrə keçirilməsinə xidmət edir, hansında mürəkkəb söz yaradır?
- 2 Qırmızı rəngli abzasda hansı söz məcazi mənada işlədilmişdir? Həmin sözü həqiqi mənada cümlədə işlət.

A) yüz

B) ağır

C) pis

AZ DANİŞMAĞIN GÖZƏLLİYİ

Sözün də su kimi lətafəti var,
Hər sözü az demək daha xoş olar.
Bir inci saflığı varsa da suda,
Artıq içiləndə dərd verir o da.
İncitək sözlər seç, az danış, az din,
Qoy az sözlərlə dünya bəzənsin.
Az sözün incitək mənası solmaz,
Çox sözün kərpictək qiyməti olmaz.
Əsli təmiz olan saf mirvarilər
Suya və torpağa min bəzək vurur.
Ürəyi oxşayan bir ... çiçək
Yüz xırman otundan yaxşıdır gerçək.
Yüz ulduz yansa da göylərdə, inan,
Bir Günə baş əymək xoşdur onlardan.
Göydə parlarsa da nə qədər ulduz,
Günəşdir nur verən aləmə yalnız.
Nizami Gəncəvi

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 “Danışmaq gümüşdürsə, danışmamaq qızıldır” atalar sözüne münasibətini bildir. Doğrudanmı həmişə az danışmaq lazımdır?

DİL QAYDALARI

- 2 Nöqtələrin yerinə uyğun gələn sözü seç.
A) dəstə B) tikə C) dəst
- 3 Altından xətt çəkilmiş hansı söz
A) özündən əvvəlki sözə qoşularaq bənzətmə bildirir?
B) cümlənin təsir gücünü artırır?

YADDA SAXLA!

Sözün ifadə etdiyi məna – ad, əlamət, hərəkət və s. həmin sözün **leksik mənası**dır. Sözün hansı nitq hissəsinə aid olması, quruluşca növü, cümlədə rolu onun **qrammatik mənasını** təşkil edir.

Bəzi sözlərin yalnız qrammatik mənası olur. Belə sözlər **köməkçi nitq hissəsi** adlanır.

SÖZÜN QÜDRƏTİ

Bir padşahın sevimli iti varmış. Səhərdən axşama kimi onu əzizləyər, gözündən uzaq qoymazmış.

Bir gün padşah səfərə çıxmalı olur. Vəzir-vəkili çağırır deyir:

– Bax mən qayıdana kimi itimdən muğayat olun. Ona yaxşı baxın, əgər itə bir şey olsa, özünüzdən kəsün. Mən qayıdanda onun haqqında “ölüb” sözünü işlədənin boynunu vurduracağam.

Bunu deyib padşah səfərə yollanır.

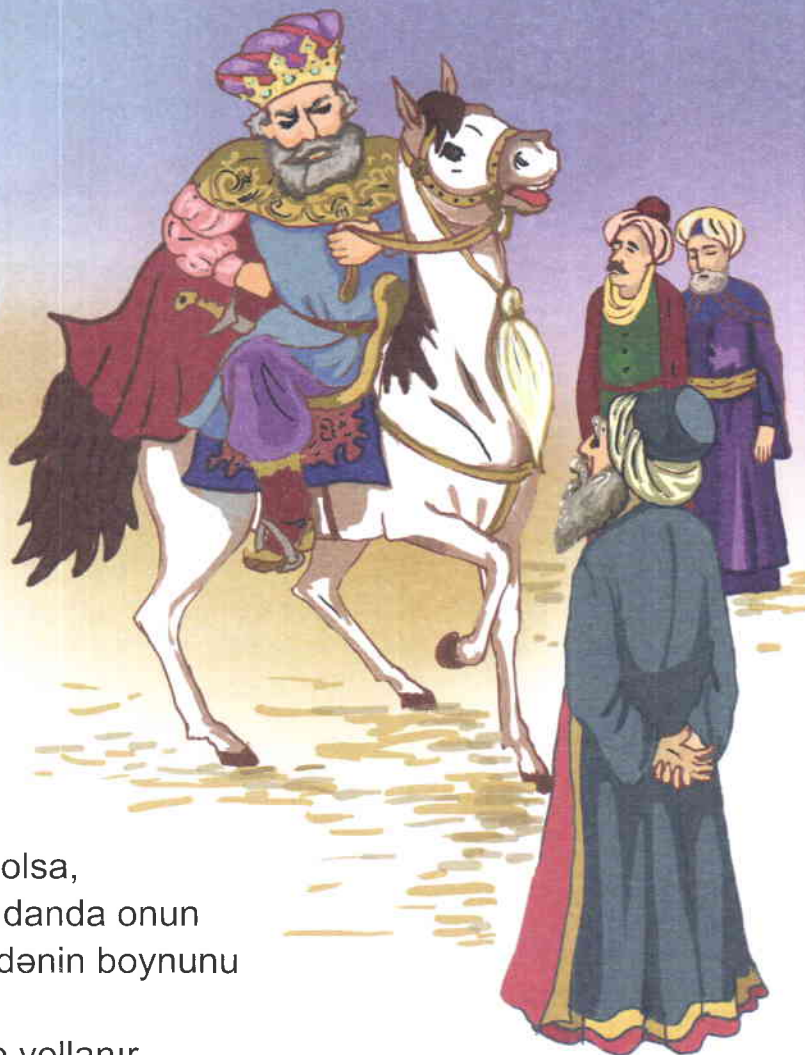
Aradan bir müddət keçir. Bir gün it xəstələnib ölür. Saray əyanları başlarına vura-vura qalırlar ki, nə etsinlər, padşah qayıdanda bu xəbəri ona necə desinlər. Elə bu vaxt xəbər gəlir ki, padşah səfərdən qayıdır. Bir-iki günə şəhərə çatacaq.

Bu şəhərdə hamının hörmət etdiyi bir müdrik ağsaqqal var imiş. Saray adamları fikirləşirlər ki, qoy itin ölüm xəbərini padşaha bu ağsaqqal versin. Onu çağırır deyirlər:

– Padşahımızın sənə böyük hörməti var. Sən gəl bizim qabağımıza düş, gedək padşahı qarşılamağa. İtin ölüm xəbərini ona çatdır. Padşah qəzəblənsə də, sənə heç nə etməz.

Müdrik qoca razılaşıır, dəstənin qabağına düşüb padşahın pişvazına çıxır. Padşah bir də görür ki, əyanları onu qarşılamağa gəlir, qabaqlarında da müdrik qoca. Yaxınlaşan kimi qocadan soruşur:

– De görüm it necədir?

SÖZ EHTİYATI

- 1 Sənə, müdrik qoca padşaha necə cavab verə bilər ki, cəzalandırılmasın? Öz cavab variantını hazırladıqdan sonra kitabı tərsinə tut və aşağıdakı çərçivədə əsərin sonluğunu oxu.

– Nəce olacaq, padşah sağ olsun, – deyə qoca cavab verir. –
Özün üçün uzanıb, gözlerini də yumub.
Padşah hirsələnir:
– Nəce yeni gözlerini yumub? Bir eməlli danış görümlü
– Eməlli deyəndə ki, siza necə başa salım, başını qabaq
ayaqlarına söykəyib, dişlərini ağardıb. Quyruğu da yerdədir.
Tükələri də daha əvvəlki kimi qabarıq durmur.
– Daha də ki, it ölüb də! – deyə padşah qışqırır.
– Padşah sağ olsun, bunu mən demədim, özünüzdə dediniz.

SÖZ EHTİYATI

- 2 “*Özündən küs*” ifadəsinin mənası:
A) özündən razı olma
B) təqsiri özündə gör
C) küsəyən olma
- 3 Altından xətt çəkilmiş ifadənin mənasını müəyyənləşdir.

DİL QAYDALARI

- 4 Mavi rənglə verilmiş sözlər haqqında deyilənlərdən biri doğrudur:
A) Cümlənin mənasını qüvvətləndirir.
B) Cümlədə hərəkət bildirir.
C) Sözləri bir-birinə bağlayır.
- 5 Hansı cümlədə “*kimi*” sözü köməkçi nitq hissəsidir?
A) Uşaqlardan kimi şəkil çəkir, kimi isə dərs oxuyurdu.
B) Kaş hamı sənin kimi çalışsan olaydı.
C) Kimi deyirsən, onu çağırım.

HİKMƏT XƏZİNƏSİ

Xalq müdrikliyinin ifadəsi olan atalar sözləri həm yığcam, həm də dərin mənalı olur. İllərin, əsrlərin sınağından çıxan bu hikmətli sözlər bizə doğru yol göstərir. Az sözlə çox məna bildirən bu ifadələr əsl hikmət xəzinəsidir. Atalarımız hər ifadədə bizlərə dəyərli öyüd və nəsihətlər verirlər. Bəzən isə atalar sözlərində uluların bizə çatdırmaq istədikləri mənanı tapmaq o qədər də asan olmur.

Məsələn, “**Bağa baxarsan, bağ olar, baxmazsan, dağ olar**” kəlamındaki “dağ” sözünü bir çoxları “yüksəklik” mənasında başa düşür. Lakin bu sözün başqa mənası da var: *dərd, yara* (ürəyinə dağ çəkmək). Çox güman ki, bu atalar sözündə “dağ” dərd mənasında işlənib. Yəni əgər bağa yaxşı baxsan, o da yaxşı məhsul verər, ürəyin açılar, sevinərsən, Yox, əgər yaxşı qulluq etməsən, məhsul götürə bilməzsən, bu da sənin üçün dərd olar, bağ göz dağına çevrilər.

Bəzi atalar sözləri isə zaman keçdikcə öz ilkin formasını dəyişir, bizə yeni variantda çatır. Məsələn, “**Su kiçiyin, yol böyüyün**” şəklində dilimizdə işlənən atalar sözünə diqqət edək. Bu atalar sözünü əsas tutaraq, suyu ilk növbədə kiçiyə təklif edir, yolla gedərkən böyüyü qabağa buraxırlar. Lakin ilkin variantda bu kəlamda “su” deyil, “suç” (səhv, günah) sözü işlənib. Müdriklərin fikrincə, kiçiklər səhv edə bilərlər, lakin böyüklərin vəzifəsi onlara doğru yol göstərməkdir. İndi “suç”, yəni “günah” sözünün sonundakı samit düşüb və “su” şəklində işlənir.

Dilimizdə bu gün də yeni atalar sözləri yaranır. Biz xalqın hikmət xəzinəsini qorumalı, gələcək nəsillərə ötürməliyik.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

Qruplarla iş. Həyatdan misallar gətirməklə dostluq haqqında atalar sözlərini izah edin.

1-ci qrup: “Dost başa baxar, düşmən ayağa”.

2-ci qrup: “Balta ağac kəsməzdi, sapı ağac olmasaydı”.

3-cü qrup: “Örtülü bazar dostluğu pozar”.

4-cü qrup: “Dostunu mənə göstər, sən kim olduğunu deyim”.

HEYDƏR ƏLİYEVİN KƏLAMLARI

Azərbaycan dövlətinin tarixində müstəsna rolu olan ümum-milli lider Heydər Əliyev dünya miqyasında tanınmış siyasi xadimdir. Ulu öndərimizi fərqləndirən əsas xüsusiyyətlərdən biri də onun yüksək natiqlik bacarığı idi. Öz əsərlərində və çıxışlarında söylədiyi bir çox fikirlər xalqın dilində əzbər olmuş, məşhur kəlalara çevrilmişdir.

“Xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır və dünya xalqları içərisində fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərdən ən yüksəyi və böyüyü mədəniyyətdir”.

Heydər Əliyevin bu kəlamını oxuyanda ulu öndərin mədəniyyət xadimlərinə daimi qayğısının əsl səbəblərini başa düşürük. Onun Rəşid Behbudov, Bəxtiyar Vahabzadə, Məmməd Araz və başqaları ilə şəxsi dostluğunun səbəbləri də aydınlaşır. Xalqı dünya miqyasında tanıdan insanlar onun şəxsi dostu olmağa da layiq idilər. Heydər Əliyev bu insanlarla sadəcə dost deyildi, yeri gələndə onlara yaradıcı istiqamət verirdi. Bunu özünün mənəvi haqqı sayırdı. Başqa bir aforizmdə bunu belə ifadə edirdi: **“Rəhbərlik etmək, yeni adamları öyrətmək və tərbiyələndirmək üçün gərək mənəvi haqqın olsun”.**

Milli öndərimizin aforizmləri onun xeyirxah ürəyi, zəngin həyat təcrübəsi, rəhbərlik etmək bacarığı sayəsində yaranmışdır. Dediği bir çox kəlalaları o öz əməlləri ilə sübut etmişdir: **“Xalqın, vətənin taleyi hər bir insanın taleyinə çevrilməlidir”.**

Bu sözlər yalnız Heydər Əliyevin dilindən səslənəndə kəlama çevrile bilərdi, ... böyük öndər daim doğma xalqının qayğıları ilə yaşamışdır.

Bu gün yalnız Azərbaycanın deyil, başqa ölkələrin də siyasi və ictimai xadimləri öz nitqlərinin təsir gücünü artırmaq üçün Heydər Əliyevin kəlalalarından misal gətirirlər. Məsələn, Azərbaycan və Türkiyənin dostluğundan söhbət düşəndə siyasi xadimlər deyirlər: “Böyük Heydər Əliyev demişken, **biz bir millət, iki dövlətik**”. Çox gözəl ifadə olunmuş

bu kəlamda Azərbaycan və Türkiyə xalqlarının çoxəsrlik tarixi öz əksini tapmışdır. Doğrudan da, eyni kökdən olan xalqlarımız öz dövlətlərini qur-salar da, daim qardaş olaraq qalmışlar.

Heydər Əliyev həyatda da, siyasi fəaliyyətdə də ədaləti hər şeydən üstün tuturdu. O deyirdi: **“Dövlət iki halda sarsıla bilər: günahkar cəzasız qalanda və günahsız cəza verildə”**.

İnsanları ədalətə, **xeyrxahlığa**, **xoşbəxtliyə** aparan belə sözlərin müəllifi heç zaman xalqın xatirindən silinə bilməz. Heydər Əliyevi yaşadan həm onun müdrik sözləri, həm də xalqımızın xoşbəxtliyi üçün gördüyü böyük işlərdir.

ŞİFAHİ NİTQ

1 **Qruplarla iş.** Heydər Əliyevin kəlamlarını başlıq kimi seçərək məruzələr hazırlayın.

1-ci qrup: Cəmiyyətin gələcək tərəqqisi gənclərimizə nəyi və necə öyrətməyimizdən asılı olacaqdır.

2-ci qrup: Ədaləti ədalətsizliklə bərpa etmək olmaz.

3-cü qrup: Bir hadisənin qarşısını almaq onun nəticələrini aradan qaldırmaqdan daha asandır.

4-cü qrup: Hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir.

DİL QAYDALARI

2 Mətnə mavi rənglə verilmiş sözlərə diqqət yetir. Həmin sözlərin kökünü ayıraraq dəftərdə yaz. Şəkilçi qəbul edərkən bu sözlərin kökündə hansı dəyişiklik baş verir?

YADDA SAXLA!

“K” və “q” samitləri ilə bitən bir çox sözlərə saitlə başlanan şəkilçi artırıqda “k” samiti “y” samiti ilə, “q” samiti “ğ” samiti ilə əvəz olunur: **çörək – çörəyin, maraq – marağa**.

Bu qayda təkhecalı sözlərə aid deyil: **lək – ləki, məşq – məşqə**.

3 Yuxarıda oxuduğun qayda hansı sözə aid deyil?

A) külək

B) daraq

C) məntiq

AZƏRBAYCAN – TÜRKİYƏ

Bir millətlik, iki dövlət,
Eyni arzu, eyni niyyət.
Hər ikisi cümhuriyyət –
Azərbaycan – Türkiyə.

Bir ananın iki oğlu,
Bir ağacın iki qolu,
O da ulu, bu da ulu –
Azərbaycan – Türkiyə.

Ana yurdda yuva qurdum,
Ata yurda könül verdim.
Ana yurdum, ata yurdum –
Azərbaycan – Türkiyə.

Birdir bizim hər halımız,
Diləyimiz, amalımız,
Bayraqlarda *hilalımız* –
Azərbaycan – Türkiyə.

Dinimiz bir, dilimiz bir,
Ayımız bir, ilimiz bir,
Eşqimiz bir, yurdumuz bir –
Azərbaycan – Türkiyə.

Bəxtiyar Vahabzadə

SÖZ EHTİYATI

- 1 “*Cümhuriyyət*” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?
A) imperiya B) parlament C) respublika
- 2 “*Hilal*” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?
A) aypara B) ulduz C) al qırmızı
- 3 Söz sırasını davam etdir.
dilək, amal, ...
A) uğur B) öhdəlik C) arzu

BAYRAĞIM

Azərbaycanın istiqlaliyyətini dünyanın böyük dövlətləri tanıdı. Biz də, nəhayət, dünya xalqları içində müstəqil bir xalq kimi öz layiqli yerimizi tutduq. Bu, böyük bayram idi. Mən indiyə kimi atamı belə şən, gülürüz görməmişdim. O, mənə söz verdi ki, istədiyim hədiyyəni alacaq. Mən də bir bayraq almasını xahiş etdim. Atam mənə ay-ulduzlu, üçrəngli bir bayraq aldı.

Çoxdan bəri belə bir bayraq həvəsində idim. Harada onu görsəm, dayanıb baxırdım. Onun küləkdə dalğalanması, ay-ulduzu o qədər xoşuma gəlirdi ki, baxmaqla doymurdum. Bayram günlərində evləri, bağları, küçələri bəzəyən bayraqlarımız qəlbimdə fərəh, iftixar hissi doğururdu. Əsgərlər marş sədaları altında addımlayarkən onlara tərəf yüyürürdüm, gözlərimlə üçrəngli bayrağımızı arayıb tapırdım. Əsgər dəstəsi uzaqda gözdən itənə qədər bayrağa baxır, gözümü ondan çəkə bilmirdim.

Nəhayət ki, muradıma yetdim. İndi mənim də bayrağım var idi. Tez-tez onu oxşayır, üzümü ay-ulduzuna sürtür, dönə-dönə öpür, onunla danışırıdım: “Sevgili bayrağım, kaş tez böyüyüb əsgər olaydım, səni başım üzərinə qaldırıb şanlı vətənimizi xain düşmənlərdən müdafiə edəydim”.

Deyəsən, atam mənim bayraqla söhbətimi eşitmişdi. Müstəqillik Günü yetişəndə o, mənə əsgər paltarı və oyuncaq silah aldı. Mənim sevincimin həddi-hüdudu yox idi. Tez əsgər əlbəsəmi geyindim, tüfəngimi çiynimdən asdım, bayrağımı qaldırıb əsl əsgər kimi qışqırdım:

– Marş! İrəli! Ehee, türkən, islamın düşmənləri! Nə qədər ki bu bayraq əlimdədir, heç biriniz vətənimə soxula bilməzsiz.

Sevil Hüseynli

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

Hekayənin sonunda qəhrəmanın sözlərini necə başa düşürsən?
Bayrağımızdakı hansı rənglər türkçülüyə, islama işarə edir?

ƏSGƏR MARŞI

Sözləri Əhliyyət Süleymanovun,
musiqisi Cavanşir Quliyevindir.

Vətən məni yetişdirib
Bu ellərə yolladı,
Bu torpağa qurban deyib
Allaha ismarladı.
“Boş oturma, çalış, – dedi, –
Xidmət eylə Vətənə.
Südüm sənə halal olmaz,
Sən baş əysən düşməne”.

Marş irəli! Marş irəli!
Azərbaycan əsgəri!
Dönməz geri, dönməz geri
Azərbaycan əsgəri!

Yastığımız Vətən daşı,
Yorğanımız qar olsun.
Biz bu yoldan dönər olsaq,
Namus bizə ar olsun!
Nə gözəldir ölmək bizə
Sevimli Vətən üçün,
Yanar ürək yurd eşqilə
Daima için-için.

Marş irəli! Marş irəli!
Azərbaycan əsgəri!
Dönməz geri, dönməz geri
Azərbaycan əsgəri!

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Şeirin hansı misralarında “vətən” və “ana” anlayışları eyniləşdirilir?

DİL QAYDALARI

- 2 “İsmarladı” sözünün şeirdəki mənasına uyğun olanını müəyyən et.
A) tapşırdı B) dedi C) arxayın etdi

İTƏ ATARAM, YADA SATMARAM

Sərin bir payız səhəri idi. Səhər də demək olmazdı, çünki hələ tamam işıqlaşmamış, hava açılmamışdı. Bu **alaqaranlıqda** şəhərə doğru gedən **əyri-üyrü** palçıqlı yol camaatla dolu idi. Adamlar şəhərə, **həftəbazarına** gedirdilər. Kimi qabağına qatdığı **sağmal** inəyi, kimi **qoyun-quzusunu** haylayıb satmağa aparırdı. **Uzaq** kəndlərin hansındansa bir kişi eşək üstündə bəkməz gətirirdi. Piyadaların bəzisi çiyində **boğça**, bəzisi qoltuğunda **heybə**, bəzisi dalında bir şələ odun aparırdı. Cavan bir gəlin **boğazından kəsib** yığıdığı yumurtalarla dolu səbəti bala kimi bəgriyə basaraq ehtiyatla, **başışağı** yeri yirdi. Qoca, **enlikürək**, **qarasaqqal** kişi qoltuğunda xoruz, əlində bir torba zoğal qurusu **asta-asta** addımlayırdı.

Hava getdikcə **ışıqlaşır**, kəndlilər şəhərə **yaxınlaşırdılar**.

1

Sona da bazara gedənlərin arasında idi. O, ömründə birinci dəfə idi ki, **həftəbazarına** gedirdi. "**Yusif–Züleyxa**" xalçasını satmağa aparırdı.

Bu xalçanı Sona özü toxumuşdu. Niyəti də xalçanı böyük oğlu Mərdanın toyunda gəlin otağının divarına vurmaq idi. Sona illər boyu bu arzunu ürəyində bəsləmiş, o xoşbəxt günü səbirsizliklə gözləmişdi.

Amma hər şey dəyişdi. Sonanın əri öldü, uşaqları yetim qaldı. Ehtiyac qadını sıxdı. Sona da "Yusif–Züleyxa"sını qoltuğuna vurub bazara aparmalı oldu.

Həftəbazarı köhnə, uçuq bir hasarın içində idi. Bura camaatla dolu idi. Satanların və alanların içərisində hər cür adam görmək olardı. Amma hamının diqqətini gödəktuman, baldırı açıq, qəribə libaslı bir adam çəkirdi. Camaatın "ingilis" deyə bir-birinə göstərdiyi adam heç kəsə fikir verməyərək, heç nədən çəkinməyərək bazarda gəzir, hər şeyə nəzər salırdı. İngilisin yanında uzunətək bir tacir hərlənirdi. İngilisin buyruğuna baş əyib o yan-bu yana qaçırdı.

2

Xalçanı ingilis də görmüşdü və heyrətindən donub qalmışdı. O, xalçanın önündə əyilib acgözlüklə ona baxır, əli ilə tumarlayırdı. Sonra yanındakı tacirə nə isə dedi. Tacir Sonadan soruşdu:

– Bacı, qiyməti neçədir?

Sona bir az duruxdu. O, xalçasına qiymət qoydurmamışdı. İndi də ingilisə nə qiymət deyəcəyini bilmirdi.

İngilis isə öz işində idi. Xalçanın başına dolanır, üzünə, astarına, saçaqlarına baxır, barmaqları ilə naxışlarını yoxlayırdı. Xalçanın başına yığışanlardan biri dedi:

– Əl işi olduğuna inanmır. Necə də inansın! Bu ki qüdrət qələmi ilə çəkilmiş bir şəkildir!

– Əhsən belə barmaqlara!

İngilis isə artıq darıxmağa başlamışdı. Tacirə nəse dedi. Tacir yenə xalçanın qiymətini soruşdu.

Sona ətrafına baxdı. Hamının üzündə bir narahatlıq, təəssüf hissi var idi. Sanki heç kim bu gözəl sənət əsərinin yadlara qismət olmasını istəmirdi.

Sona fikrə getdi: "Axı niyə öz əllərimlə toxuduğum, min bir arzu ilə saxladığım xalça öz oğluma yox, bu çağırılmamış "qonağ"a qismət olsun?" Qadını birdən hirs boğdu, üzünü ingilisə tutub dedi:

– Satmıram!

Camaatı maraq götürdü. Tacir isə qiyməti qaldırmağa başladı, yüz qızıl təklif etdi. Lakin Sonanın cavabı qəti idi:

– Satmıram! Satmıram, canım! Nə ingilisə satıram, nə də qızıla.

3

Sona xalçanı çəkib aradan yığdı. İngilisin rəngi ağardı. Alt çənəsi laxladı. Tacir onun dediyini Sonaya tərcümə etdi:

- Görürsən? Deyir hara getsə, onu mən alacağam.
Sona daha da acıqlandı. İti və həyəcanlı nəzərlərlə həm taciri, həm də ingilisi süzüb əli ilə rədd işarəsi verdi:
– İtə ataram, yada satmaram!
Sona arxasını ingilisə və tacirə çevirib oradan uzaqlaşdı.
Yüzlərlə vətəndaşın sevincli, alqışlı baxışları bu qeyrətli ananı yola salırdı:
– Halal olsun belə qadına!

Mir Cəlalın "Bir gəncin manifesti" romanından

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1** Aşağıdakı abzas nömrələnmiş boşluqlardan hansına uyğun gəlir?
Sona ev şeyləri satılan yerdə bir daşın üstündə oturmuşdu. Xalçası da qabağında idi. Xalça gedib-gələnlərin nəzərini cəlb edirdi. Adamlar durub bu gözəlliyə heyran-heyran baxırdılar.
- 2** Sarı fonda verilmiş hissələrə görə Sona obrazı haqqında nə deyə bilərsən?
- 3** Hansı fikir yanlıştır?
A) Əsərdəki hadisələr həftənin bazar günü baş verir.
B) Mərdan Sonanın yeganə oğlu idi.
C) Tacirlərdən biri gödəktuman ingilisə tərcüməçilik edirdi.
- 4** Sona ingilisə xalçanı satmadı, çünki...
A) ingilis az pul təklif edirdi.
B) tacir ingilisin sözlərini düz tərcümə etmirdi.
C) Sona xalçanın yadelli əlinə düşməsinə istəmirdi.

ŞİFAHİ NİTQ

- 5** Qruplarla iş. Mətnin 1-ci abzasında verilmiş obrazlardan birini əsərin qəhrəmanı kimi qəbul edərək yeni mətn qur.
1-ci qrup: Eşşək üstündə bəkməz aparan kişi.
2-ci qrup: Boğazından kəsib yığıdığı yumurtaları satmağa aparan cavan gəlin.
3-cü qrup: Dalında bir şələ odun gedən kişi.
4-cü qrup: Qoltuğunda xoruz, əlində bir torba zoğal qurusu olan qoca.

ÇÜNKİ OLDUN DƏYİRMANÇI

1-ci hissə

Koroğlunun paşalara, xanlara qarşı apardığı mübarizə *dillərdə dastan olmuşdu*. Günü-gündən başına yığışan adamlar çoxalır. Bu, xanları, paşaları çox narahat edirdi.

Bir gün Toqat hakimi Hasan paşa böyük bir məclis qurub qoşun böyüklərini, pəhləvanları yanına çağırırdı. Üzünü onlara tutub dedi:

– Nə qədər ki Koroğlu sağdır, bizə rahatlıq yoxdur. Biz gərək Çənlibelə qoşun çəkək. Koroğlunu və onun qoşununu birdəfəlik məhv eləyək. İndi nə deyirsiniz, bu işə *qol qoyursunuzmu?*

Məclisdəkilərdən biri dedi:

– Paşam sağ olsun. Sizə bir həqiqəti deyim ki, Koroğlunun igidliyinin düz yarısı Qıratdandır. Nə qədər ki o, Qıratın üstündədir, biz ona heç nə eləyə bilmərik. Koroğlunu məğlub etmək istəyirsinizsə, birtəhər Qıratı onun *əlindən çıxarın!*

Söz, deyəsən, Hasan paşanın *beyninə batdı*.

O, məclisdəkilərdən soruşdu:

– Aranızda kim Qıratı Koroğlunun əlindən ala bilər?

Hamı başını aşağı dikdi. Hasan paşa özü də bilirdi ki, bu, asan iş deyil, çətin ki kimsə bu işi *boynuna götürə*.

Elə bu vaxt Keçəl Həmzə ayağa qalxdı. Keçəl Həmzə sayılmayan, *urvatı* olmayan bir adam idi, məclisə də özünü birtəhər salmışdı ki, qarnını doyursun. O, məclisin ortasına yeriyib dedi:

– Paşa sağ olsun, bu işə mən gedərəm.

Hasan paşa dedi:

– Bala, Həmzə, əgər sən gedib Qıratı gətirsən, mən səni dünya malından qəni eləyəyəm.

Həmzə dedi:

– Paşa, mənə dünya malı lazım deyil, kiçik qızını ver mənə, gedim Qıratı gətirim.

Hasan paşa razılaşdı. Keçəl Həmzə də hazırlaşdı yola düşdü.

1 Altından xətt çəkilmiş “qoşun çəkək” ifadəsinin əvəzinə hansı ifadəni işlətmək olar?

2 Aşağıdakı sualların hansına mətndə cavab yoxdur?

A) Paşalar, xanlar nədən narahat olurdular?

B) Niyə heç kəs Qıratı Koroğlunun əlindən almağa cəsarət etmədi?

C) Keçəl Həmzə nəyə görə sayılmayan, urvatı olmayan adam idi?

3 Mətndə cavabı olmayan suala özün cavab verməyə çalış.

2-ci hissə

Deyirlər ki, Koroğlu Ağ qayada durub karvan yollarına baxırdı. Bir də gördü ki, budur, bir nəfər gəlir. Koroğlu qayadan düşüb kəsdə onun qabağını ki:

– Dayan! De görüm kimsən? Haradan gəlib, haraya gedirsən?

Həmzə baxdı ki, qabağındakı bir oğlandır, bir oğlandır, adam üzünə baxmağa ürək eləmir.

Boy-buxun, qol-bilək! Gözlər *tərlən* gözü kimi oyur-oyur oynayır. Belində bir qılınc var ki, Allah göstərməsin. Həmzə bildi ki, bu, Koroğludur, amma özünü tanımamazlığa vurub dedi:

– Koroğlunu axtarıram.

Koroğlu soruşdu:

– Neyləyirsən Koroğlunu?

Həmzə dedi:

– Mən ilxıçıyam. Ömrümü-günümü bəy, paşa

qapısında çürüdüb ilxıya getmişəm. Ancaq bu günə kimi heç bir qapıda *duruş gətirə bilməmişəm*. İndi, başına dönüm, Koroğlunu deyib gəlmişəm. Deyirlər, o, çox mərd adamdır. Bir tikə çörəyini məndən əsirgəməz.

Bunu deyib Keçəl Həməzə elə ağladı, elə ağladı ki, gözünün yaşını *gildir-gildir* tökdü. Koroğlunun keçələ yazığı gəldi. Dedi:

– Dur gedək! O Koroğlu dediyin elə mənəm.

Koroğlu Keçəl Həməzəni götürüb gəldi. Dəlilər, xanımlar Həməzəni görüb dedilər:

– Ay Koroğlu, bunu haradan tapıb gətirdin? Heç əməlli adama oxşamır. Rədd elə getsin.

Koroğlu onları sakit eləyib dedi:

– Görmürsünüz yazığın biridir? Bizə nə eləyəcək? Qoyun süfrəmizin artıq-urtuğundan yeyib qapıda-bacada dolansın.

Koroğlu Keçəl Həməzəni tövləyə gətirib dedi:

– Dürat bu il çox sınıxıb. Tapşırıram onu sənə. Gərək onu da Qırata çatdırasan.

1

Qırat ilə Dürat bir tövlədə bağlanırdı. Atların ikisinin də ayağında *buxov* var idi. Özləri də ayrı-ayrı açarlarla açılırdı. Koroğlu çıxarıb Düratın açarını Keçəl Həməzəyə verdi. Xanımlar, dəlilər bu işdən narazı qalsalar da, Koroğlu onların sözüne məhəl qoymadı.

Keçəl Həməzə bir neçə gündə Düratı dərisinə sığmaz elədi. Amma vaxt keçirdi. Keçəl Həməzə Toqata qayıtmalı idi. Çox götür-qoydan sonra gecələrin birində öz-özünə dedi: “Toqatda nə tanıyırlar ki, Qırat hansıdır, Dürat hansı? Elə bunu aparım, paşanı aldadım, qızı alım, beş gün bu dünyada kef çəkim”.

Keçəl Həməzə bunu deyib, gecə xəlvətce Düratı yəhərlədi. Minib: “*Asta qaçan namərddir, birbaş Toqat*”, – deyib *daban aldı*.

- 4 Oxuduğun hissəyə əsasən Koroğlu haqqında nə deyə bilərsən?
- 5 Səncə, Koroğlu Həməzəni Çənlibelə gətirməkdə haqlı idimi? Cavabını əsaslandır.
- 6 Məqsədinə çatmaq üçün Həməzənin hərəkətlərini ardıcılıqla danış və onun haqqında fikrini söylə.

3-cü hissə

Səhər məsələ bəlli olanda dəlilər çaxnaşıb, bir-birinə dəydilər. Hamı başladı Koroğlunu məzəmmət eləməyə. Koroğlu qəzəblənmişdi. Təqsirkardı deyə dinib-danışa bilmirdi. Amma acığından bığlarını gəmirirdi. Qərara aldı ki, Qıratı minib yola düşsün.

Koroğlu Qıratı sürməkdə olsun, sənə deyim Həməzədən.

Həməzə canının qorxusundan dayanmadan at sürürdü. Yolun üstündə bir dəyirman var idi. Ora çatmağa az qalmışdı ki, dönüb geri baxdı. Gördü, budur, Koroğlu Qıratın üstündə elə gəlir, elə gəlir ki, **ley** kimi. Düratı qamçılıyıb, özünü tez dəyirmanına saldı. Üst-başını, üz-gözünü o ki var unladı.

Koroğlu özünü yetirib dəyirmançıyı çağırdı. Keçəl Həməzə çölə çıxanda onu dəyirmançı bilib soruşdu:

– İndicə mənim qabağımca buraya gələn atlı necə oldu?

Keçəl Həməzə dedi:

– Odur, girib içəridə gizlənib. Bilmirəm nə işi varsa, səni görəni kimi mənə dedi ki, yerini deməyim.

Koroğlu atdan sıçrayıb düşdü. Qıratın yüyənini Həməzəyə verib dedi:

– Bir bu atı saxla görüm.

Koroğlu içəri girəndə gördü ki, burada Həmzə-zad yoxdur. Başa düşdü ki, dəyirmançı bildiyi elə Həmzə özü imiş. Tez bayıra atıldı.

Keçəl Həmzə Çənlibeldə Dürata baxdığı zaman Qıratın da yan-yörəsinə hərlənib, özünə mehriban eləmişdi. Bir də Qıratın belə bir xasiyyəti var idi ki, Koroğlu onun yüyənini kimə tapşırsaydı, ona üzəngi verərdi. Odur ki, Həmzə Qıratın gözlərini tumarlayıb cəld belinə sıçradı.

Koroğlu dəyirmandan çıxıb baxdı ki, Keçəl Həmzə Qıratın belində dəyirmandan bir az aralı durub. Əvvəl qəzəbləndi, Misri qılıncını çəkib hücum eləmək istədi. **Ancaq** baxdı ki, bundan bir fayda olmayacaq. Qırat **ayağını götürsə, heç quş da** ona çata bilməz. Dedi:

– Həmzə, mən bilirəm **ki**, sən bu atı aparıb saxlayan, minən deyilsən. Düzünü de **görüm**, səni kim öyrədirib göndərib?

Həmzə dedi:

– Koroğlu, eşit və agah ol! Mən Çənlibeldə sənə nə demişəmsə, hamısı doğrudur. İndi bu atı aparıram Toqatda verəm Hasan paşaya, **bəlkə**, bu yolla bir ağ günə çatam. Amma onu da bil ki, keçəl mərd olar. Mən sənənin nəinki atını, heç bir tükünü də qıyıb Hasan paşaya vermərəm. Bilirəm ki, sən axırda gəlib öz atına sahib olacaqsan. Hər nə vaxt ki Toqata gəldin, atın üzəngisini özüm basıb səni ona mindirəcəyəm. İndi day məni bağışla, gedim. Yolum uzaqdır.

Koroğlu gördü Həmzə atı aparır, dedi:

– Həmzə, indi ki belə oldu, apar, get muradına çat! Ancaq mən gəlincə atı yaxşı saxla! Qoyma incitsinlər. Sən ki bilirsən, at ki var, igidin qardaşdır.

3

Həmzə dedi:

– Koroğlu, arxayın ol! İnşallah, gələrsən, görərsən.

Keçəl Həmzə bunu deyib Qıratı səyirtti, gözdən itdi. Koroğlu Düratı qaytarmağa gəlmişdi, Qıratı da əlindən verdi. Dəyirmanın qapısında yerə oturdu, aldı görək nə dedi:

Çünki oldun dəyirmançı,
Çağır gəlsin dən, Koroğlu!
Verdin Qırı, aldın Dürü,
Döy başına, yan, Koroğlu!

Qırat burdan getdi büyyün,
Sinəmə vurdu dağ, düyyün,
Gedim dəllərə nə deyim?
Öl, burada qal, Koroğlu!

(“Koroğlu” dastanının “Həmzənin Qıratı qaçırması” qolundan)

7 Aşağıdakı şeir mətndəki hansı boşluğa uyğun gəlir?

Canım Həmzə, gözüm Həmzə,
Həmzə, incitmə Qıratı!
Budur sənə sözüm, Həmzə,
Həmzə, incitmə Qıratı!

Qırat mənim iki gözüm,
Belə dərdə necə dözüüm?
Həmzə, sənə budur sözüm,
Oğul, incitmə Qıratı!

Eşidər paşalar, bəylər,
Şadlıq xəbərini söylər.
Koroğlu iltimas eylər,
Bala, incitmə Qıratı!

DİL QAYDALARI

8 “Bir bu atı saxla görüm” cümləsində hansı sözləri çıxarsaq, cümlənin mənasına xələl gəlməz, lakin təsir gücü zəifləyər?

YADDA SAXLA!

Köməkçi nitq hissəsinin qrammatik mənası onun cümlədə rolu ilə müəyyən edilir.

Köməkçi nitq hissələri:

- əsas nitq hissəsinə qoşularaq müəyyən məna çaları yaradır;
- söz və cümlələri bir-birinə bağlayır;
- cümlənin və ya sözün təsir gücünü artırır.

9 A) Həmzə üst-başını elə unladı ki, Koroğlu onu tanımadı.

B) Koroğlunun dəyirmançı bildiyi elə Həmzə özü imiş.

Aşağıdakı fikirlər hansı cümlədəki elə sözünə aiddir?

1. “Məhz” sözü ilə əvəz etmək olar.	A	B
2. “Necə?” sualına cavab verir.	A	B
3. Zərfin yerinə işlənən işarə əvəzliyidir.	A	B
4. Heç bir suala cavab vermir.	A	B
5. Özündən sonra gələn sözü vurğulayır.	A	B
6. Köməkçi nitq hissəsidir.	A	B

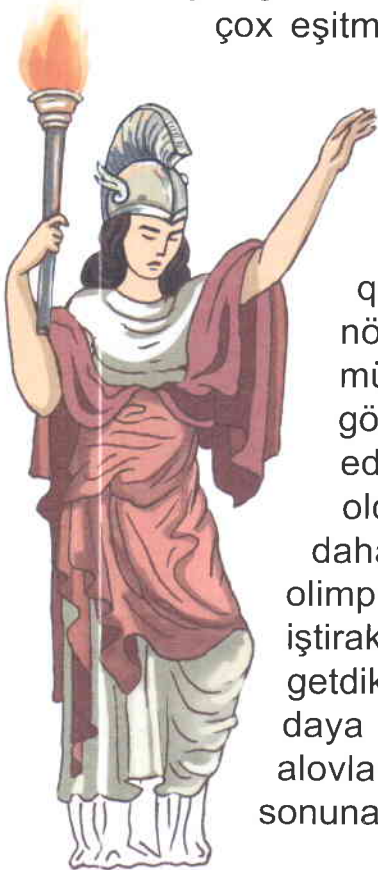
QƏDİM YUNAN SÖZLƏRİ

Bu gün tez-tez eşitdiyimiz, işlətdiyimiz bir çox sözlər dünyanın ən qədim mədəniyyət mərkəzlərindən olan Qədim Yunanıstandan qalmışdır. Gəlin onlardan bir neçəsi ilə tanış olaq.

Yəqin ki, “akademiya” sözü sizə tanışdır. Bu sözün kökü qədim Yunanıstana gedib çıxır. Sən demə, Yunanıstanın paytaxtı Afina şəhərində əfsanəvi qəhrəman Akademin adını daşıyan səfalı bir təpəcik var imiş. Məşhur alim Platon bu təpəcikdə öz məktəbini yaratmışdı və şagirdlərinə burada dərs keçirdi. Məktəb yerləşdiyi təpəciyin adı ilə “Akademiya” adlandırılırdı. Elə o vaxtdan da böyük və mötəbər elmi müəssisələri *akademiya* adlandırırlar.

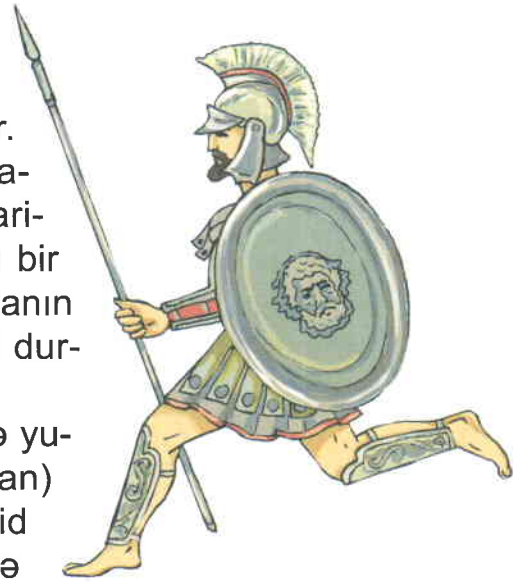
Çox güman ki, siz Beynəlxalq Olimpiya Oyunları haqqında da çox eşitmisiniz. Növbə ilə dünyanın müxtəlif ölkələrində keçirilən bu möhtəşəm idman yarışlarının kökü də çox qədimdir.

Qədim Yunanıstanın Olimpiya şəhərində 4 ildən bir baş allah Zevsin şərəfinə xüsusi yarışlar keçirilirmiş. 5 gün davam edən bu yarışlarda qədim yunanlar şənliklər keçirir, müxtəlif idman növlərində güclərini sınaırdılar. Yarışlar keçirilən müddətdə ölkədə müharibə aparılmamalı idi. Buna görə olimpiya oyunları sülhün, barışın rəmzi hesab edilir. İndiki olimpiadalar da, Qədim Yunanıstanda olduğu kimi, 4 ildən bir keçirilir, lakin 5 gün deyil, daha uzun müddət davam edir. Axı müasir olimpiadalarda bir çox ölkələrdən gələn idmançılar iştirak edir. Bundan başqa, olimpiadaların proqramına getdikcə daha çox idman növü daxil edilir. Hər olimpiadaya qədim Olimpiya şəhərində Günəş şüalarından alovlandırılmış məşəl gətirilir və bu məşəl yarışların sonunadək yanır.

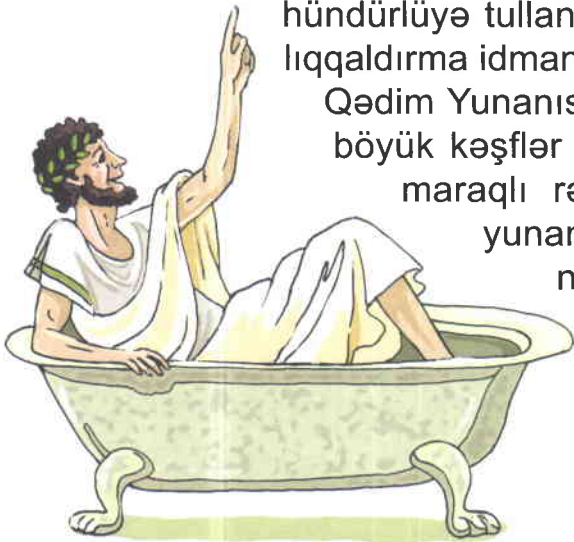
Olimpiadaya daxil olan yüngül atletika idman növlərindən biri 42 km 195 m uzunluğunda məsafəyə qaçış – Marafon qaçışıdır. Niyə Marafon və niyə məhz bu məsafə? Əfsanəyə görə, uzun müddət davam edən müharibədə yunanlar iranlılar üzərində Marafon adlı bir kənddə qələbə çalmışdılar. Bu xəbəri Yunanıstanın paytaxtına gətirən döyüşçü həmin məsafəni durmadan qaçmışdı.

Yeri gəlmişkən, elə atletika sözünün özü də yunanca “athletikos” (pəhləvanlara xas olan) sözündən yaranmışdır. Yüngül atletikaya aid idman növləri ilə (qaçış, uzunluğa və

hündürlüyə tullanma və s.) yanaşı, ağır atletika – ağırlıqaldırma idman növü də mövcuddur.

Qədim Yunanıstan dünya elminə bir çox dahi alimlər, böyük kəşflər bəxş etmişdir. Onlarla əlaqədar çoxlu maraqlı rəvayət vardır. Deyilənə görə, qədim yunan alimi Arximed özünün məşhur qanununu kəşf edən zaman bərkdən “Evrika!” (Tapdım!) deyə qışqırmışdı. İndi bu söz bir çox xalqların dilinə daxil olmuşdur. Hər hansı çətin, mürəkkəb problemi həll edəndə duyulan sevinci bildirmək üçün bu sözü işlədirlər.

SÖZ EHTİYATI

3-cü abzasda altından xətt çəkilmiş “*kök*” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

- A) mənbə B) mənşəb C) mənşə

YADDA ŞAXLA!

Deyilişi və yazılışı eyni, mənaları müxtəlif olan sözlər *omonim* adlanır. Çoxmənalı sözdən fərqli olaraq:

- omonimin mənaları arasında heç bir yaxınlıq olmur;
- omonim sözlər müxtəlif nitq hissələrinə aid ola bilər.

NİYƏ “SİZ” DEYİRİK?

Çox zaman yaşlı adama hörmət əlaməti olaraq “Siz” deyə müraciət olunur. 2-ci şəxsin cəmini bildiren “siz”-dən fərqli olaraq, bu söz böyük hərflə yazılır.

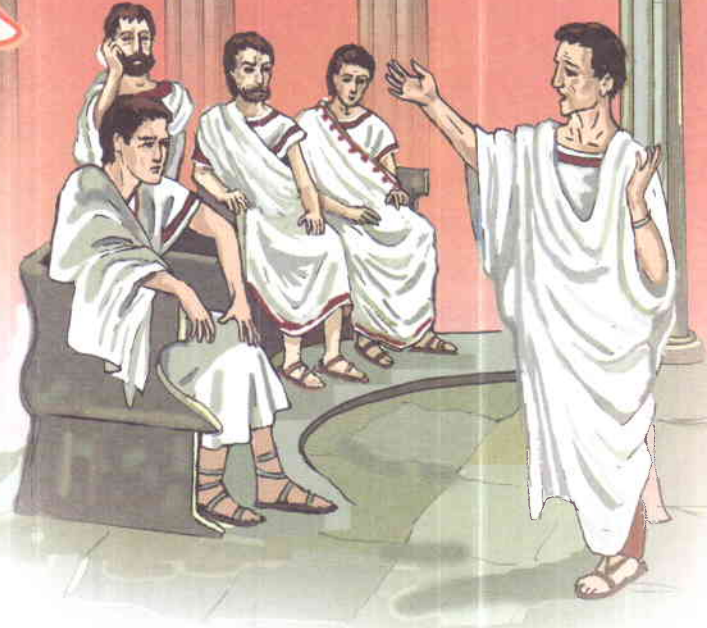
Bu müraciət forması Qədim Romada yaranıb. Roma dövlətini eyni zamanda iki konsul idarə edirdi. Konsullar məsləhətləşib bir yerdə qərar qəbul edirdilər. Romanın ali məclisi olan senat qarşısında

çıxış edərkən hər bir konsul özü haqqında “mən” yox, “biz” deyirdi. Bununla da o, qərarın hər iki konsul tərəfindən qəbul edildiyini bildirirdi. Senat üzvləri və şəhər sakinləri də konsula “Siz” deyə müraciət edirdilər.

Məşhur Roma imperatoru Qay Yuli Sezar 41 yaşında ikən Romanın konsulu seçildi. Onunla yanaşı ikinci konsul da var idi. Lakin öz qətiyyəti ilə seçilən Sezar digər konsulu elə qorxutdu ki, o, Sezarın işlərinə qarışmağa cəsarət etmədi. Artıq Qay Yuli qərarları təkbaşına qəbul edirdi. Buna baxmayaraq, o da ənənəyə sadıq qalaraq özü haqqında “biz” deyirdi.

Sonra bu ənənə başqa dövlətlərə də keçdi. Məsələn, Rusiya çarı özünü nəzərdə tutaraq deyirdi: “Biz, II Nikolay, əmr edirik...”

İndinin özündə də bəzən hər hansı bir müəllif məqalə yazarkən özü haqqında “biz, fikrimizcə” və s. bu kimi ifadələr işlədir. “Siz” sözü isə nəzakət, hörmət bildiren müraciət formasına çevrilmişdir.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- Hansı cümlədə “siz” sözü kiçik hərflə yazılmalıdır?**
A) Cənab Rəhimov, Sizə bir məlumat çatdırmaq istəyirəm.
B) Uşaqlar, Siz sabah ekskursiyaya gedəcəksiniz.
C) İradə xanım, icazə verin, Sizdən bir söz soruşum.

- Yuxarıda verilmiş cümlələrdə hansı sözlər müraciət bildirir?**

ÖZ ARŞININLA ÖLÇMƏ

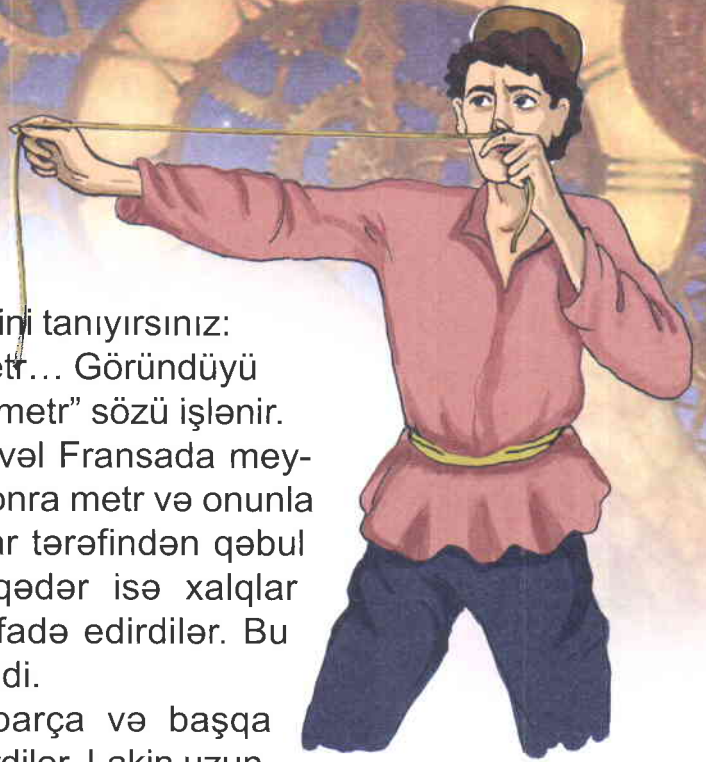
Siz artıq uzunluq ölçü vahidlərini tanıyırsınız: millimetr, santimetr, metr, kilometr... Göründüyü kimi, onların hər birinin adında “metr” sözü işlənir. *Metr* anlayışı təqribən 200 il əvvəl Fransada meydana gəlmişdir. Bundan yüz il sonra metr və onunla bağlı ölçü vahidləri digər xalqlar tərəfindən qəbul olunmağa başladı. O vaxta qədər isə xalqlar müxtəlif ölçü vahidlərindən istifadə edirdilər. Bu ölçü vahidlərindən biri də arşın idi.

Arşından, əsasən, tacirlər parça və başqa materialları ölçərkən istifadə edirdilər. Lakin uzun müddət arşın dəqiq ölçü vahidi olmamışdır. Belə ki, qədimdə insanın burundan başlayaraq bir qolu boyu barmaqların ucuna qədər olan məsafəni bir arşın kimi qəbul edirdilər. Bu ölçü təxminən 70 santimetrə bərabərdir. Lakin insanın öz ölçülərindən və qolun necə açılmasından asılı olaraq arşın dəyişirdi. Bəzən tacirlər bundan istifadə edərək alıcıları aldadırdılar. Belə olduqda hökmdarlar ağac və ya metaldan arşın hazırladırlar hamının bir arşından istifadə etməsinə qərar verdilər. Lakin yenə də hər ölkədə bir arşından istifadə edirdilər.

Məsələn, Türkiyədə iki cür arşın var idi: memar arşını (75,7 sm) və çarşı arşını (68 sm). Memar arşınından tikintidə, çarşı arşınından isə ticarətdə istifadə olunurdu. Rus çarı Aleksey Romanov da dəmirdən arşın düzəltdirib satışı buraxdırmışdı ki, hamı bir arşından istifadə etsin. Rus arşınının uzunluğu 71 sm idi. Məşhur “Arşın mal alan” filmində Əsgər bəy satdığı parçaları belə bir arşınla ölçür.

Hər xalqın öz arşınının olması beynəlxalq ticarətdə çətinlik yaradırdı. Odur ki, müəyyən dövrdən sonra xalqlar metrik ölçü vahidlərini qəbul etdilər.

İndi “öz arşını ilə ölçmək” ifadəsi məcazi mənada işlədilir. Biri özü bildiyi kimi, öz xasiyyətinə uyğun hərəkət edəndə, başqalarını da bu baxımdan qiymətləndirəndə tez-tez bu ifadəni eşidə bilərik. Məsələn, paxıl adam başqalarının da özü kimi paxıl, xəsis adam başqalarının da özü kimi simic olduğunu düşünəndə həmin adam haqqında “hamını öz arşını ilə ölçür” deyirlər.

- 1 Tutaq ki, parça satanın qolu uzun, alanınkı isə qısaadır. Parçanı kimin arşını ilə ölçmək alıcıya sərf edər: öz arşını ilə, yoxsa satıcının arşını ilə? Cavabını əsaslandır.
- 2 Əgər sən keçmiş zamanda yaşasaydın və sənin parça dükəninin olsaydı, necə satıcı seçərdin – hündürboy, yoxsa qısaboy? Fikrini izah et.
- 3 Bunlardan hansı ilə daha dəqiq ölçmə aparmaq olar?
A) çarşı arşını ilə B) qarışla C) addımla
- 4 Ağac və metaldan arşın hazırlanmasına səbəb nə oldu?
- 5 Nöqtələrin yerinə müvafiq sözləri artırmaqla cümlələri oxu. Əvvəllər hər ... öz arşını var idi. Metal arşınlar peyda olduqdan sonra hər ... öz arşını oldu.

ALTIAĞAC

Şirvanşahlar hakimiyyəti dövründə Şamaxıdan Qubaya və başqa şimal bölgələrinə karvan yolu açılmışdı. Bu yol "Altıağac" deyilən ərəzidən keçirdi. Səfalı Altıağac karvanların düşərgə yeri idi. Bu adın tərkibindəki "ağac" sözü bitki deyil, məsafə bildirir. Beləliklə, Altıağac Şamaxıdan bu yerə qədər olan məsafəni bildirir.

- 6 Azərbaycanın xəritəsindən istifadə etməklə mavi rənglə verilmiş söz birləşməsini müvafiq rayon adları ilə əvəz et.
- 7 "Öz arşını ilə ölçmə" və "Altıağac" mətnlərini hansı başlıq altında birləşdirərdin?
A) Azərbaycanın rayonları
B) Qədim ölçü vahidləri
C) Rəvayətli ifadələr
- 8 Dinlədiyiniz mətndəki ("Qədim ölçü vahidləri") məlumatlardan istifadə etməklə hesabla:
– Şamaxıdan Altıağaca qədər neçə kilometr məsafə var?
– Hansı daha böyükdür: iki arşın bir qarış, yoxsa bir qulac iki qarış?

HƏR ŞEY SƏNİN ƏLİNDƏDİR

Qədimdə bir müdrik adam yaşayırdı. Onun çoxlu tələbəsi var idi. Tələbələrin elə bir sualı olmazdı ki, bu alim ona cavab verə bilməsin.

Günlərin bir günü tələbələrdən biri öz-özünə düşündü: “ , elə bir sual varmı ki, müəllim ona səhv cavab versin?”

Birdən onun ağına bir fikir gəldi. Bağçaya gedib bir kəpənək tutdu. Onu ovcunda gizlətdi. Müəllimin yanına gəlib ovcunu irəli uzatdı və dedi:

– Müəllim, əlimdə bir kəpənək var. Sizcə, o, diridir, yoxsa ölü?

Bunu deyərkən tələbə kəpənəyi əlində elə saxlamışdı ki, istənilən an onu sıxıb öldürə bilərdi.

Müəllim şagirdinə baxıb gülümsündü:

– Oğlum, hər şey sənin əlindədir.

SÖZ EHTİYATI

1 Hansı söz birləşmələrində “əl” sözü məcazi mənada işlənib?

1) əlini uzatmaq	5) əli gəlməmək
2) ələ keçirmək	6) əlindən gəlmək
3) əli gətirmək	7) əli sıxmaq
4) əlini qaldırmaq	8) əldən vermək

DİL QAYDALARI

2 Mavi rəngli boşluğun yerinə hansı söz uyğun gəlir?

- A) axı B) görəsən C) yəqin

3 Altından xətt çəkilmiş sözləri şəkilsiz tələffüz et. Şəkilçi qəbul etdikdə sözün kökündə hansı dəyişiklik baş verir?

4 1-ci abzasdakı “ki” hansı vəzifəni yerinə yetirir?

- A) Cümlənin təsir gücünü artırır.
B) Özündən əvvəlki sözə qoşularaq müəyyən mənə çaları yaradır.
C) Cümlələrin bir-biri ilə bağlanmasına xidmət edir.

ZƏHMƏTKƏŞLİK

BÖLMƏ

3

HALAL PUL

Bir kişinin oğlu o qədər tənbel idi ki, dünyada tayı tapılmazdı. Artıq böyüyüb yekə oğlan olmuşdu, heç bir iş görmək istəmirdi. İndiyə kimi bir qəpik də pul qazanmamışdı. Nə qədər ki atasının qollarında qüvvət, dizlərində taqət vardı, oğlunu yedizdirirdi. Ata qocalıb əl-ayaqdan düşəndə arvadını çağırırdı və dedi:

– Bütün var-dövlətimi başqasına verəcəyəm. Oğluma isə heç nə qoymayacağam. O, tənbelidir, heç nəyə yaramır. Özü qazana bilməyən oğul ata malının da qədrini bilməz.

Bu sözlər anaya çox ağır gəldi. O, oğlunun tərəfini saxladı:

– Niyə qazana bilmir ki? Lazım olsa, qazanar.

Əri isə yenə öz fikrindən dönmədi:

– Bacarırsa, qoy qazansın. Heç olmasa bir qızıl gətirsə, bütün var-dövlətimi ona verərəm.

– Yaxşı, – deyə arvadı razılaşdı.

Ana oğlunun yanına gedib ona bir qızıl verdi və başa saldı:

– Gündüz bir yerdə vaxtını keçir, axşam isə evə qayıdıb qızılı atana ver. Ona de ki, bunu öz zəhmətinlə qazanmışan.

Oğlu belə də etdi. Bütün günü veyillənib axşam evə qayıtdı. Qızılı atasına verib şikayətləndi:

– Bu qızıldan ötrü bütün günü əziyyət çəkmişəm...
Atası pulu alıb sobaya atdı. Oğul mat-məttəl qızılın dalınca baxdı.
Amma yerindən tərpənmədi. Ata dedi:
– Bunu sən qazanmamısan, oğul!
Oğul çiyini çəkib incik halda atasından aralandı.
Ertəsi gün ana yenə də oğluna bir qızıl verib dedi:
– Get dağlarda, dərələrdə gəz. Axşamüstü isə o qədər qaç ki, bərk
tərləyəsən. Sonra atanın yanına get. Ona de ki, bu qızılı alın tərini
qazanmısan.

Oğlu bu cür də hərəkət etdi. O, axşamüstü yorğun-argın, qan-tər
içində atasının yanına gəldi:
– Görürsən, ata, mən tər içindəyəm. Bu qızılı qazanmaq üçün dəri-
dən-qabıqdan çıxmışam, – dedi.
Atası pulu alıb yenə sobaya atdı.
– Məni aldada bilməzsən, oğul! Bu pulu sən qazanmamısan.
Oğul yenə də heç nə deməyib otaqdan çıxdı.
Anası başa düşdü ki, işlər pisdür, dedi:
– Yox, oğul, biz onu aldada bilmərik. İndi başqa çarə yoxdur. Gərək
qızılı özün qazanasan. Get işlə, gündə, heç olmasa, iki qəpik qazan,
gətir atana ver. O sənə inanar.

Oğlu anasının sözüne qulaq asdı. Gedib bir həftə işlədi, bir az pul
qazanıb atasına gətirdi. Atası həmin pulları da götürüb sobaya atdı:
– Yox, oğlum, bunları da sən qazanmamısan.
Oğlu buna dözə bilmədi, sobaya tərəf atıldı, əllərini alovun içinə
soxub pulları sobadan çıxardı və həyəcanla dedi:
– Ata, sən nə edirsən?! Bu pulları qazanmaq üçün bir həftə zəhmət
çəkmişəm. Hələ də belim ağrıyır. Sən isə onları odda yandırırısan.
Bu vaxt atası dedi:
– Bax indi inanıram ki, bu pulları sən öz zəhmətinlə qazanmısan.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

Mətnin ideyasına uyğun atalar sözünü seç.

- A) Ata olarsan, ata qədrini bilərsən.
- B) Ata malına göz dikən oğul ac qalar.
- C) Atalar nə əkilər, oğullar onu biçiblər.

QURUCU

Hər gün işdən gəlib şam etdikdən sonra oğlum Əkrəm başımın üstünü kəsdirir, məni cürbəcür oyuna, söhbətə çəkir. Düzü, onunla əylənmək mənə də zövq verir, könlümü açır. Odur ki, çağırışına həvəslə qoşuluram. Onu sevindirmək, maraq yaratmaq üçün hər dəfə təzə bir şey axtarıb tapıram. Yatanacan başını qatmağa çalışıram.

Bir axşam evə çox yorğun gəlmişdim. Həmin gün mədəndə qəza baş vermişdi. Mən də bütün günü yenicə qazıb qurtardığımız neft quyusunun yanında olmuşdum. Oğlum isə, həmişəki kimi, oynamaq həvəsində idi. Doğrudur, onu əyləndirməyə heç halım yox idi, ancaq ürəyini sındırmaq istəməirdim. İkimiz də stolun arxasına keçdik. Köhnə oyunlardan bir-ikisini işə saldım. Əvvəlki təsiri bağışlamadı. Oğlum iki ayağını bir başmağa dirəmişdi ki, gəl təzə oyun oynayaq. Həvəssiz halda oğlumu məşğul eləmək üçün yeni bir əyləncə tapmağa çalışırdım. Fikirleşə-fikirleşə stolun üstündəki domino qutusunu qarşıma çəkdim. Qara mərmər kimi işıldayan balaca daşları, özüm də fərfinə varmadan, bir-birinin üstünə qoymağa başladım. Axırncı daşı qoyanda gördüm ki, stolun üstündə əməlli-başlı bir "bina" ucalır. Oğlumun da baxışları qəribə bir maraqla bu "bina"ya zillənmişdi.

– Hə, necədir, xoşuna gəlir? – oğlumdan soruşdum.

– Yaxşıdır, ata, yaxşıdır!.. – O, balaca əllərini sevinclə bir-birinə vurub şappılatdı.

Sonra nə fikirləşdisə, tez xəbər aldı:

– Ata, birdən uçursam, nə edərsən?

–Yenidən quraram!..

Oğlum şəhadət barmağı ilə “bina”ya necə toxundusa, domino daşları bir andaca stolun üstünə, döşəməyə səpələndi. Oğlum yerə tökülmüş daşları yığdı, gətirib qabağıma tökdü... Az keçmədi, bayaqkı “bina” hazır oldu. Oğlum yenə uçurtdu... Mən də yenə qurdum... Oğlumun bunu nə vaxt uçuracağını gözləyirdim. O, yenə zəhmətimi zay etsəydi, yəqin ki, bu işi yenidən görməyə səbrim çatmayacaqdı. Ancaq o, nə isə fikirləşir, tərəddüd keçirirdi. Mən dedim:

– Hə, nə oldu, Əkrəm, birdən dayandın?

– Eh, nə olsun ki!.. Bir barmaqla uçub tökülür.

– İstəyirsən möhkəm olsun?

– Hə.

– Onda gəl sən qur!

Bunu deyib domino daşlarını ona tərəf itələdim. O, həvəslə ağ xallı qara daşları bir-birinin üstünə düzməyə başladı. Düzdükcə sevinci yerə-göyə sığmırdı. Lakin qurduğu evcik yarıya çatmamış uçdu. Oğlum pərt oldu, ancaq ruhdan düşmədi, inadından dönmədi. Mən də ona səhvlərini başa saldım. Dedim ki, bala, evi başlayanda bünövrəsinə fikir ver. Bünövrə gerek düzgün qoyula. Bir balaca əyri oldu, qurtardı, duruş gətirən deyil.

Oğlum da dediklərimə diqqətlə qulaq asır, daşı daş üstünə qoyurdu. Gəlirdi, gəlirdi, lap az qalmış daşlar sürüşüb ətrafa səpələnirdi... O da yenidən yığır, yenidən işə başlayırdı. Onun hər dəfə daha həvəslə, daha inadla işə girişdiyini gördükcə sevinir, fərəhlənirdim. Ürəyimdə öz-özümə deyirdim: “Bax belə, ağıllı oğlum, həmişə çətin işin dalınca get! Çətini asan elə! Həmişə qurmağa, yaratmağa, ucaltmağa çalış, ay mənim qurucu oğlum!”

Nəhayət, alındı! Oğlumun “tikdiyi ev” hazır idi. Yəqin ki, bu, onun həyatında ilk yaradıcılıq işi idi. **Oğlum fəxrlə ... öz “sənət əsəri”nə, ... mənə baxırdı.** Deyəsən, məndən tərif gözləyirdi. Mən:

– Hə, görək, sən tikdiyin ev, doğrudanmı, möhkəmdir?

Bunu deyib mən də şəhadət barmağımı domino daşlarından düzəldilmiş evə uzatdım. Birdən oğlum balaca əlləri ilə əlimdən yapışdı:

– Yox, atacan, dəymə.

– Niyə, qorxursan ki, uçar?

– Hə, bilirəm ki, uçacaq. Amma bayaqdan əziyyət çəkirəm axı. Qoy bir az dursun da.

Mən gülüb oğlumun üzündən öpdüm. Elə bu zaman anasının səsi gəldi:

– Əkrəm, yatmaq vaxtıdır.

*Gülhüseyn Hüseynoğlunun
eyniadlı hekayəsi əsasında işlənmişdir.*

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Səncə, Əkrəmdən sonra atası yenidən dominodan ev qursaydı, Əkrəm onu da fikirləşmədən uçurardımı? Fikrini əsaslandır.
- 2 Hekayədə hansı suala cavab yoxdur?
A) Əkrəmin atası harada işləyir?
B) Əkrəmin neçə yaşı var?
C) Hadisə günün hansı vaxtı baş verir?
- 3 Şəhadət barmağı əlinizdəki hansı barmaqdır? Səncə, nəyə görə bu barmaq belə adlanır? Bəs o biri barmaqlar necə adlanır?
- 4 Dominodan başqa daha hansı stolüstü oyunları tanıyırsan?

DİL QAYDALARI

- 5 Mavi rənglə verilmiş cümlədə nöqtələrin yerinə nə yazılmalıdır?
A) nə, nə də B) ya, ya da C) gah, gah da
- 6 Nə üçün mətndə “bina”, “sənət əsəri”, “tikdiyi ev” sözləri dırnaq içərisində yazılıb?
- 7 Sarı fonda verilmiş abzasdakı köməkçi nitq hissələrini seç və hər birinin cümlədəki rolunu izah et.

TƏNDİR TİKƏ BİLMƏYƏN EV TİKƏ BİLMƏZ

Bir müdrik qocanın Mahmud adlı qonşusu vardı. Mahmud kişi ömrü boyu işləyib yaxşı bir ev tikmişdi. Var-yoxu elə bu ev idi. Onun Xudaverdi adlı oğlu var idi. Xudaverdi heç yerdə işləmirdi, özü də gecə-gündüz kef çəkməklə məşğul idi. Günlərin bir günü Mahmud kişi müdrik qocanın yanına gəlib dedi:

– Qonşu, bilirsən ki, mən bu dünyada öz dövrənimi sürmüşəm. Bu gün də olmasa, səhəri düşüb ölə bilərəm. Səndən bir xahişim var. Gərək qonşuluğumuzun xatirinə bu xahişimi yerə salmayasan.

Qoca cavabında dedi:

– Nə xahişin var, de. Bacardığımı eləyəyəm.

– Mənim oğlum təkcə mən yox, sən də yaxşı tanıyırsan. Bilirəm ki, **bu dünyaya göz yumar-yummaz** oğlum evi satmaq istəyəcək. Sən gərək elə eləyəsən ki, o, evi satmasın. Çünki əgər oğlum evi satsa, inanmıram ki, belə bir ev tikə bilə. İstəmirəm ki, o, evsiz-eşiksiz qalıb məhv olsun.

– Mahmud kişi, arxayın ol, mən sənə tapşırığımı can-başla yerinə yetirəcəyəm, – deyə qoca qonşusunu sakitləşdirdi. – Qoymaram oğlun evi satsın.

Qonşusunun sözündən razı qalan Mahmud kişi evə gəlib oğluna dedi:

– Bala, bir gün bu dünyadan köçsən, **məbada** evi satasan ha. Sonra ev tikə bilməzsən. Əgər satmaqdan başqa əlacın qalmasa, onda qonşumuzun yanına get. Onunla məsləhətləş, sonra bu işə **qol qoy**. O, müdrik adamdır, inanıram ki, sənə doğru **yol göstərəcək**.

Bu hadisədən bir neçə gün sonra Mahmud kişi vəfat etdi. Atasının yasını yenicə vermişdi ki, Xudaverdi evi satmaq fikrinə düşdü. Birdən atasının sözlərini xatırladı. Durub qocanın yanına gəldi. Müdrik qoca onun nə məqsədlə gəldiyini biləndə dedi:

– Nə olar, satmaq istəyirsən, sat. Ancaq təndirin çox balacadır, onu söküb yerində təzəsini tik. Evin də qiyməti ikiqat artsın.

Xudaverdi evə gəlib təndirə baxdı. Təndir, doğrudan da, balaca və köhnə idi, bir tərəfi də uçulmuşdu. Fikirləşdi ki, hə, qonşu doğru deyir, bunu söküb təzəsini tiksəm, evin qiyməti iki dəfə artar.

Xudaverdi köhnə təndiri sökdü, yenisini tikməyə başladı. Düz bir ay əlləşdi. Amma heç nə alınmadı. Təndirin divarları ya çat-çat olub dağılırdı, ya da ovxalanıb qum kimi tökülürdü.

Axırda Xudaverdi təndirbişirən ustanın yanına getdi ki, ondan təndir alıb gətirsin. Bir həftədən sonra usta təndiri hazır elədi. Xudaverdi təndiri eşşəyə yükləyib evə gətirdi. Həyətdə endirəndə təndir əlindən düşüb qırıq-qırıq oldu. Məcbur oldu bir də ustanın yanına getsin. İkinci təndiri birtəhər gətirib evə çıxardı. Di gəl ki, onu köhnə təndirin yerinə quraşdırma bilmədi. Axırda hirslənib istədi təndiri param-parça eləsin, yenə atasının sözləri yadına düşdü. Hirsini boğub qonşunun yanına getdi.

Müdrük qoca evdə oturub nə işə yazırdı.

– Əmi, – deyə Xudaverdi onu səsledi. – Təndiri qura bilmədim. Ucuz da olsa, evi satıram.

– Tələsmə, bala, əvvəlcə sözümə qulaq as, – deyə qoca onu sakitləşdirdi. – Gördün ki, bir təndiri də tikə bilmədin. Evi satıb yenisini tikə bilməzsən, küçələrdə qalarsan. Cavan adamsan, get bir işin qulpundan yapış, özünə çörək pulu qazan. Ev də qalsın. Bir təndir tikə bilməyən ev də tikə bilməz.

Müdrük qocanın sözünə qulaq asan Xudaverdi evi satmayıb işlədi, əlini zəhmətə öyrətdi, yaxşı gün-güzəran qurdu.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

1 Təndir nə üçündür? Müasir dövrdə təndiri nə əvəz edir?

2 Xudaverdinin təndir tikməkdə məqsədi nə idi?

- A) Atasının vəsiyyəti idi.
- B) Çörək bişirmək istəyirdi.
- C) Evi baha satmaq istəyirdi.

3 Araşdırma aparın. Niyə Xudaverdinin tikdiyi təndirin divarları ya çat-çat olub dağılırdı, ya da ovxalanıb qum kimi tökülürdü?

BİR BOŞQAB SIYIQ

1-ci hissə

Qarabağ müharibəsində atəşkəs elan olunan zaman Elxangilin ailəsi Goranboy rayonunda, qaçqın şəhərciyində məskunlaşmışdı. Onlar buraya bir il əvvəl Kəlbəcərdən köçmüşdülər. O zaman Elxanın atası cəbhədə döyüşürdü. Lakin Goranboya köçəndən üç ay sonra Ağdam cəbhəsindən sarsıdıcı xəbər gəldi: Səfər Mahmudov erməni işğalçıları ilə döyüşdə qəhrəmancasına həlak olmuşdu...

Müharibə ölkəyə böyük ziyan vurmuşdu. İqtisadiyyat dağılmışdı, insanların maddi vəziyyəti çox acınacaqlı idi. Çətin dövr idi, dövlət qaçqın ailələri üçün kifayət qədər vəsait ayıra bilmirdi.

Elxangilin ailəsi də çox çətin vəziyyətdə yaşayırdı. Ana təkbaşına kiçik otaqda bir oğul və iki qız böyüdüdü. O, rayon mərkəzindəki idarələrdən birində xadiməlik edirdi. Lakin aldığı kiçik maaş uşaqların əyin-başına, yeməyinə çatmırdı. Ona görə də ana gecələr corab, jaket toxuyur, onları satdıraraq uşaqları korluq çəkməyə qoymurdu.

Elxan ailənin böyük oğlu idi. Artıq on dörd yaşına çatmışdı. Çox diribaş, bacarıqlı oğlan idi. Dərslərini əla oxuyurdu. Müəllimlər ondan həmişə razılıq edirdilər. Elxan daim döş cibində atasının ona yazdığı son məktubu gəzdirirdi. Tək qalanda çıxarıb onu oxuyur, sanki şəhid atasının ruhu ilə söhbət edirdi. Məktubun son sətirləri ona daha çox çalışmaq üçün güc, qüvvət verirdi: "Oğlum, sən indi evin kişisisən. Anandan, bacından muğayat ol. Yaxşı oxu. Mən istəyirəm, sən oxuyub dünya şöhrətli həkim olasan..."

Bazar günləri Elxan anasının toxuduğu geyim şeylərini bir torbaya doldurub yaxınlıqdakı kəndləri evbəev gəzir, satdıqlarının pulunu gətirib anasına verirdi. Artıq bu kəndlərdə onu tanıyır, şəhid oğlu olduğunu bilirdilər. Bəziləri hətta uşaqlarının ölçüsünə uyğun corab və ya əlcək sifariş edirdi.

2-ci hissə

Dərs ilinin sonu idi. Elxan bazar günü səhər durub torbasını yığanda evdəkilər hələ yatırdı. Elxan baxdı ki, çörək boğçasında cəmi üç dilim çörək qalıb. Bildi ki, anasının çörək belə almağa pulu qalmayıb. Çörəyə əl dəyməyib anasına və bacılarına saxladı. Öz-özünə düşündü: “Bir şey sataram. Puluna çörək alıb yeyərəm”.

O, həmişəki kimi ev-ev düşüb qapıları döyürdü. **Lakin yundan toxunmuş geyim əşyalarına ehtiyac azalmışdı.** Elxan səhərdən bəri heç bir şey sata bilməmişdi. Amma evə pulsuz qayıtmaq istəmirdi. Aclıq bir yandan, işinin gətirməməyi də bir yandan Elxanı taqətdən salmışdı. Ancaq dincini almadan gəzir, “Corab, jaket, şərf” deyə kəndin dar küçələrinə səs salırdı.

Qarşıda ikimərtəbəli çəhrayı ev görünürdü. Bu evin sahibəsi gülərüz bir qadın idi. Elxan onu tanıyırdı. Qadın hərdən ondan bir şey alar, almasa da, şirin sözlə dindirər, hal-əhval tutardı. Elxan hətta onun adını da bilirdi: Mehri. Çünki arvad tez-tez deyərdi: “Mehri xalan sənə qurban... Anana de, Mehri xala göy-sarı rəngdə bir papaq istəyir. Qardaşım uşağına göndərə-cəyəm”.

Elxan qərara gəldi ki, Mehri xalanın qapısını döyüb bir parça çörək istəsin. “Görəsən, bu, dilənçilik olmaz?” – deyə bir anlığa düşündü. Amma çarəsi yox idi, acından başı hərlənirdi. Çəkinə-çəkinə qapını döydü. İçəridən tanış səs gəldi: “Gəldim, gəldim”. Qapı açıldı. Mehri xala həmişəki kimi şirin-şirin dilləndi:

– Bıy, başına dönüm. Bu istilər düşən vaxt sən niyə yun şeylər satırsan?

Bu an utandığından Elxanın çörək istəməyə dili gəlmədi:

– Mehri xala, mənə bir stəkan su verə bilərsiniz?

Qadın diqqətlə Elxana baxıb dedi:

– Bir içəri keç görüm.

Sonra uşağın tərəddüd etdiyini görüb əlindən tutdu və otağa aparıb stol arxasında əyləşdirdi. Özü mətbəxə keçib

tez də qayıtdı. Əlində bir boşqab sıyıq və lavaş var idi. Bunu gören Elxan ayağa qalxmaq istədi:

– Yox, mən eləcə su...

Mehri xala qətiyyətlə onun çiyindən basıb ərklə dedi:

– Az danış! Çörəyini ye! Heç sifətinin rəngindən xəbərin var?!

Bunu deyib o, Elxanın torbasını götürdü və yan otağa keçdi:

– Mən də baxım görüm bizim arşınmalçının boğçasında nə var, nə yox.

“Yəqin, sıyığın əvəzində bir şey alacaq”, – deyərək Elxan düşündü və **bir az rahatlaşıb iştahla sıyığı yedi**. Bu vaxt Mehri xala otağa qayıtdı. O, torbadan bir cüt corab çıxarıb əlində tutmuşdu.

– Bu corabı qardaşım arvadına göndərəcəyəm. Onlar İrkutskda yaşayırlar. Ora həmişə soyuqdur.

Bunu deyib qadın Elxanın cibinə nə isə basdı. Elxan pulu götürmək istəmədi:

– Lazım deyil... Bəs sıyıq?..

– Nə?! Utanmırsan?!. Yeri, yeri, yoxsa qulağınızı elə dartaram ki, yerindən çıxar...

3-cü hissə

İstedadlı cərrah Elxan Mahmudov cəmi otuz yaşında olmasına baxmayaraq, dünyanın məşhur tibb mərkəzlərində təcrübə keçmişdi. İndi o, Bakı şəhərində **özel** klinikaların birinə baş həkim təyin olunmuşdu.

Elxan həkim səhər xəstələrə baş çəkdikdən sonra otağında oturub kompyuterdə işləyirdi. Bu zaman köməkçisi otağa daxil olub məlumat verdi:

– Doktor, Goranboy rayonundan ağır vəziyyətdə bir xəstə daxil olub.

– Goranboydan?

– Bəli.

– Adı nədir?

– Mehriban... – Köməkçi dəqiqləşdirmək üçün əlindəki vərəqəyə baxdı. – Mehriban Səmədova. 58 yaşı var. İlk diaqnoz ürək çatışmazlığıdır.

Elxan Mahmudov bir anlığa fikrə getdi. Sonra cəld ayağa qalxıb köməkçisinə dedi:

– Gedək baxaq.

Baş həkim çarpayıda huşsuz halda uzanmış qadına yaxınlaşıb diqqətlə ona baxdı. Əlindən tutub nəbzini yoxladı. Nəzərlərini qadının nurani çöhrəsindən çəkmədən köməkçisinə dedi:

– Həkimləri yığın. Xəstəni hərtərəfli müayinə edib dəqiq diaqnoz qoymaq lazımdır.

Bir saatdan sonra diaqnoz hazır idi. Bundan sonra doktor Mahmudov qətiyyətlə ayağa qalxdı:

– Əməliyyat otağını hazırlayın. Mənim xalatımı gətirin. Əməliyyatı mən özüm aparacağam.

Bu zaman köməkçi baş həkimə yaxınlaşıb pıçıldadı:

– Doktor, bu, çox bahalı əməliyyatdır. Biz xəstənin qohumları ilə əlaqə yarıda bilməmişik. Bilmirik, onun əməliyyat xərclərini ödəməyə imkanı olacaqmı?

Doktor Mahmudov köməkçisinə baxıb gülümsündü:

– Bu **pasiyent** artıq bütün xərcləri ödəyib.

– Nə vaxt? Nə qədər? – Köməkçi təəccübləndi.

– Çox illər bundan qa-
baq. Bir boşqab sıyıqla...

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Mətnin məzmununa uyğun atalar sözünü seç.
A) Yaxşı getməyincə qədri bilinməz.
B) Yaxşılıq elə, minnət qoyma.
C) Yaxşılıq yerdə qalmaz.
- 2 Elxanı daha çox çalışmağa sövq edən nə idi?
- 3 Mehri xalanın tam adı nə idi?
- 4 Mətnin hissələrinə ad ver.
- 5 Vətən uğrunda şəhid olan oğul və qızlarımızdan kimləri tanıyırsan? Dövlətimiz şəhid ailələrinə necə kömək edir?

ƏN BÖYÜK XƏZİNƏ

Qədim dövrlərdə bir dul qadın yaşayırdı. Onun tək bir oğlu var idi. Bir gün ölümünün yaxınlaşdığını hiss edən ana oğlunu yanına çağırırdı və dedi:

– Çox çətin günlər yaşadığ, çünki çox yoxsul idik. Ancaq mən sənə bir kitab qoyub gedirəm. İçində böyük bir xəzinəni tapmaq üçün lazım olan hər cür məlumat var. Onu sənə əmanət edirəm.

Az keçməmiş ana dünyasını dəyişdi. Onu dəfn etdikdən sonra oğlu kitabı oxumağa başladı. Kitabın əvvəlində bu sözlər yazılmışdı: “Xəzinəni tapmaq üçün kitabı əvvəldən axıra kimi oxumalısınız. Əgər əvvəlini oxumamış axırına keçmək istəsəniz, xəzinəni birdəfəlik itirəcəksiniz”.

Bu sözlərdən sonra kitabda uzaq bir ölkədəki xəzinədən bəhs edilirdi. İlk səhifələrdəki farsca mətn bir qədər sonra ərəbcə davam edirdi. Artıq özünü dünyanın ən varlı adamı hesab edən gənc başqaları bu sirri bilməsinlər deyərək kitabı tərcümə etdirmək istəmirdi. Buna görə də böyük bir həvəslə fars və ərəb dillərini öyrənməyə başladı. Bu dilləri öyrəndikdən sonra kitabı yenidən oxumağa başladı. Ancaq bir qədər sonra kitabdakı yazılar hind dilində davam edirdi. Daha sonra başqa dillər gəldi. Gənc isə xəzinənin sirrini başqasına vermək istəmir və böyük bir səbirle bütün bu dilləri öyrənirdi.

Artıq bir neçə dil bilən gənc çörəkpulu qazanmaq üçün tərcüməçiliyə başladı. Daha sonra kitabda xəzinənin necə idarə olunmasından bəhs edilirdi. Beləliklə, gənc iqtisadiyyatı və ticarəti də öyrəndi. Sonrakı səhifələrdə isə qiymətli daşlara və metallara qiymət qoymaqdan söhbət gedirdi. Kitabın bu hissəsini diqqətlə oxuduqdan sonra gənc zərgərlik sənətinin sirlərinə bələd oldu. Öyrəndiklərindən istifadə edərək o, başqa ölkələrlə daş-qaş ticarətinə başladı və ölkənin ən varlı adamlarından birinə çevrildi. Lakin gənc oğlan kitabı oxumağa davam edir, xəzinənin yerini öyrənməyə çalışırdı.

Gəncin şöhrəti bütün ölkəyə yayıldı. Padşah onunla görüşmək istədi. Söhbət zamanı gəncin ağılına heyran qalan hökmdar onu böyük bir şəhərin *valisi* təyin etdi. Şəhəri idarə edə-edə gənc kitabı da hey oxuyurdu. Kitabın 2-ci hissəsində təbiətdən, səma cisimlərindən, texniki məsələlərdən söhbət açılırdı. Bu hissəni oxuduqca gənc oğlan tikintini, gəmiçiliyi, astronomiyanı, əkinçiliyi öyrəndi. Bu biliklər ona şəhəri daha yaxşı idarə etməkdə kömək edirdi. Çox keçmədi, onun şəhəri ölkənin ən zəngin şəhərinə çevrildi.

Padşah artıq qocalmışdı. Öz yerinə bacarıqlı və sadıq bir adam axtarırdı. Odur ki, günlərin bir günü gənci yanına çağıraraq onu özünə baş vəzir təyin etdi. Ağıllı və bilikli gənc bu işin öhdəsindən məharətlə gəlirdi. Eyni zamanda, kitabı da yaddan çıxarmır, onu oxuyub qurtarmağa tələsirdi. Artıq son səhifəyə çatmışdı. Gənc əlləri əsə-əsə son səhifəni çevirdi. Orada bircə cümlə yazılmışdı...

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Səncə, kitabın son səhifəsində nə yazılmışdı? Öz variantını dedikdən sonra kitabı tərsinə çevirib oxu.

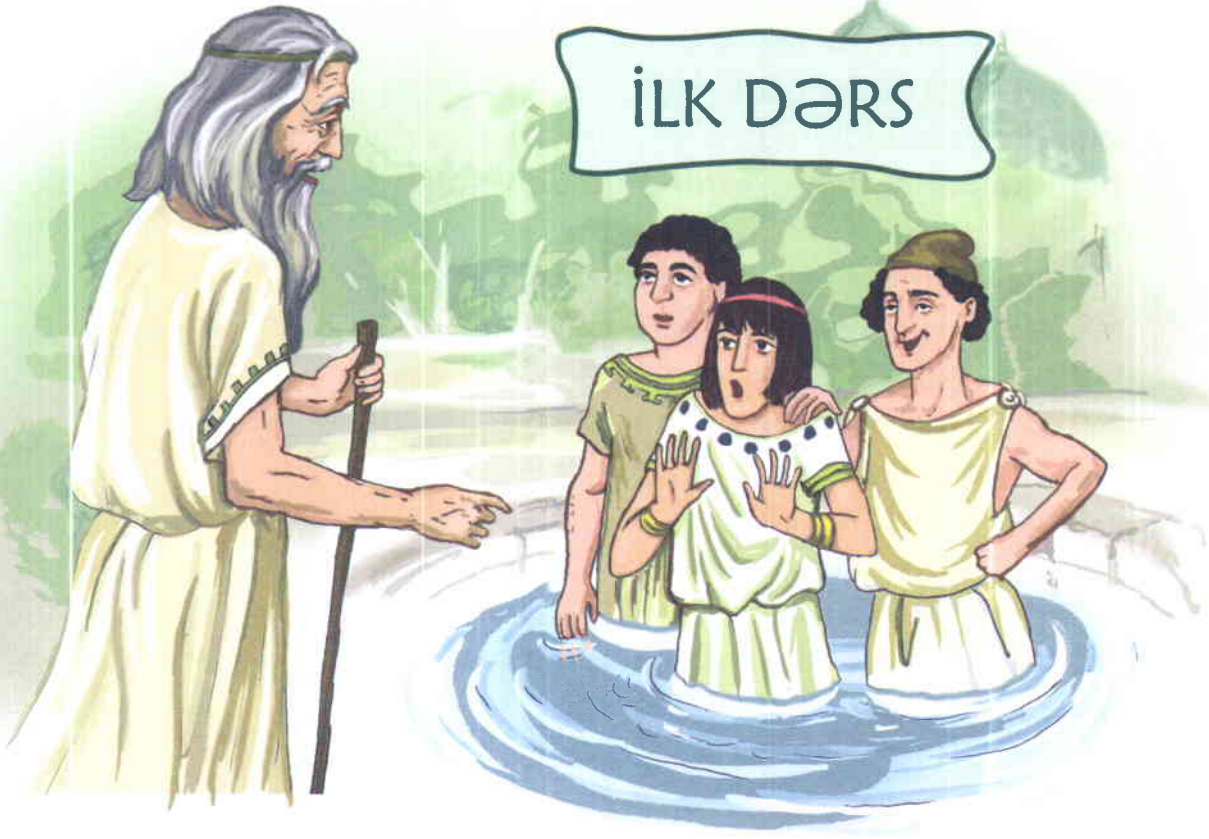
„Əgər sən kitabı diqqətlə oxuyub bu səhifəyə çatmışsansa, deməli, xəzinə sənindir!“

- 2 Gənc nəyin hesabına xəzinəyə sahib oldu? Verilmiş keyfiyyətlər arasından uyğun gələnləri seç.
hiyləgərlik, səbir, yaltaqlıq, xeyirxahlıq, zəhmət, inadkarlıq
- 3 Əgər oğlan ilk səhifələri oxuduqdan sonra dərhal kitabın sonunu oxusaydı, o, xəzinəyə sahib ola bilərdimi? Cavabını əsaslandır.

- 4 Uyğunluğu müəyyən et.

1) səma cisimləri	A) əkinçilik
2) qiymətli daşlar	B) iqtisadiyyat
3) pulun idarə olunması	C) astronomiya
4) təbiət	Ç) gəmiçilik
5) texnika	D) zərgərlik

İLK DƏRS

Qədimdə müəllimlər şagirdlərə nəyi isə başa salmaq üçün bəzən çox sərt üsullardan istifadə edirdilər. İndi nəql edəcəyimiz rəvayətdə də bir müdrik müəllimin cavan oğlana verdiyi ilk dərs haqqında danışılır.

Bir varlı gənc müdrik qocanın yanına gəlib deyir:

– Müəllim, mən nə edim ki, Sizin kimi bilikli olum?

Alim gəncə baxıb soruşur:

– Sənin həyatda ən çox sevdiyin nədir?

– Var-dövlət, hökmranlıq, bir də dostlarla əylənmək.

Müdrik qoca başını aşağı salıb heç nə demir. Oğlan isə əl çəkmir:

– Müəllim, mən bilikli olmaq istəyirəm. Məni şagirdliyə götürün.

Qoca yenə də heç nə deməyib əli ilə “Çıx get” işarəsi verir. Lakin oğlan inadkarlıq göstərir:

– Nə qədər desəniz, pul verərəm. Mənə bilik verin. Söz verirəm ki, bütün dediklərinizə əməl edəcəyəm. Çalışqan olacağam.

Müəllim görür ki, cavan oğlan əl çəkməyəcək. Ayağa qalxıb ona işarə edir ki, arxasınca gəlsin. Onlar həyətdəki hovuzun yanına gəlirlər. Müəllim şagirdlərindən iki nəfər qoldan qüvvətlini çağırır. Əmr edir ki, hər üçü hovuzla girsin. Gənclər hovuzla düşəndə müəllim şagirdlərinə əmr edir ki, cavan oğlanın başından tutub suya salsınlar. Şagirdlər əməl edirlər. Gənc suyun altında çırpınmağa başlayır. Bu

vəziyyət xeyli davam edir. Nəhayət, oğlan taqətdən düşür. Boğulmaq məqamına çatanda müəllim şagirdlərə işarə verir ki, onu buraxsınlar. Oğlan başını sudan çıxarıb dərinədən nəfəs almağa başlayır. Qoca soruşur:

- Suyun altında niyə çırpınırdın? Nə istəyirdin?
- Hava... Hava istəyirdim... – deyərək oğlan tənəffüs cavab verir.
- Bəs var-dövlət, hökmranlıq?
- Yox... Heç ağılıma da gəlmirdi...
- Bəs dostlarla əylənmək?
- Yox... Yalnız hava...

Qoca gülümsünüb deyir:

- Yadında saxla, oğlum, doğrudan da, bilikli olmaq üçün sən biliyi də bax belə istəməlisən. Suyun altında havanı istədiyən kimi. Çünki biliksiz heç nəyə nail ola bilməzsən.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Nə üçün müdrik qoca gənci şagirdliyə götürmək istəmirdi?
- 2 Səncə, müəllimin verdiyi dərstdən sonra gəncin xarakterində hansı dəyişiklik ola bilər?

DİL QAYDALARI

- 3 “*Bir varlı gənc müdrik qocanın yanına gəlib deyir*” cümləsində neçə sifət var?
- 4 Mətnin sonuncu abzasında eyniköklü sözləri tap.
- 5 Hansı sözdə *q-ğ* əvəzlənməsi baş verməyib?
A) ayağa B) boğulmaq C) çırpınmağa
- 6 Hansı cümlədə nöqtələrin yerinə *-lar²* şəkilçisi artırmaq lazımdır?
A) İki şagird... hovuzda düşdü...
B) Bir dəstə şagird... müəllimə tərəf gəldi...
C) Şagirdlər müəllimin sözünə əməl etdi...

RUZİNİ VERƏN ALLAHDIR

1-ci hissə

Payızın sonları idi. Elat dağdan arana dönüdü. Mal-davar, qoyun-quzu üzü arana doğru irəlilədikcə havalar da yumşalırdı. Günortadan bir qədər keçmişdi. Elatın ağsaq-qalı Ələsgər əmi dedi ki, qoyun-quzunun qabağını saxlasınlar, mal-davara bir az dinclik verək. Cavanlar yüyürüb heyvanları saxladılar. Heyvanlar da elə buna bənd imiş kimi yatışıb gövşəməyə, camaat isə süfrə açıb yeyib-içməyə başladı.

Ələsgər əmi ilə mən yan tərəfdəki təpənin başına qalxdıq. Çıxdığımız təpə ətrafda ən hündür yer olduğu üçün dörd tərəfimiz əl içi kimi görünürdü. Dağların döşündə uzanıb gedən yaşıl zəmilər göz oxşayırdı. Ələsgər əmi qolumdan çəkib: “Ora bax”, – deyə barmağı ilə sağ tərəfi göstərdi. Dönüb baxanda gördüm ki, yaşıl zəmilər arasında əkilməmiş bir tala var. Bu talanın ortasında bir nəfər oturmuşdu. Ələsgər əmi “gəl ora gedək” dedi. Çatıb salam verdik, kişi ayağa qalxdı və salamımızı aldı. Bir az ordan-burdan danışdıqdan sonra Ələsgər əmi dedi:

– Qardaş, Allah eşqinə, bizi agah elə, niyə sənin yerin beləcə xam qalıb, əkilməyib?

Kişi köksünü ötürdü, boğazını arıtlayıb ağır-ağır dilləndi:

– Sizdən nə gizlədim axı. Allah bilir ki, bu işıqlı dünyada bir kimsənin toyuğuna daş atmamışam, haram nədir, bilməmişəm. Ötən il əkini tez qurtardım və öküzlərimi imkansızlara verdim ki, onlar da öz yerlərini əkib-becərsinlər. Bu zalımlar da heyvanları o qədər işlətdilər ki, yazıqlar yaza çıxmadı. İndi mən özüm köməyə möhtac qalmışam. Toxumluq taxılım əlimdə qalıb. Sağım-soluma baxıram, camaatın zəmisini bir qarışı keçib, mənim yerim isə əkilməmiş qalır. Məni ən çox yandıran odur ki, ötən il öküzlərimlə torpağını əkənler indi öküzlərini məndən əsirgəyirlər. Kime ağız açıramsa, bir yalan deyib başından edir. Bu gördüyün yer sahiblərinin hamısına vaxtı ilə əl tutmuşam. İndi biri də mənə kömək əli uzatmır.

Ələsgər əmi bir müddət başını aşağı salıb fikrə getdi, sonra əyilib əli ilə torpağı yoxladı və kişiye dedi:

– Qardaş, sən get toxumu gətir. Bir şey fikirləşərik.

Kişi maraq dolu gözlərini Ələsgər əmiyə zillədi. Lakin çox təəccüb-lənsə də, ulağını minib yaxında görünən kəndə tərəf sürdü. O gedəndən bir qədər sonra Ələsgər əmi mənə dedi:

– Get qoyunlardan yüz baş ayır, gətir bura.

Mən qoyunları gətirəndə kişi ulağın belindən taxıl dolu kisələri endirirdi. Ələsgər əmi diqqətlə göyə baxdı və dedi:

– Deyəsən, hava qarışıb.

Ələsgər əmi taxıl kisələrinin ağzını açıb bir vedrəni taxılla doldurdu. Sonra əllərini göyə qaldırıb nəsə pıçıldamağa başladı. Duasını qur-tarıb əlini üzünə çəkəndən sonra Ələsgər əmi vedrəni götürdü, mənə dedi:

– Sürünü arxamca gətir.

O, ovcunu toxumla doldurub səpməyə başladı. Mən də sürünü onun izi ilə aparırdım. Ələsgər əminin səpdiyi toxumlar qoyunların dırnağı

altında torpağa batırdı. Torpaq sahibi bir tərəfdə çöməlib oturmuş, üzünü əlləri ilə tutaraq mat-mat bizə baxırdı.

Nəhayət, Ələsgər əmi işini qurtarıb durdu. Mən də qoyunları sahədən çıxarıb, yovşanlığa tərəf ötürdüm. Kişi oturduğu yerdən durub bizim yanımıza gəldi və dedi:

– Qırx ildir ki, əkin-biçinlə məşğulam. Hələ belə şey görməmişdim, – dedi.

Ələsgər əmi də gülə-gülə dedi:

– Mən də qırx ilin çobanıyam, belə şey eləməmişdim. Allah kərimdir.

Bu anda göydə şimşək çaxdı və leysan başladı. Ələsgər əmi ilə mən qoyuna tərəf, kişi də ulağına tərəf yüyüdü.

2-ci hissə

O qış hava günəşli keçdi. Yaz ağzı yenə çobanlar yaylaq yolunu tutdular. Yay ötdü, payız gəldi. Havalar yavaş-yavaş soyumağa başladı. Yanımızdakı uca dağın başına cuna kimi ağ örtük düşəndə alaçıqları söküb atlara, ulaqlara yüklədik və arana doğru yol aldığımız.

Yenə də köçümüz həmin yerdə istirahətə oturdu. Təpəni gören kimi tanıdım, ötən il durduğumuz yer idi. Ələsgər əmi mənə işarə etdi ki, arxasınca gedim. Təpənin başına çıxanda ikimiz də o tərəfə baxdıq. Hər tərəf yamyaşıl idi. Diqqətlə baxanda gördüm ki, kənd tərəfdən bir qaraltı gəlir. Yaxınlaşanda tanıdıq. Kişi uzaqdan bizi görüb “salaməleyküm” dedi və qollarını açıb Ələsgər əmiyə tərəf yüyüdü. Yüz ilin dostları kimi qol-boyun oldular. Sonra ondan aralanıb mənim üz-gözümdən öpdü və dedi:

– Qardaş, bu günlərdə buradan keçəcəyinizi bilirdim. Nə vaxtdır bu təpənin dibində oturub sizi gözləyirəm.

Ələsgər əmi dözməyib:

– Ay kişi, bir danış görək taxıl bitdimi, məhsul necə oldu? – soruşdu.

– Qurban olum Allaha. Qardaş, elə ki siz buradan aralandınız, bir dolu başladı ki, gəl görəsən. Özümü birtəhər evə çatdırdım. Səhəri gün gəlib baxanda nə görəsən yaxşıdır: hər tərəf qapqara torpaq, elə bil bu yerdə nə əkin varmış, nə səpin. Dolu camaatın zəmisini vurub yoxa çıxarmışdı. Bir neçə gündən sonra mənim yerimdən bir zəmi qalxdı, duman kimi. Yaz ağzı camaatın şumunda qalxan ot-ələf arasında təkəmseyrək sünbül görünürdü. Mənim yerimdə isə bir zəmi durmuşdu ki, gəl görəsən. Nə başını ağrıdım, hələ indiyə kimi bu yerdən belə məhsul götürməmişdim. Satdığımı satdım, payladığımı payladım, bir cüt öküz aldım, iki illik toxumumu ayırub götürdüm... Qurban olum Allaha, bu bərəkəti mənə sənə əlinlə yetirdi. Taxılı vedrə-vedrə bölüb yarısını sənə saxlamışam. Gedək əmanətinizə sahib çıxın, mən də rahat nəfəs alım.

Ələsgər əmi gülümsündü:

– A kişi, mənə sənın taxılın-zadın lazım deyil. Gəldim hal-əhval tutum. Sözümlü eşitsən, bir hissəsini Allah rızası üçün ehtiyacı olanlara pay-larsan. Mənim dünya malında gözüm yoxdur. O da bir iş idi. Allah-Taala məni səbəb elədi və səni ruziyə çatdırdı.

Kişi nə qədər təkidd etdisə də, Ələsgər əmi razılaşmadı, onunla əl tutuşub ayrıldı.

Biz oradan aralanıb elatın düşdüyü yerə doğru yol aldık. Başımı qaldırıb Ələsgər əmiyə baxdım. Hələ bu vaxtadək onu bu qədər böyük, bu qədər əzəmətli görməmişdim. Elə bil qarşımnda bir dağ gedirdi.

Əli Çərkezoğlu

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Nə üçün elat yayda dağa köçür, payızda isə arana dönür? “Dağ” və “aran” sözlərinin hansına “yaylaq”, hansına “qışlaq” demək olar?
- 2 Mətnin 1-ci hissəsində altından xətt çəkilmiş cümləni öz sözlərinlə izah et. Həmin abzasda əsasən əkinçinin xarakteri haqqında nə deyə bilərsən?
- 3 Dolu yaşıl zəmiləri tələf etdiyi halda yenicə əkilmiş sahəyə ziyan vurmamışdı. Səncə, bunun səbəbi nə idi?
- 4 Əkinçinin hekayənin sonunda dediyi hansı sözlər onun xeyirxahlığını və halal adam olduğunu sübut edir?
- 5 Səncə, nəyə görə hekayənin sonunda Ələsgər əmi dağa bənzədilir?

DİL QAYDALARI

- 6 Hansı bənddə düzəltmə söz verilib?
A) balıq B) qayıq C) çapıq
- 7 Hansı cümlədə “əl” sözü həqiqi mənada işlənib?
A) Bu gördüyün yer sahiblərinin hamısına vaxtı ilə əl tutmuşam.
B) İndi biri də mənə kömək əli uzatmır.
C) Ələsgər əmi əyilib əli ilə torpağı yoxladı.

HƏDİYYƏ

Nadirin atası da, babası da inşaatçı olmuşdu. O, hələ uşaq olanda babası deyirdi:

– Hər bir evi elə tikmək lazımdır ki, elə bil özün üçün tikirsən. Evi ya yaxşı tikmək lazımdır, ya da heç tikmək lazım deyil.

Böyüklərin dediyi bir çox ibrətamiz sözlər müəyyən müddətdən sonra bəzən uşaqların yadından çıxır. Lakin zaman keçir, həyat özü bu sözləri onların yadına salır.

Nadir universiteti bitirib inşaat mühəndisi ixtisasına yiyələnmişdi. İndi o, böyük bir tikinti şirkətində işləyirdi. Bu şirkətə rəhbərlik edən şəxs vaxtı ilə Nadirin babasının şagirdi olmuşdu. Elə babasının xahişi ilə də Nadir bu şirkətə işə düzəlmişdi. İşindən razı idi. Böyük həvəslə çalışırdı. Amma hərdən maaşın azlığından şikayət edirdi. Bir-iki dəfə şirkət rəhbərinin yanında bu haqda söhbət də salmışdı. Demişdi ki, ailə qurmaq, özünə ev almaq istəyir. Bu maaşla heç vaxt istəyinə nail ola bilməyəcək. Lakin direktor hər dəfə gülümsünüb deyirdi:

– Hələ çox cavansan. Bir az da təcrübəni artırmalısan.

Bir gün direktor Nadirə yeni bir ev tikməyi tapşırırdı. Bu, şəhərin səfəli guşəsində birmərtəbəli ev idi. İndiyə kimi çoxmərtəbəli evlərin inşasında çalışmış Nadir bu işi özünə qarşı etibarsızlıq kimi qiymətləndirdi. O, könülsüz halda işə başladı.

Təyin olunmuş müddətdə evin tikintisi tamamlandı. Şirkət rəhbəri evə baxmağa gəldi. Əyri-üyrü vurulmuş suvağı, başdansovdu çəkilməmiş boyanı nəzərdən keçirdi. Axırda üzünü Nadirə tutub dedi:

– Oğlum, bu ev şirkətimiz adından sənə hədiyyədir.

Bax onda Nadirin yadına babasının sözləri düşdü. Ah, kaş bu evin onun olacağını qabaqcadan biləydi. Yoxsa onu belə tikərdimi?!

İKİ QARDAŞ

Bazar günü idi. Ənvər kişi səhərdən həyətdə odun **doğruyurdu**. O, bir araba odunun yarısını **doğrayıb** qurtardı. Sonra baltanı odunların üstünə atıb, ucadan səsləndi:

– Ay uşaqlar, bəsdir yatdınız! Durun odunları zirzəmiyə daşıyın. Cəfər ilə Kərim **yataqlarında** uzanmışdılar.

1

Bu ara Səriyyə xala içəri girib dedi:

– A bala, eşitmirsiniz? Atanız sizi çağırır. Tez geyinib ona kömək eləyin. Cəfər yerindən sıçrayıb geyinməyə başladı. Kərim isə mızıldandı:

– Mən xəstələnmişəm...

– Ay oğul, haran **ağrayır**?

– Başım.

Səriyyə xala əlini Kərimin alnına qoydu, nəbzini yoxladı. Kərimin bədənində istilik yox idi. Ana:

– **Qulağın** “iş” sözünü eşidib, ona görə xəstələnmişən, – deyib Cəfərlə otaqdan çıxdı.

Ana səhər yeməyi hazırlamaqla məşğul oldu. Cəfər isə həyətdə düşdü. Hava ayazlı idi.

2

Bir azdan onlar odunu daşıyıb qurtardılar. Hamı səhər yeməyinə əyləşdi. Cəfərin **yanaqları** köz kimi qızarmışdı. O, iştahla yeyirdi. Kərim isə hələ də yerindən durmaq istəmirdi.

Nahardan sonra ana üzünü Cəfərə tutub dedi:

– Atan istirahət eləyir, biz də kinoya gedək. Deyirlər, klubda təzə uşaq filmi göstərəcəklər.

Kərim bu xəbəri eşitcək dik atılıb çarpayısında oturdu. Ancaq anası onun fikrini başa düşüb tez dedi:

– Sən yat, bala, xəstəsən. Qalxarsan, soyuq dəyər.

3

Bunu deyib ana Cəfərin əlindən tutaraq, qapıya tərəf yönəldi. Kərimin isə “xəstə deyiləm” deməyə dili gəlmədi. Onların dalınca baxa-baxa qaldı.

İsa Hümətov

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

1 Hansı atalar sözü mətnin ideyasına daha çox uyğundur?

- A) Adamın başına nə gəlsə, dilindəndir.
- B) Elə hərəkət et ki, sonra xəcalət çəkməyəsən.
- C) Tənbəl deyər: “Ver yeyim, ört yatım, gözlə canım çıxmasın”.
- Ç) İşləməyən dişləməz.

2 Kərim “yalandan xəstəyəm” deməyinə nə vaxt peşman oldu?

- A) Səhər yeməyinə iştahası olmayanda
- B) Atası qardaşını tərifləyəndə
- C) Anası qardaşını kinoya aparanda

3 Aşağıdakı cümlə nömrələnmiş boşluqlardan hansına uyğun gəlir?

Cəfər soyuğa əhəmiyyət vermədi, əllərini ovuşdurub atasına kömək etməyə başladı.

- A) 1
- B) 2
- C) 3

DİL QAYDALARI

4 Hansı rənglə verilmiş sözlər səhv yazılıb?

- A) ██████████
- B) ██████████
- C) ██████████

5 “Soyuq” sözünə hansı şəkilçini artırırdıqda sözün sonundakı “q” samiti “ğ” samiti ilə əvəz olunur?

- A) -da
- B) -un
- C) -dur

HÖKMDAR QARDAŞLAR

1-ci hissə

Biri var idi, biri yox idi, bir padşahın iki oğlu var idi. Böyük oğulun adı Teymur, kiçiyinki Səməd idi. Teymur qoçaq və bacarıqlı idi, dövlət işlərində atasına kömək edirdi. Səməd isə tənbel idi. Bütün gününü kefdə, eyş-işrətdə keçirirdi.

Vaxt keçdi, vədə çatdı, padşah ölüm yatağına düşdü. Dünyasını dəyişməmişdən qabaq oğullarını yanına çağırıb dedi:

– Mən ömür boyu əlləşib-vuruşub böyük dövlət yaratmışam. İndi axirət dünyasına köçürəm. Amma istəmirəm ki, məndən sonra aranızda hökmlərlik uğrunda ədavət düşsün. Ona görə də ölkəmin ərazisini və xəzinəni tən yarı bölüb hərənizə bir yarısını verirəm.

Bunu deyib padşah gözlərini həmişəlik yumdu.

2-ci hissə

Bəli, oğulların hərəsi öz dövlətini idarə etməyə başladı. Teymurun dövləti gündən-günə güclənib varlı və möhkəm bir dövlətə çevrildi. Səməd isə, həmişəki kimi, öz kefində idi: ova gedir, kef məclisləri qurur, dövlət işləri ilə məşğul olmurdu. Onun dövləti getdikcə zəifləyir, aclıq, səfalet baş alıb gedir, ordu dağılırdı. Nəhayət, düşmən padşahlardan biri dövlətin zəiflədiyini görüb Səmədin ölkəsinə hücum çəkdi. Onun qoşununu pərən-pərən salıb ölkəni ələ keçirdi. Səməd güclə qaçıb canını qurtardı.

Səməd böyük qardaşının ölkəsinə üz tutdu. Uzun məşəqqətdən sonra gəlib onun şəhərinə çatdı. Saraya gəlib qardaşı ilə görüşmək istədi. Amma keşikçilər onu cır-cındırda görüb saraya buraxmadılar.

Səməd çarəsiz qalıb bir müddət papaqçı yanında şagird işlədi. Əyinbaşını düzəldəndən sonra birtəhər özünü saraya salıb qardaşı ilə görüşdü. Başına gələnləri ona danışdı. Teymur taxtdan düşmüş qardaşını dinlədikdən sonra əmr etdi ki, ona 100 qoyun versinlər, gedib çöldə otarsın. Sonra üzünü qardaşına tutdu:

– Qardaş, sürüyə yaxşı bax. Qoyunların südü, yağı sənə qalsın. Bir də ki nə balaladılar, sənindir. Amma üç ildən sonra mən 100 qoyunumu geri alacağam.

3-cü hissə

Böyük qardaşının bu “mərhəmət”indən acığa düşən Səməd nə edəcəyini bilmirdi. Amma çarəsiz idi. Ona görə də sürünü qabağına qatıb çobanlıq eləməyə başladı.

Bir gün qoyunları otararkən Səməd ağacın kölgəsində uzanıb yuxuya getdi. Bu vaxt canavarlar sürüyə daraşib qoyunların axırına çıxdı. Səməd yuxudan oyanıb gördü ki, qoyunlardan bir dəri qalıb, bir də sür-sümük. Kor-peşman qardaşının yanına gəlib hal-qəziyyəni ona danışdı.

Teymur qardaşına dedi:

– Yaxşı, qardaş, indi ki belə oldu, sənə 50 qoyun da verərəm.

Səməd yenə qoyunları qabağına qatdı, taleyinə söyə-söyə üz tutdu dağlara. Amma tənbellik onun canından hələ çıxmamışdı. Qoyunları də-rədə otlamağa buraxıb özü təpəyə qalxdı. Günün altında xumarlana-xumarlana yuxuya getdi. Elə bu vaxt dağlardan sel gəldi. Qoyunların hamısını sel apardı.

Səməd başına döyə-döyə qardaşının yanına gəlib ah-zar elədi:

– Qardaş, mənim heç bəxtim yoxdur. Birinci sürünü canavarlar yedi. Bunları da sel apardı.

Teymur acıqla ayağa qalxıb qışqırdı:

– Məsələ bəxtde deyil. Sənin məsuliyyətin yoxdur. Mən sənə axırncı dəfə kömək edib 25 qoyun verəcəyəm. Amma sözümlə sözdür: üç ildən sonra indiyə qədər verdiyim qoyunların hamısını geri qaytarmalısan.

4-cü hissə

Səməd başa düşdü ki, bu dəfə də məsuliyyətsiz olsa, gedib dilənçilik etməli olacaq. Ona görə də gecə-gündüz yatmadı, qoyunların başına fırlandı. Südünü sağdı, yağ elədi, yağ satdı, təzə qoyunlar aldı. Üç ildən sonra onların sayını üç yüzə çatdırdı.

Üç ilin tamamında Səməd qardaşına çatacaq qoyunları qabağına qatıb saraya gəldi. Teymur ayağa qalxıb qardaşını qucaqladı və dedi:

– Hə, qardaş, indi sən gedib öz ölkəndə hökmdarlıq edə bilərsən.

Səməd hirsli-hirsli dedi:

– Qardaş, mən sənə demədimmi ki, qonşu padşah hücum çəkib mənim ölkəmi tutub?! İndi mən öz ölkəmə necə qayıda bilərəm?

Teymur cavab verdi:

– Səməd, bil və agah ol. Mühəribə xəbərini eşidən kimi mən öz qoşunlarımı sənə köməyə göndərdim. Amma onlar ora çatanda artıq iş işdən keçmişdi, sən ölkədən qaçmışdın. Mənim sərkərdəm düşmən padşahla döyüşə girib onu məğlub etdi və ölkədən qovdu. İndi üç ildir səni gözləyir ki, taxt-tacı əsl hökmdara təhvil versin.

Bu sözləri eşitcək Səmədin sevincdən gözləri yaşardı. Böyük qardaşının əlindən öpüb dedi:

– Sağ ol, qardaş. Ancaq başa düşürəm, niyə məni gören kimi bunları demədin?

Teymur gülümsünüb cavab verdi:

– Əziz qardaşım, mən əmin olmaq istəyirdim ki, sən özün bundan sonra ölkəni müdafiə edə biləcəksən. Axı bir sürü qoyunu qoruyub saxlaya bilməyən adam o boyda ölkəni necə idarə edə bilər?

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

1 Teymur qardaşına sonuncu dəfə qoyun verəndə o, qoyunların sayını neçə dəfə artırdı?

A) 4 dəfə

B) 8 dəfə

C) 12 dəfə

2 Bu hesabla, əgər Səməd əvvəlki qoyunları da bada verməsəydi, qardaşının verdiyi bütün qoyunların sayını neçəyə çatdırardı?

A) 2100-ə

B) 1800-ə

C) 2400-ə

3 Dövlət başçısı olsaydın, xalqın üçün nə edərdin?

KİRPİNİN DÜZ SÖZÜ (Təmsil)

Durub qış yuxusundan,
Xeyli gərnəşdi Ayı.

Dedi: – Bal yeyəm gərək
Mən bütün yazı, yayı. –

Çıxdı mağarasından,
Gəzdi meşə boyunca...

Pətək tapa bilmədi,
O, bal yeye doyunca.

Birdən rast gəldi Qurda:

– Nə gəzirsən, de burda?

– Heç soruşma, – dedi Qurd. –

Bu səhər yavaş-yavaş
Sürüyə yan alırdım,

Qovdu məni Alabaş.

Elə həmin andaca

Tülkü çıxdı böyürdən:

– Bu gün hine girəndə

Az qaldı tutulum mən.

– Eyib olsun! – söylədi

Bu an Kirpi qıraqdan. –

Qulaq asıram sizə

Durub burda bayaqdan.

Elə boy-buxunla siz

Sevsəydiniz zəhməti,

Bir qarın yemək üçün

Gəzməzdiniz xəlvəti.

Hikmət Ziya

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Heyvanların söhbəti ilin hansı fəslində baş verir?
- 2 Sözlərin düzgün ardıcılığına riayət edərək mavi rəngli misraları nəsrə ifadə et.

HAZIR YUVA

Mən sizə şahidi olduğum bir hadisəni danışmaq istəyirəm.

Yəqin ki, qaranquşu tanıyırsınız, yuvasını da görmüsünüz. Qaranquş ələ yerdə yuva tikir ki, əl çatmasın, dəcəl uşaqlar ona toxuna bilməsin. Yuvanı qurduqdan sonra qaranquşlar burada bala çıxarırlar. İyul ayının əvvəllərində körpə balalarını boya-başa yetirib uçurdurlar.

Mən istirahət evində dincəlirdim. Qaldığım evin eyvanında qaranquşlar yuva qurmuşdu. Bu quşları xoşladığımdan gözümü onlardan çəkməyib uçuşlarına tamaşa eləyirdim. Birdən nə görsəm, yaxşıdır? İki sərçə öz yuvasına girmək istəyən qaranquşa hücum edib onu dimdiklədi. Sərçələrin nə etmək istədiklərini başa düşdüm. Onlar heç bir zəhmət çəkmədən qaranquşların hazır yuvalarını tutmağa çalışırdılar.

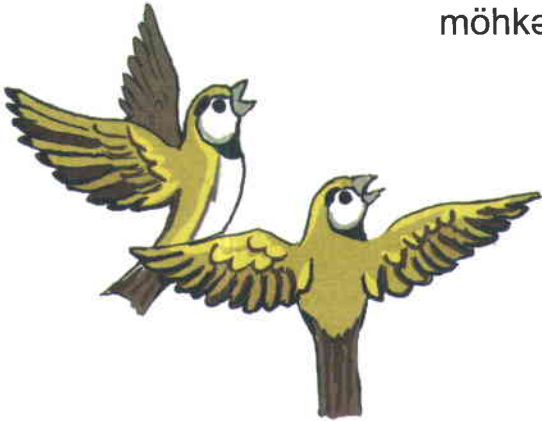
Çox keçmədən qaranquşlar da iki oldular. Onlar həftələrlə zəhmət çəkib qurduqları yuvadan əl çəkmir, civildəşə-civildəşə sərçələrlə dimdikləşirdilər.

Bu qayğıkeş, zəhmətsevər quşları **dar ayaqda** görəndə özümü saxlaya bilmədim. Uzun bir budaq götürüb sərçələri qovmağa başladım.

Birinci dəfə idi ki, başqasının yuvasını ələ keçirmək istəyən sərçə görürdüm. Öz zəhmətləri ilə qurduqları yuvaları qoruyan qaranquşlara isə rəğbətım artırdı.

Qaranquşlar öz yuvalarını qoruyub saxlamaq **üçün** möhkəm dayanmışdılar. Zəhmət çəkib yuva qurmaq əvəzinə cikkildəməklə gün keçirən sərçələrə qarşı qəzəbimi gizlədə bilmirdim. Budağı yelləyə-yelləyə qışqırırdım:

– Başqalarının hazır yuvalarına göz dikib, onu ələ keçirmək istəyən sərçələr! Hər kəs zəhmətilə yaşmalıdır.

Əli Vəliyevdən

YÜZ MİN “NİYƏ?”

BÖLMƏ

4

NIYƏ?

– Niyə gündüz Gün çıxır?
Niyə ulduzlar batır?
Günəş yatandan sonra
Niyə adamlar yatır?

Niyə dəniz dalğalı,
Niyə sahil lal olur?
Niyə zanbaq ağappaq,
Qızılgülər al olur?

– Sevinc balam, tələsmə,
Keçər gün, keçər zaman,
Bunların cavabını
Bir vaxt özün taparsan.

– Mənə sual verməyi
Qadağan etməyələr,
Bizim qanadımızdır
Bu niyələr, niyələr...

Bəxtiyar Vahabzadə

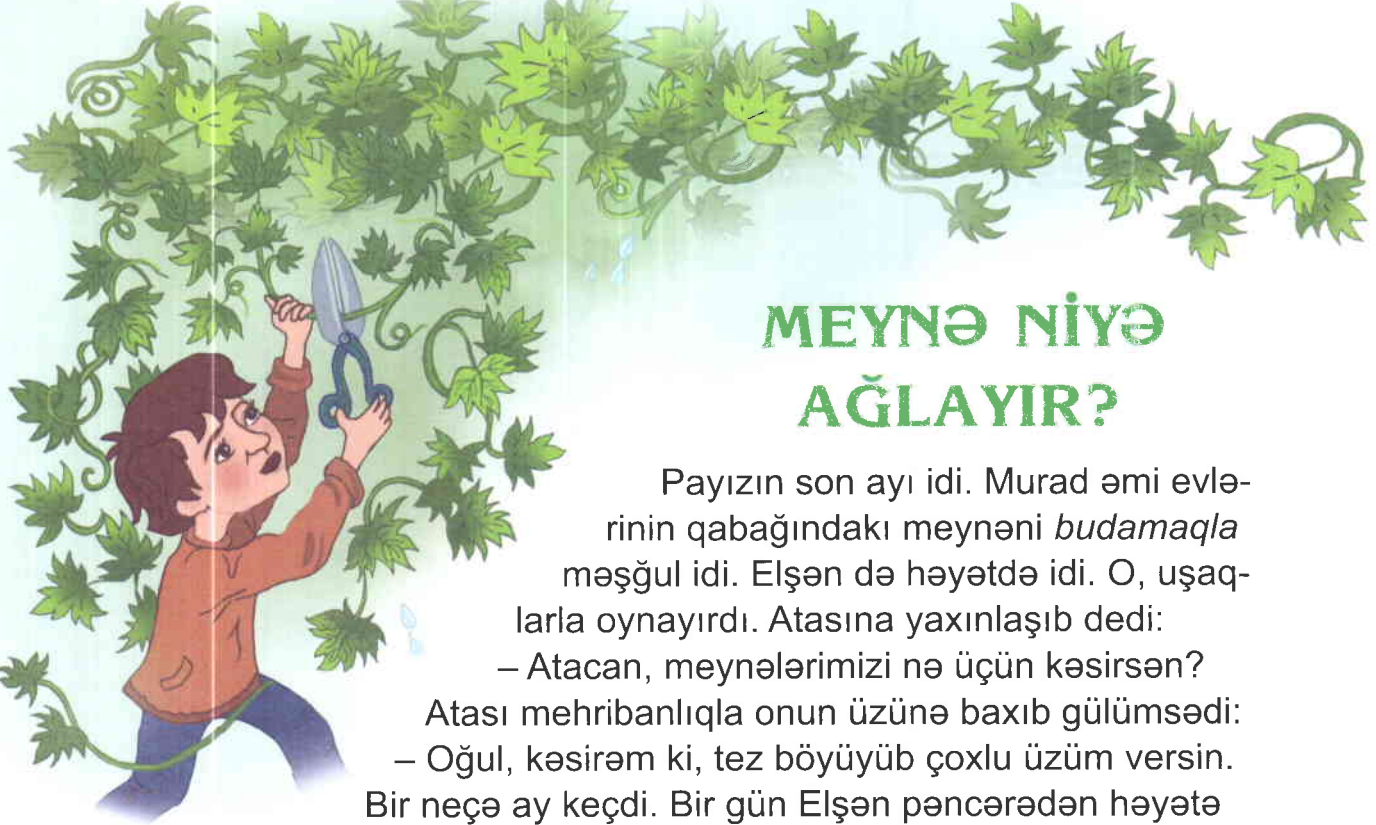

SÖZ EHTİYATI

- 1 “Niyə” sözünü hansı sözlərlə əvəz etsək, məna dəyişməz?
- 2 Şeirin 2-ci bəndində hansı söz məcazi mənada işlənmişdir? Həmin bənddəki “al” sözünün mənasını izah et və hərəkət bildirən söz kimi cümlədə işlət.

DİL QAYDALARI

- 3 “Keçər gün, keçər zaman” misrasında neçə cümlə var? Bu cümlələrdə mübtəda və xəbərin yerini müəyyənləşdir. Cümlələri düzgün söz sırası ilə oxu.

MEYNƏ NİYƏ AĞLAYIR?

Payızın son ayı idi. Murad əmi evlərinin qabağındakı meynəni *budamaqla* məşğul idi. Elşən də həyətdə idi. O, uşaqlarla oynayırdı. Atasına yaxınlaşıb dedi:

– Atacan, meynələrimizi nə üçün kəsirsən?

Atası mehribanlıqla onun üzünə baxıb gülümsədi:

– Oğul, kəsirəm ki, tez böyüyüb çoxlu üzüm versin.

Bir neçə ay keçdi. Bir gün Elşən pəncərədən həyətə

baxırdı. Meynə artıq yaşıllaşmış, budaqları yeni *zoğlar* atmışdı.

Elşən bir xeyli yaşıl meynə budaqlarına diqqət yetirdi. Birdən onun yadına nə düşdü, tez gedib alətlər saxlanılan *şkafı* açdı. Oradan böyük bir qayçı götürüb həyətə qaçdı. Meynənin budaqlarından bir neçəsini kəsdi. Birdən onun gözü budaqların kəsilmiş yerindən damcıdamcı axan şirəli suya sataşdı. Elşən düşündü: “**1**, bu budaqlardan niyə su axır? **2** atam kəsəndə heç belə su gəlmirdi”.

Axşam Murad əmi işdən gələndə Elşən həyətdə onun qabağına qaçdı:

– Atacan, atacan, meynədən su axır.

Atası təəccüblə soruşdu:

– Oğlum, hansı meynədən su axır?

– Ondan, – deyə Elşən atasının əlindən tutub bağçaya apardı və kəsdiyi budaqları göstərdi. – Axı sən kəsəndə yeri qupquru olurdu.

Kəsilmiş budaqlardan hələ də az-az su damcılayırdı. Murad əmi kəsilmiş meynəyə baxıb başını buladı:

– Oğlum, sən meynəmizi incitmişən, ona görə də o, səndən kəsib ağlayır.

O gündən Elşən tez-tez meynəni sulayıb astadan pıçıldaırdı:

“Ağlama, mənim meynəm, ağlama. Mən bir də sənə əl vurmaram”.

İllər keçdi. Elşən böyüyüb məktəbdə bir çox biliklərə yiyələndi. İndi o, meynənin niyə “ağladığını” bilir.

Zenfira Məmmədova

SÖZ EHTİYATI

- 1 “Zoğ” sözünün işləndiyi cümləyə diqqət yetir və bu sözün mənasını izah etməyə çalış.
- 2 Hansı cümlədə “budamaq” sözünün mənası izah olunub?
A) O, meynələrin artıq qol-budaqlarını kəsirdi.
B) Murad əmi meynələrin dibini yumşaldırdı.
C) Bağban ağacın gövdəsini əhəngləyirdi.
- 3 “Şkaf” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?
A) stol B) bufet C) dolab

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 4 Elşən meynənin qol-budağını kəsirdi, çünki...
A) Üzümdən xoşu gəlmirdi.
B) Meynənin daha çox bar verəcəyini düşünürdü.
C) Budaqları yığıb yandırmaq istəyirdi.
- 5 Göy rənglə verilmiş cümləyə diqqət yetir. Atanın izahı səni qane etdimi? Özündən kiçik uşağın bu sualına necə cavab verərdin?
- 6 Niyə sonuncu cümlədə “ağladığını” sözü dırnaq içində yazılıb?
- 7 Ağacların uca olması üçün onun hansı budaqlarını kəsmək lazımdır?
- 8 Üzümdən başqa meynənin daha hansı hissəsindən istifadə edilir və nə üçün?

DİL QAYDALARI

- 9 Nömrələnmiş boşluqların yerinə müvafiq olaraq hansı sözlər yazılmalıdır?
A) 1 – deməli, 2 – bəs
B) 1 – görəsən, 2 – axı
C) 1 – bəlkə, 2 – yəqin

ÜŞÜMÜRMÜ GÖRƏSƏN?

Göy atla...dan hər bahar
Paltar geyir ağaclar.
... gəlinçə buz tutub,
Torpaq donur, daş donur.
Bəs nədəndir ağaclar
Paltarını soyunur?
Qar yağanda onların
Budaqları ağ olur?
Boranda, tufanda da
Ağaclar çılpaq olur!
Yel əsir,
Şaxta kəsir.
Mat qalmışam buna mən,
Bu şaxtada ağaclar
Üşümürmü görəsən?

Bəxtiyar Vahabzadə

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Səncə, şeir müəllifini düşündürən nədir? Sən onun sualına necə cavab verərdin?
- 2 3-cü misrada nöqtələrin yerinə hansı söz uyğun gəlir?
A) yay B) yaz C) qış

DİL QAYDALARI

- 3 Birinci sətirdə nöqtələrin yerinə uyğun gələn samiti seç.
A) z B) s C) r
- 4 Hansı ifadədə hərəkət bildirən söz məcazi mənada işlədilmişdir?
A) torpaq donur B) yel əsir C) şaxta kəsir

NİYƏ MƏHZ SUAL İŞARƏSİ?

1. Qədimdə yazı yazarkən durğu işarələrindən istifadə olunmurdu. Cümlələr arasında boşluq qoyulur və ya müəyyən naxış elementi çəkirdi. Bu cür yazıları oxumaq rahat deyildi, çünki bir çox cümlələrin sual, yoxsa nəqli cümlə olduğu bilinmirdi.

2. Yazıda sual işarəsi ilk dəfə 600 il əvvəl İtaliyada tətbiq edildi. Manutsi adlı bir nəşriyyat işçisi oxucuların işini asanlaşdırmaq üçün sual cümlələrinin

sonunda “Q” hərfi yazmağa başladı. Bu hərf bizdə “qe” adlandırılırsa da, latın əlifbasında onun adı “kü”dür.

3. Lakin bu üsul da bəzən çaşqınlığa səbəb olurdu. Oxucular cümlənin sonundakı “Q” işarəsinin “kü” hərfi, yoxsa sual işarəsi olduğunu başa düşmürdülər. Odur ki, Manutsidən sonra kitab nəşirləri sual bildirən “Q” işarəsi üzərində dəyişikliklər aparmağa başladılar. İtalyan nəşirinin kəşfindən təxminən 100 il sonra “Q” işarəsi “?” işarəsinə çevrildi.

4. Cümlələr ifadə etdiyi fikrə görə üç növə bölünür: nəqli, sual və əmr cümlələri. Məlumat vermək məqsədi ilə deyilən cümlələr nəqli cümlələrdir. Sual cümləsinin əsas məqsədi isə məlumat almaqdır.

5. ... niyə Manutsi sual işarəsi qoymaq üçün ... “Q” hərfini seçmişdi? Nəyə görə sonrakı nəşirlər başqa işarə fikirləşmədilər, ... bu hərfi dəyişdirib indiki sual işarəsinə çevirdilər?

6. Məsələ burasındadır ki, italyan dilində “sual” sözü “q” hərfi ilə başlanır: *questione*. Bu söz latın dilindən bir çox Avropa dillərinə də keçmişdir. Məsələn, ingilis və fransız dillərində “question” elə “sual” sözüdür.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

1 Hansı abzasın mətnin məzmunu ilə bağlılığı zəifdir?

2 5-ci abzasda nöqtələrin yerinə uyğun gələn sözləri seç.

- A) Yəqin ki, elə, lakin
- B) Bəs, məhz, elə
- C) Axı, sanki, məhz

LAMPA NİYƏ SÖNDÜ?

Kamil yuxudan duran kimi qanı qaraldı. Bərk yağış yağırdı. O, göyün üzünü bürüyən qara bulud topalarına baxıb acıqla dedi:

– Gərək elə bu gün yağaydın?! Axı mən uşaqlarla meşəyə, çiyələk yığmağa gedəcəkdim. Belə yağışda heç bayıra çıxmaq olar?!

Kamilin acığına göy daha da bərk çaxdı, ildırım guruldadı.

Bulud dilə gəlib dedi:

– Sənin məndən xoşun gəlmir?
– Səndən kimin xoşu gələr?

Bütün aləmi palçığa bulamısan. Sənə baxanda adamın ürəyi sıxılır.
– Yaxşı, indi ki belədir, mən çıxıb gedirəm.

Bir azdan bulud uca dağın arxasına çəkilib yox oldu. Göyün üzü açıldı. Günəş qızardı. Kamil sevindi:

– Nə yaxşı oldu!

O, yoldaşları ilə meşəyə getdi. Burada quşlar budaqdan-budağa atılıb cəh-cəh vururdu. Hər tərəf yamyaşıl idi. Otların arasında isə dadlı, şirin çiyələklər qızarırdı.

Aradan xeyli keçdi. Bir axşam Kamilgilin işığı yanmadı. O, üzünü lampaya tutub dedi:

– Ay lampa, sən niyə yanmırsan?

– Mən nə edə bilərəm? Qoy elektrik stansiyası işləsin. Qüvvət versin, mən də yanıam.

Kamil elektrik stansiyasına qaçdı:

– Ay elektrik stansiyası, sən niyə işləmirsən? Bizim evdə işıq yanmır.

– Mən necə işləyim? Çayın suyu lap azalıb. Qoy çayın suyu çoxalıb pərlərimi fırlatsın, mən də sizin işığı yandırım.

Kamil çaya yaxınlaşıb dedi:

– Ay çay, sənin niyə suyun azalıb?

– Nə edim? – deyə güclə pıçıldadı. – Qoy uca dağların başındakı qar əriyib suya dönsün, mənim suyumu çoxaltsın.

Kamil üzünü dağa tutub qışqırdı:

– [] dağ, sən niyə çaya su vermirsən? Qoy səndəki qarlar əriyib çayı su ilə doldursun.

– [], heç məndə qar var [] ! Çoxdandır bulud buralarda görünür. O, məni qara, yağışa həsrət qoyub.

Bu vaxt bulud dağın arxasından baxıb gülümsədi. Kamil ondan soruşdu:

– Ay bulud, niyə dağı qara, yağışa həsrət qoymusan?

– [] özün dedin ki, “səndən acığım gəlir”, mən də çıxıb getdim.

Kamil utanıb başını aşağı saldı. O, buluddan üzr istədi. Bulud isə keçmiş əhvalatı tez unutdu. Dağın arxasından çıxıb göyün üzünü örtüdü.

Bundan sonra hər yağış yağanda Kamil buluda baxıb gülümsəyirdi.

Namiq Abdullayev

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Mavi rənglə verilmiş cümlədə uyğunsuzluğu düzəltməklə cümləni düzgün oxu.
- 2 Oxuduğun mətnin bədii mətn olduğunu sübut edən dəlil gətir.
- 3 Elektrik cərəyanının əldə edilməsi ilə bağlı əlavə məlumat topla və bu mövzuda məruzə hazırla.
- 4 Səbəb-nəticə əlaqəsinə görə cümlələrin ardıcılığını müəyyən et.
 - Kamilgilin evindəki lampalar yandı.
 - Elektrik stansiyası işlədi.
 - Çoxlu yağış yağdı.
 - Çayın suyu artdı.

DİL QAYDALARI

- 5 Mavi boşluqların yerinə müvafiq olaraq “axı”, “ey”, “ki”, “eh” köməkçi nitq hissələrini işlətməklə cümlələri oxu.

TÜLKÜ NİYƏ SUYA GİRİR?

Qışın son ayı idi. Dostumla yaxınlıqdakı gölə qaban ovuna getmişdik. Gölün ətrafı sıx qamışlıq idi. Qabanlar, adətən, bura su içməyə, qamışların kökünü yeməyə gəlirdi...

Ayağımızda uzunboğaz rezin çəkmələr qamışlıqda bir-birimizdən aralı dayanıb qabanların yolunu gözləyirdik. Ətraf sakitlik idi. Təkcə sahilədən əsən küləyin təsiri ilə ahəstəcə yırğalanan, dalğalanan qamışların sirli-sehrli pıçıltısı, xışıltısı eşidilirdi...

Qəfildən yaxınlıqda şələquyruq bir tülkü göründü. Ağzında nəşə vardı. Tülkü heç nəyə fikir vermədən düz gölün sahilinə endi. Pəncəsini ehtiyatla suya saldı, **1** suyun isti-soyuqluğunu yoxlayırdı. Sonra yavaş-yavaş gölə girdi. Bir az dərinə üzdü.

Məqsədimiz qaban ovlamaq olmasaydı, onu asanca vurardıq. Amma ovumuzu korlamaq istəmirdik.

Tülkü əvvəl quyruğunu, sonra bədənini suya saldı. Bir azdan onun yalnız başı və ağzında tutduğu qaraltı görünürdü. **2**, tülkü ağzındakını buraxıb suyun altında tamam görünməz oldu. Bayaقدan ağzında tutduğu qaraltı suyun üzündə qaldı...

Təəccüblə dostumun üzünə baxdım. O da mənə baxıb çiyinlərini çəkdi. Eilə bu vaxt tülkü başqa bir yerdən suyun üzünə çıxıb sahilə tərəf üzdü. Otluğa çıxıb suyu ətrafa sıçrada-sıçrada silkindi. Dayanıb sudakı

qaraltıya tərəf boylandı. Elə bil onu aldatdığına görə gülürdü. Hərəkətlərində özündənrazılıq vardı. Sonra yavaş-yavaş uzaqlaşıb gözdən itdi.

Dostum gizləndiyi yerdən çıxıb qaraltıya doğru irəlilədi. Bir azdan onu gətirib gülə-gülə mənə göstərdi.

– Ölü çölgöyərçinidir, – dedi. – Haradansa tapıb...

Dostumla nə qədər fikirləşsək də, tülkünün hərəkətini başa düşmədik...

Sonralar bu əhvalatı qocaman, təcrübəli bir ovçuya danışdım. Ovçu gülə-gülə dedi:

– Adi şeydir. Bu yolla tülkü özünü bit-birədən təmizləyir.

3 , yenə heç nə başa düşmədim. Soruşdum:

– Axı necə?

– Suya batdıqca bədənindəki bit-birə başına, oradan da ağzında tutduğuna yığışır. Tülkü də son anda onu ağzından buraxıb suya baş vuraraq xeyli aralıda üzə çıxır...

Eyvaz Zeynalov

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

1 Cümləni tamamla.

Ovçular tülkünü ovlamadılar, çünki ...

2 Mətnə tülkünün hansı xüsusiyyətindən danışılır?

- A) qorxaqlığından
- B) suda üzmək bacarığından
- C) təmizkarlığından

DİL QAYDALARI

3 Nömrələnmiş boşluqların yerinə uyğun gələn sözləri seç.

- A) 1 – sanki 2 – nəhayət 3 – doğrusu
- B) 1 – yəqin ki 2 – görünür 3 – məhz
- C) 1 – nəhayət 2 – sanki 3 – deyəsən

YARASA NƏ ÜÇÜN GECƏ OVA ÇIXIR?

(Əfsanə)

Bir yarasa yuvasına çəkilib rahat yaşayır, şaha vergi vermirdi.

Bir gün heyvanların şahı əsgərlərini çağırıb əmr etdi:

– Gedin yarasadan vergi alın! Bütün heyvanlar kimi, o da mənə tabe olmalıdır.

Əsgərlər yarasanın yanına gəlib dedilər:

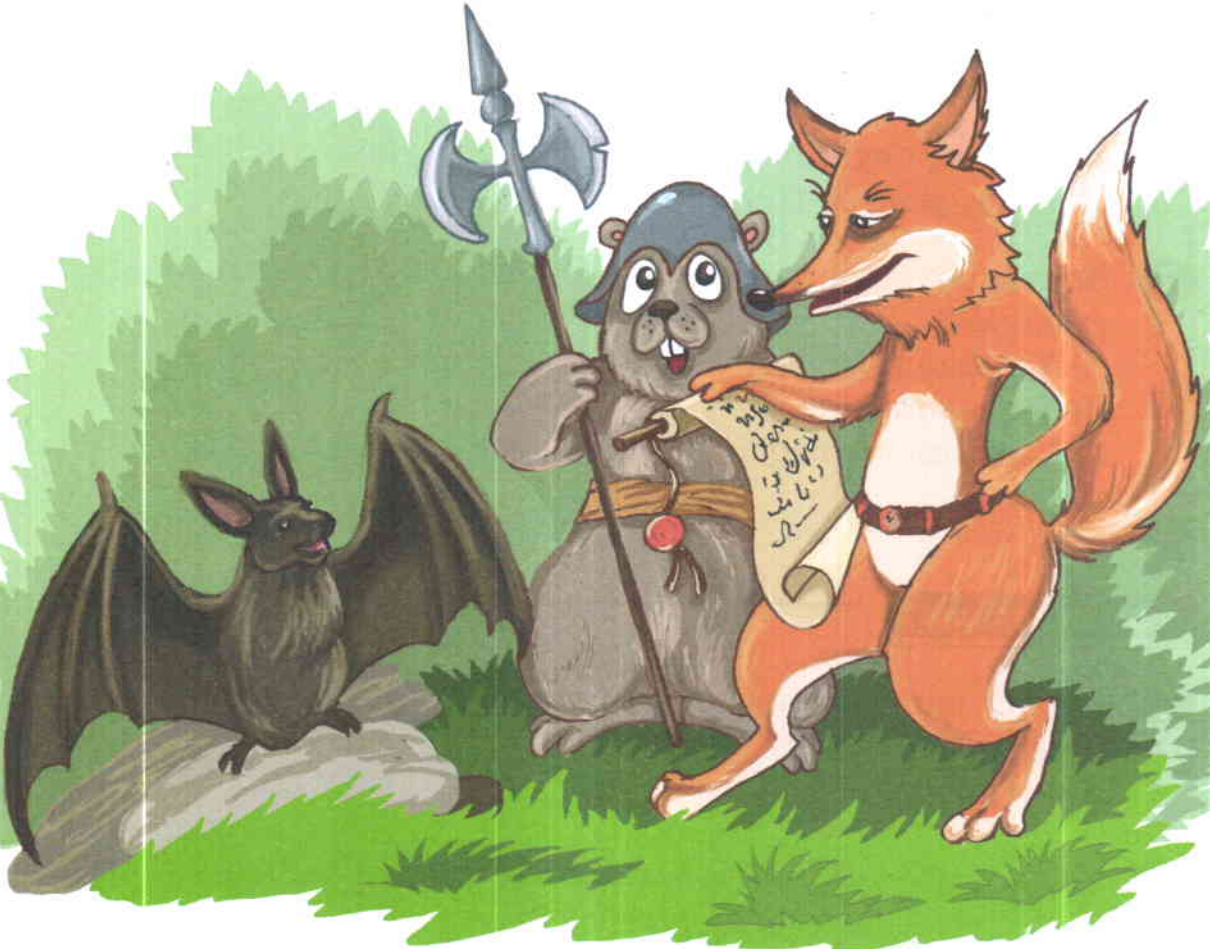
– Ey yarasa, biz səndən vergi almağa gəlmişik.

– Vergi?! Bircə elə o qalmışdı. Gedin şahınıza deyiniz ki, mən heyvan deyiləm və ona vergi verməyəcəyəm. Harada görünüb ki, mənim kimi qanadlı, havada uçan, yerdə gəzən bir canlı heyvanların şahına vergi versin?! Mən heyvan deyiləm, quşam.

Heyvanların şahı bərk qəzəbləndi. Xeyli fikirləşəndən sonra quşların şahına bir məktub yazdı. Əsgərləri çağırıb dedi:

– Tez bunu quşların şahına yetirin.

Ertəsi günü quşların şahı öz əsgərlərini çağırıb onlara əmr etdi:

– Yarasa özü deyib ki, quşdur. Quş olduğu üçün mənə vergi verməlidir. Gedin ondan vergi alın.

Əsgərlər şahın əmrini yerinə yetirməyə getdilər. Onlar yarasanın yanına gəlib dedilər:

– Biz sənın yanına uçub gəlmişik ki, vergi alağ.

Yarasa kefini pozmadan belə dedi:

– Vergi?! Elə bircə o qalmışdı. Gedin şahınıza deyın ki, mən ona vergi verməyəcəyəm. Harada görünüb ki, mənimtək dişləri olan bir canlı quşların şahına vergi versin?! Siz elə bir quş görmüsünüz ki, onun dişləri olsun? Mən heyvanam, quş deyiləm.

Quşların şahı yamanca qəzəbləndi. Çox fikirləşdi və əsgərlərini çağırıb dedi:

– Mənim məktubumu heyvanların şahına çatdırın.

Ertəsi gün quşların və heyvanların şahları belə qərara gəldilər ki, pusqu qurub hiyləgər yarasanı tutsunlar. Elə buna görə də yarasa gündüzlər gizlənir, gecələr özünə yemək axtarmaq üçün ova çıxır. Quşların və heyvanların şahlarının əsgərləri isə yarasanı tutmaq üçün o vaxtdan bəri cəngəllikləri və mağaraları gəzirlər.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Yarasa quş deyil, heyvan olmasını nə ilə izah edirdi? Bəs sən bunu başqa nə ilə izah edə bilərsən?
- 2 Heyvanların şahı quşların şahına göndərdiyi məktubda nə yazmışdı?
A) Yarasanın heyvan deyil, quş olmasını
B) Yarasanın onlara ziyan vurmasını
C) Yarasanı tutmaq üçün ona kömək etməsini
- 3 Vergi nədir? Səncə, vergini kimlər və nə üçün ödəyirlər?

DİL QAYDALARI

- 4 Mətnin sonuncu cümləsində hansı köməkçi nitq hissəsini vergüllə əvəz etmək olar?
A) bəri B) və C) üçün
- 5 Mavi rənglə verilmiş sözləri cümlələrdə əsas nitq hissəsi kimi işlət.

YARASA

Yarasa uça bilən məməli heyvandır. Yəni uçmağı bacarsa da, quşlar kimi yumurta qoymur, balalamaqla çoxalır və cəmi bir balası olur.

Yarasa, əsasən, meşələrdə, mağaralarda, evlərin damında yaşayır. Əgər qanadları olmasaydı, onu siçana oxşatmaq olardı. Yarasanın bir çox növləri var. Bədəni tüklə örtülüdür, qulaqları çox böyükdür. Yarasa ayaqlarının üstündə dayanıb bilmir. Buna görə də qanadlarının ucundakı qarmaqşəkilli dırnaqları ilə ağacların budaqlarından yapışıb başaşağı sallanır.

Yarasa 20 ilə qədər yaşayır. Ona çox vaxt “gecəquşu” da deyirlər. Çünki yemək əldə etmək üçün o, gecələr ova çıxır, zülmət gecədə heç bir maneəyə toxunmadan sürətlə uçar.

Bəs yarasa gecənin qaranlığında necə görür?

Bunun üçün o, əvvəlcə dil və dişləri vasitəsilə çoxlu sayda səs dalğaları buraxır. Ətrafdakı maneələrə toxunub geri qayıdan səs dalğalarını qulaqları ilə qəbul edir. Bu səs dalğalarının qayıtma zamanına görə özü ilə maneələr arasındakı məsafəni təyin edir. Ona bu işi görmək üçün ayrıca vaxt lazım olmur. Elə uça-uça ən kiçik vaxtda maneələri də müəyyən edir.

Yarasanın yeganə çətinliyi seyrək maneələri dəf etməkdir, çünki buraxdığı səs dalğaları bu maneələri yarıb keçir, geri qayıtmır. Beləliklə, yarasa seyrək maneələri təyin edə bilmir.

Yarasa nə qədər qorxunc görünsə də, insan həyatı üçün təhlükəli deyil.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

Hansı fikir mətndə öz əksini tapmayıb, amma ola bilər?

- A) Yarasaqların görmə qabiliyyəti zəifdir.
- B) Lap tez qayıdan səs dalğası maneənin yaxında olmasına işarədir.
- C) Uçarkən maneəni qanadları vasitəsilə müəyyən edir.

İLANLAR NIYƏ RƏQS EDİR?

İlan insanlarda müxtəlif hislər doğurur. Bir çox ilanların dərisindəki gözəl naxışlar, onların qıvrıq, *elastik* hərəkətləri insanları məftun etməyə bilməz. Bununla belə, bizim ən çox ehtiyat etdiyimiz heyvanlardan biri məhz ildir. Bu da onun zəhərli olması ilə bağlıdır.

Belə bir inam var ki, ilan öz şikarını hipnoz edir. Bu fikir öz

əksini “dovşana baxan ilan kimi” məsəlində də tapmışdır. Kiplinqin məşhur “Mauqli” əsərində yatağan ilan Kaa qıvrılaraq gözləri ilə meymun sürüsünü ovsunlayır.

İlanın hipnoz qüvvəsi haqqında təsəvvürlər, yəqin ki, onun uzun müddət göz qırpmadan baxması ilə bağlıdır. Bu heyvanın ov zamanı istifadə etdiyi üsullardan biri də zahirən hipnozu xatırladır. Belə ki, şikarını güdən ilan tamamilə hərəkətsiz durub ona baxır. O, yalnız çölə çıxardığı haça dilini tərپətməklə qurbanını – kiçik quşu, qurbağanı və ya siçanı özünə cəlb edir. Bu zaman ilan şikarı ürəkütmemək üçün gözünü qırpmadan uzun müddət onun hərəkətlərini izləyir. İlanın aramsız olaraq titrəyən dili həmin heyvanların diqqətini özünə çəkir. Nəhayət, şikar cəsarətini toplayıb tərپənən dilə yaxınlaşır və bu zaman ilan bir sıçrayışla onu ağızına alır.

Yəqin ki, televizorda, sirk tamaşalarında ilan oynadan hind fokusçularını görmüsünüz. Adama elə gəlir ki, fokusçu tütəyini çaldıqca ilan musiqi sədaları altında rəqs edir. Bu tamaşa üçün ilanoyndanlar dünyanın ən zəhərli ilanlarından birini – kobranı seçirlər. Bununla da onlar sanki öz qeyri-adi bacarıqlarını nümayiş etdirirlər: sən demə, hamını hipnoz edən ilanı onlar musiqinin köməyi ilə hipnoz edirlər.

Əslində isə, ilanların “oynamasına” səbəb musiqi deyil. Onların heç musiqi duyumu da yoxdur. Məsələnin izahı çox sadədir. “Aktyor” kimi hazırlanacaq ilanı tutub uzun müddət qutuda və ya torbada saxlayırlar.

Onu siçan, qurbağa ilə yedizdirir, bəsələyirlər. Hərdən bir qutunun ağzını açırlar. İlan başını çıxarmaq istədikdə tütəklə onun başına vururlar. Bu, dəfələrlə təkrar olunur. Nəhayət, ildanda tütəyə qarşı *refleks* yaranır. Hər dəfə başını çıxardıqda tütəyi görəncə gözünü ona zilləyib növbəti zərbəni gözləyir. Tamaşa zamanı fokusçu ilan olan torbanı açıb tütəyi çalmağa başlayır. İlan yavaş-yavaş başını torbadan çıxarıb nifrət etdiyi musiqi alətini görür və gözünü ondan çəkmir. Musiqini davam etdirən ilanoy-nadan tütəklə dairəvi hərəkətlər edir. İlan da tütəyin hərəkətinə uyğun başını hərələyir. İlanoy-nadanın “qüdrətinə” heyran olan tamaşaçılar isə onu alqışlayırlar.

İlanlar nə qədər təhlükəli olsalar da, canlı aləmin bir hissəsidirlər. Onların bəzi növləri artıq yox olmaq üzrədir. Buna görə də onların tamamilə qırılıb yoxa çıxmasına imkan vermək olmaz.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Lüğətdən istifadə etməklə “*elastik*” və “*refleks*” sözlərinin mənasını izah et.
- 2 Mətnin giriş və sonluq hissələrini aşağıdakı kimi dəyiş.

Mətnin hissələri	bu mövzudadır	bu mövzu ilə əvəz et
Giriş	İlanın insanda doğurduğu hislər	Şifahi xalq ədəbiyyatında ilan obrazı
Sonluq	İlanları yerli-yersiz öldürmək olmaz.	İnsan ildandan da hiyləgər, müdrik və qüdrətlidir.

DİL QAYDALARI

- 3 “*Hislər*” sözünün kökü necə yazılır? Bu sözə *-lər* şəkilçisi artırıqda sözün kökündə hansı dəyişiklik baş verir?

YADDA SAXLA!

Qoşa samitlə bitən təkhecalı sözlərə samitlə başlayan şəkilçi artırıqda qoşa samitlərdən biri düşür:

haqq – haqq~~s~~ız

- 4 Hansı sözün kökü qoşa samitlə bitir?
A) zəhmətkeş B) azarkeş C) xətkes

DÜNYAGÖRMÜŞ BABA

Əsgərin babasının yetmişdən artıq yaşı vardı. Onun haqqında deyirdilər: “Dünya görüb!..” Düzdür, babası savadsız idi, yazıb-oxumağı bacarmırdı, amma çox şeydən xəbərdar idi. Kənddə kimin işi çətinə düşürdüsə, məsləhət üçün onun yanına gəlirdi...

Amma Əsgərə heç hara getmək lazım deyildi. Babası yanında idi.

Bağı suvaranda öyrədirdi: “Oğul balası, bax, torpağın da gözlə görünməyən xırda damarları var. Su o damarlarla tez bir zamanda havaya buxarlanır. Əgər istəyirsən ki, verdiyin suyun ağaclara faydası olsun, suvarandan sonra *torpağın damarını qırmalı*, ağacların dibini doldurmalısən...”

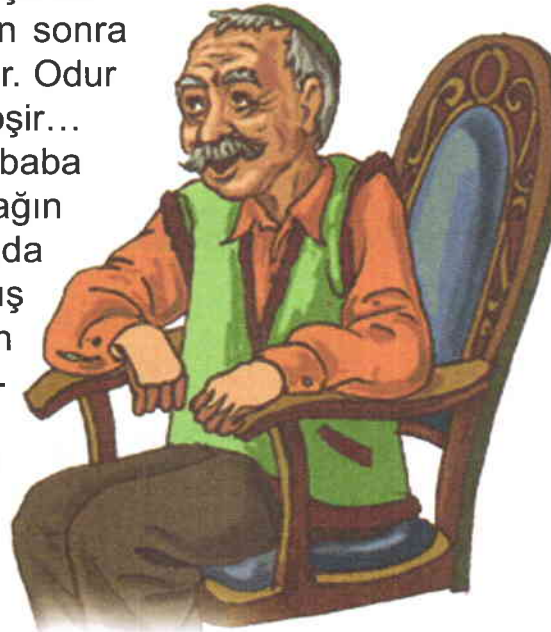
Bir də göürdün Əsgər şər vaxtı qoz ağacının altında yuxulayıb yatıb. Babası o saat onu silkələyib oyadırdı:

- Oğul balası, şər vaxtı qoz ağacının altında yatmazlar.
- Niyə, ay baba?.. – Əsgər təəccüblə soruşurdu.
- Ona görə ki, qoz ağacı şər qarışandan sonra insan kimi oksigeni udur, karbon qazı buraxır. Odur ki, altında yatan adamın nəfəs alması çətinləşir...

Həə, Əsgərin babası belə ağıllı, çoxbilmiş baba idi. Hələ o, nələr bilirdi! Bir də göürdün çardağın altına yığışan toyuq-cücəyə, toz-torpaqda eşələnən sərçələrə baxıb dedi: “Tezliklə yağış yağacaq!..” Yağırdı da! Yaxud bağda şən-şən civildəşən quşları göstərib deyirdi: “Günortadan sonra hava açılacaq”. Açılırdı da...

Günlərin bir günü “Həyat bilgisi” dərində müəllim Əsgərgilə maraqlı bir təcrübə göstərdi. Əsgər bu təcrübə ilə babasını əməlli-başlı yoxlamaq fikrinə düşdü.

O, evə gələndə bir şam götürdü. Onu yandıraraq açıq qapının ağzına, döşəməyə qoydu. Şamın titrək alovu içəriyə, otağa doğru əyildi. Əsgər bunu babasına göstərib lap müəllimi kimi dedi:

- Baba, bax bunu yaxşı yadında saxla...
 - Görürəm, bala, görürəm, – babası bığaltı qımışdı.
- Əsgər stulun üstünə çıxdı. Bu dəfə yanan şamı yuxarı tutdu.

– Baba, alov indi hara əyildi?..

Əsgər gözləyirdi ki, babası heyrətlənəcək. Amma babası eyni təmkinlə dedi:

– Bayıra əyildi...

Onda Əsgər yenə müəllimi kimi soruşdu:

– Deyə bilərsənmi niyə belə oldu, baba?..

– Deyim də, oğul balası, deyim. – Babası bığlarını eşib bic-bic güldü.

– Bunlar hamısı havanın kələk-küləyidi. Bayırdan gələn soyuq hava ağırdır, otağa aşağıdan dolur. Odur ki, şam aşağıda olanda onun alovunu içəri əyir. Otaqdakı isti hava isə yüngüldür, yuxarıdan bayıra çıxır. Şamı yuxarı qaldıranda həmin isti hava onun alovunu çölə əyir. Düz tapdım mı, oğul balası?..

– Hə, düz tapdın. – Əsgər mat qaldı. – Baba, axı sən deyirdin ki, məktəbdə oxumamısan...

– Əlbəttə oxumamışam!..

– Bəs bütün bunları haradan bilirsən, ay baba?..

– Bütün bunları mənə həyat öyrədib, bala. Həyat özü də bir məktəbdir... Amma diqqətli olana, öyrənənə...

Eyvaz Zeynalov

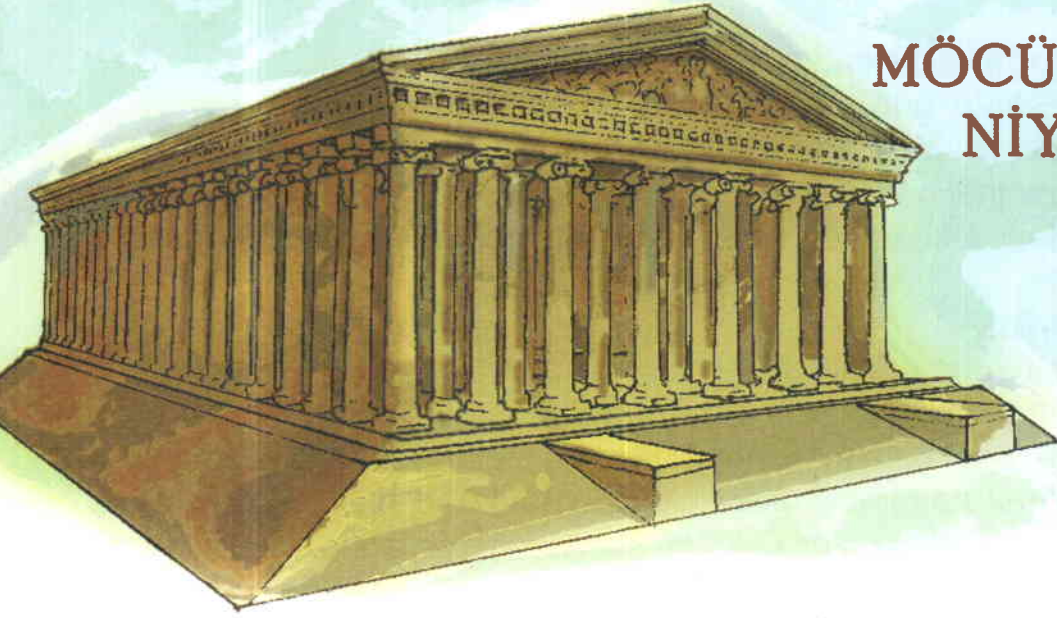
DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Səncə, əsərdəki baba obrazı Əsgərin anasının atasıdır, yoxsa atasının atası?
- 2 “Əlbəttə oxumamışam!” cümləsində sözlərdən hansı təsdiq, hansı inkar bildirir? Bu sözlərdən hansının leksik mənası yoxdur?

SÖZ EHTİYATI

- 3 “Torpağın damarını qırmaq” ifadəsinin leksik mənasını izah et.
- 4 “Şər” sözü mətndə hansı mənada işlənib?
A) pis B) axşam C) bədbəxtlik

MÖCÜZƏLƏR NİYƏ YOX OLUR?

Miladdan əvvəl 356-cı il idi. Günlərin bir günü bütün Yunanıstana iki xəbər yayıldı: Makedoniya hökmdarı Filipin oğlu olub və Artemis məbədi yandırılıb. Bəli, sonralar böyük sərkərdə kimi dünyanı lərzəyə gətirən Makedoniyalı İsgəndərin anadan olduğu gecə dünyanın üçüncü möcüzəsi yandırıldı.

Qədim yunanların inancına görə, Artemis canlı təbiətin, eləcə də yeni doğulan körpələrin ilahəsi idi. Təxminən 2550 il əvvəl yunanlar Efes şəhərində bu ilahənin şərəfinə böyük bir məbəd ucaltdılar. Məbədin inşası üçün Yunanıstanın ən bacarıqlı memarları dəvət olunmuşdu. Bir neçə ilə məbəd hazır oldu. Binanın uzunluğu 100, eni 51 metr idi. Onun damı 127 mərmər sütun üzərində dayanmışdı ki, hər sütunun hündürlüyü 18 metr idi. Məbədin içində Artemisin böyük və möhtəşəm heykəli ucalırdı. Beləcə, 200 il ərzində Artemis məbədi yunanların ən sevimli və mötəbər ziyarətgahlarından biri oldu. Lakin bir gecə bu ziyarətgah alova büründü. Deyilənə görə, məbədi hamının səfeh adam kimi tanıdığı Herostrat adlı bir şəxs yandırmışdı. Ondan bu hərəkətin səbəbini soruşduqda demişdi ki, bu məbədi yandırmaqla adını tarixə yazmaq istəyib.

Yunanlar çox təəccüblənmişdilər: necə oldu ki, ilahə Artemis öz şərəfinə ucalmış məbədi qoruyub saxlaya bilmədi? Məbədin kahinləri bunu belə izah edirdilər: həmin gecə Artemis Filipin sarayına getmişdi ki, yeni doğulan şahzadəyə xeyir-dua versin. Buna təşəkkür əlaməti olaraq, Makedoniyalı İsgəndər böyük sərkərdə olduğundan sonra məbədin bərpasına pul ayırdı. Bundan sonra Artemis məbədi daha 500 il ömür sürdü. Lakin sonralar yadelli düşmənlərin hücumları nəticəsində məbəd uçulub dağıldı.

İki min il əvvəl Yunanıstanda xristianlıq dini yayıldı. Artıq Artemis məbədi köhnə dinin qalığı hesab olunurdu. Ona görə də heç kim məbədin qeydinə qalmadı.

1462-ci ildən etibarən Yunanıstanın çox hissəsində, o cümlədən Efesdə osmanlı türklərinin hakimiyyəti bərqərar oldu. Yerli əhali uzun müddət burada yerləşən dünyanın yeddi möcüzəsindən birinin – Artemis məbədinin xarabalığına əhəmiyyət vermirdi. XX əsrin əvvəllərinə kimi burada məbədin qalıqlarını, xüsusilə mərmərdən hazırlanmış sütun daşlarını görmək olardı.

Bir gün İngiltərə hökuməti türklərə Efesdən Egey dənizinə kimi öz hesabına dəmir yolu çəkməyi təklif etdi. Bunun əvəzinə onlar üç il ərzində bu yerlərdə bol olan xurmanı yığıb daşımağa icazə istəyirdilər. Türklər sevincək razı oldular: onsuz da onlar tez xarab olan xurmanı başqa ölkələrə apara bilmirdilər.

Üç ildən sonra yerli əhali fikir verdi ki, qədim məbədin qalıqlarından əsər-əlamət qalmayıb. Onlar hökumətə xəbər verdilər. Lakin artıq gec idi, Artemis məbədinin qalıqları Britaniya muzeylərinin qiymətli eksponatlarına çevrilmişdi. Bu gün yerli türk bələdçiləri Efesə gələn əcnəbi turistlərə boş bir sahəni göstərib deyirlər: "Dünyanın yeddi möcüzəsindən biri olan Artemis məbədi vaxtı ilə burada yerləşirdi".

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Məbədin torpaq üzərindəki səthinin perimetri nə qədər idi?
- 2 Bu gün Efes şəhəri hansı ölkədə yerləşir?
- 3 Türkiyə ərazisində dəmir yolu çəkməkdə ingilislərin məqsədi nə idi? Onlar öz məqsədlərinə nail oldularmı?
- 4 Artemis məbədi ilə bağlı İngiltərə və Türkiyə hökumətlərinin hərəkətlərinə münasibətini bildir.
- 5 356-cı ildən bəri Artemis məbədinin tədricən yer üzündən yox olmasının səbəblərini sadala.
- 6 Mavi rəngdə verilmiş ədədləri tərkibindəki sözlərin sayına görə azdan çoxa doğru sadala. Hansı sayda sözlərin sayı rəqəmlərin sayından çoxdur?

ZƏMZƏM SUYU

Azərbaycan nağıllarında “zənzəm” sözünə tez-tez rast gəlmək olar. Bəzi nağıllarda deyilir ki, ağır yaralanmış qəhrəman zənzəm suyunu içməklə sapsağlam olur.

Zənzəm heç də nağılbazların təxəyyülündən doğmayıb. Həqiqətən, Zənzəm quyusu var və o, bu gün də Kəbə yaxınlığındakı məscidlərdən birinin həyətində yerləşir. Hər il Məkkəyə gedən milyonlarla müsəlman zəvvar bu sudan içir və bununla da xəstəliklərdən sağalacağına inanır.

Zənzəm quyusunun tarixi islamdan əvvəlki dövrə gedib çıxır. Bunun haqqında bir çox rəvayətlər var.

Rəvayətlərdən birində deyilir ki, bir gün İbrahim Peyğəmbərin həyat yoldaşı Həcər xanım oğlu İsmayilla evdə oturmuşdu. Elə bu vaxt İbrahim Peyğəmbər kədərli halda içəri girdi. Üzünü Həcərə tutub dedi:

– Hazırlaş, gedirik!

Həcər peyğəmbərdən “Hara?” deyə soruşmağa belə cəsəət etmədi. Hazırlaşdı və əri ilə yola düzəldi. O vaxt İsmayıl hələ körpə idi, yenicə iməkləməyə başlamışdı. Onlar ucsuz-bucaqsız bir səhraya gəlib çıxdılar. İbrahim Peyğəmbər son dəfə kədərli baxışlarla oğluna baxıb geriye döndü. Arvadına isə əmr etdi ki, burada qalsınlar. Həcər bilmirdi nə baş verir. İbrahim Peyğəmbər nə üçün onları bu səhrada tək qoyub gedir? Onlar bu səhrada necə qalacaqdılar? Vəhşi heyvanlardan necə qorunacaqdılar? Nə yeyib, nə içəcəkdilər? Həcər İsmayılı qızılı qumların üstündə qoyub İbrahim Peyğəmbərin arxasınca:

– Bizi nə üçün burada qoyub gedirsən? – deyə səsəndi.

Peyğəmbər cavab vermədi. Onda Həcər bir daha soruşdu:

– Bu, Allahınmı əmridir?

– Hə, Allahın əmridir, – dedi İbrahim Peyğəmbər.

– Elə isə Allahım bizi darda qoymaz, sən nigaran qalma.

Körpə ağlayırdı. Həcər tez gəlib oğlunu bağrına basdı. Bir müddət keçdi, onların yeməyi və suyu qurtardı. Səhrada susuz qalmaq ölümə

bərabərdir. Hava çox isti idi. İsmayılın dodağı susuzluqdan çatlamışdı. Çarəsiz qalan ana səhranı gəzib su axtarmağa başladı. Su tapmaq üçün Səfa təpəsinə çıxdı. Heç nə tapmayanda qarşdakı Mərvə təpəsinə qalxdı. Beləcə yeddi dəfə Səfa və Mərvə təpələri arasında gedib-gəldi. Buna görə ki, indi də müsəlmanlar Həcc ziyarətinə gedəndə bu təpələr arasında yeddi dəfə gəzirlər.

Həcər çox yorulmuşdu, susuzluq da bir yandan onu üzürdü. Ancaq onun əsas dərdi oğlu İsmayıl idi. Körpə uşaq susuzluqdan ağlayırdı. **Elə bu vaxt Allahın rəhmi gəldi onlara və mələk Cəbrayılı göndərdi Yer üzünə.** İsmayıl Cəbrayılı görə kimi ağlamağı unudub onunla oynamağa başladı. Əlləri ilə onu çağırırdı, balaca ayaqlarını bir neçə dəfə qaynar qumun üstünə çıxırdı. Birdən möcüzə baş verdi. Balaca İsmayılın ayaqları altından su fəvvarə vurdu. Ana-bala sudan doyunca içdilər. Su ətrafa dağılmasın deyə Həcər suyun kənarını torpaqla bağladı. Sonralar deyirdilər ki, əgər Həcər suyun ətrafını belə düzəltməsəydi, onda Zənzəm quyu yox, axar su olardı.

DİL QAYDALARI

- 1 Sözlərin düzgün ardıcılığını bərpa etməklə mavi rənglə verilmiş cümləni oxu.
- 2 Mətnin sonuncu abzasındakı "axar" sözü hansı nitq hissəsinə aiddir?
- 3 Səncə, nəyə görə "zənzəm" sözü "Zənzəm quyusu" birləşməsində böyük, "zənzəm suyu" birləşməsində kiçik hərflə yazılır?

YADDA SAXLA!

Şəxs adları kimi, coğrafi adlar da cümlədəki yerindən asılı olmayaraq, böyük hərflə yazılır. Çay, dəniz, bulaq, quyu adları da coğrafi adlardır. Ona görə də "Zənzəm quyusu" birləşməsində "zənzəm" sözü böyük hərflə yazılır.

- 4 Badamlı suyunun adı Naxçıvanın Şahbuz rayonunda yerləşən kəndin adından götürülüb. Bu sözü cümlədə elə işlət ki, yerindən asılı olmayaraq böyük hərflə yazılsın.

GÜZGÜNÜN TARİXİ

Qədim zamanlarda güzgü hazırlamaq üçün metal lövhələrdən istifadə olunurdu. Bu lövhələri o qədər cilalayırđılar ki, onlar hamar və parlaq olur və hər şeyi özündə əks etdirirdi. Lakin metal güzgülər havanın təsirindən tez bir zamanda pas atır, solub tündləşirdi. Sonradan bu lövhəni şüşənin altında gizlətməyə başladılar. Buna baxmayaraq, belə güzgüdən istifadə etmək rahat deyildi, çünki ...

Zaman keçdikcə güzgünün hazırlanma texnologiyası inkişaf edirdi. İndi şüşənin üstünə nazik qurğuşun təbəqə qoyur, üzərinə isə civə tökürdülər. Civə qurğuşunu əritdikdə yaranan parlaq maddə şüşəyə yapışırdı. Bu güzgülərin pis cəhəti onda idi ki, ...

Təxminən 500 il əvvəl güzgü hazırlamağın daha mükəmməl üsulu tapıldı. Şüşənin üzərinə elə bir məhlul tökürdülər ki, oraya gümüş çökürdü. Gümüş təbəqə ilə örtülmüş şüşə güzgü daha mükəmməl idi, çünki ...

Bu güzgülər Venesiyada hazırlanırdı. Güzgü ustaları Murano adasında saxlanılırdı. Burada 40 böyük zavod, bir neçə min işçi var idi. Təkcə Fransaya hər gün 200 yeşik güzgü göndərilirdi. Burada işləyən ustaların xarici ölkəyə getmək hüququ yox idi. Çünki güzgünün hazırlanma texnologiyası sirr olaraq saxlanılırdı. Bu sirri başqa ölkələrə açan adamı ölüm cəzası gözləyirdi. Buna baxmayaraq, venesiyalılar güzgünün sirrini saxlaya bilmədilər.

Bir gün Fransanın Venesiyadakı səfiri gizli bir məktub aldı. Səfirə Fransada güzgü istehsalını qurmaq üçün usta tapmaq həvalə olunmuşdu. Səfir çox çətin vəziyyətdə qalmışdı. O, təmsil etdiyi dövlətin tələblərinə əməl etməli idi. Digər tərəfdən isə göndəriləyi ölkənin qanunlarına tabe olmağa məcbur idi.

Bir gün axşam hava qaralan vaxt fransız səfirinin evinin yaxınlığında bir qayıq dayandı. Qayıqdan qara plaşlı bir adam çıxdı. O, bir neçə

saat səfirlə söhbət etdi. Bu, Murano adasında güzgü mağazasının sahibi idi. Onun səfirlə nədən söhbət etdiyini heç kəs bilmədi.

Bir həftə sonra Fransanın xarici işlər naziri Venesiyadakı səfirdən gizli məktub aldı. Məktubda deyilirdi ki, venesiyalı dörd güzgü ustası Fransaya qaçmağa razıdır və bu məsələ ilə bağlı bütün hazırlıq işləri başa çatmışdır.

Bir neçə həftədən sonra Muranoda işləyən dörd usta həmin qara plaşının müşayiəti ilə qayığa minib gecənin qaranlığında yox oldular. Qayıq Fransa sahillərinə, mağaza sahibi isə iki kisə pulla evə yollandı. Venesiyalılar bundan xəbər tutanda Parisdə artıq ustalar güzgü hazırlayırdılar. Venesiya səfiri onları axtarmağa cəhd göstərsə də, artıq gec idi. Güzgünün hazırlanma texnologiyası sürətlə bütün Avropaya, oradan da digər ölkələrə yayıldı.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Birinci üç abzası tamamlamaq üçün aşağıdakı cümlələrdən istifadə et.
... burada zəhərli maddədən istifadə olunurdu.
... dəqiq əksətdirmə qabiliyyətinə malik idi.
... metal lövhələr çox ağır idi.
- 2 Altından xətt çəkilmiş hansı cümlədə metal adı əlamət bildirir?
- 3 Hansı cümlədə "qara" sözü nə? sualına cavab verir.
A) Qara günün ağ günü də var.
B) Ağ qaradan seçmək hər adamın işi deyil.
C) Ona qara rəng daha çox yaraşır.

BAĞBAN SİNCAB

Bir payız axşamı bala sincab ağacda oturub baxırdı. Birdən gözü yerə düşmüş şam qozasına sataşdı.

– Nə yaxşı oldu, tez onu götürüm yeyim, – deyərək bala sincab cəld ağacdan aşağı düşdü.

Bu, doğrudan da, içi tumla dolu gözəl bir şam qozası idi. Bala sincab qozanı qapıb qoltuğunda gizlətdi, **çönüb** ətrafına nəzər saldı, görsün ona baxan var, ya yox.

Heç kəs yox idi, bala sincab qozanı rahat yemək üçün bir qədər kənara qaçdı.

– Hə, indi heç kəs qozanı məndən ala bilməz. Oturum yeyim.

Bala sincab qozanı dişinə aparmışdı ki, uzaqdan bir şıqqıltı eşitdi.

– Qoy qozanı yerə **bastırım**, sonra gəlib yeyərəm, yoxsa elə bilərlər, oğurlamışam, əlimdən alarlar.

Bala sincab qozanı **torpaxda gizlətdi**, cəld qaçıb ağaca dırmaşdı. Demə, şıqqıltı salan çölsiçanı imiş, nəyi isə çəkə-çəkə yuvasına aparırmış. Bala sincab öz-özünə dedi:

– Mənə belə gəlir ki, qozanı hamı sevir, siçan da, ayı da, dovşan da, quşlar da. Ona görə də hava qaralanda gəlib yeyərəm, heç kəs də görüb əlimdən almaz.

Bala sincab ağacdan-ağaca atıla-atıla öz yuvasına getdi. Qoza heç fikrindən çıxmırdı. Elə yekə qoza idi ki... Lap gəl-gəl deyirdi.

Axşam düşdü. Bala sincab dedi:

– Hə, indi gedim qozanı tapım, yeyim.

Onun nə isə pıçıldadığını gören qarğa soruşdu:

– Bayaqdan sənə baxıram, ay balaca, gözümə çox narahat deyirsən, de görüm nə olub?

Bala sincab sirrin açılacağından qorxaraq kəkələyə-kəkələyə dedi:

– Yox, yox, heç nə olmayıb, başım ağrıyır.

Qarğa dedi:

– Onda get yat. Axşam düşüb, niyə oturmusan?

– Hə, doğru deyirsiniz, qarğa nənə, ancaq əvvəlcə qoy bir az havada gəzim, sonra yataram.

Bala sincab bu sözləri deyib yenə ağacdan sürüşdü, **hopbana-hopbana** qozanı basdırdığı yerə qaçdı.

Hava qaralmışdı. Hər yer qaranlıq zülmət idi. Bala sincab nə qədər axtardısa, qozanın basdırıldığı yeri tapa bilmədi. Öz-özünə dedi:

– Qoy oturum gözləyim, ay çıxar, işıqlanar, onda taparam.

Lakin ay çıxmaq bilmirdi. Bala sincab çox gözlədi, yorulub yatmağa getdi. Öz-özünə dedi:

– Yaxşı, qanını qaraltma, səhər tezdən durub gedərsən, axtarıb taparsan.

O atıla-atıla yuvasına qaçdı.

Bala sincab səhər yuxudan oyandı. Hər yeri qar örtmüşdü.

Sincabın qanı qaraldı:

– Hə, bu qar da yağmağa vaxt tapdı. İndi mən qozanı necə axtarım tapım?

O, qarı eşələdi. Qozanı axtardı, amma tapa bilmədi. Günlər keçdi, bala sincab gözünü yerdən çəkə bilmirdi. Elə həmişə axtarırdı.

Bir gün bala sincabın qozanı gizlətdiyi yerdən şam ağacı qalxmağa başladı. Meşə quşları **təcüb** etdilər. Qarğa dedi:

– Qəribədir. Şamlıq meşənin dərinliklərindədir.

bu şam ağacını kim gətirib burda əkib?

Ağacdələndə dedi:

– Elə mən də mat qalmışam. ... necə olub bu ağac buralara düşüb?

Bala sincab isə onların söhbətinə heç fikir vermirdi. Hey basdırdığı qozanı axtarırdı. Tapa bilmirdi. Öz-özünə deyirdi:

– ..., qoza necə oldu?! Heyif ondan, şam ağacının qozası çox dadlı olur.

Əzizə Əhmədova

1 Qırmızı rənglə verilmiş sözlərdəki səhvləri müəyyən et.

2 Mavi rənglə verilmiş boşluğa hansı söz uyğun gəlir?

A) görəsən

B) deyəsən

C) nəhayət

QAZLARIN UÇUŞU

Qazların, durnaların köç edərkən havada necə uçduğunu görmüsünüz? Onlar başqa quşlar kimi dağınıqlığı sevmirlər. Köç eləyən zaman səmada nizamla düzülüb V şəklində uçurlar. Alimlər qazların belə uçuşu ilə maraqlanıb araşdırma aparıblar. Nəticə olduqca maraqlıdır... Sən demə, çöl qazları V şəklində uçarkən öz güclərinə qənaət etmiş olurlar.

Köçəri quşlar bir yerdən başqa yerə köç edərkən böyük məsafə qət edirlər. Uçuş zamanı daim hava axınına yarmaq onları çox yorur. Qaranquş kimi kiçik quşlara bu, bir o qədər təsir etməsə də, qaz, durna kimi iri quşların işini xeyli çətinləşdirir. Məhz buna görə də qazlar köç edərkən V şəklində düzülürlər. Belə olduqda qarşıda qanad çalaraq hava axınına yaran qaz arxadakının işini xeyli asanlaşdırır. Beləliklə, qazlar getdikləri yerə daha az güc sərf etməklə çatırlar. Qazlar tək-tək və ya topa şəklində uçsaydılar, bəlkə də, bu yolun heç yarısını qət edə bilməzdilər.

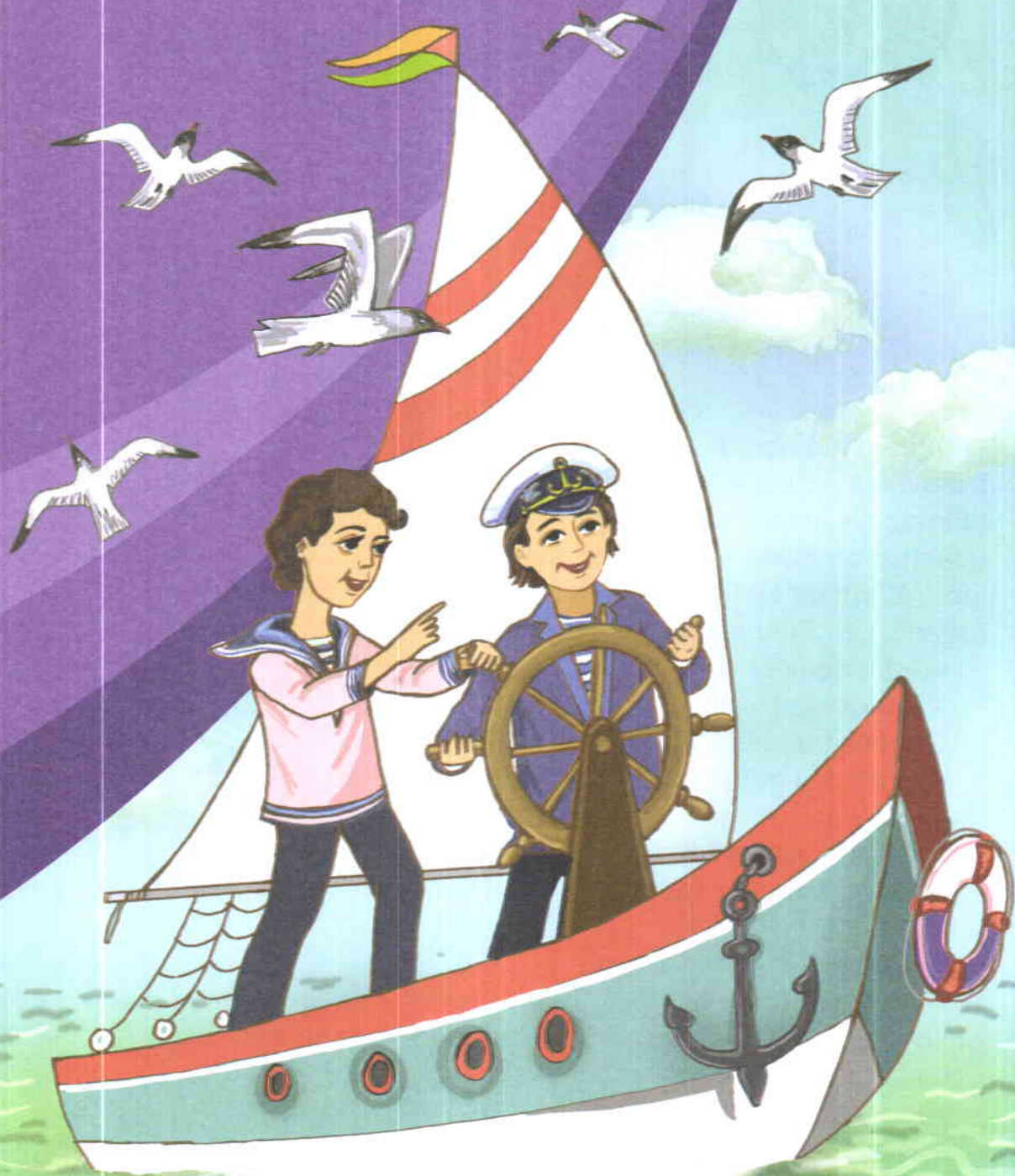
Qazların özünəməxsusluğu bununla bitmir. Qaz dəstəsində ədalətli qaydalar hökm sürür. Belə ki, uçuş zamanı dəstədəkilərin hər biri eyni dərəcədə güc sərf etmək üçün yerini tez-tez dəyişir. Yorulan qaz arxaya keçir, yerini isə ondan sonra gələn qaz tutur. Onlar yerlərini növbəli şəkildə dəyişdiyindən minlərlə kilometr yolu daha az güc sərf edərək uçurlar.

Bundan başqa, qazlar çətin anlarında bir-birinə dayaq olurlar. Məsələn, dəstədəki quşlardan biri xəstələnsə, ya da yaralansa, digərləri ona laqeyd qalmırlar. Bu zaman dəstədən iki qaz ayrılıb xəstə quşla qalır. O, sağalana kimi qayğısına qalırlar. Sağalandan sonra onlar yenidən yollarına davam edir, ya da başqa bir qaz dəstəsinə qoşulurlar. Yeni dəstə də onları məmnuniyyətlə öz sırasına qəbul edir.

DOSTLUQ

BÖLMƏ

5

ÜÇ MİRVARİ

(Azərbaycan xalq əfsanəsi əsasında)

Qədim zamanda Nardaran qalasının qırağında, Xəzər dənizinin axar-baxarında tikilmiş bir evdə Piri baba adlı qoca ilə onun nəvəsi Gülbala olurdu. Baba və nəvə gün çıxandan gün batana qədər qonşuların bağ-bağatında işləyir, meynələrin dibini belləyir, bostan becərir, pis-yaxşı dolanırdılar.

Bir dəfə səhər tezdən yerindən qalxıb həyətə düşən baba və nəvə qum üstündə qəribə ləpirlər gördülər. Bu ləpirlər böyük balıqqulağının izinə oxşayırdı. Piri baba ilə Gülbala bir-birinin üzünə heyrətlə baxıb dinməz-söyləməz ləpirlərin izinə düşdülər. Gedib Xəzərin sahilində ucalmış, ətəklərini ağ köpüklü dalğalar döyəcləyən sal qayaya çatdılar... Gördülər ki, üç mirvari balıqqulağından çıxıb və qayanın üstündə qərar tutub. Piri baba nəfəsini dərib incinin birindən soruşdu:

– Adın nədir?

– Var-dövlət!

Gülbala babasının ətəyindən tutub dedi:

– Gəl bunu götürüb tağbəndimizə aparaq, yoxsulluğun daşını bir-dəfəlik ataq!

Piri baba əlini qaldırdı, səbirli olmağa çağırırdı.

– Qoy o birindən soruşaq! – deyə qoca ikinciye tərəf döndü. – Sənin adın nədir?

– Xoşbəxtlik!

– Ay baba, daha bundan gözəl nə olar? – Gülbala sevincindən atılıb-düşdü. – Gəl bunu götürüb tağbəndimizə aparaq. Bizim də üzümüz gülsün, həmişə xoşbəxt olaq!

Piri baba üçüncü mirvariye müraciət etdi:

– Bəs sənin adın nədir?

– Dostluq-doğruluq!

- Bax, bala, yapış bundan, götürüb tağbəndimizə aparaq!
- Nə üçün, baba? Quru, boş dostluq-doğruluqdan nə çıxar?
- Dostluq-doğruluq heç də quru, boş şey deyil, oğul. Bir gün var-dövlət əldən gedə bilər!

Piri baba bir neçə tanışın adını çəkdi. Onların necə yoxsullaşdığını, boyunlarına torba salaraq, əl açıb dilənməyə məcbur olduqlarını dedi.

Piri babanın dedikləri Gülbalanın ağına batdı. O soruşdu:

- Bəs xoşbəxtlik necə, baba?
- Oğlum, insan necə xoşbəxt olsa da, bir gün qəfil bədbəxtlik baş verib onu çox ağır vəziyyətə sala bilər.

Piri baba yenə də tanışlardan bir neçəsinin əvvəlcə xoşbəxt yaşadıklarından, sonra necə fəlakətə düşüb bədbəxt olduqlarından danışdı. Babanın gətirdiyi bu misallar nəvəni inandırdı. Gülbala yenə soruşdu:

- Bəs dostluq-doğruluq necə, baba?
- Dostluq-doğruluq hər zaman sənəin karına gələ bilər. Var-dövlətini itirib yoxsullaşanda həqiqi dost qolundan yapışar, dayaq olar. Qoymaz ki, sən boynuna torba salaraq, ona-buna əl açıb dilənəsən. Doğru dost son tikəsini də sənəinlə bölüşər. Sənsiz boğazından bir qurtum da keçməz!..

Piri babanın müdrik misallarını diqqətlə dinləyən Gülbala sal qayaya qalxdı. Dostluğu-doğruluğu götürüb bağına basdı və aşağı düşdü, qaça-qaça axar-baxarlı tağbəndlərinə apardı...

Süleyman Rəhimov

DİL QAYDALARI

1 Əksmənalı sözlərin birləşməsindən əmələ gəlmiş mürəkkəb söz:

- A) var-dövlət B) dinməz-söyləməz C) pis-yaxşı

YADDA SAXLA!

Bəzən mürəkkəb sözlər də sözdüzəldici şəkilçi qəbul edir: **ikimərtəbəli**, **acgözlük**, **ucsuz-bucaqsız**. Buna baxmayaraq, belə sözlər quruluşuna görə düzəltmə deyil, mürəkkəb söz sayılır.

2 Hansı bənddə düzəltmə söz verilmişdir?

- A) xoşbəxtlik B) sərbəstlik C) balıqqulağı

QAN QARDAŞLIĞI

Neçə gün idi xəbər yayılmışdı ki, kəndin çobanı Əhməd kişinin iti quduzlaşmış. Kim qabağına çıxdı, hücum edir. İt meşəyə qaçmışdı. Kəndin bir neçə kişisi əldə tufəng meşəni gəzirdi ki, iti tapıb vursun.

Kənd məktəbinin 4-cü sinfində oxuyan Zeynalla Rüstəm yaxın dost idilər. Onların evləri kəndin başında bir-biri ilə yanaşı idi. Zeynal yaşına görə cüssəli idi. Baxan deyərdi ki, 7-də, ya 8-də oxuyur.

Dərs ilinin əvvəli idi. Dostlar məktəbdən çıxıb kəndin kənarındakı meşəyə tərəf yollandılar. Meşə ilə kəndin arasında çay var idi. Yaz vaxtı bu çay guruhur guruldayırdı. Amma yayın sonlarına yaxın o, balaca bir arxa dönürdü. Bəzən isə tamam quruyurdu. Çay yatağının meşəyə tərəf olan hissəsindəki yarğanda moruq kolları bitirdi.

Dostlar doyunca moruq yeyib yarğanı aşdılar və meşəyə girdilər. Rüstəm yerdən bir ağac götürüb onun qol-budağını bıçaqla yonmağa başladı. Birdən bıçaq sürüşüb onun baş barmağını kəsdi. Rüstəm barmağından axan qanı dostuna göstərdi:

– İstəyirsən qan qardaşı olaq?

– Necə?

– Sən də baş barmağını kəs, yaralarımızı bir-birinə tutaq. Qanlarımız qarışsın, olaq qan qardaşları.

Zeynal bərkəndən güldü:

– Cəhənnəmə gedən özünə yoldaş axtarar. Yox, əzizim, keçəl suya getməz.

Elə bu vaxt meşənin dərinliyindən güllə səsləri eşidildi. Uşaqlar qorxub kəndə tərəf götürüldülər. Çaya yaxınlaşanda atəş səsləri lap yaxından gəlirdi. Onun ardınca həyəcanlı kişi səsləri də eşidilməyə başladı.

Uşaqlar yağandan tullanıb çayın yatağına düşdülər. Bir az da qaçmışdılar ki, yatağın yuxarı tərəfində, təxminən yüz addımlıqda bir it göründü. O, sürətlə uşaqlara tərəf qaçdı. Dostlar başa düşdülər ki, qaçmaqla ondan yaxa qurtarmaq mümkün olmayacaq. Odur ki, yerlərində donub qaldılar. Elə bu zaman meşədən bir neçə kişi çıxdı. Onlardan biri atlı idi. Onun səsi gəldi:

– Ayə, atmayın. Uşaq var.

Zeynal Rüstəmin əlindən ağacı alıb bir addım qabağa durdu:

– Sən arxamda dayan. İmkan düşən kimi qaçarsan.

Bu vaxt it onlara yetişdi. Zeynal ağacı qaldırıb yelləməyə başladı. Amma it dişləri ilə ağacdən tutub dartdı və onu Zeynalın əlindən qoparıb yerə atdı, bir sıçrayışla Zeynalı yerə sərdi. Onlar yerdə süpürləşməyə başladılar. Rüstəm əlində bıçaq onların ətrafına dolanır, dostuna necə kömək edəcəyini bilmirdi. Elə bu zaman kişilərin qabağında gedən atlı özünü yetirdi. Bu, kəndin dəmirçisi Duman kişi idi. Atdan yerə sıçradı, itin boynundan yapışib qaldırdı və var gücü ilə onu kənara tulladı. Elə bu zaman atəş səsi, onun ardınca da itin zingiltisi eşidildi. Ovçulardan biri itin düz başını nişan almışdı.

Zeynal heç nə olmayıbmiş kimi ayağa qalxdı. Sol əli ilə üst-başını təmizləməyə başladı. Sağ əlini isə havada saxlamışdı, çünki əlindən qan axırdı. Duman kişi ona yaxınlaşıb yaralı əlinə baxdı və başını buladı:

– Tez ol, atın tərkinə min, səni həkimə aparım.

Zeynal dinməz-söyləməz ata tərəf getdi. Rüstəmin yanından keçəndə yavaşca dedi:

– Anama heç nə demə ha!

Sonra birdən qana bulaşmış əlini havaya qaldırıb bərkdən güldü:

– Hə, nə deyirsən, dost, qan qardaşı olaq?

Rüstəm başını aşağı saldı. Duman kişi Zeynalı aparandan sonra kəndin kişilərindən biri Rüstəmə dedi:

– Ona qulaq asma, bala. Get hər şeyi Sona bacıya danış. Amma ehtiyatla. Yoxsa arvad dəli olar.

Rüstəm yavaş addımlarla kəndə tərəf yollandı. O, baş vermiş əhvalatı Sona xalaya necə danışacağını düşünürdü...

Ömər Seyfəddinin “Qan qardaşı” hekayəsi əsasında

SÖZ EHTİYATI

1 Altından xətt çəkilmiş “baş” sözünün hər bir cümlədəki mənasını izah et. Bu söz omonimdir, yoxsa çoxmənalı söz?

2 Mavi rənglə verilmiş cümlədəki məsəlləri izah et.

YOLDAŞLIQ KÖMƏYİ

Hər zaman şən, bəxtiyar,
Gülərzü Ənvərin
Gözlərində bir dərin
Kədər duydu uşaqlar.
Sual verib yer-yerdən,
Soruşdular Ənvərdən:
– Nə var?
– Sənə nə olub?
– Nədəndir rəngin solub?
– Anam xəstədir bir az.
– Qorxma, heç bir şey olmaz.

– Qorxmuram, mənim
Vaxtım yox dərs öyrənirəm.
– Qorxma, anan sağdır,
Dərsinçün də vaxt qalar.
Ev işlərini burax,
Gecə yatma, dərsə bax, –
Təsəlli verib Sərvər
Söylədi belə sözlər.
Təkcə dinmədi Elxan.
Məktəbdən çıxan zaman
Başqa səmtə yönəldi,
Düz Ənvərgilə gəldi.
Kömək etdi Ənvərə,
Danışmadı boş yerə.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

1 Şeirə əsasən Ənvərin, Sərvərin, Elxanın şəkillərini müəyyən et.

DİL QAYDALARI

2 Mavi rəngli boşluğun yerinə hansı söz uyğun *gəlmir*?

A) ancaq

B) lakin

C) çünki

3 Şeirin 1-ci cümləsində mübtəda və xəbəri müəyyən et. Səncə, cümlənin xəbərinə *-lar²* şəkilçisi artırılmalıdırmı?

QARACA QIZ VƏ AĞCA XANIM

1-ci hissə

Yayın axır günləri idi. Ağca xanım şəhər məktəbinə oxumağa gedəcəkdi. O, anasından rica etdi ki, bu axır günlərini kəndlərində keçirməyə icazə versin. Pəricahan xanım razı olub dedi:

– Yaxşı, qızım, mən özüm də səninlə bərabər oraya gedəcəyəm ki, bir az rahat olaq. Yoxsa burada gəlib-gedənlərin əlindən bir dəqiqə asudə deyiləm. Ancaq, Ağca xanım, şərtim budur ki, o qaraçı qızı ilə tamamilə əlaqəni kəsməlisən. Sən bəy qızısan, elə rəiyyət qızı ilə oturub-durmaq sənə yaraşmaz. Mən razı ola bilmərəm ki, qızım öz qulluqçusu ilə dostluq etsin. Bağın meyvəsi dəridikdən sonra Piri kişini də, Qaraca qızı da qovacağam.

Bu xəbərdən sonra Ağca xanım qəmgin və pərişan oldu. O, indi kəndə getməsinə şad deyildi. Pəricahan xanım kəndə gələcəklərini teleqrafla Hüseyinqulu ağaya xəbər verdi.

Qatar stansiyada dayandıqda Ağca xanım Qaraca qızı kənarında durmuş gördü. Pəricahan xanımın başı əşyalarına qarışmışdı. Nökərlər çamadanları alıb faytona yığdırdılar. Ağca xanım bundan istifadə edərək gizlicə Qaraca qızın yanına qaçıb onunla görüşdü.

– Tez ol get, xanım bizi burada görməsin, yoxsa yenə acığı tutar, – deyə Qaraca qız Ağca xanımı tələsdirdi.

– Doğru deyirsən, sonra görüşərik, – deyə Ağca xanım ata-anasına yanaşdı və onlar faytona minib yola düşdülər.

Ağalar qapıya çatanda xidmətçilər həyətdə cərgə ilə düzülüb zalım xanımın qorxusundan tir-tir əsirdilər. Bunların içində Piri kişi də vardı.

Pəriçahan xanım Qaraca qızı orada görməyib qızının ürəyini ondan soyutmaq üçün **rişxənd** ilə dedi:

– Qızım, bu da dostun Qaraca qızın vəfası, gör səni necə tez yadından çıxarmışdır.

Ağca xanım anasının bu **tənəsinə** səbir edib sirrin üstünü açmadı. Sabahı günü Ağca xanımın müəllimi Mariya İvanovna da gəlib çıxdı. Lakin Ağca xanımın buraya gəlməkdə məqsədi Qaraca qız ilə gün keçirmək idi. O da mümkün olmadığından çox bikef və qəmgin idi.

2-ci hissə

Qaraca qız da qəmgin idi. Komadan çıxmaq istəmirdi. Gün çıxıb qalxmışdı. Qaraca qız oyanmışdısa da, hələ yerindən qalxmamışdı.

– Qızım, nə çox yatmısan. Sən heç belə gecikməzdin. Azarlı deyilsən ki? – deyə Piri kişi soruşdu.

– Yox, baba, azarlı deyiləm, amma durmağa heç könlüm yoxdur.

Piri kişi komanın qapısını açıb dedi:

– Qızım, bax gör nə gözəl günəş çıxmışdır. Belə havada ancaq tənbellər yatar.

Qaraca qız qalxıb aramla geyinməyə başladı. Sonra əl-üzünü yuyub çayını içdi. Çaydan sonra bayıra çıxdı. Həqiqətdə günəş xeyli parlaq idi. Bağı gəzərkən Qaraca qızın gözüne qarışqa yuvası sataşdı. Bu qarışqaların içində qanadlıları da vardı. Onlar qalxıb havada uçur, gah bu yuvanın, gah da o yuvanın ağzında qaynaşırdılar. Piri kişi Qaraca qıza yaxınlaşıb dedi:

– Qızım, nəyə baxırsan?

– Qarışqalara baxıram, baba. Bunların içində qanadlıları da var. Baba, bu, nə üçün?

– Qızım, onların qanadları həmişəlik deyildir, onlar töküləcək. Bu gün qarışqaların toy günüdür. Bir azdan onların qanadı quruyub düşəcək.

Qaraca qız babasından “qarışqa toyu” sözlərini eşitcək, əllərini birbirinə vurub şaqqıltı ilə gülməyə başladı. Piri kişi də ona qoşulub gülməyə başladı.

– Bəli, qızım, qarışqaların toyudur. Get qavalını gətir, çal, onlar da səndən razı qalsınlar.

Piri babanın bu fikri Qaraca qıza xoş gəldi. O qaçaraq komaya gedib qavalını gətirdi. Çalıb-oynamağa başladı. Piri kişi bu işdən şad oldu.

Bu vaxt Ağca xanım müəllimi ilə bağçada oturmuşdu. Mariya İvanovna kitab oxuyurdu. Ağca xanım da evcik tikirdi. Çiçəkləri dərib onu bəzəyirdi. Birdən onun qulağına Qaraca qızın səsi gəldi.

Rəfiqəsini görmək üçün çəpərin qırağına gəldi. O, çəpərin dibində qıvrılıb özünü günə verən ilanı görmədi.

Bilmədən ayağını onun üstünə basdı. Zəhərli ilan atılıb Ağca xanımın qolundan sancdı.

Yazıq qız qışqıraraq özünü müəlliminin üstünə atdı. Mariya İvanovna özünü itirdi, Ağca xanımı bağçada tək qoyub evə su gətirməyə qaçdı. Ağca xanım da qışqıra-qışqıra onun dalınca yüyürməyə başladı. Səsə Pəricahan xanım və nöqərlər tökülüb gəldilər.

3-cü hissə

– Qızım, qavalını çalma, görək o ağalıqdan gələn səs nədir, – deyərək Piri baba Qaraca qızı dayandırdı.

– Baba, bu səs Pəricahan xanımın səsidir, – deyə Qaraca qız ildırım kimi götürüldü. Həyətə çatdıqda gördü ki, Ağca xanımın qolundan qan axır və Pəricahan xanım da ağlayaraq xidmətçilərə yalvarır:

– Aman, sizə qurban olum! Siz Allah, Ağcanın yarasını sorub ilanın zəhərini yerə tökün.

Lakin heç kəs bu qorxulu işə cürət edib qədəm qoymurdu.

Qaraca qız Pəricahan xanımdan bunu eşitcək Ağca xanımın qolundan zəhəri sorub yerə tökməyə başladı. Hamı qorxudan yerində donmuş halda bu səhnəni təəccüblə seyr edirdi. Pəricahan xanım Qaraca qızın saçlarını öpərək deyirdi:

– Qaraca qız, mənə rəhmin gəlsin, qızımı ölməyə qoyma.

Qaraca qız isə Pəricahan xanımın naləsinə əsla fikir verməyib öz istəkli dostunu ölümdən xilas etməyə səy edirdi. Bir az sonra Qaraca qız nə qədər sordusa, daha yaradan qan gəlmədi. Ağca xanım yaradan bir o qədər şikayət etmirdi, yaradan yuxarı qaytan ilə möhkəm bağlanmış yerdən şikayət edirdi:

– Ana, qaytanı aç, qolumu kəsir.

– Yox, qızım, olmaz. Onda zəhər bədəninə yayılıb səni öldürər. Səbir et, bu saat şəhərə teleqram vuracağam ki, atan həkim gətirsin.

Bunu deyərək Pəricahan xanım bir teleqram yazdı və nökrə verdi ki, aparıb stansiyadan vursun.

Bu zaman Piri kişi gəlib çıxdı. Əhvalatdan xəbərdar olub xeyli iztirab ilə Qaraca qızın üzünə baxdı.

– Baba, gördünmü başımıza nə gəldi? – deyə Pəricahan xanım şikayətləndi.

– Bəli, gördüm. Onu da gördüm ki, öz balanı xilas etmək üçün bu atasız-anasız yetimi bəlaya salmısan, – deyə Piri kişi sərt nəzərlə onun üzünə baxdı.

– Baba, nə deyirsən? Qaraca qıza heç bir şey olmaz.

– Yaxşı bax, xanım.

Bu vaxt Qaraca qız dedi:

– Baba, içərim yanır. Mənə su ver, içim.

– Gəl, qızım, gedək. Görüm sənə nə çarə edə bilərəm.

Sonra üzünü xidmətçilərə tutub dedi:

– Cəld gedib mənim komamdan qatıq gətirin, ayran edib qıza içirdim.

– Baba, sənə yalvarıram, Qaraca qızı aparma. Qoy burada yatsın.

Teleqram vurmuşam, Hüseyinqulu ağa şəhərdən həkim gətirəcəkdir, – deyə Pəricahan xanım onun qabağını kəsdi.

– Çəkil, sən indiyə kimi bu qızı ağalığın ətrafında dolanmağa qoymamısan ki, bəyzadə qızına pis xasiyyətləri ilə təsir edər. İndi də mən onun bu zülm yuvasında qalmasına razı deyiləm.
Bunu deyərək Piri baba Qaraca qızı komaya apardı.

Süleyman Sani Axundovun “Qaraca qız” əsəri əsasında işlənmişdir.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Ağca xanım niyə kəndə can atırdı?
A) Atası ilə birlikdə olmaq istəyirdi.
B) Dostu Qaraca qızla görüşmək istəyirdi.
C) Müəlliminin oxuduğu kitabları dinləmək istəyirdi.
- 2 Qaraca qızın rəfiqəsi ilə gizlicə görüşməsinə səbəb nə idi?
- 3 Piri baba “*Öz balanı xilas etmək üçün bu atasız-anasız yetimi bəlaya salmışan*” sözləri ilə Pəricahan xanıma nə demək istəyirdi?
- 4 Pəricahan xanım haqqında nə düşünürsən?
- 5 Səncə, Piri baba nə üçün həkimin gəlişini gözləmədən Qaraca qızı öz komasına apardı?
- 6 Hekayənin ideyasını müəyyənləşdir.
- 7 Ağca xanımın qoluna nə üçün qaytan bağlamışdılar?
- 8 Hansı atalar sözü hekayənin məzmununa uyğundur?
A) Keçmə namərd körpüsündən, qoy aparsın sel səni.
B) Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir,
Yamanlığa yaxşılıq ər kişinin işidir.
C) İlanın ağına da lənət, qarasına da.
- 9 Biri fərqli məna bildirir:
A) rişxənd
B) tənə
C) istehza
Ç) təkəbbür
D) kinayə

İKİ NAR

Kolun başında iki nar qonşu idi. İkisi də qızarıb yetişmişdi.

Birinci nar ürəyində fikirləşirdi:

“Görəsən, birinci han-sımızı dərəcəklər? Əlbəttə, məni dərməlidirlər. Axı mən daha iri və qıpqırmı-zıyam”.

İkinci nar fikirləşirdi:

“Qonşum da mənim kimi gözəldir. İkimizi də bir dərsələr, nə yaxşı olardı. Ağ süfrənin üstündə də qonşu olardıq. Ömrümüzün axırına qədər bir yerdə yaşayardıq”.

Birinci nar fikirləşirdi: “Yox, əvvəl mütləq məni dərməlidirlər. Mən gerek ən böyük məclislərin bəzeyi olam. Qonşumu isə sonra da dərmək olar. Hara tələsir ki? Hələ əməlli qızarmayıb da!”

İkinci nar ürəyində dedi: “Əgər əvvəl məni dərmək istəsələr, birtəhər başa salacağam ki, qonşudan eyibdir, əvvəl onu dərin”.

Narlar beləcə fikirləşirdilər. Birdən kimsə ikinci narı dərib apardı. O, nə qədər qışqırdı ki, qonşusunu dərsinlər, heç sözüne qulaq asan olmadı.

Birinci nar bunu görüb hirsindən partladı. Qırmızı dişləri göründü. Haradansa bir sərçə nar koluna qonub oxumağa başladı:

- Çik-çirik, çik-çirik, mən bilərəm o narı hara apardılar.
- Hara apardılar? – deyə ağacda qalan nar soruşdu.
- Onu xonçaya qoyub toya apardılar!

Bu sözlərdən nar necə partladısı, dənələri yerə töküldü. Sərçələr bir göz qırpımında ona hücum etdilər. Bütün dənələrini yeyib qurtardılar.

Zahid Xəlil

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

Sərçə, doğrudanmı, ikinci narın hara aparıldığını bilirdi? O, niyə belə deyirdi?

QONUR AYI

Nadirin oyuncaq ayısı vardı, qonur rəngdə idi. O, ayını çox sevirdi: onunla yatıb-durur, gəzməyə gedir, yemək yeyəndə isə üz bəüz oturdurdu. Bir gün Nadirə yeni ayı aldılar. O, köhnə ayını bir küncə tullayıb təzəsi ilə oynamağa başladı. Günlər keçdi, qonur ayı tamam yaddan çıxdı, elə bir küncdə atılıb qaldı. O, çox darıxır, amma səbirlə, sakitcə gözləyirdi.

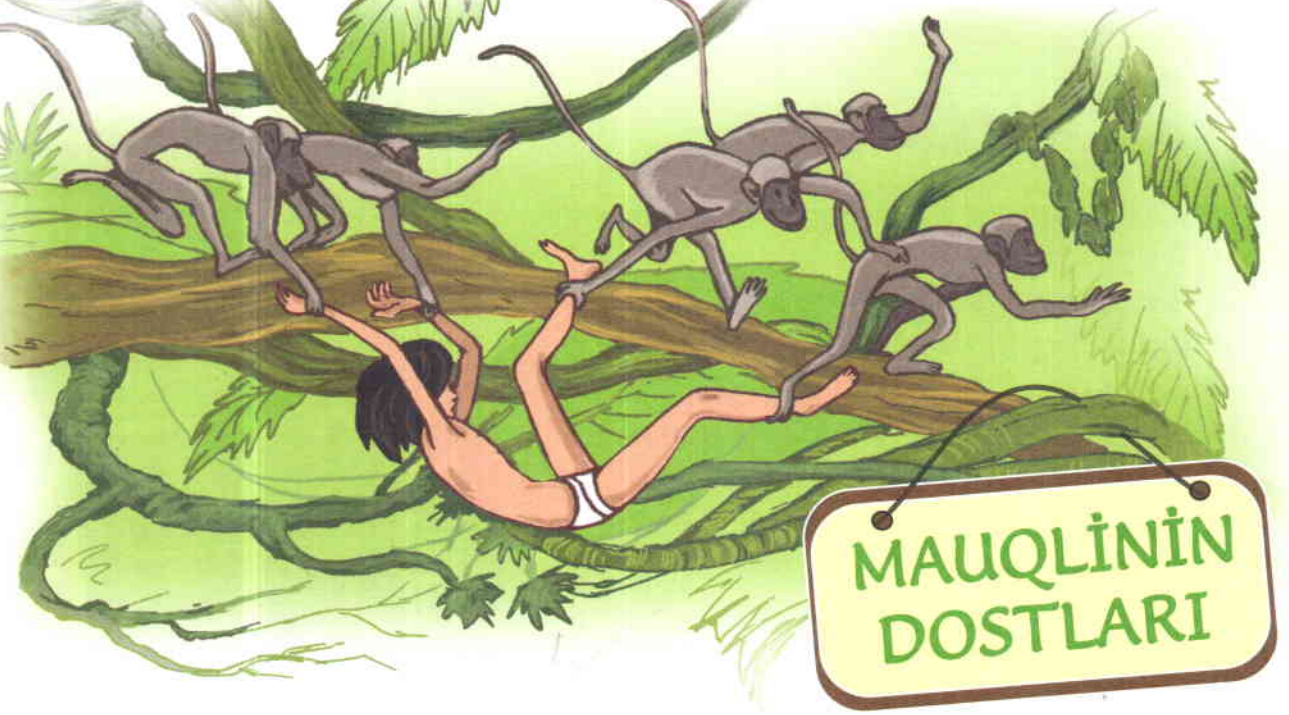
Bir gün dəcəl bir oğlan anası ilə birlikdə Nadirgilə qonaq gəldi. Nadirin oyuncaqları ilə oynadı, onları ora-bura atdı, gedəndə isə qonur ayını özü ilə apardı. Onların evində ayı özünü çox tənha hiss edirdi. Üstəlik də dəcəl oğlan onun bir qulağını dartıb qoparmışdı. Bir gün oğlan həyətdə oynayırdı. O, dəcəl olsa da, xeyirxah idi. Qonşu qızın skamyada oturub darıxdığını görərək evə qaçdı və bir qucaq oyuncaq götürüb qıza apardı. Qızcığaz onların içində yalnız qonur ayını bəyəndi, qucağına alıb sığalladı. Amma axşam evə gedəndə anası ayını özü ilə aparmağa icazə vermədi. Ayı skamyanın bir küncündə qaldı. Qaranlıq düşdü, gecə oldu. Küçədə heç kim qalmadı. Yalnız təkqulaq qonur ayı skamyanın üstündə oturub qəmgin-qəmgin ulduzları seyr edirdi. Bir azdan ulduzlar da yox oldu. Səhərə yaxın yağış yağdı...

Səhər tezdən anasının əlindən tutmuş Nadir bağçaya gedirdi. Skamyanın üstündə büzüşüb qalmış ayısını gördü. Onun qəmgin gözlərində yaş damlaları vardı. Nadir ayını götürüb bağına basdı.

Reyhan Yusifqızı

Mavi rənglə verilmiş cümlədən sonra hansı atalar sözünü işlədərdin?

- A) Ayı meşədən kəsib, meşənin xəbəri yox.
- B) Təzə gəldi bazardan, köhnə düşdü nəzərdən.
- C) Yersiz gəldi, yerli, qaç.

1-ci hissə

Mauqli meşədə canavar ailəsinə düşdükdən sonra Balu adlı qonur ayı ona müəllimlik edirdi. Mauqlinin ən yaxın dostu və *hımayədarı* isə qaradərili bəbir Bahirə idi. Balu Mauqliyə cəngəlliyin bir çox sirlərini öyrətmişdi. Mauqli artıq bilirdi ki, o, qanıçən pələng Şirxandan uzaq durmalı, cəngəllik qanunlarına tabe olmayan meymunlarla – oğru və həyasız banderloqlarla ehtiyatlı davranmalıdır. Balu Mauqliyə bir çox cəngəllik tayfalarının, hətta, quşların və sürünənlərin dilini öyrətmişdi. Mauqli bilirdi ki, hər hansı heyvana rast gəlsə, onun dilində deməlidir: “Səninlə mən qan qardaşırıq – sən və mən”. Bu müqəddəs sözdən sonra hər bir cəngəllik sakini onu dost kimi qəbul edər.

Günorta istirahət vaxtı idi. Balu və Bahirə bir ağacın altında uzanıb mürgüləyirdilər. Mauqli də onların arasında özünə yer eləyib uzandı. Bir azdan hər üçü şirin yuxuya getdi.

Birdən Mauqli yatdığı yerdə hiss etdi ki, kiminsə *qaba* əlləri onun çiyindən və ayaqlarından yapışıb yuxarı qaldırdı. Sonra üzünə çırpılan budaqlar onu yuxudan oyatdı.

Bu, banderloqlar idi. Onlar balaca Mauqlini oğurlayıb qaçırdılar.

Səs-küyə Balu ilə Bahirə yuxudan oyandılar. Balunun dəhşətli nərilişi eşidildi. Bahirə bir göz qırpımında bir ağacdan o birinə tullanaraq Mauqliyə çatmağa çalışırdı. Lakin meymunların məskən saldığı ağacların başındakı nazik budaqlar onun ağırlığına davam gətirə bilməzdi.

Yerdən 20-30 metr hündürlükdə bu uçuş əvvəlcə Mauqlinin xoşuna gəlirdi. Sonra o, oğurlandığını başa düşüb bunu dostlarına xəbər ver-

mək haqqında düşündü. Sıx ağacların arasından yer görünmürdü, heç bir cəngəllik heyvanına xəbər çatdırmaq mümkün deyildi. Bu vaxt Mauqli səmada *quzğun* Çilini gördü. Mauqli onun dilində qışqırdı:

– Səninlə mən qan qardaşırıq – sən və mən! Mənim yolumu yadında saxla. Baluya və qaradərili Bahirəyə xəbər çatdır.

– Kimdən, qardaş? – Çili dəqiqləşdirmək istədi.

– Mauqlidən, insan balasından.

Bu sözdən sonra Çili Mauqlini aparan banderloqların dalınca uçmağa başladı. O, iti gözləri ilə ağacdən-ağaca tullanan meymunları izləyirdi.

Bu vaxt Balu ilə Bahirə meymunların getdiyi istiqamətdə var gücləri ilə qaçırdılar. Bahirə geridə qalan yastıdabana ağzından çıxanı deyirdi. Bir azdan onlar yorulub bir kötüyün üstündə oturdular. Birdən Balunun ağılına bir fikir gəldi:

– Banderloqların cəngəllikdə qorxduğu yeganə canlı – əfi ilan Kaadır. O da meymunlar kimi ağacların əlçatmaz yerlərinə dırmaşa bilir, gecələr onların balalarını oğurlayır. Kaanın adı gələndə meymunlar tir-tir əsirlər.

Bahirə Kaaya çox etibar etmirdi. Doğrusu, başqaları kimi, o da dağ əfisindən qorxurdu. Ancaq başqa əlac yox idi. Onlar Kaanın yanına yollandılar.

SÖZ EHTİYATI

1 “*Himayədar*” sözünün mənasını izah et. Bu sözdəki şəkilçini hansı sözlərə artırmaqla yeni söz yaratmaq olar?

ev, ailə, zəhmət, əmək, gül, heyvan, quş, əmr, hökm, xahiş

2 “*Qaba*” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

A) nazik

B) arıq

C) kobud

Ç) tüklü

3 *Quzğun* haqqında məlumat topla.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

4 Səncə, Balunun öyrətdiyi hansı biliklər Mauqliyə xilas olmaqda kömək edəcək?

5 Səncə, Kaa dostlara kömək edəcəkmi? Balu və Bahirənin Kaa ilə görüş səhnəsini təsvir et.

2-ci hissə

Dağ əfisi qayalıqda günəş altında uzanıb qızınırdı. O, yenicə qabıq qoymuşdu və indi yeni, gözəl dərisinə tamaşa edirdi. Onun uzunluğu on metrə çatan bədəni qıvrılaraq əcaib halqalar əmələ gətirirdi.

Cəngəlliyn bütün sirlərini bilən Balu əfinin günəş altında parlayan dərisini görüb yavaşca Bahirəyə pıçıldadı:

– Ehtiyatlı ol, Bahirə. O, dərisini dəyişdikdən sonra bir müddət pis görünür, hamıya dərhal hücum edir.

Balu pəncələri üstə şöngüyərək:

– Ovun uğurlu olsun, Kaa! – dedi.

– Hamımızın ovu uğurlu olsun! – deyə Kaa cavabında fısıldadı. –

İndi burada bir maral, ya heç olmasa, bir dağkeçisi olsaydı, heç də pis olmazdı. Mən çox qocalmışam, Balu, tənbel olmuşam.

Bu yerdə Bahirə dilləndi:

– Hə, o gün banderloqlar çığıışırdılar ki, Kaanın ağzında bir dişi də yoxdur.

– Banderloqlar?

– Hə, boş-boş danışırdılar. Guya, sənin heç çəpişə də gücün çatmaz.

– Elə belə də deyirlər?

– Hə, hərdən elə sözlər deyirlər ki, adamın deməyə dili də gəlmir.

– Nə deyirlər?

– Deyirlər ki, Kaa torpaqda gizlənən sarı soxulcandır.

İlanlar, xüsusilə Kaa kimi qoca ilanlar çox təmkinli olurlar. Ancaq bu sözləri eşidən əfi ilanının bədəni gərildi, çənəsinin altındakı iri əzələlər hərəkətə gəldi.

İstədiyinə nail olmuş Bahirə sözünü deməyin məqamı yetişdiyini hiss edirdi:

– Onlar boşboğaz və axmaq tayfadır. Özləri də oğrudur. Bizim yanımızdan insan balasını oğurlayıblar. Sən, yəqin, onun haqqında eşitmişən...

– Deyirsən, mənə sarı soxulcan adlandırırlar?

– Hə, yer soxulcanı... İndi insan balası onların əlindədir.

– Onlar haradadır?

Elə bu vaxt yuxarıdan Çilinin səsi gəldi. O, Mauqlidən xəbər çatdırmaq üçün Balu və Bahirəni axtarırdı. İndi onları görüb qıy çəkdi:

– Mauqli mənim dilimdə Müqəddəs Sözü deyib xahiş etdi ki, sizə ondan xəbər verim. Banderloqlar insan balasını çayın o tərəfindəki meymun şəhərinə – Soyuq Kahaya aparıblar.

3-cü hissə

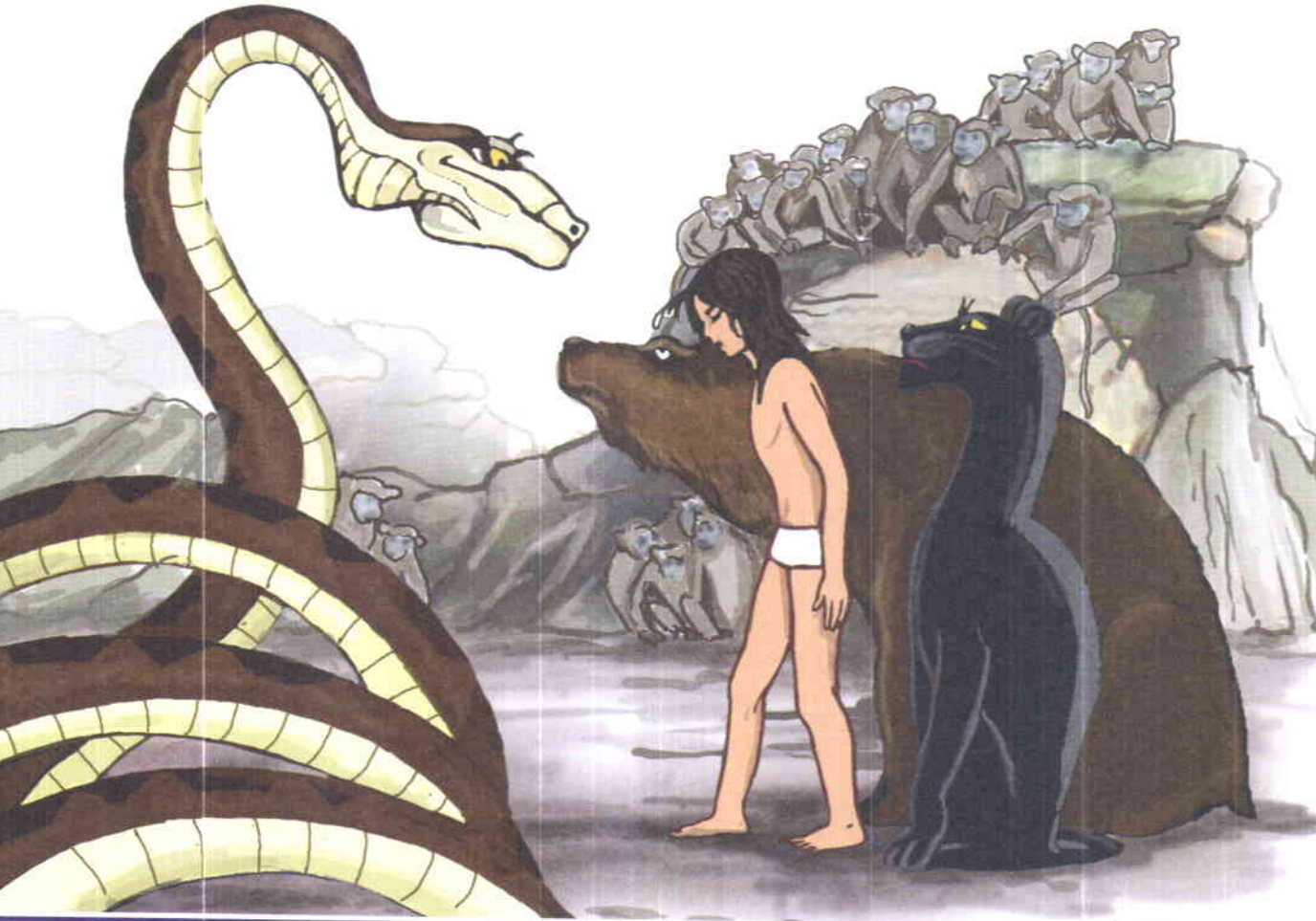
Soyuq Kaha deyilən yer meşənin qalınlığında idi. Orada nə vaxtsa insanlar yaşamışdılar. Meymunlardan başqa heç bir cəngəllik heyvanı ora ayaq basmırdı. Banderloqlar Mauqlini bura gətirmişdilər.

Mauqli bərk acmışdı. O, qədim şəhərin xarabalıqlarında gəzib dolaşır və özünə yemək axtarırdı. Şəhərin hasarlarına yanaşan kimi meymunlar dərhal onu dartıb geri qaytarırdılar. Nəhayət, heç nə tapa bilməyən Mauqli bir daşın üstündə oturdu.

“Balunun banderloqlar haqqında dedikləri düz imiş, – deyə öz-özünə düşündü. – bunların nə qanunu, nə müqəddəs sözü, nə də başçıları var”.

Bu arada Kaa və Bahirə hasarın o tərəfində, ağacların arxasında dayanıb götür-qoy edirdilər. Meymunlar həddən artıq çox idi. Odur ki, ehtiyatlı olmaq lazım idi.

Bir qədər keçdi, buludlarla örtülmüş Ay görünməz oldu. Hər yerə zil qaranlıq çökdü. Elə bu zaman hasarın üstündən özünü meymunların

içinə atan Bahirənin qorxunc nəritisi eşidildi. O, pəncəsi ilə banderloqlara zərbələr endirərək Mauqliyə tərəf yol açırdı. Üstünə eyni zamanda beş-altı meymun atılaraq onu dişləməyə, cırmaqlamağa çalışırdı.

– O, burada təkdir. Öldürün onu! – deyərək meymunlar cır səslə çığırışırdılar.

Mauqli də ayağa qalxıb ona tərəf getmək istədikdə iki yekəpər meymun onun qollarından yapışib qaranlıq zirzəmiyə atdı. Əgər Bahirə vaxtı ilə Mauqliyə yuxarıdan pişik kimi tullanmağı öyrətməsəydi, yəqin ki, uşağın qol-qabırğası sınacaqdı.

Balu Bahirənin köməyinə çatdı. Birdən banderloqların toplaşdıqları ən sıx yerə haradansa sanki yekə bir ağac gövdəsi düşdü. Onun zərbindən hasar və sütunlardakı köhnə daşlar yerindən qopub aşağı yuvarlandı. Onlarla meymun bu gövdənin altında xurd-xəşil oldu. Kaa vaxtında çatmışdı. Bahirə və Balunun gücü tükənmək üzrə idi.

Banderloqların vahimə dolu səsi hər tərəfə yayıldı.

– Bu, Kaadır. Qaçın canınızı qurtarın!

Bir andaca döyüş meydanı boşaldı. Meymunlar hasarların, sütunların başına dırmanıb yerlərindəcə dondular. Kaa dəhşətlə fısıldadı:

– Bəs insan balası hanı?

Zirzəmidən boğuq səs gəldi:

– Mən buradayam. Çıxarın mənə buradan.

Bahirə ilə Balu Mauqlini zirzəmidən çıxartdılar. Mauqli Kaanı görüb cəsarətlə ona yaxınlaşdı və ilanının dilində dedi:

– Səninlə mən qan qardaşırıq – sən və mən.

Qoca Kaa güldü:

– Bu balaca insan özünə dost qazanmağı bacarır. O, cəngəllikdə baş çıxaracaq.

Redyard Kiplinq

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

6 Kaa Mauqlini xilas etməyə razılıq verdi, çünki...

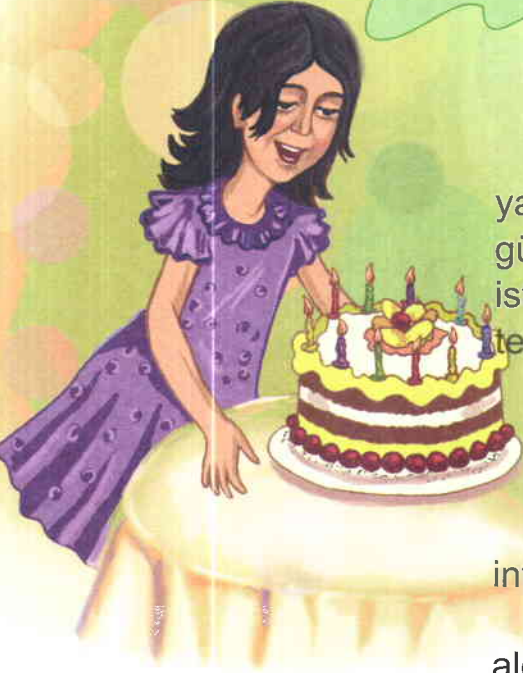
A) Bahirənin sözünü yerə salmaq istəmirdi.

B) İnsan balasını çox istəyirdi.

C) Banderloqları cəzalandırmaq istəyirdi.

7 Mavi rənglə verilmiş cümləni və Kaanın Mauqli haqqında dediyi son sözləri şərh et.

UNUDULMUŞ DOST

Bir neçə gündən sonra on yaşımı qeyd edəcəkdım. Ad günümü yaddaqalan keçirmək istəyirdim. Dostlarım da tez-tez maraqlanırdılar:

- Nə vaxt keçirirsən?
- Harada keçirirsən?
- Kimi çağıracaqsan?

Bir sözlə, hamı maraqlı şənlik intizarında idi.

Ad günüm şənbəyə düşürdü. Anamla qərara aldıq ki, həmin gün qohumlar, bazar günü isə yalnız mənim dostlarım üçün evimizdə qonaqlıq təşkil edək. Dəvət edəcəyim dostların siyahısını özüm müəyyən etdim. Dəfələrlə siyahıya baxdım. Əmin oldum ki, bütün yaxın dostlarımla adı siyahıya düşüb. Heç kimi unutmamışdım. Cümə günü məktəbdə və heyətdə bütün dostlarımla xəbər dar etdim:

– Bax ha! Yadından çıxmasın. Bazar günü...

Nəhayət, səbirsizliklə gözlədiyim məqam yetişdi. Axşamdan başlayaraq uşaqlar evimizə toplaşmağa başladılar. Kimi gül, kimi hədiyyə gətirmişdi. Elələri oldu ki, sadəcə bir açıqca ilə təbrik etdilər. Nə fərqi var?! Əsas məsələ o idi ki, dostlarımla birlikdə maraqlı, əyləncəli bir ad günü keçirək.

Qonaqlıq çox şən keçirdi. Əvvəlcə mən dostlarıma öz otağımı göstərdim. Böyük ekranlı televizoru və ev kinoteatrını qoşdum. Biz sevinc sədaları altında rəqs etməyə başladıq. Sonra anam ad günüm üçün hazırladığı tortu gətirdi. İşıqları söndürüb tortun üstündəki şamları yandırdıq. Hamının gözü məndə idi. Uşaqlar “Ad günün mübarək” mahnısını oxumağa başladılar. Mən dərinədən nəfəs alıb şamlara sarı üfürdüm. Birnəfəsə bütün şamları söndürdüm.

Elə bu vaxt qapının zəngi çalındı. Əvvəlcə düşündüm ki, dəvət etdiklərimdən kimsə gecikib. Ancaq kimi dəvət etmişdimsə, hamısı qonaqlıqda idi. Kandardan anam məni çağırırdı:

– Günay, bir dəqiqəliyə bura gəl.

Qapıya yaxınlaşanda gözlərimə inanmadım. Bu, sinif yoldaşım Nigar idi. Onu dəvət etməmişdim. Üstəlik, kimi isə dəvət edəndə çalışırdım ki, Nigar yanımda olmasın, ad günüm olduğunu eşitməsin. Niyə belə edirdim? Heç özüm də bilmirəm. Mən ad günümə əyləncələri sevən, tez-tez keçirəcəyim parti ilə maraqlanan dostlarımı dəvət etmişdim. Ancaq Nigar heç vaxt belə şeylərlə maraqlanmırdı. O, ümumiyyətlə, sinifdə başqaları ilə qaynayıb-qarışan qız deyildi. Deməzdim ki, qaraqabaq idi. Yox. Sadəcə, biz bir yerdə olanda onun varlığı, ya yoxluğu o qədər də bilinmirdi. Ad günüm barədə də məndən indiyə kimi heç bir şey soruşmamışdı. Ümumiyyətlə, Nigar haqqında düşünəndə yadıma düşən tək şey bir dəfə onun ağır çantamı daşımaqda mənə kömək etməsi idi.

O, əlindəki qutunu uzatdı. Mən qapının ağzında tərəddüd içində donub qalmışdım. Nə edəcəyimi bilmirdim. Onu içəri dəvət etməyim toydan sonra nağara kimi səslənə bilərdi. Bu yerdə anam köməyimə çatdı:

– Qızım, mən onu içəri dəvət elədim, gəlmədi. Deyir ki, tələsir. Sən də de. Bəlkə, səni eşitdi.

Mən boğuş səslə dilləndim:

– Gəl, Nigar, içəri keç.

– Yox, mən qala bilmərəm. Atam maşında məni gözləyir, – deyib tələsdiyini bildirdi.

Mən yenidən israrla onu içəri dəvət etmək istədim. Nigarı dəvət etmədiyimə görə peşman olmuşdum. Özümü pis hiss edirdim. İndi çox istəyirdim ki, o da bizə qoşulsun. Amma Nigar “Sabah məktəbdə görüşərik” deyib sağollaşdı. Əlimdə Nigarın verdiyi hədiyyə ilə dəhlizdə donub qalmışdım. Elə bil qəlbimdə böyük bir boşluq yaranmışdı.

Hədiyyəni qonaqlıq bitəndən xeyli sonra açdım. Balaca qutunun içindən miyoldayan oyuncaq pişik çıxdı. Bu, ad günümdə aldığım ən gözəl hədiyyə idi.

Mən indi bildim ki, Nigar ən yaxşı dostumdur. Qızlardan kimisi əyləncə, kimisi rəqs etmək üçün ad günümü arzulayırdı. Ancaq Nigarın məni təbrik etməkdən başqa məqsədi yox idi. Məncə, onun dostluğu təmənnəsiz idi. Bu ad günümdə onu unutduğum üçün, yəqin ki, həmişə peşmançılıq hissi keçirəcəyəm. Ancaq eyni zamanda Nigarı bir dost kimi kəşf etdiyim üçün sevinirdim.

ŞAH ABBAS VƏ VƏZİRLƏRİ

Şah Abbasın iki vəzir...i var idi – Şeyx Bəhai və Mir Daməd. Bir gün şah vəzir...i ilə gəzintiyə çıxır.

Mir Damədin mindiyi at Şeyx Bəhainin atından azacıq geri qalırdı.

Şah Abbas öz vəzirlərini yoxlamaq qərarına gəlir. Buna görə Mir Damədə yaxınlaşıb deyir:

– Görürsənmi, Şeyx Bəhai bizi saymır, özünü bizdən üstün bilir. Ona görə atını çapıb bizdən irəli düşüb.

Mir Daməd şaha belə cavab verir:

– Şeyx Bəhaidə günah yoxdur. Onun atı bu cür alimi belində gəzdirdiyi üçün sevincdən qanad açıb uçur, ona görə də Şeyx Bəhai bizdən irəli keçib.

Sonra Şah Abbas atını sürüb Şeyx Bəhaiyə çatır və ona belə söyləyir:

– Mir Damədi görürsənmi? Bizimlə bir sırada gəlməyi özünə ar bilir. Ona görə özünü kənara çəkib, bizdən arxada qalıb.

Şeyx Bəhai isə belə cavab verir:

– Şah sağ olsun, Mir Damədin mindiyi at onun elm və əxlaqının ağırlığından geri qalır. Görün Mir

Damədin atı nə böyüklükdə bir alimin yükünü çəkir. Ona görə heç təəccüblü deyil ki, onun atı bizimkindən geri qalır.

Şah Abbas başa düşür ki, vəzirlərinin ürəkləri də elmləri qədər böyükdür.

DİL QAYDALARI

1-ci abzasda hansı sözdə nöqtələrin yerinə *-lar²* şəkilçisi artırmaq lazımdır?

YOL SÖHBƏTİ

Ucqar kəndlərdən birində iki dost yaşayırdı. Birinin adı Talıb, o birininki Ələsgər idi. Bir məktəbdə, bir sinifdə oxumuşdular. Talıb zirək və gözüaçıq gənc idi. Ələsgərin isə işi-gücü oxumaq idi. Orta məktəbi bitirdikdən sonra hər ikisi ali məktəbdə təhsilini davam etdirdi. Talıb İqtisad Universitetinə daxil oldu. Ələsgər isə Misirə gedib ilahiyyat elmini öyrənməyə başladı.

Bir müddət də keçdi, hər iki dost ali məktəbi bitirdi. Ələsgər kəndə qayıdıb məscidə axund təyin olundu. Bilikli və son dərəcə mömin bir adam kimi o, yalnız doğma kəndində deyil, bütün rayonda böyük hörmət sahibi idi.

Talıb isə Bakıda qalıb orada özünə iş qurdu. Banklardan birində işləməyə başladı. Sonra yavaş-yavaş özü bank sahibi oldu, adlı-sanlı biznesmenlərdən birinə çevrildi.

İnsafən, Talıb çox yaxşı adam idi. Varlandıqca kasıb-kusubu da unutmur, imkansızlara əl tuturdu. O doğulub boya-başa çatdığı kəndə su çəkirdi, körpü tikirdi, gücü yetdikcə camaatın dərдинə qaldı, istedadlı uşaqları oxutdurdu.

Kəndin yuxarı tərəfində sıldırım bir yer vardı. Qonşu kəndə yol buradan keçirdi. Hər kəs oradan qorxa-qorxa, ehtiyatla gedir, hər addımında "bismillah" deyirdi. Talıb bir ətək pul xərcləyib o yolu da enlətdi, asfalt çəkdirib əməlli-başlı düzəltirdi.

Aradan xeyli keçəndən sonra kimsə gəlib Talıba xəbər verdi ki, kəndin axundu Ələsgər sənin qeybətini edir, deyir ki, pulun gücünə özünə hörmət qazanmağa çalışırsan. Talıb bu sözdən çox pərişan oldu. Doğrudur, bu mövzuda heç kimlə bircə kəlmə də danışmadı, amma köhnə dostundan ürəyi sındı, düşündü ki, gərək fürsət düşən kimi bu məsələni aydınlaşdıram.

Bir gün belə fürsət düşdü və Talıbla Ələsgər elə həmin sıldırım yolda rastlaşdılar. Salam-kələmdən sonra Talıb dedi:

– Ələsgər, aqlımız kəsəndən bəri həmişə səndən yaxşı öyüd-nəsihət eşitmişik. “Allahdan qorx, yetim-yesirə kömək elə, camaatın dərdinə qal” demisən. Mən də sənin öyüdlərini *sırğa eləyib qulağımdan asmışam*. Dediklərini gücüm çatdığı qədər eləməyə çalışmışam. Amma eşidirəm ki, mənim işlərim sənin o qədər də xoşuna gəlmir, bilmirəm niyə?

Ələsgər ... adam idi. *Sözü havadaca alır* və anlayır ki, Talıbı çaşdırırlar. Ona görə də heç halını pozmadan deyir:

– Ay Talıb, Allah köməyin olsun! Hər kəs bilir ki, sən yaxşı adamsan, bu camaata da əlindən gələn yaxşılığı əsirgəmirsən. Mən sənə hər işini bəyənmişəm. Amma görürəm ki, *sözümü bir balaca əyəndən* sonra sənə çatdırırlar. Mən heç zaman deməmişəm ki, Talıb filan işi nahaq elədi. Əgər elə bir iradım olsaydı, gəlib birbaşa özünə deyərdim. Mən camaatımızın ibadətə yaxın olmamasından, Allahı unutduğundan gileylənmişəm və eynən belə demişəm: “Bu camaat bircə o sıldırımından keçəndə Allahı xatırlayıb Onun adını çağırırdı. İndi də Talıb o yeri düzəltirdi və mən düşünürəm ki, bu camaat, görəsən, nə zaman Allahı yadına salacaq?”

Talib dostu haqqında o cür düşündüyünə görə üzr istədi və söz verdi ki, kənddə bir məscid də tikdirsin.

“Yol söhbəti” hekayəsi
 (“Tumurcuq” jurnalının 9 №-li əlavəsi)
 əsasında işlənmişdir.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Nöqtələrin yerinə uyğun sözü seç.
A) arif B) adil C) aciz
- 2 Nə üçün Talib Ələsgərdən öyüd-nəsihət alırdı?
- 3 Talib nə üçün Ələsgərdən incimişdi?
- 4 Əsər niyə “Yol söhbəti” adlanır?
A) Taliblə Ələsgər yolda söhbət etdiklərinə görə
B) Söhbət yol haqqında olduğuna görə

YADDA SAXLA!

Miqdar sayı ilə işlənən isim cəm şəkilçisi qəbul etmir.
Məsələn, *iki dost*.

FİKRƏTİN DOSTU

Fikrət həyətdə uşaqlarla top-top oynayırdı. Nənəsi onu pəncərədən çağırırdı:

– Fikrət, evə gəl, dostunu da gətir!

Bunu eşitcək uşaqlar Fikrətdən təəccüblə soruşdular:

– Nənən hansı dostunu deyir?

Fikrət cavab verdi:

– Necə hansı dostumu? Alabaşı deyir də...

Uşaqlar gülüşdülər:

– Bəh-bəh... Buna bax, bir bunun dostuna bax... Heç belə də dost olar?

Fikrət pərt oldu, gözləri yaşardı, **1** ağlamadı. Birbaş nənəsinin yanına gəldi. Alabaş da onun dalınca düşüb yuxarı qalxdı. Fikrət ağlaya-ağlaya nənəsinə dedi:

– Nənə, niyə belə dedin? Alabaşdan adama dost olar? İndi uşaqlar gülüb məni lağa qoyacaqlar.

– Alabaş sənin həqiqi dostundur. Qulaq as, deyim. Əgər onlar bunu bilsələr, sənə gülməzlər.

– Nəyi bilsələr? – deyə Fikrət gözlərinin yaşını silə-silə soruşdu.

Nənə danışmağa başladı:

– Oğlum, o vaxt biz kənddə yaşayırdıq. Sən lap körpə idin. Heç ayaq tutub gəzə bilmirdin, hey qalxıb-yıxılırdın. Səni qucağımda atıb-tuturdum. Birdən bostanın o başından baban məni harayladı. Dedi ki, yabanı götür, gəl. Mən səni beşiyə uzatdım, yabanı apardım babana verdim. Mən bostandan qayıdıb gələndə nə görsəm yaxşıdır?

Alabaşın ağızı, pəncələri qana bulayıb. Birdən gördüm ki, sənin beşiyinin yanına bir ilan düşüb. Başı qan içindədir. Sən demə, ilanın beşiyə sarı süründüyünü gören Alabaş onun üstünə atılmış, pəncəsi ilə əlini ora-bura vurub öldürmüşdü.

Mən qorxumdan qışqırdım. Səni qucağıma alıb o üzündən, bu üzündən öpdüm. Sən gülürdün. Heç nədən xəbərin yox idi. Daha bilmirdin ki, Alabaş olmasaydı, ilan səni vuracaqdı.

Mənim qışqırığıma baban gəlib çıxdı, əhvalatı ona danışdım. O, Alabaşı tumarladı.

Fikrət sevindi:

– Alabaş, **2**, mənim həqiqi dostummuş, – dedi. – İndi mən bu əhvalatı uşaqlara danışacağam.

Fikrət sevinə-sevinə həyəətə düşdü.

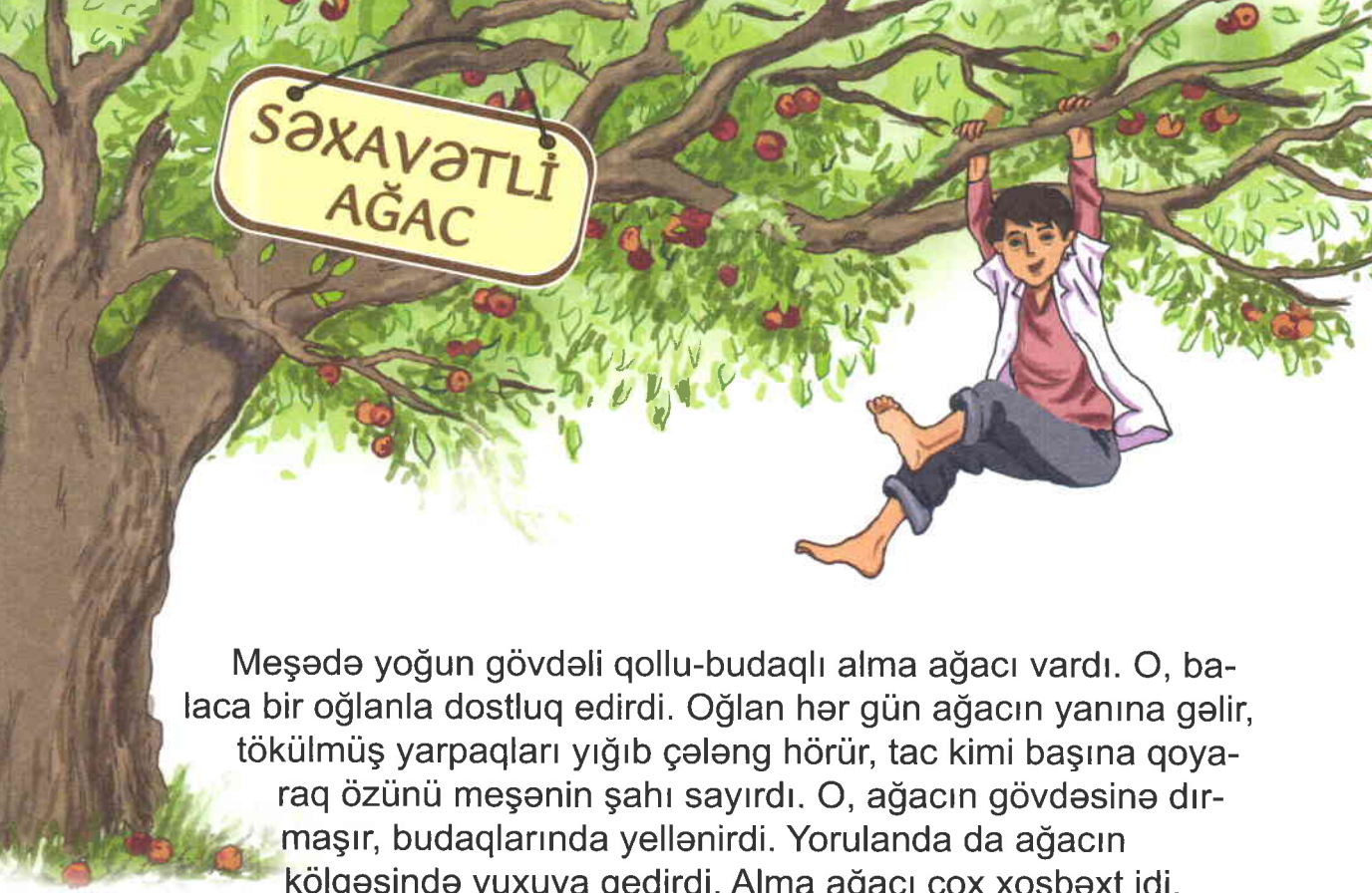
Mübariz Qasimov

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Nənə qayıdanda nə gördü? Öz fikrini de, sonra kitabı tərsinə çevirərək oxu.
- 2 Fikrət niyə pərt olmuşdu?
- 3 Nə üçün Fikrət Alabaşı həqiqi dostu hesab edir?

DİL QAYDALARI

- 4 Nöqtələrin yerinə uyğun sözləri seç.
A) 1 – amma, 2 – doğrudan da
B) 1 – yəqin ki, 2 – deyəsən
C) 1 – beləliklə, 2 – sən demə
- 5 Mətnə hansı sözlər yerindən asılı olmayaraq, həmişə böyük hərflə yazılır?

Meşədə yoğun gövdəli qollu-budaqlı alma ağacı vardı. O, balaca bir oğlanla dostluq edirdi. Oğlan hər gün ağacın yanına gəlir, tökülmüş yarpaqları yığıb çələng hörür, tac kimi başına qoyaraq özünü meşənin şahı sayırdı. O, ağacın gövdəsinə dırmaşır, budaqlarında yellənirdi. Yorulanda da ağacın kölgəsində yuxuya gedirdi. Alma ağacı çox xoşbəxt idi.

Amma vaxt keçir, oğlan böyüyür və alma ağacı günlərini daha çox təklildə keçirməli olurdu.

Bir dəfə oğlan alma ağacının yanına gəldi. Ağac dedi:

– Bura gəl, oğlan, mənim budaqlarımda yellən, almalarımıdan ye, mənimlə oyna, qoy biz yenə xoşbəxt olaq.

– Mən artıq böyümüşəm, ağaclara dırmaşmaq mənə yaraşmaz, – deyə oğlan cavab verdi. – Mən başqa əyləncələr arzusundayam. Amma bunun üçün pul lazımdır. Məgər sən bunu mənə verə bilərsən?

– Mən çox şad olardım, – deyə alma ağacı ah çəkdi. – Amma mənim pulum yoxdur. İstəyirsən, almalarımı dər, apar şəhərdə sat. Onda sən pulun olar və sən xoşbəxt olarsan!

Oğlan ağaca dırmaşıb bütün almaları dərdi və apardı. Alma ağacı dostunun işinə yaradığı üçün çox xoşbəxt idi. ●

Bundan sonra oğlan xeyli müddət meşəyə gəlmədi. Alma ağacı dərd-qəm içində idi, gözü yollarda qalmışdı. Bir gün oğlan gələndə o, sevincindən titrədi.

– Tez gəl buraya, balaca! – deyə o səsləndi. – Mənim budaqlarımda yellən, qoy biz yenə xoşbəxt olaq.

– Eh, mən nə hayda, sən nə hayda, – deyə oğlan cavab verdi. – Yaşım keçir, istəyirəm ailəm, uşaqlarım olsun. Bunun üçün ev lazımdır, mənimse evim yoxdur. Sən mənə ev verə bilərsən?

– Mən çox istəyərdim, – deyə ağac köksünü ötürdü. – Mənim evim yoxdur. Amma əvəzində budaqlarım var. Onları kəsib apar, özünə ev tik və xoşbəxt ol.

Oğlan alma ağacının iri budaqlarını kəsib apardı və özünə ev tikdi. Alma ağacı da bir müddət özünü xoşbəxt hiss elədi. ●

Aylar, illər keçdi. Bir gün yenə dostu gəlib çıxdı. O, artıq yaşlı kişi idi. Alma ağacı sevinclə dilləndi:

– Gəl bura, dostum. Mənimlə oyna.

– Bunun üçün mən çox yaşlıyam. Oynamağa nə kefim var, nə də halım. İndi bir qayıq düzəldib uzaq-uzaq yerlərə səyahətə çıxmaq istəyirəm. Amma nə edim ki, qayığım yoxdur.

– Mənim gövdəmi kəs, özünə qayıq düzəlt. Sən o qayıqla çox uzaqlara üzüb istəyinə çata bilərsən.

Kişi alma ağacının gövdəsini kəsdi, qayıq düzəltdi və uzaqlara üzüb getdi. Alma ağacı isə, buna inanmaq çətin olsa da, çox xoşbəxt idi. ●

Xeyli vaxt keçdi və kişi yenə alma ağacının yanına gəldi. Onun saçları ağarmışdı, güclə yeriyirdi.

– Bağışla məni, dostum, – deyə alma ağacı onu görcək ah çəkdi, – sənə heç nə verə bilmərəm. Daha almalarım yoxdur.

– Almanı neyləyirəm? – deyə qoca cavab verdi. – Mənim ağızımda demək olar ki, diş qalmayıb.

– Mənim budaqlarım da qalmayıb, səni yelləndirə bilməyəcəyəm.

– Budaqlarda yellənmək üçün mən çox qocayam.

– Gövdəm də yoxdur ki, yuxarı dırmaşasan.

– Mən yuxarı dırmaşmaq üçün də çox qocayam, çox yorulmuşam.

Alma ağacı ah çəkdi:

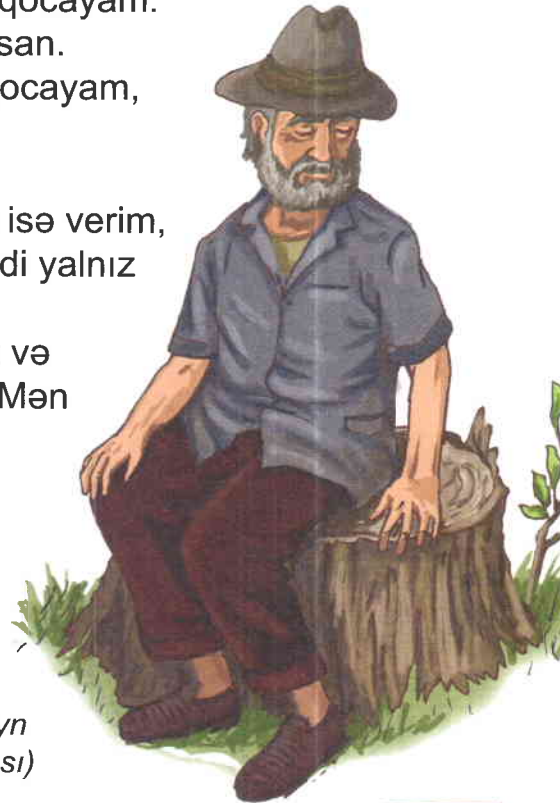
– Məni bağışla, çox istərdim ki, sənə nə isə verim, amma mənim heç nəyim qalmayıb, mən indi yalnız qoca bir kötüyəm. Bağışla!

– Mənə indi heç nə lazım da deyil. Sakit və rahat bir yer axtarıram ki, oturub dincəlim. Mən çox yorulmuşam.

– Neynək, – deyə ağac cavab verdi. – Qoca kötük elə buna daha çox yarayar. Gəl bura, dostum, otur və dincəl.

Qoca belə də etdi və alma ağacı yenə də çox xoşbəxt idi.

*Şel Silversteyn
(Amerika uşaq yazıçısı)*

İKİ QONŞU

Bir küçədə iki qonşu yaşayırdı. Birinin adı Ənvər, o birininki Səməd idi.

Bir gün möhkəm qar yağdı. Ənvər səhər tezdən durub kürəyi əlinə aldı, evinin qabağındakı qarı təmizləməyə başladı. Sonra Səmədin evinə tərəf nəzər saldı. Gördü ki, onun evinin qabağı təmizdir. Elə bil heç oraya qar yağmayıb.

Ertəsi gün yenə qarlayırdı. Ənvər bu gün bir az da erkən durdu. Evin qabağını təmizlədi. Baxdı ki, qonşu evin qabağı həmişəki kimi tərtemizdir.

Üçüncü gün Ənvər əlaqaranlıqda qalxıb həyətə çıxdı. Qar dizdən idi. Səmədin evinə baxdı. Mat-məəttəl qaldı. Küçədən evə aparən cığır qardan təmizlənmişdi.

Həmin gün qonşular küçədə rastlaşdılar. Ənvər dözməyib soruşdu:
– Qonşu, sən nə vaxt evinin qabağını qardan təmizləyirsən ki, mən görmürəm?!

Səməd əvvəlcə qonşusunu başa düşmədi. Sonra ucadan gülüb dedi:

– Mən heç vaxt qarı təmizləmirəm. Sadəcə olaraq, evimə çoxlu dost-tanış gəlir.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

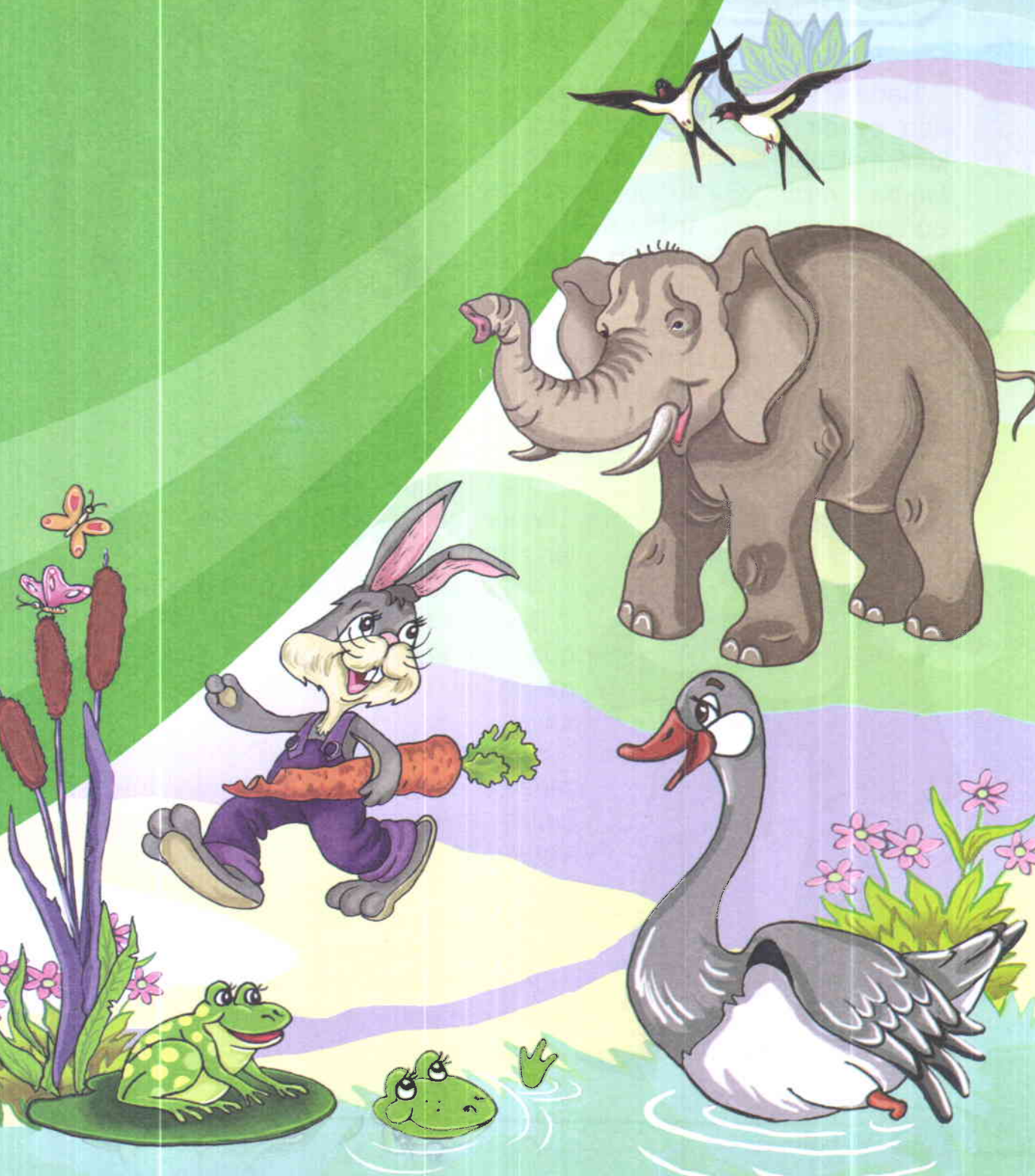
Biri yanlışdır:

- A) Hadisə yanvar ayında baş verib.
- B) Ənvərlə Səmədin evləri yanaşı idi.
- C) Qonşuların evləri arasında hündür barı var idi.

ANA TƏBİƏT

BÖLMƏ

6

TƏBİƏTİN DOSTLARI

Baharın gəlişi ilə təbiət qış yuxusundan oyanmışdı. Hər yanda olduğu kimi, məktəbin bağında da xüsusi *canlanma* vardı. Şagirdlər ağacların qurumuş budaqlarını budayı, dibini boşaldır, su gələn arxları qaydaya salırdılar.

Birdən dördüncü sinifdə oxuyan Nadir lovğalanaraq bərkəndə dedi:

– Bizim sinfimiz hər sahədə birincidir!..

Sınıf yoldaşları onun sözüne qüvvət verdilər:

– Biz təbiətin əsl dostlarıyıq!..

Yaxınlıqda işləyən beşinci sinif şagirdləri etiraz etdilər:

– Hər halda bizə çata bilməzsiniz!..

Bunu eşidən altıncı, yeddinci, hətta doqquzuncu siniflərin şagirdləri də səslərini qaldırdılar. Hamı özünü təbiətin əsl dostu sayırdı.

Mübahisə məktəb direktoruna çatdı. O, məsələni ədalətlə həll etmək üçün müəllimlərlə məsləhətləşib xüsusi bir komissiya yaratdı. Sonra uşaqlara dedi:

– Qətiyyənlə narahat olmayın, dərslərin axırında təbiətin əsl dostlarını komissiya özü müəyyən edəcək...

Xəbər hamını hərəkətə gətirdi. Sınıflar arasında canlı, işgüzar yarış başlandı...

Nəhayət, dərslər sona çatdı. İşini yekun-

laşdıran komissiya ümumi toplantıda dördüncü sinif şagirdlərini məktəb üzrə qalib elan etdi. Onların hamısı tənənəli şəkildə təzə dərs kitabları ilə mükafatlandırıldı...

Başqa siniflərdən etiraz səsləri gəldi:

– Niyə məhz onlar? Niyə biz yox?!

Belə olduqda məktəbin direktoru məsələni aydınlaşdırmalı oldu:

– Uşaqlar, düzdür, dördüncülər başqa siniflərdən az ağac əkiblər. Amma dərs kitablarını hamıdan yaxşı, səliqəli saxlayıblar. Onlardan indi sinfi bitirənlər də faydalana biləcəklər. Kitabların qayğısına qalmaq yaşıllığın qayğısına qalmaq, təbiətin dostu olmaq deməkdir. Axı təkəcə bir sinfin kitablarını çap etmək üçün nə qədər kağız lazımdır. Kağız isə ağacların, meşələrin qırılması hesabına əldə edilir...

Bax bu, uşaqların çoxunun ağına gəlməmişdi...

Eyvaz Zeynalov

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

1 Mavi boşluğun yerinə hansı söz uyğun gəlir?

A) üçüncü B) dördüncü C) beşinci

2 1-ci abzasdakı "canlanma" sözü nəyə aiddir?

A) ağaclara B) şagirdlərə C) suya

SÖZ EHTİYATI

3 Altından xətt çəkilmiş "düzdür" sözünü yerinə görə əvəz etmək olar:

A) hamardır B) əyri deyil C) doğrudur

DİL QAYDALARI

4 "Dördüncü" sözünün rəqəmlə ifadəsi hansı bənddə düzgün verilib?

A) 4-üncü B) 4-ncü C) 4-cü

YADDA SAXLA!

Sıra sayları miqdar saylarına *-inci*⁴ şəkilçisi artırmaqla düzəlir: *bir – birinci, üç – üçüncü*. Sıra saylarını rəqəmlə ifadə edərkən müvafiq rəqəmə *-inci*⁴ şəkilçisinin ikinci hecası *-ci*⁴ artırılır: *1-ci, 3-cü*.

MEŞƏLƏRİN DOSTLUĞU

Meşələrlə örtülü uca dağın zirvəsində qoca bir palıd ağacı vardı. O, yüz illər idi ki, burada məskən salmışdı. Qar yağanda birinci onun başına yağırdı, əsən küləyə birinci o, *sinə gərirdi*. Özünü meşənin qoruyucusu sayırdı. Durduğu yerdən ağacları, heyvanları, quşları seyr edirdi. Bu meşədə elə ağaclar vardı ki, onları lap körpəlikdən tanıyırdı, elə heyvanlar, quşlar vardı ki, onların babalarını, *ulu* babalarını görmüşdü...

Meşəyə cürbəcür adamlar gəlirdi. Bəziləri xeyirxah idi. Gəlib göbələk, moruq yığır, *talada*, *yamacda* dincəlib gedirdilər. Amma elə adamlar da vardı ki, tonqal qalayır, ağacları sındırır, meşə heyvanlarına güllə atırdılar. Qoca palıd onları sevmirdi.

Son vaxtlar meşəyə tez-tez üç nəfər gəlirdi. Heç nəyi qırmır, incitmir, ancaq quşlara tamaşa edir, quş yuvalarına baxır, dəftərlərində də nə isə qeyd edirdilər. Onlar çox ehtiyatla davranırdılar, ona görə də qoca palıd arxayın idi ki, onlardan meşəyə *xətər* toxunmaz. Lakin bir gün...

Yuvalarda quş balalarının yumurtadan çıxan vaxtı idi. Qoca palıd gözünü açıb bir də gördü ki, meşə adamla doludur. Həmin üç nəfər də bunların arasında idi. Rəhbərlik edir, göstərişlər verirdilər. Qoca palıd onların əməllərini görüb dəhşətə gəldi. Adamlar torla quşları tutur, onların yuvalarını balaları ilə birlikdə götürüb maşınlara yığirdılar. Sən demə, onlar dəftərlərində qeyd aparırlarmış ki, harada hansı quş, hansı yuva var. Əsl *qarət* idi. Qoca palıd hirsindən bilmirdi nə etsin. Adamlar işlərini bitirdikdən sonra maşınlara oturub meşədən uzaqlaşdılar.

Çox şey aparmışdılar: quşları, balalarını, yuvalarını. Yaxşı ki, hamısını apara bilməmişdilər. Harada ki quş yuvası az idi, onlara dəyməmişdilər. Qoca palıd çox qəzəblənmişdi. Axı onun azad quşları qəfəsdə necə qalacaq, doğma meşəsiz necə yaşayacaqlar?..

Bir neçə ay keçdi. Bir gün səhər qoca palıd yuxudan tanış bir quşun səsinə oyandı. Neçə illər tanıdığı göyümtül-boz, yanı zolaqlı, qırmızıayaq kəklik yaxınlıqdakı kolun dibində özünə yuva düzəldirdi.

Qoca palıd heyrətlə:

– Sən o quldurların əlindən necə qaçdın? – deyə soruşdu.

– Mən qaçmamışam. Onlar özləri məni buraxıblar. **1** məni yox, bütün quşları azadlığa buraxdılar.

– Bəs onda niyə tutub aparmışdılar?

– Mən indi səni başa salaram, – arxadan bir səs eşidildi.

Bu, cavan ağacdələni idi. Adamlar onu da aparmışdılar. Bu aylar erzində böyüyüb etə-qana gəlmişdi. Ağacdələni əvvəllər olduğu kimi, qoca palıdın gövdəsində oturub quyruq lələklərini gövdəyə dirədi və dimdiyi ilə ağacın qabığını dəlməyə başladı. Qoca palıd onun bu hərəkətindən heç vaxt incimirdi, **2**, xoşu gəlirdi, sanki canı rahatlanırdı. Ağacdələni sözüne davam etdi:

– Sən demə, bizdən çox uzaqda insanlar meşə salırlar. Amma ağaclar məhv olur. Sonra kimsə təklif edir ki, meşədə göbələk əksinlər. Başqa meşələrdən göbələkli torpaqlar gətirib buraya tökürlər. Ağaclar bir az yüngülləşir, amma bir çoxu yenə də məhv olurdu. Onları **həşəratlar** yeyirdi. Sözsüz ki, meşədə cücülər lazımdır, amma onlar çox olanda ağacları yeyib, məhv edirlər. Onda insanlar başa düşürlər ki, meşəni quşlar xilas edə bilər. Ora quşlar gətirirlər. Amma quşlar burada yaşamaq istəmirlər. Çünki meşə quşları yalnız doğulub böyüdükleri yerdə yaşayırlar. Onda insanlar quşları yuvaları ilə birgə öz meşələrinə aparırlar. Bu yuvalarda balalar doğulur. Quşlar öz bala-larını bəsləyirlər. Onlar dirçəlib sərbəst yaşaya bildikləri zaman ana quşlar onları tərk edib öz doğma meşələrinə qayıdırlar. Amma balalar doğulduqları meşədə qalmalı olurlar. Axı ora onlar üçün doğma idi.

Qoca palıd fikrə daldı:

– **3**, mən nahaq qəzəblənmişəm. İnsanlar xeyirxah iş görmüşlər. Onlar ağıllıdır. Ən qəribəsi isə budur ki, bütün canlılar kimi, meşələr də bir-birinə kömək edə biləmiş.

DİL QAYDALARI

Nömrələnmiş boşluqların yerinə hansı sözlər uyğun gəlir?

A) 1 – sanki	2 – beləliklə	3 – əlbəttə
B) 1 – yalnız	2 – əksinə	3 – deməli
C) 1 – amma	2 – sanki	3 – bəs

SUALLAR, CAVABLAR

– Ata, sən bizə
Danış bir görək:
Qışda üşümür
Göldə qaz, ördək?

– Tükünə baxır.

– Qar altda turplar
Qızınır necə?
Soyuq deyilmi
Onlara gecə?

– Ləkinə baxır.

– İsti bələkdə
Yatır körpələr.
Donmur şaxtadan
Çöldə kirpilər?

– ... baxır.

– Çıxa bilmirik
İsti otaqdan.
Çöldə toxumlar
Qorxmur sazaqdan?

– ... baxır.

Birdən kəsmədi
Güclü külək, qar, –
Ağaclar onda
Yerindən qopar?

– ... baxır.

Məstan Günər

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER.

Nöqtələrin yerinə uyğun gələn söz sırasını seç.

- A) əkinə, kökünə, kürkünə
- B) kökünə, kürkünə, əkinə
- C) kürkünə, əkinə, kökünə

ÇİL TOYUQ

Çil toyuğumuz üç gün idi ki, kürt düşmüşdü. Onun altına qoymağa toyuq yumurtası yox idi. Mağazadan alınan yumurtalar isə yaramırdı, çünki soyuducuya qoyulmuşdu. Buna görə də nənəm qonşudan on beş ördək yumurtası alıb çil toyuğun altına qoydu. “Eyb eləməz, – dedi, – qoy ördək balası çıxsın, onsuz da ördəyimiz yoxdur”.

Aradan xeyli keçdi. Bir gün dərsdən qayıdanda gördüm ki, çil toyuq on-on beş yumşaq tüklü, bapbalaca, sarı ördək balaları ilə həyətdə gəzişir. Ördək balaları o qədər qəşəng idilər ki, onlardan birini tutub əlimdə saxlamaq, oynamaq istədim. Əlimi ördək balasına uzatdığımı gördüm, çil toyuq qəzəblə üstümə cumdu. Qorxub ördək balasını əlimdən buraxdım. Çil toyuq tüklərini qabartdı:

– Qırt, qırt!

Balaca ördək balaları onun qabarmış tüklərinin arasına girdilər. Onlardan bəziləri o qədər balaca idi ki, yanlarını basa-basa yeriyəndə tez-tez yığılırdılar. **1**

Mən bir az uzaqlaşıb çil toyuğa, tükləri *pərqu* kimi yumşaq balaca ördək balalarına göz qoydum. **2**

Yazın son ayı idi. Həyət yaşıl otlarla örtülmüşdü. Ördək balaları balaca **sarı** dimdikləri ilə otların **tər** yarpaqlarını dimdikləyir, nəse qoparmağa çalışırdılar.

Mən çil toyuğa, balaca ördək balalarına uzun müddət tamaşa edib işimin ardınca getdim. **3**

Günlər bir-bir ötdükcə ördək balaları da sürətlə böyüyürdü. Onların sarı yumşaq tükləri də get-gedə rəngini dəyişir, bozarırdı.

İstirahət günü idi. Həyətimizin yanından keçən balaca **çayın** qırağında göy otların üstündə uzanıb maraqlı bir kitab oxuyurdum. Birdən çil toyuqla balaca ördək balaları çayın qırağında göründülər. Çil toyuq onların arasında eşələnir, nəse tapıb dimdiyi ilə ortaya atır, “qırt, qırt, qırt” deyər ördək balalarını çağırırdı. Onlar da çürümüş kartofmu, çörək

parçasımı, – onun tapdığı hər şeyi balaca dimdikləri ilə didişdirirdilər. Bəzən basabas salır, analarının tapdığını bir-birindən almağa çalışırdılar. Bunu görəndə çil toyuq yenə eşələnir, nəse tapıb onların qabağına atırdı.

Birdən ördək balalarından biri özünü çaya atıb üzümə başladı. Qalanları himə bənd imiş kimi onun ardınca bir-bir suya atıldılar. Çil toyuq otların arasında eşələndiyi üçün əvvəl bunu görmürdü. Ancaq elə ki başını qaldırıb ördək balalarını suda gördü, qeyri-adi bir həyəcan və çığırta ilə qaçıb çayın qırağına gəldi:

– Qırt! Qırt! Qırt!!!

Yox, ördək balalarının dəcəliyi tutmuşdu, ananın – çil toyuğun həyəcanlı çığırtaına qulaq asmayıb, əvvəlki kimi suda oynamağa davam etdilər. Görünür, su onların yaman xoşuna gəlmişdi. Çil toyuğun səsi bütün çay qırağını basmışdı. O, həyəcanla sahil boyu o yan-bu yana qaçır, qırtıldaırdı. Tükləri qabarmışdı, çığırtaı anbaan daha ucadan səslənirdi. Amma ördək balaları onun çağırışlarına qulaq asmaq istəmir, şən halda suda oynayırdılar.

Birdən nə görəndə yaxşıdır? Çil toyuq suyun qırağına gəldi, narahat-narahat qanadlarını çırpdı, atılıb düz ördək balalarının dəstəsinin ortasına düşdü, amma üzə bilməyib batmağa başladı. Lələkləri tamam islanandan sonra o, heydən düşdü.

Əvvəl bütün bunlara maraqlı bir tamaşa kimi baxırdım, sonra çil toyuğu bu vəziyyətdə görəndə elə bil yuxudan ayıldım, qaçıb özümü paltarlı-paltarlı suya atdım. Yaxşı ki, çay dayaz idi. Çil toyuğu götürüb sahilə çıxdım. Ancaq o, əvvəlki kimi heysiz qalmışdı. Ürəyi isə saat kimi tez-tez vururdu.

Mən çil toyuğu yerə qoydum, islanmış lələklərinə əl sürtdüm, ancaq o, ayaqlarını uzatdı, bulanıq gözlərini çaya dikdi və birdən yumdu. Mən onu ikiəlli tutub qaldırdım. Onun sinəsi yavaş-yavaş soyuyurdu, bayaq tez-tez vuran ürəyi isə indi dayanmışdı.

Başımı qaldırıb çaya baxdım. Balaca ördək balaları heç nəyə əhəmiyyət vermədən qayğısız-qayğısız suda oynayırdılar...

Əmir Əyyubzadə

ŞÜURLU OXU

“Onlar mənim uzaqlaşmağımla elə bil təhlükənin sovuşduğunu başa düşüb, çil toyuğun tükləri arasından çıxmağa başladılar” cümləsi mətdə hansı nömrələnmiş boşluqlara yazılmalıdır?

A) 1

B) 2

C) 3

GÜLGƏZ

1-ci hissə

Gülgəz əlindəki badam çubuğunun *puçurlarını* təmizləyə-təmizləyə otağa girdi.

Alı baba nəvəsindən soruşdu:

– Çubuğu neyləyirsən, bala?

Gülgəz dedi:

– Müəllim istəyib, dərs öyrədəcək.

Peyvənd edəcəyik! ①

Peyvənd adı gələndə Alı baba divandan qalxıb nəvəsinə sarı gəldi, badam ağacından kəsilmiş çubuğu əlinə alıb baxdı və dedi:

– Bu, peyvəndə yaramaz, bala! Gərək bir az naziyi ola. Puçurlarını da tökübsən, bunun harası göyersin? ②

Gülgəz babasının dediklərinə inanmadı, amma dinmədi.

Güman etməyin ki, Gülgəz babasına heç inanmırdı. Yox, Gülgəz Alı babaya inanır, ona hörmət edir, onu çox sevirdi. Alı babanın başı ağrığında Gülgəz də məyus, kefsiz olar, bir kəsə qoşulmaz, babasının yanını kəsdirər, həkim çağırar, aptekə qaçar, ona qulluq edərdi. Hərdən də balaca əllərini onun ağarmış başına qoyaraq deyərdi: “Baba, yaxşı olmusan, daha ayağa dura bilərsən”.

Bəs Gülgəz Alı babanın sözüne niyə inanmadı? Bəlkə, o, peyvənd işini babasından yaxşı bilirdi? Yox, səbəb başqa idi. ③

...Gülgəz məktəbə gedəndən bəri kitaba çox bağlanmışdı. Babası ilə oynayanda da kitabı əlindən qoymazdı.

Bir dəfə o, barmağını kitabın vərəqi üstünə qoyub xahiş etdi:

– Baba, bu sözü oxu da!

Baba dedi:

– Qızım, mən savadsızam, dərsdən başım çıxmaz, belə şeyləri sən məndən yaxşı bilirsən.

– Niyə savadsızsan, ay baba?

– Çünki bizi oxutmayıblar. Köhnə zamanın üzü qara olsun. Yamanca kor qoydu babanı... ④

Babasının bu sözlərini eşidəndə Gülgəz də qüssələndi. Uşaq babasının gücsüzlüyünü ilk dəfə gördü, ilk dəfə duydu. Babasını qüssələndirdiyinə peşman oldu və ondan bir daha heç nə soruşmadı.

Ona görə də babası badam çubuğundan, peyvənddən danışanda Gülgəz inanmadı. İstədi babasına cavab qaytarsın, desin: "Sən oxumamısan, nə bilirsən?" Lakin hörmətini saxladı. Heç nə demədi. Ürəyində qət etdi ki, sabah çubuğu müəllimə versin, görsün nə deyir.

2-ci hissə

Ertəsi gün Gülgəzin gətirdiyi çubuğu diqqətlə nəzərdən keçirən müəllim gülümsündü:

– Çubuğu çox səliqə ilə təmizləmişən, bütün tumurcuqlarını yolubsan, amma nahaq iş görmüşən. Qızım, bil ki, tumurcuqsuz budaqdan edilən peyvənd tutmaz! Bəs o, haradan göyərsin? Gərək heç olmasa bir-iki tumurcuq qalaydı. Özü də bu, **canlıdır**. Hələ bərkiməmiş budaqlar olur, tutub belə əyirsən ha, onlardan kəsmək lazımdır.

Gülgəz gördü ki, müəllim də Alı baba deyənləri deyir, soruşdu:

– Müəllim, babam bu barədə Sizinlə danışmayıb ki?

Müəllim bir şey anlamadı:

– Yox, mənə bir şey deyən olmayıb.

Gülgəz düşündü ki, babası oxumaq bilməsə də, yəqin, məktəbə gedib, ona haradasa dərs veriblər. Belə olmasaydı, müəllim dediklərini necə bilərdi? Evə gələn kimi babasının yanına qaçdı:

– Baba, bəs sən deyirdin ki, savadın yoxdur?..

– Yoxdur da, qızım, bəs savadım varsa, adımı niyə çətin yazı bilərəm?

– Yoxdur, bəs **botanikanı** nə bilirsən?

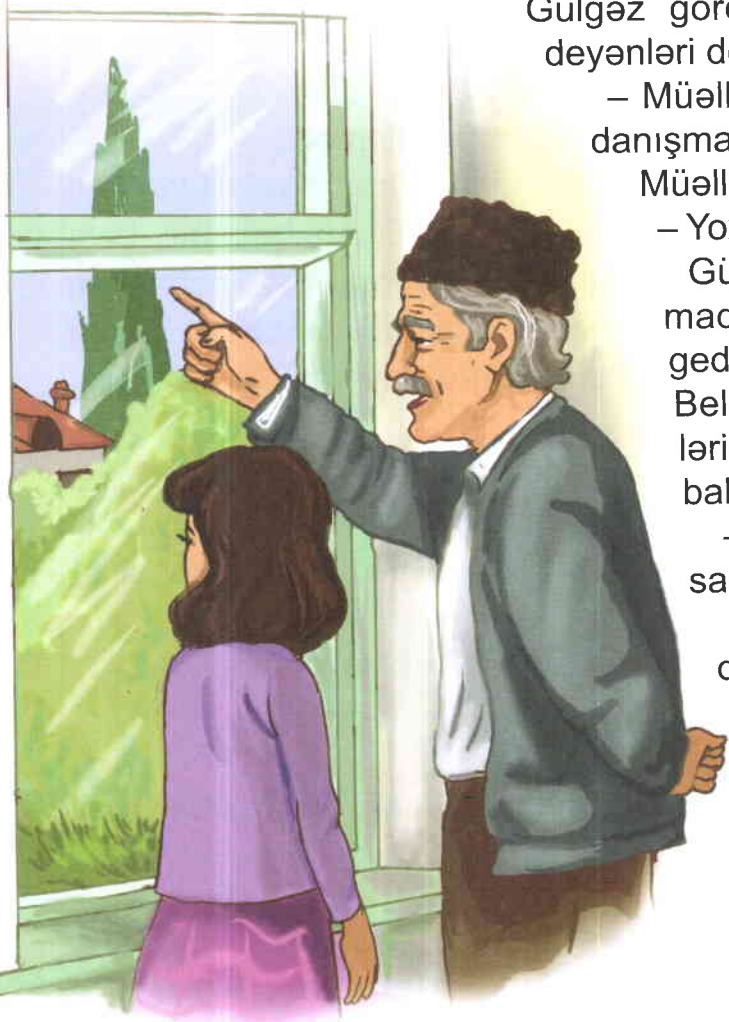
Alı baba duruxdu:

– Nə, botinka?

– Botinka yox ey, botanika.

– Botanika nədir?

– Peyvəndi nə bilirsən bəs?

Alı babanı gülmək tutdu. Uşağın başını tumarladı və başa saldı:

– Peyvəndin savada nə dəxli, qızım?! Peyvənd etmək mənim sənətimdir. Saçımı, saqqalımı bağ-bağça işində ağartmışam, onu da yaxşı bilməyim? Bu, bizim ata-baba peşəmidir.

Alı baba Cülgəzi pəncərənin qabağına çağırdı:

– Görürsən o uzun ağacı? *Qələmdir*. Həyətdə ondan ucası yoxdur. Ucalığına baxma, ancaq boy-buxunu var. Uzandıqca uzanır. Çiçəyi yox, meyvəsi yox, yarpağı acı, mal yeməz, çubuğu pis, *dirəyi* davamsız. Di gəl onun iddiasına bax! Boynunu həmişə dik tutar. Başqa ağaclara gün vermək istəməz. Amma yanındakı xırda ağacı görürsən? Badam ağacıdır. Qıraqdan kola oxşayır. Altıca yaşı var. Amma bolluca bar verir. Yetişəndə özü qabıqdan çıxır, ağacı silkələyən kimi badam tökülür. Qabığı da *karsız* deyil, yaxşı *qov* hazırlamaq olur. İçindəki badam başdan-ayağa yağdır. Sındırıb içini yeyirsən, qabığını da peçdə yandırırırsan, daş kömür kimi közü düşür. Badam yarpağı qoyun-quzu üçün yağ-piydir. Ətirli çiçəyindən arılar şirə çəkir, çubuğu zoğaldan möhkəm olur, gövdəsi yapışqan verir. Kölgəsi də sıx, bulaq başı kimi sərin!..

SÖZ EHTİYATI

- 1 Səncə, botanika elmi nədən bəhs edir?
A) heyvanlar aləmindən
B) kompyuter texnikasından
C) bitkilər aləmindən
“Botanika” sözündə vurğu hansı hecaya düşür?
- 2 Hansı cümlədə *“qələm”* sözü mətndəki mənasında işlənib?
A) O, qüdrətli qələm sahibidir.
B) Qələmlə ən çox limon və sitrus bitkiləri çoxaldılır.
C) Qələm əyri yonulsa da, doğru yazar.
- 3 Babanın nitqindəki *“dirək”* sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?
- 4 *“Karsız”* sözünün mənası:
A) işsiz B) yaxşı eşidən C) istifadəyə yararsız
- 5 Lüğətin köməyi ilə *“qov”* sözünün mənasını araşdır.
- 6 Müəllimin dediyi *“canlıdır”* sözünü necə başa düşürsən?

3-cü hissə

Ertəsi gün Botanika dərsinin mövzusu bar verən ağaclar idi. Müəllim həvəslə danışır, uşaqlar diqqətlə qulaq asırdılar. Müəllim sözünü gətirib badam ağacına yetirəndə Gülgəz özünü saxlaya bilmədi, müəllimin sözünü kəsərək heyrətlə soruşdu:

– Müəllim, bunların hamısı kitabda yazılıb?

Gülgəzin bu gözlənilməz və qəribə sualını eşidən uşaqlar ona tərəf döndülər, lakin müəllim sözünü dayandırmadı. Danışa-danışa, yavaş-yavaş Gülgəzin skamyasına yanaşdı dedi:

– Bəli, Gülgəz, bunların hamısı kitabda yazılıbdır, ancaq

Elə deyilmi?

Gülgəz qızarıb:

– Bəli, elədir, – dedi.

Dərsin sonunda müəllim soruşdu:

– İndi kimin sualı var?

Gülgəz söz alıb soruşdu:

– Müəllim, deyirsiniz kitabdadır. Amma bunların hamısını Alı babam mənə danışdı. Bəs o, bunları haradan öyrənib?

Axı kitab oxuya bilmir.

Gülgəzin sualı müəllimin xoşuna gəldi:

– Qızım, baban oxumaq bilməsə də, təcrübəlidir. Alı babanın neçə yaşı var?

– Nə bilim, müəllim, çox, lap çox.

– Deməli, dünyagörmüş adamdır. Bağ işində, görünür, təcrübəsi çoxdur.

Gülgəz bir də soruşdu:

– Dərs verməsələr, nə biləcək?

– Qulaq as, bala, dərs göydən düşmür. Kitabı, dərsi yazan da bilikli, təcrübəli adamlardır. Bağbanların çoxu savadsız idi. Əkinçilərdən eləsi var, məktəb görməyib, yazı bilmir, amma əkin işini *aqronom* kimi bilir. Nə

üçün? Təcrübə sayəsində, öz zəhməti sayəsində, işə diqqətlə göz qoyması sayəsində.

Müəllim üzünü uşaqlara tutaraq dedi:

– Biz zəhmətlə biliyi, elmi ayırmırıq. Çünki biz zəhmətlə dəyişən, insan əməyilə düzələn dünyanı öyrənirik. Uşaqlar, bəzi qocalar savadsız olsalar da, uzun ömür sürüblər, çox şeyi təcrübədən keçiriblər. Mən bir arı saxlayan tanıyıram ki, kitab yazanlar ondan öyrənirlər, alimlər uzaq şəhərlərdən onun yanına gəlirlər. Amma özü oxumaq bilmir. Otuz il arılara qulluq edib, onların yemini, səsini, yaşayışını, şan bağlamalarını ovcunun içi kimi bilir. Uzaqdan arıların uçuşuna baxan kimi deyir: “Bunların anası naxoşdur”. Gülgəzin babası da elə bağ işində çalışmaqdan botanikanı təcrübə yolu ilə bilir, elə deyilmi?

Bu dərsdən sonra Alı baba Gülgəzin gözündə daha da böyüdü. İndiyə kimi uşaq Alı babanı ancaq bir qayğıkeş, mehriban baba kimi tanıyırdı. İndi Gülgəz babasını ayrı cür tanıyır.

Alı baba əlində bel arxın qırağında dayananda Gülgəzin gözüne qədim, qalın və qiymətli bir kitab kimi görünür. Bu kitabda öyrənməli, götürməli çox şey var. Bunları seçib çıxarmaq, təmiz xətlə dümağ, düz cızıqlı dəftərlərə yazmaq lazımdır. Bu məqsədlə Gülgəz babasının yanında oturanda torpaqdan, ağacdan, bitkilərdən söhbət salır. Alı baba da böyük həvəslə danışır.

Mir Cəlal

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 7 Mavi boşluğun yerinə nə yazıla bilər? Müəllim nə dedi ki, Gülgəz qızardı?
- 8 Təsəvvür edin ki, Alı baba oxumağı bacarır. O, kitabların arasında bağçılıq haqqında kitabı görür və vərəqləməyə başlayır. Sizcə, Alı baba kitabdan yeni məlumat əldə etdimi?

SÖZ EHTİYATI

- 9 “Alı baba Gülgəzin gözündə daha da böyüdü” cümləsindəki “böyüdü” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?
A) iriləşdi B) ucaldı C) yekəldi
- 10 Səncə, aqronom hansı peşə sahibinə deyilir?

HEYVANLAR

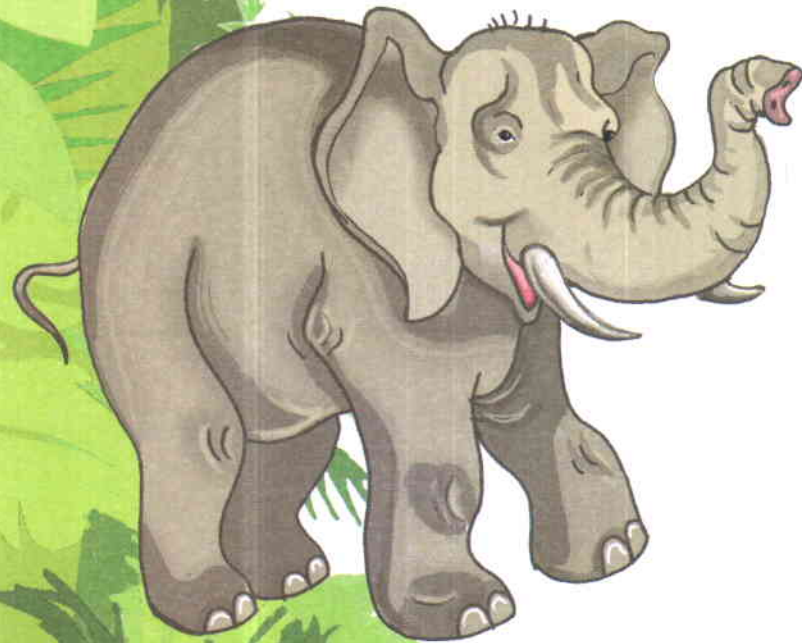
TÜLKÜ

Tüklər cürbəcürdür,
Qarası var, ağı var.
Çox yerdə sarı-kürən
Tüklər yaşayırlar.
Gözləri, qulaqları
Xırda olur tülkünün.
Gizlənir yuvasında
Gündüzləri bütün gün.
Yatanda ayıq yatır,
Bir balaca səs onu
Yuxusundan oyadır.
Ova çıxır hər gecə,
Nə rast gəlsə aparır –
Qaz, ördək, toyuq, cücə.
Quyruğu yumyumuşaq,
Sarı rəng, uzun, yekə.
Bu, ona həm balıqdır,
Həm də yaxşı süpürgə.

FİL

Bu dişləri şirmayı fil
Ömür sürür neçə yüz il,
Qulaqları kürek kimi,
Ayaqları dirək kimi.
Hündürboydur, yağunpaça,
Gözləri var bapbalaca.
Fil ot yeyən dinc heyvandır,
Uzunca bir xortumu var.
Yerə düşmüş bir iynəni
Bu xortumla o qaldırar.
Hindistanda, Afrikada
Əhliləşmiş fillər olur.
Onlar çoxlu yük daşıyır,
Ağır gedir, gec yorulur.
İrigövdə bu heyvanın
Quyruğu çox gödək olur.
Uzaq, isti ölkələrdə
Ağ fillər də tək-tək olur.

AYI

Bu yekəpər, boz ayı
Qış fəslində, üç ayı
Qar olanda çöl, bayır,
Kahasında yuxlayır.
Rahatlayıb yerini,
Sorur pəncələrini.
Çox sevirlər armudu,
Bir də balı ayılar,
Onların düşmənidir
İti sancan arılar.

Ayılar adam kimi
Qalxıb gəzə bilirlər.
Qıllı çoban itləri
Duyuq düşməsə əgər,
Oğurlayıb qoyunu,
Quzunu aparırlar.
Bir də gördün çobanlar
Hay-haray qoparırlar.
İtlər qalxıb hürüşür,
Ayı qorxuya düşür.
Ovunu atıb gedir,
Çaparaq gözdən itir.

Rəsul Rza

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Tülkü hansı hallarda quyruğundan süpürgə kimi istifadə edir?
- 2 Mavi rənglə verilmiş hansı "ayı" sözü şəkilçi qəbul edib?

BUĞDA ÜŞÜYÜRMÜ?

Azər əmisigilə qonaq gələndə [] idi. Ağacların yarpaqları saralmışdı. Külək əsdikcə onlar bir-bir havada dövrə vurub düşürdü. Həyətdəki nar, heyva, armud ağaclarının meyvələri sırğa kimi bu daqlardan asılı qalmışdı. Azər nənəsi və babası ilə görüşən kimi əmisi qızı Nüşabəyə qoşulub birbaşa bağa qaçdı. Uşaqlar yetişmiş meyvələrdən dərib yedilər.

Sonra Nüşabə Azərin qoluna toxundu:

– Gedək sizin gəldiyinizi atama xəbər verək.

– Gedək. **1**

Onlar bağın ayağındakı çəpəri aşib şumlanmış sahəyə çıxdılar. Buradan şumlanmış sahə göz işlədikcə uzanır, sıralanmış traktorlar gurultu ilə irəliləyirdi. Traktorların arxasına qoşulmuş *kultivatorların* yanı ilə adamlar gedirdilər.

Azər bu mənzərəyə təəccüblə baxıb Nüşabədən soruşdu:

– Onlar nə edirlər belə?

Qız sakitcə cavab verdi:

– Taxıl səpirlər. Payızlıq taxıl.

Azər maraqla soruşdu:

– O nə olan şeydir?

Nüşabə təəccüblə Azərə baxdı:

– Payızlıq taxıl bilmirsən nədir?

– Yox. **2**

Nüşabə onu başa salmağa çalışdı:

– Yadında saxla, ildə iki dəfə taxıl əkilir. Bir yazda, bir də payızda. Bax indi atamgilin sürdüyü traktorun ardınca şuma buğda toxumu səpilir. Bu, payızlıq taxıldır. Yazda buralar gömgöy zəmi olacaq, sünbüllər adam boyu ucalacaq. Sonra da onu biçib, döyüb, dən eləyəcəklər. Daha sonra dəyirməyə üyüdüb un alacaqlar, həmin undan da çörək bişirəcəklər.

Azər buğdanı, unu, çörəyi yaxşı tanıyırdı. Ancaq onların belə çətin başa gəldiyini bilmirdi.

Elə bu vaxt traktorlar sahə başına çatdı. Azər Nüşabə ilə bərabər traktorçu əmisiylə görüşmək üçün maşınlara tərəf yüyüdü...

Bu əhvalatdan iki-üç ay sonra Nüşabə atası ilə şəhərə gəldi. Azərin anası onları dəniz kənarındakı Sahil bağına, dağüstü parka, sirkə apardı. Nüşabə şəhərdə gördüyü hər şey haqqında çəkinmədən Azərdən soruşur, bilmədiklərini öyrənirdi. "Çox sağ ol", – deyə ona təşəkkürünü bildirirdi. **3**

Bir gün səhər Azər yuxudan oyananda Nüşabəni pəncərə qabağında dayanan gördü. Ona yaxınlaşdı. Çöldə quşbaşı qar yağırdı. Damların üstü ağ örtüyə bürünmüşdü. Azərə elə gəldi ki, qız qarın yağmasından kədərlənib. Ona ürək-dirək vermək üçün dedi:

– Qanını qaraltma, şəhərdə qar çox qalmır.

Nüşabə dedi:

– Qanıma niyə qaraldıram? Qar yaxşıdır, bərəkətdir, torpağa can verir.

– Bəs əmimgilin əkdiyi buğdalar? – Azər birdən-birə soruşdu, – axı onlar qarın altında üşüyürlər.

– Buğda üşümür, Azər, – deyə Nüşabə izah etdi. – Qar yorğan kimi onun üstünü örtür. Şaxtadan, çovğundan qoruyur. Yazda qar torpağın hərərəti ilə əriyib körpə cücətilərə su verəcək, onlar da boy atacaq. Zəmilər yamyaşıl olacaq.

Şamil Xurşud

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Mətnin birinci cümləsində mavi boşluğun yerinə hansı fəslin adı uyğun gəlir?
- 2 Adamların kultivatorların yanına ilə getməsində məqsəd nə idi?
- 3 Mavi rənglə verilmiş abzası genişləndirərək nəql et. Nüşabə şəhərdə indiyə kimi görmədiyi nələrle qarşılaşa bilərdi?
- 4 Qarın xeyri nədir? Nə üçün qarın altında qalan buğda toxumları üşümür?
- 5 Mətnə görə, payızda əkilən taxılı yazda biçirlər. Bəs yazda əkilən taxılı nə vaxt biçirlər?

NOVRUZ BAYRAMI

Səmənı gətırın,
Mız üstünə qoyun, hey!
Kos-kosanı başlayaq,
Gözəldır bu oyun, hey!

Yaz coşdurur adamı,
Gəlir Novruz bayramı!

Bir nımçəyə düzölsün,
Yeddi löyün şırniyyat:
Qoğal, qovut, paxlava,
İydə, badam, qoz, *nabat*.

Yansın hər evin şamı,
Gəlir Novruz bayramı!

Tonqal çataq həyətdə,
Könül açsın məşəllər.
Öz bəxtini sınıasın
Bütün qönçə gözəllər.

Tapın iynəni, camı,
Gəlir Novruz bayramı!

Məhlə-məhlə dolanaq,
Qapıları pusaq biz,
Gözəl sözlər danışın,
Gəlib qulaq asaq biz.

Gölsün ellərin *kamı*,
Gəlir Novruz bayramı!

Nəğmə deyir qaranquş,
Novruzgölü bitib ha!..
Papaq atın, pay alın,
Son çərşənbə yetib ha!..

Bu yeni il axşamı
Gəlir Novruz bayramı!

Lopa yandırın, dostlar,
Zölmət nura qarışsın.
Susub durmaq günahdır,
Küsülülər barişsın!

Sevinsin, gölsün hamı,
Gəlir Novruz bayramı!

S.Mustafa

SÖZ EHTİYATI

İşləndiyi bəndin məzmununa görə "qovut" sözünün mənasını müəyyən et.

- A) uzunsov, yaxud girdə şəkilli, şirin və ətirli bostan meyvəsi
- B) qovrulmuş buğda və ya noxud unundan hazırlanan çərəz
- C) evdən çıxarılmış, qovulmuş adam

PAPAQ

Gülnurun papağı itmişdi.

– Belə də iş olar? – deyə anası *əllərini ölçürdü*. – Yarımcə saat qabaq papaq başında idi. Axı necə oldu?

Gülnur susub dururdu.

– Bilirsən, *o papaq neçəyədir*? Əlli manata! Başa düşdün? Haradan başa düşəsən?! Axı pulu sən qazanmırsan.

Bir azdan səs-küy yatdı. Ana evə girdi. Gülnur da həyətə getdi. Ananın qulağına səs gəldi. Baxıb gördü ki, Gülnurdur, kiminləsə danışır. Yavaşca pəncərəni açıb qulaq asdı. Gülnur deyirdi:

– Heç bilirsiniz, *bu papağın qiyməti neçəyədir*? Əlli manata! Başa düşdünüz?! Haradan başa düşəsiniz?!

Ana həyətə düşdü. Nə görsə yaxşıdır?! Papağın içində iki balaca pişik büzüşmüşdü... . Onlar kiçik pəncələrini soyuqdan gizlətmək üçün çənələrinin altına soxub, isti papağın içində sakitcə uzanmışdı... . Hər şey aydın idi.

Gülnur anasını görəndə çaşdı. Qorxdu ki, anası onu danlayar. Ancaq ana bir söz demədi. Təkcə gülümsündü...

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

1 Mavi rəngli boşluqda hansı cümlə yazılmalıdır?

- A) Gülnur papağını bəyənmədiyi üçün onu bağa atmışdı.
- B) Pişik balalarına soyuq olmasın deyə Gülnur papağından onlar üçün yuva düzəltdi.
- C) Anasından küsən Gülnur papağını pişiklərə vermişdi.

2 Mavi rənglə verilmiş cümlələrdən hansı düzgün yazılıb?

3 Altından xətt çəkilmiş hansı cümlənin xəbərinə *-lar²* şəkilçisi artırmaq olar?

QIZIL BALIQ

Arazla Gülnazın babası kənddən onlara şüşə qabda üç balıq göndərmişdi: qızıl balıq, *ala* balıq və ağ balıq.

Uşaqlar balıqları akvariuma salıb pəncərənin qabağına qoymuşdular. Balıqlar çox qəşəng idi. Dərilərini örtmüş xırda pulcuqlar işıqda par-par parıldayırdı. Qızılbalığın quyruğu isə qəribə – təyyarə quyruğu tək üç haça idi.

Araz bacısına dedi:

– Gülnaz, yemək gətir. Görmürsən balıqlar acıb?!

Gülnaz mətbəxə gedib çörək gətirdi. Araz çöreği xırdalayıb bankaya səpdi. Balıqlar qırıntıları acgözlüklə udurdular. Amma bir azdan bədbəxtlik baş verdi: ağ balıq yırğalana-yırğalana üzməyə başladı. O, tez-tez böyrü üstə dönürdü. Balığın qəlsəmələri yavaş-yavaş qalxıb enirdi. Uşaqlar bundan təşvişə düşdülər. Gülnaz o biri otağa gedib, atasına xəbər verdi:

– Ağbalıq xəstələnib!

Ağbalığın qarnının şişdiyini görəndən ata uşaqlardan soruşdu:

– Balıqlara nə yedizdirmisiniz?

Araz dedi:

– Çörək qırıntısı.

– Yəqin, çox səpmisiniz?

Gülnaz bildirdi:

– Lap doyunca.

– Hm... aydındır! Balıq çörəkdən köpüb, tələf olacaq. Onlara balıq yemi vermək lazımdır.

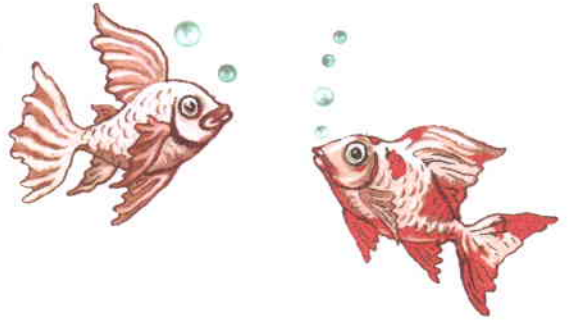
Ertəsi gün Araz atası ilə birlikdə zomağazaya gedib balıq yemi aldı. Sağ qalan balıqları yemlədi. *Ala* balıq və qızıl balıq yemi iştahla yeyirdi.

Axşamçağı Araz Gülnaza dedi:

– Balıqların suyu bulanıqdır, kömək elə dəyişək.

Gülnaz anasından qab aldı. Araz balıqları bir-bir tutub oraya saldı. Sonra şüşə bankanı təmiz su ilə doldurdu və balıqları öz yerinə qaytardı. Balıqlar şəffaf suda daha yaraşlıq görünürdü.

Lakin uşaqların sevinci uzun sürmədi. Çox keçmədən *ala* balıq da yanı üstə düşdü. O, üzgəclərini işlədib suda düz durmağa çalışsa da, bir şey çıxmırdı.

Səhər bacı və qardaş mağazaya getdilər. Araz satıcıya müraciət etdi:

– Dünən sizdən aldığımız su birəsi tozunu balıqlara verdik. Sularını təzələdikdən sonra nədənsə biri öldü.

– Bir de görüm, suyu necə dəyişdiniz?

– Çətin iş deyil ki! Kranı açıb akvariumu doldurduq.

– Balıqları da dərhal oraya saldınız, eləmi?

– Bəli.

– Tələsmisiniz, bala! Tələsmisiniz! Kran suyunda çoxlu hava olur. Bu isə balıq üçün ziyandır. Suyu krandan alandan sonra bir müddət gözləmək lazımdır ki, içindəki hava çıxsın.

Artıq qızıl balıq tək qalmışdı. O, daha əvvəlki kimi cəld və qıvraq deyildi. Qabın dibinə qısılib hərəkətsiz dururdu.

Arazın ona yazığı gəlirdi. Bir dəfə o, bacısına dedi:

– Gəlsənə qızıl balığı aparıb gölə buraxaq?

Gülnaz burnunu salladı:

– Yox, istəmirəm!

– Tərslik eləmə. Axı balıq da azadlıq sevir.

Arazgilin evi şəhərin ucqarında idi. Məhəllənin yaxınlığındakı dərədə kiçik bir göl vardı. Yazda və payızda yağan yağışlar yamaclardan süzülüb buraya tökülürdü. Yayın qızmar vaxtında belə gölcük qurumurdu.

Onun sahilində hündür qamış bitir, ətrafı yaşıl otluqla örtülü olurdu. Baharda **uşaqlar çəməndən zərif və ətirli çöl çiçəkləri yığırdılar.**

Araz və Gülnaz gölün qırağına gəldilər. Araz bankanı əyib boşaltdı. Qızıl balıq şappılı ilə suya düşdü. Əvvəlcə o tərəf-bu tərəfə vurnuxdu, sonra ehtiyatla üzərək sahiləndən aralandı. O, dərinlikdə gözəndən itdi...

Uşaqlar qızıl balığın dalınca xeyli baxdılar. Gülnaz tutulan kimi oldu:

– Buraya tez-tez gəlib balığımıza baş çəkərik.

Araz dedi:

– Eh, sən də söz danışdın! Bu boyda göldə o balığı görmək olar?!

Amma uşaqlar təəssüflənmirdilər. Çünki sakit göldə onların qızıl balığı yaşayırdı.

Çingiz Ələkbərzadə

SAĞSAĞAN NƏ AX TARIRDİ?

Mal-qara, qoyun-quzu düzə yayılıb otluyurdu. Ata bir qıraqda yapıncısını çəmənliyə sərrib uzanmışdı. Bir gözü oğlunda, balaca İlqarda idi.

İlqar yamacda çiçək topluyur, kəpənək qovurdu.

Birdən xallı inəyin belindəki sağsağanı görüb dayandı.

Ala sağsağan atıla-atıla inəyin belində gəzir, arabir nəyisə dimdikləyirdi.

Sonra o, havaya qalxdı, uçub gözdən itdi. Aradan bir az keçmiş təzədən göründü. Bu dəfə başqa bir inəyin belinə qondu. Eyni qaydada nəse axtarmağa başladı. Bir də uçub getdi. Amma İlqar onun dimdiyində nə apardığını görmədi...

Üçüncü dəfə gələndə İlqar əlindəki çiçək dəstəsini sağsağana tərəf yellətdi. Fit çaldı. Onu qorxutmaq istədi. Sağsağan **1** öz işindəydi. Onu **2** vecinə **3** almırdı. İlqar bərk hirsləndi. Sağsağanın dalınca düşdü. Sağsağan isə **elə bil** onunla qaçdı-tutdu oynayırdı. Yaxınlaşan kimi uçub daha uzaqdakı inəyin, yaxud qoyun-quzunun belinə qonurdu...

Atası kənardan sakitcə onları izləyir, öz-özünə gülürdü. Axırda gördü ki, uşaq heyvanları ürküdüb dağıdacaq, ayağa qalxıb onu harayladı:

– İlqar! Ay İlqar!..

– Nədir, ata? – İlqar dayanıb ona tərəf gözünü qıydı. Bərk tövşüyürdü.

– Sağsağanla işin olmasın, oğlum...

– Axı heyvanların belini dimdikləyib deşir...

Atası onu sakitləşdirdi:

– Deşməz, oğlum. Sağsağan heyvanların belində başqa şey axtarır.

– Nə axtarır, ata?.. – İlqar yavaş-yavaş geri qayıdıb atasına yaxınlaşdı.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

1 Səncə, sağsağan nə axtarırdı? Öz variantını de, sonra kitabı çevir və oxu.

– Tük, yun... Quşlar bilir ki, yazda heyvanlar tükünü tökür. Ona görə də onların boşalmış yunlarını daşıyıb öz yuvalarına döşəyirlər. Axı onlar da isti, yumşaq yatacağı xoşlayırlar...

2 Altından xətt çəkilmiş hansı söz düzgün yazılıb?

YAZ

Getdi qışın ayazı,
Parladı ilin yazı.
Əridi dağlarda qar,
Bulanıq sellər axar.
Yenə coşub Araz, Kür,
Sahilləri hey sökür.
Yaşıl geymiş dağ, dərə,
Yenə bizim ellərə
Quşlar da gəldi qonaq,
Yuva oldu hər budaq.
Bəzəndi boz yamaclar.
Qırqovullar, turaclar
Kollarda qaqqıltaşır,
Kənddə adam qaynaşır.
Yaz xoş xəbərlə gəlmiş,
Canlanır hər yanda iş.
Traktorlar səslənir,
Qoyun, quzu bəslənir.
Bir yanda sürü, çoban,
Bir yanda bağça, bostan.
Bir yanda göy tarlalar
Dəniz tək **dalğalanar.**
Uğur olsun, gözəl yaz!
Səni sevməmək olmaz!
Açdıqca əlvan güllər,
Fərəhlənir könüllər.
Əlində elin sazı,
Xoş gəldin, ilin yazı!

Abdulla Şaiq

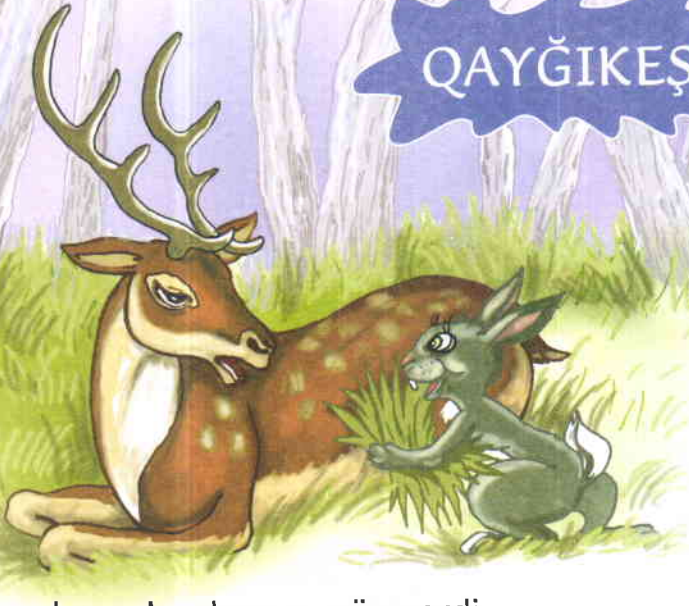
SÖZ EHTİYATI

1 "Yaz" sözünü müxtəlif mənalarda cümlələrdə işlət.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

2 Şair şeirin son misraları ilə nə demək istəyir?

QAYĞIKEŞ

Maral meşədə gəzib yoruldu və dincəlmək istədi. Çəmənlikdə uzanıb Dovşandan xahiş elədi:

– Xahiş edirəm, məni yarım saatdan sonra oyat!

Dovşan əl-ayağa düşdü: axı Maral özü ona xahişlə müraciət etmişdi...

– Yat, yat! Mütləq oya-

daram! – deyə o, söz verdi.

Maral gərnəşdi və gözlərini yumdu.

– Bəlkə, altına saman döşəyim? – deyə Dovşan təklif etdi.

Bir çəngə saman gətirib Maralın altına dürtməyə başladı.

Maral yuxulu-yuxulu:

– Sağ ol, lazım deyil! – dedi.

– Necə yəni lazım deyil? Samanın üstündə, yəqin ki, daha rahat olar!

– Yaxşı, yaxşı... Mən yatmaq istəyirəm...

– Bəlkə, sən yatmamışdan əvvəl su içmək istəyirsən? Burada, yaxınlıqda çay axır. Mən bir dəqiqəyə qaçıb gətirərəm!

– Canım, yox, lazım deyil... Mən yatmaq istəyirəm...

Amma qayğıkeş Dovşan heç cür sakitləşə bilmirdi:

– Yat, yat! İstəyirsən sənə nağıl danışım? Daha tez yuxuya gedərsən.

– Əşşi, yox... Sağ ol... Mən bunsuz da yataram...

– Bəlkə, sənə buynuzların mane olur?

Maral sıçrayıb ayağa qalxdı və əsnəyə-əsnəyə yola düzəldi.

– Hara gedirsən? – deyə Dovşan təəccübləndi – Axı hələ iyirmi dəqiqə qalıb!

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

1 Maral niyə yuxusunu almadan durub getdi?

2 Dovşanla Maralın dialoqu neçə dəqiqə çəkdi?

3 Səncə, Dovşanın ən gülməli sualı hansı idi? Seçimini izah et.

ALMA AĞACI

Cəfər hündür bariya dırmaşmış həyəətə boylandı. Zakirin yer qazdığı-nı görüb qışqırdı:

– Ey! Orada nə edirsən?

– Ağac əkirəm, – deyə Zakir astadan cavab verdi.

Cəfər barını aşmış onun yanına gəldi. Zakir nazik zoğlu alma şitilini Cəfərə uzatdı:

– Al, bağınızda əkərsən, bir-iki ildən sonra böyüyər, bar verər, – dedi.

Cəfər çiyinlərini çəkdi:

– Nəyimə lazımdır? Uşaqlar sənin adını bağban qoyublar, özün də ək.

– Pis iş deyil ki, sən də öyrən.

– Mən bilərəm.

– Bilmirsən...

– Bilərəm.

Onlar xeyli mübahisə etdilər. Cəfər acığa düşüb alma ağacını Zakirdən aldı. Zakir dedi:

– Əkməyi mən sənə öyrədərəm.

– Lazım deyil, mən özüm səndən də yaxşı bacarıram, – deyib Cəfər getdi.

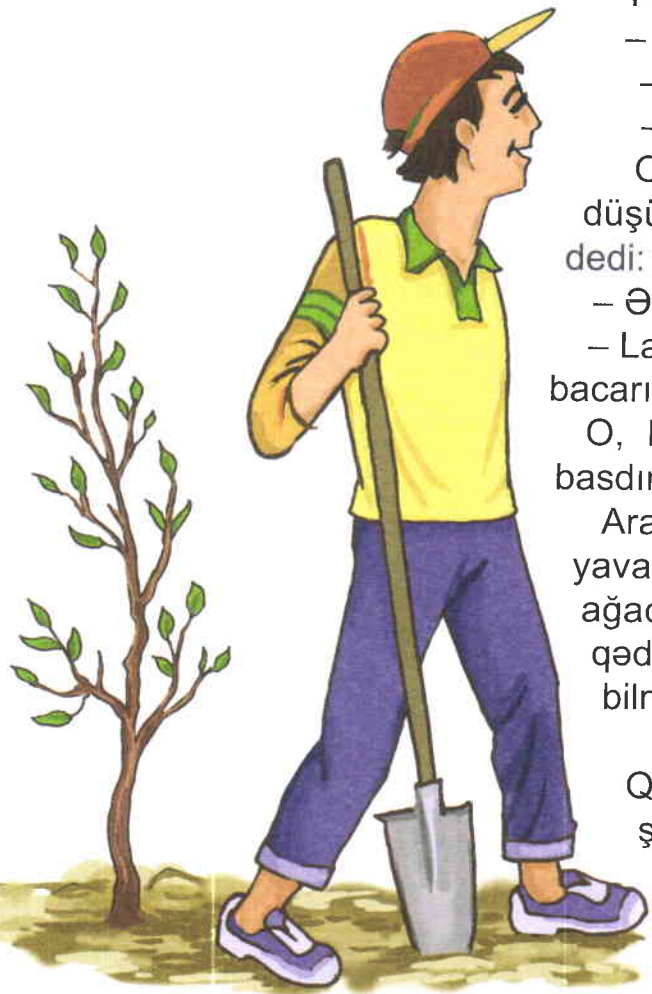
O, həyətin ortasında çala qazdı. Ağacı basdırıb dibinə də bir vedrə su tökdü...

Aradan bir ay keçdi. Zakirin əkdirdiyi ağaclar yavaş-yavaş dirçəlməyə başladı. Cəfərin ağacı isə günü-gündən quruyurdu. O, nə qədər fikirləşirdisə, bunun səbəbini anlama bilmirdi. Zakirdən də soruşmaq istəmirdi.

“Mənə nə düşüb Zakirdən öyrənirəm? Qoy o, məndən öyrənsin”, – deyə düşünürdü.

Bir gün Zakir onun əkdirdiyi ağaca baxdı.

– Bu, niyə quruyur? – deyə soruşdu.

Cəfər dilləndi:

– Mən ona yaxşı qulluq edirəm, hər gün suluyuram, ancaq nədənsə bitmir ki, bitmir.

– Qəribədir, – deyə Zakir təəccüblə dodaqlarını büzdü.

Cəfər də başını yırğaladı.

– Mən hər gün su tökməzdən əvvəl onu çıxarıb kökünə baxıram, görürəm ki, bitməyib.

– Necə? Kökünə baxırsan? – Zakir güldü.

– Əlbəttə, kökünə baxıb yoxluyuram da. Bəs haradan bilim ki, tutub, ya yox?

Zakir qəhqəhə çəkib güldü. Cəfər pərt olmuşdu. O, başını aşağı saldı. Deyəsən, öz səhvini anlamışdı.

İsi Məlikzadə

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

1 Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğun deyil?

- A) Bağ salan barın yeyər.
- B) Lovğalığın sonu xəcalətdir.
- C) Bilməmək eyib deyil, bilməyib soruşmamaq eyibdir.

2 Mətnə əsasən demək olar:

- A) Cəfər hər gün ağacı suladığından o qurumuşdu.
- B) Cəfərlə Zakir qonşudurlar.
- C) Zakir öz bağında alma ağacları əkmişdi.

3 Cəfərin ağacı nə üçün qurudu?

DİL QAYDALARI

4 Altından xətt çəkilmiş sözlərdən hansı düzgün yazılıb?

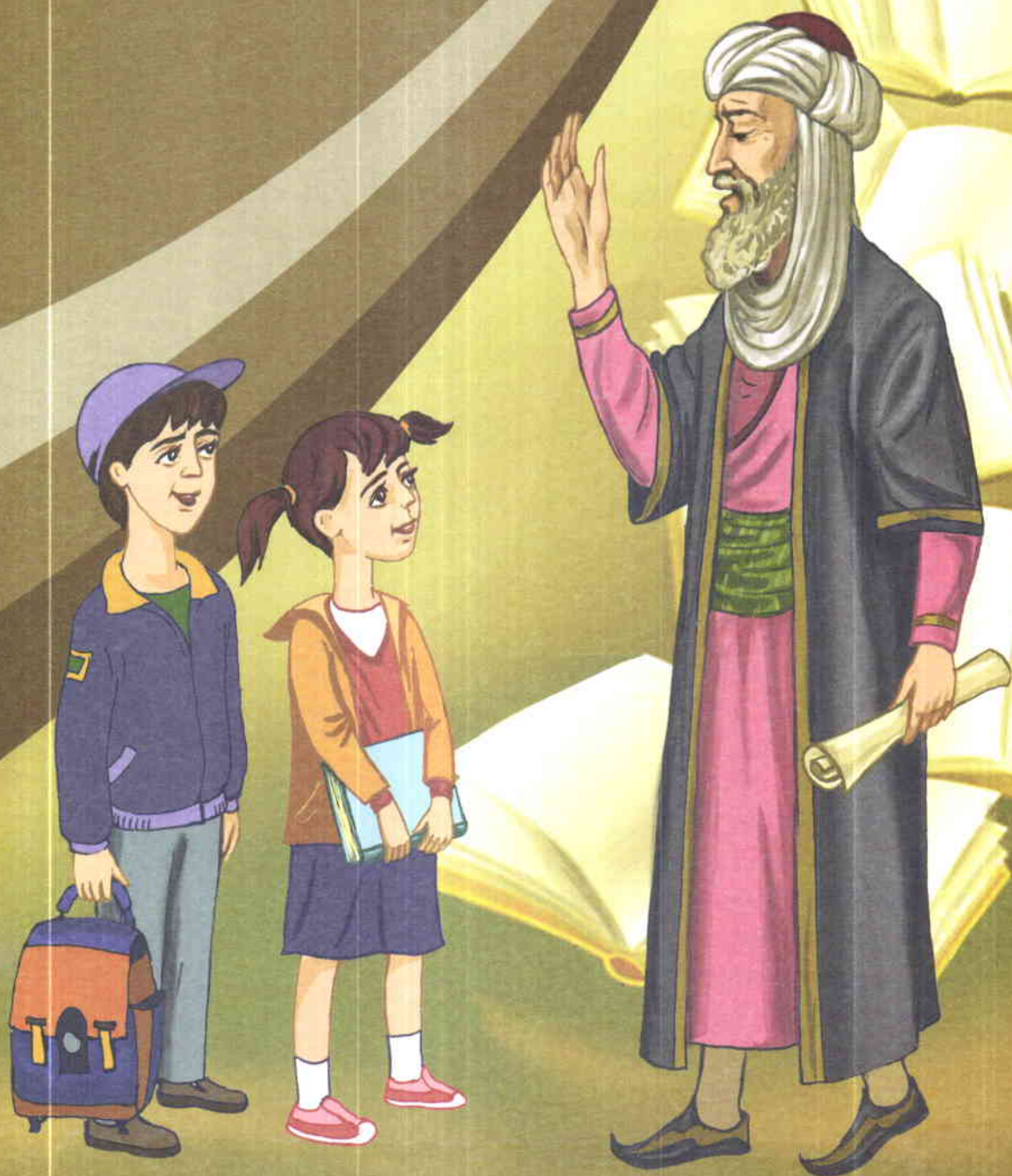
- A) yoxluyuram
- B) suluyuram
- C) quruyurdu

5 Mavi rənglə verilmiş cümlələrdəki köməkçi nitq hissələrini seç və cümlədə rolunu izah et.

ƏXLAQI DƏYƏRLƏR

BÖLMƏ

7

MƏNİ İTİRMƏYİN

Dağların zirvəsində dolaşan qara buludlar qəfildən sıxlaşdı, dərələrin, meşələrin üstü ilə, üzüaşağı səhralara yeridi. Şiddətli külək xəzəli, toz-torpağı göyə sovurub uğultu ilə çöllərə yaydı. Göy şaqquldadı, şimşək çaxdı. Dəliqanlı dağ çayları köpüklənib yatağından çıxdı. İnsan məskənlərində haray qopdu. Hamı bildi ki, fəlakət var, göylərdən bəla gəlir.

Analar körpələrini dallarına şəllədilər. Uşaqlar əl-ələ yapışdılar, təpələrə, dikdirlərə üz tutdular. Əllər göylərə uzanıb imdad dilədi:

– Allah, sən saxla!

Sel daxmaları, evləri *ağuşuna götürdü*. Bir anda hər yeri su basdı.

Göy yenidən şaqquldadı. Elə bil səma ortadan buz kimi çatlayıb qırıldı və əyri-üyrü yarıqların arasından od püskürdü. Bu odlu zolağın bir hissəsi yerə sancılıb xeyli titrədi.

Meşələrdən yeriib gələn alov suya hücum çəkdi. Su qəzəblənib poqquldu, alovun üstünə atıldı, *əlbəyaxa* oldular. Elə bu vaxt göy gurtlusundan da dəhşətli bir səs eşidildi:

– Dayanın!!!

Bu səs şaqquldadı, əks-səda verə-verə üfüqə doğru gedən selin dalınca yayıldı, alovda qovrulan meşənin üstündən keçdi. Hər şey diksinib dayandı.

– Sən kimsən?

– Mən Vicdanam!

Ləpələr bir-birinə dəyib şappıldadı: “Vicdan, Vicdan”. Od tutub alışan meşələrdəki ağaclar çatırdadı: “Vicdan, Vicdan”. Əlləri göylərə qalxan insanların dodaqları tərpendi: “Vicdan, Vicdan”. Bu səslər əks-səda verdi, qol-qanad açdı və Kainatın hər yerindən eşidildi: “Vicdan, Vicdan”. Vicdanın göy şaqqultısından da güclü səsi yenidən eşidildi:

– Geri çəkilin!

Od çatırdayıb, şaqquldayıb qəhqəhə çəkdi:

– Yoxsa bizə düz yol göstərmək istəyirsən, ey Vicdan?

– Bəli! Sən dünyaya yandırıb-yaxmağa gəlməyibsən! Sən də, ey su, uçurub dağıtmaq üçün yaranmayıbsan! Bilin və yadınızda saxlayın: dünyaya gələn yaratmalı, yaradanlara kömək etməlidir.

Su Vicdana qulaq asdı. Sakitcə çalxalandı. Dinməz-söyləməz dəstələnib öz yatağına yığışdı. Suyun altında qalmış insan məskənləri üzə çıxdı, ürküdülmüş heyvanlar geri qayıtdılar. Təpənin zirvəsinə *pənah gətirənlər* sevincdən ağlaya-ağlaya aşağı endilər. Ancaq yolun ortasında dayandılar. Hər yan lillənmişdi.

– Niyə dayanmısan? – deyə Vicdan çaşıb qalmış odu səslədi. – Tez ol, bataqlığı qurut, daxmalarda ocaq qala, soyuqdan titrəşənləri isit!

Od hərəkətə gəldi. Azacıq sonra daxmaların bacalarından tüstü qalxdı, həyətdəki ocaqlar çatırdadı. İnsanlar məskənlərinə qayıtdılar.

...O gündən Od, Su və Vicdan yoldaş oldular. Sonsuz səhralara su verdilər, şaxtalı, boranlı diyarlara istilik gətirdilər. Harada insan gördülər, dayandılar, onların məskən saldıqları yerləri suladılar, evlərində ocaq qaladılar, ürəklərə sevinc gətirdilər. İndi isə ayrılmaq vaxtı idi. Vicdan əlini dostlarının çiyinə qoyub soruşdu:

– İşdir, birdən bir-birimizi itirsək, necə tapacağıq?

Su gülə-gülə dilləndi:

– Harada çəmənlik, yaşıllıq görsəniz, mənə orada axtarın.

Od dedi:

– Harada ocaq, bacalardan burulub çıxan tüstü görsəniz, bilin ki, oradayam. Bəs səni itirsək, necə tapaq, ay Vicdan?

Vicdan köksünü ötürüb üfüqlərə baxdı və titrək səslə dilləndi:

– Amanın bir günüdür, mənə itirməyin, itirsəniz, tapa bilməzsiniz.

İsmayıl Şıxlı

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Mətnə hansı təbii fəlakətlərdən danışılır?
- 2 Mətnə görə alov nədən yarandı?
A) dağın zirvəsində vulkanın püskürməsi nəticəsində
B) meşəyə ildırım düşməsi nəticəsində
C) meşəyə qaçmış uşaqların dəcəlliyi nəticəsində
- 3 Vicdanın hansı sözləri əsərin əsas ideyasını ifadə edir? Həmin cümləni izah et.

Keçmiş zamanlarda bir cavan oğlan həmişə öz kasıblığından şikayət edərdi.

– Ah, kaş mənim də böyük dövlətim olaydı! Onda mən həmişə deyib-gülüb yaşayardım! – deyə o, həmişə zarıldayardı.

Bir qoca daşyonan onun evinin yanından keçəndə oğlanın sözlərini eşidib dedi:

– Sən nədən şikayətlənirsən? Sən ki böyük dövlət sahibisən!

– Mən dövlət sahibiyəm? – deyə oğlan təəccübləndi. – Bəs hanı?

– Sənin gözlərin. Sən bir gözünün əvəzinə nə almaq istədin? – deyə qoca ondan soruşdu.

– Sən nə danışırısan?! – deyə oğlan təşvişlə ona cavab verdi. – Mən gözümü heç bir xəzinəyə dəyişməyəm.

– Yaxşı, – deyə daşyonan sözünə davam etdi. – Onda gəl əllərini kəsək. Əvəzinə sənə çoxlu qızıl verərəm!

– Yox, mən əllərimi qızıla satmaram, – deyə oğlan cavab verdi.

Daşyonan dedi:

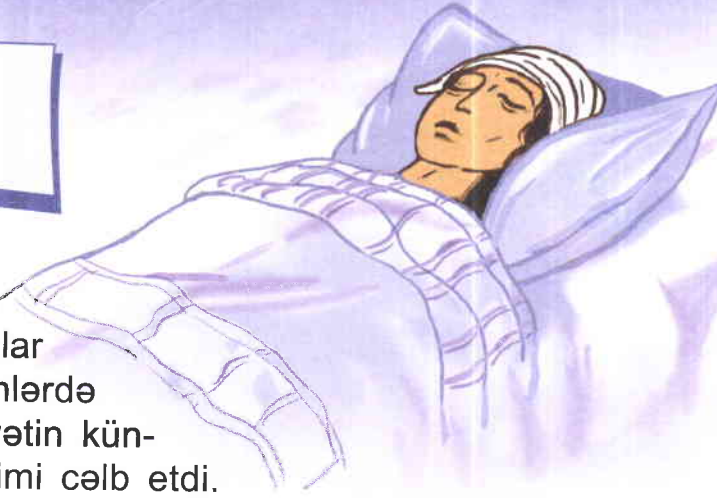
– İndi görürsən ki, sən necə dövlətliyə?! Bəs nə üçün şikayətlənirsən? Mənə inan, insan üçün ən böyük dövlət qüvvət və sağlamlıqdır. Bunları heç bir pulla almaq olmaz!

Qoca bunu deyib öz yolu ilə getdi.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

İnsan üçün gözlərin, əllərin əhəmiyyəti nədədir? Yalnız gözlər və əllərlə dövlətli olmaq olar? Onlarla yanaşı nələr vacibdir? Bunu nəzərə alaraq dialoqu davam etdir.

BUZ

Payız çoxdan öz yerini qışa vermiş, qar yağmışdı. Lakin havalar mülayim keçdiyindən son günlərdə yağan qar suya dönürdü. Həyətin күncündə olan bir topa qar diqqətimi cəlb etdi. Görünür, günəşin zəyif şüalarından uzaqda olduğundan hələ əriməmişdi. İndiyə qədər çox qar görmüşdüm. Ancaq bilmirəm nədəndir, bu bir topa qar mənə çoxdan baş vermiş hadisəni xatırlatdı. Çox qərribə hislər keçirdim, həm sevindim, həm də məni həyəcan bürüdü.

Bu hadisə mən uşaq olanda baş vermişdi. Yaz gəlsə də, havalar soyuq keçirdi. Xalam xəstələnmişdi. Həkim çağırıldı, xalamı müayinə etdi və bir neçə dərman yazdı. Gedəndə də dedi ki, xəstənin vəziyyəti yaxşı deyil, ondan muğayət olaq. Ailəmizin bütün üzvləri kimi mən də narahat oldum. Sonra xalamın əri məni bazara göndərdi ki, gedib buz alım, ancaq yubanmayım. Özü isə dərman almağa getdi. Sonra öyrəndim ki, xalam çox qızdırmalı olduğundan bu buzu onun ürəyinə qoyacaqdılar.

Bazara gedib buzu aldım. Geri qayıdanda həyətin bütün uşaqları yolda idi. Çox maraqlı oyun gedirdi, mən buzu yolun bir tərəfinə qoyub uşaqlara qoşuldum. Bir qədər oynadıq, sonra necə oldusa Hacı Muradın oğlu Şirəli ilə dalaşdıq. Uşaqlardan bəzisi kənarında durub baxır, bəzisi isə bizim dalaşmağımızdan əylənir, necə deyərlər, bizi daha da "həvəsləndirirdi". Nə qədər vaxt keçdiyini deyə bilmərəm, bir də ayıldım ki, Hacı Murad oğlunun çiyindən tutub apardı. Mən üst-başımı düzəldib uşaqlarla yenidən oynamağa hazırlaşırıdım ki, yolun kənarına qoyduğum buzu gördüm. Qızdırma içində olan xalam yadıma düşdü.

Bir neçə dəqiqə sonra təşviş içində evə çatdım. Anam dedi: "Ay bala, harada qaldın? Arvad qızdırmadan yandı ki!.." Buzu xalamın ürəyinin

üstünə qoydular. Bir neçə saatdan sonra onun qızdırması endi, yavaş-yavaş özünə gəlməyə başladı. Sonra anamdan eşitdim ki, bir neçə dəqiqə də geciksəydim, xalamı itirəcəkdik.

İndi həmin qarı görəndə sevincqarışq bir qorxu məni bürüdü. Bu qar elə bil qəlbimə yeni bir qış soyuqluğu gətirdi. Bəlkə, hər şey tərsinə olardı. Mənim məsuliyyətsiz uşaqlığım üzündən xalamı itirərdik. Bu qorxunc fikirdən uzaqlaşmaq istədim. Sevindim. Sevindim ki, xalamı xilas etmək üçün gecikmədim.

*Cəlil Məmmədquluzadənin
eyni adlı hekayəsi əsasında*

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Mətdən hansı abzaslar ixtisar edilsə, məzmunu xələl gəlməz?
A) 1-ci və 3-cü
B) 2-ci və 4-cü
C) 1-ci və 5-ci
- 2 Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğun gəlir?
A) Oğul dayıya çəkər, qız xalaya.
B) Uşağa buyur, dalınca yüyür.
C) Oğul günahsız olmaz, ata mərhəmətsiz.
- 3 Səncə, uşaq olmaq məsuliyyətsizliyə haqq qazandırırımı?
- 4 Mətni başqa cür necə adlandırmaq olar?
- 5 Mətdə hadisə birinci şəxsin dilindən verilir. Mətni üçüncü şəxsin dilindən danış.

DİL QAYDALARI

- 6 Mavi rənglə verilmiş sözlərdən hansı səhv yazılıb?
A) mülayim B) müayinə C) zəyif
- 7 “*Hacı Murad oğlunun çiyindən tutub apardı*” cümləsində altından xətt çəkilmiş sözlərin kökünü müəyyən et. Şəkilçi qoşulduqdan sonra sözün kökündə hansı dəyişiklik baş verir?

ÇİNAR AĞACI

Çinar ağacı lap balaca idi. Gün keçdi, ay dolandı, il keçdi, çinar ağacı böyüdü. O qədər böyüdü ki, haçansa balaca olmağı yadından çıxdı. Yadından çıxdı ki, yanından yüngülce bir yel ötəndə çöp kimi nazik gövdəsi az qalırdı sınınsın. İndi çinarın başı göylərə dəyirdi. O, bütün yer üzünə yuxarıdan aşağı baxırdı və özünü bu dünyanın ən güclüsü hesab edirdi. Çinar heç nədən çəkinmirdi, heç nədən qorxmurdu. İş o yerə çatdı ki, günlərin bir günü onun yarpaqları xışıldadı:

– Mən heç nədən, heç küləkdən də qorxmuram!

Külək bu xışıldatını eşitdi və qəzəbləndi.

Külək çinar ağacının ətrafında fırlandı, sonra daha da bərk əsdi, getdikcə lap bərkidi, çovğuna çevrildi. Yer titrədi, göy titrədi, çinar ağacı silkələndi, yarpaqları qopdu, budaqları qırılmağa başladı. Qəzəbli külək çinarın ətrafında elə bir burulğan yaratdı ki, o boyda ağac uzun-uzun illər bundan əvvəlki nazik gövdəcik kimi əsim-əsim əsməyə başladı. Az qaldı ki, torpaqdan qopsun.

Külək bircə an dayandı ki, yeni bir qüvvə ilə hücum edib çinar ağacını göyə sovursun. Elə bu an bir civilti səsi eşidildi. Çinar ağacının yaxınlığında köhnə bir dəyirman var idi və külək burulğanının dalğası bu dəyirmanı da çatırdı. Dəyirmanın tavanının altında isə bir qaranquş yuvası var idi. Zəif-zəif civildəyən də o yuvadakı qaranquş balası idi.

Qaranquş balası yuvanın içində cıqqılı başını balaca və zəif bədəninə qısmışdı. Birdən-birə aləmi bürümüş qasırgandan elə qorxmışdu ki, təkçə öz ürəyinin döyüntüsünü

eşidirdi, daha başqa heç nə görmür, eşitmirdi. Külək bircə an sükut edəndə o, cıqqılı ürəyin döyüntüsünü eşitdi:

– Mən qorxuram...

Külək yenidən qıy vurmağa hazır idi və bilirdi ki, o qıydan sonra çinar ağacı köklü-dibli qopub göyə sovrulacaq, amma külək bu civiltini eşitdi və birdən-birə tamamilən boşaldı. Daha bir də qıy vura bilmədi. Külək qıy vursa idi, çinar ağacı ilə birlikdə bu köhnə dəyirman da, köhnə dəyirmandakı qaranquş yuvası da göyə sovrulacaqdı. Balaca qaranquş balası başını qaldırıb xırdaca və qapqara gözləriylə nigaran-nigaran ətrafa baxdı. Çinar ağacı isə yavaş-yavaş özünə gəlirdi və qol-budağı sinsə da, yenə əvvəlki kimi yer üzünə yuxarıdan aşağı baxa-baxa deyirdi:

– Gördünüz?! Külək mənə heç nə eləyə bilmədi.

Elçin

XAN ÇINAR

...Karvan çəkər göydə qara buludlar,
Çovğun gələr, şaxta kəsər, su donar,
Xan çinarın əyməz məğrur başını,
Kimse bilməz xan çinarın yaşını.
Gecə qara, durdum, düşündüm bir az,
Dedim, nədən ulu çinar yıxılmaz?
Birdən çinar dilə gəldi, dedi: – Bax!
Bu torpaqda dərindən kök salaraq
Hər tərəfə uzatmışam qolumu,
Övladlarım bürüyüb sağ-solumu.
Belə məğrur dayanmağa haqlıyam.
Mən kökümlə bu torpağa bağlıyam.

Rəsul Rza

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 “Çinar ağacı” və “Xan çinar” əsərlərindəki çinar obrazlarını müqayisə et.
- 2 Xan çinar “övladlarım” dedikdə nəyi nəzərdə tuturdu?
- 3 Birinci mətnə olan hansı obraz “Xan çinar” şeirində yoxdur?
A) çovğun B) torpaq C) qaranquş balası

ÇİÇƏK - YEDDİ RƏNG LƏÇƏK

1-ci hissə

Jenya adlı bir qız var idi. Bir dəfə anası onu mağazaya, bublik almağa göndərmişdi. Satıcı bublikləri bir ipə keçirib qıza verdi. Jenya evə qayıdarkən yolda hər tərəfə boylanır, mağazaların üzərindəki lövhələri oxuyur, sərçələri sayırdı. Əlindəkinə isə heç fikir vermirdi. Amma nahaq yerə. Çünki onun dalınca düşən it bublikləri bir-bir ipdən qoparıb yeyirdi. Jenya ayılıanda artıq gec idi: it sonuncu bublikü çeynəyərək ağzını yalayırıdı.

– Ah, yaramaz! – deyə Jenya qışqırdı və itin dalınca qaçdı.

Əlbəttə, o, itə çata bilmədi. İtə çatmağı bir yana qalsın, o qədər orabura qaçdı ki, yolu azdı və ağlamağa başladı. Bu vaxt haradansa bir qarı peyda olub ondan niyə ağladığını soruşdu. Jenya başına gələnleri qarıya danışdı. Qarının qıza yazığı gəldi. Onu öz bağçasına gətirib bir çiçək bağışladı. Çiçəyin hərəsi bir rəngdə yeddi ləçəyi var idi. Qarı dedi:

– Bu, adi çiçək deyil. O, sənin bütün arzularını yerinə yetirə bilər. Bunun üçün ləçəklərdən birini qoparıb deməlisən:

*Uç, çiçəyin ləçəyi,
Qərbdən Şərqə qanadlan,
Keç Cənubdan, Şimaldan.
Gəz, dolan bütün Yeri,
Elə ki döndün geri,
Uç, qon mənim ovcuma,
Çatdır məni arzuma.*

Sonra da arzunu söyləməlisən.

Jenya qarıya nəzakətlə təşəkkür edib bağçadan çıxdı və yalnız indi yadına düşdü ki, evə getmək üçün yolu tanımır. **O, geri dönüb yolu qarıdan soruşmaq istədi, amma ... qarını gördü, ... bağçanı.** Jenya əvvəl istədi ağlasın, lakin birdən çiçəyi xatırladı:

– Görək bu, necə çiçəkdir?

Jenya sarı ləçəyi qoparıb qarının öyrətdiyi sözləri təkrar etdi və dedi:

– İstəyirəm bubliklərlə birgə evdə olum!

Bunu demişdi ki, bir də gördü evdədir, əlində də bubliklər.

“Bu, doğrudan da, əla çiçəkdir”, – deyə Jenya düşündü və gülü qoymaq üçün servantdan ən gözəl güldanı götürdü. Birdən güldan əlindən düşüb çilik-çilik oldu. Mətbəxdən anasının səsi gəldi:

– Yənə nəyi sındırdın?

– Yox, anacan, mən heç nəyi sındırmadım, sənə belə gəlir.

Jenya tələsik gülün qırmızı ləçəyini qoparıb sehrlı sözləri söylədi və dedi.

– İstəyirəm anamın sevimli güldanı sağ-salamat öz yerinə qayıtsın.

Ana mətbəxdən qaçıb gələndə güldan öz yerində dururdu.

DİL QAYDALARI

1 Mavi rəngli cümlədə nöqtələrin yerinə nə yazılmalıdır?

A) ya ... ya da

B) nə ... nə də

C) gah ... gah da

2 Hansı sözdə “k” samitinin deyilişi fərqlənir?

A) çiçək

B) ləçək

C) bublik

2-ci hissə

Jenya çiçəyini də götürüb həyətə düşdü. Gördü, həyətdəki oğlanlar quma bir ağac batırıblar, özləri də köhnə taxtaların üstündə oturublar. Jenya da onlara qoşulmaq istədi, ancaq oğlanlar etiraz etdilər:

– Yox, görmürsən bura Şimal qütbüdür?! Biz qızları Şimal qütbünə aparmırıq.

– Bu necə Şimal qütbüdür? Burada ki ancaq taxta parçaları var!

– Taxta yox, buz parçaları! Çıx get, mane olma.

– Çox lazımdır, sizin acığınıza mən əsl Şimal qütbünə gedəcəyəm.

Jenya kənara çəkildi, gülün göy ləçəyini qoparıb sehrlı sözləri pıçıldadı və arzusunu bildirdi:

– İstəyirəm elə bu dəqiqə Şimal qütbündə olum!

Oldu da! Təsəvvür edirsiniz?! Yüngül yay paltarında, tək-tənha, 50 dərəcə şaxtada! Hələ üstəlik buzların arasından bir-birinin ardınca ağ aylar

çıxmağa başladı. Soyuqdan və qorxudan titrəyən Jenya donmuş barmaqları ilə gülün yaşıl ləçəyini qoparıb var gücü ilə sehrlı sözləri qışqıraraq dedi:

– İstəyirəm öz həyətimizə qayıdım.

Elə o andaca yenidən öz həyətinə qayıtdı. Oğlanlar ona baxıb güldülər:

– Hə, nə oldu, Şimal qütbünə getdin?

Jenya daha oğlanlara baş qoşmayıb qızların yanına getdi. Qızlarsa bu zaman oyuncaqlarla oynayırdılar. Jenya bir qızlara, bir də oyuncaqlara baxdı. Bu, çox müxtəlif, çox gözəl oyuncaqlar idi. Jenyanın lap paxıllığı tutdu, çiçəyin narıncı ləçəyini qoparıb astadan dedi:

– İstəyirəm mağazalarda nə qədər oyuncaq var, hamısı mənim olsun.

Elə bunu demişdi ki, onun üstünə hər tərəfdən oyuncaqlar “yağmağa” başladı. Təsvür edirsiniz nə oldu? Həyətlər, küçələr, meydanlar gülən, oxuyan, fit verən ən müxtəlif oyuncaqlarla doldu.

– Bəsdir, bəsdir! – deyə Jenya dəhşət içində qışqırdı. – Mənə bu qədər oyuncaq lazım deyil. Mən zarafat edirdim.

Jenya tələsik gülün bənövşəyi ləçəyini qoparıb sehrlı sözləri söylədi və dedi:

– İstəyirəm bütün oyuncaqlar mağazalara qayıtsın.

Elə o andaca bütün oyuncaqlar yox oldu.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

3 Şimal qütbü haqqında bildiklərini danış.

4 Jenya narıncı ləçəyi qopardıqdan sonra neçə ləçək qaldı?

3-cü hissə

Jenya öz çiçəyinə baxdı, onun bircə ləçəyi qalmışdı.

– Əcəb işdir! Altı ləçəyi elə-belə, mənasız yerə yelə verdim! Tamamilə faydasız! Eybi yoxdur, indi gərək ağıllı olum.

Jenya küçə ilə gedir, düşünürdü: “Görən indi nə istəyim? Gəlsənə iki kiloqram ən yaxşı konfet istəyim, ya bəlkə, ... konfet, ... halva sifariş edim? Yox, yaxşısı budur, özüm üçün velosiped istəyim. Ya, bəlkə, ki-

noya, sirkə bilet? Yox, daha yaxşı şeylər istəmək olar. Gərək tələsməyim, yaxşı fikirləşim”.

Bu fikirlərlə Jenya gedir, heç ətrafa da baxmırdı. Amma birdən o, gözlərini qaldırdı və darvazanın qabağında skamyada oturan bir oğlan gördü. Bu, çox yaxşı oğlan idi. O saat görünürdü ki, dalaşqan deyil. Oğlanın iri, göy, eyni zamanda mehriban gözləri var idi. Jenya onunla tanış olmaq istədi, adını soruşdu.

– Vitya, – deyə oğlan cavab verdi. – Bəs sənin adın nədir?

– Jenya. Gəl qaçdı-tutdu oynayaq.

– Oynaya bilmərəm, mən axsağam.

Jenya ancaq indi onun şikəst ayağını gördü və dedi:

– Çox heyif, sən mənim çox xoşuma gəldin, səninlə həvəslə oynayırdım.

– Sən də mənim çox xoşuma gəldin, səninlə oynamaq istəyərdim. Amma nə etmək olar, mümkün deyil. Bu, ömürlükdür.

– Necə yeni ömürlükdür?! Bu heç də belə deyil! Bax!

Jenya cibindən qiymətli çiçəyini çıxartdı, ehmalca son mavi ləçəyi qopardı və xoşbəxtlikdən titrəyən həzin səslə oxudu:

*Uç, çiçəyin ləçəyi,
Qərbdən Şərqə qanadlan,
Keç Cənubdan, Şimaldan.
Gəz, dolan bütün Yeri,
Elə ki döndün geri,
Uç, qon mənim ovcuma,
Çatdır məni arzuma.*

– İstəyirəm ki, Vitya sağlam olsun!

Həmin dəqiqə oğlan skamyadan sıçrayıb qalxdı və Jenya ilə qaçdı-tutdu oynamağa başladı. Özü də o elə yaxşı qaçırırdı ki, Jenya nə qədər çalışsa da, ona çata bilmirdi.

Valentin Katayev

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

5 Jenya hansı ləçəkdən faydalı iş üçün istifadə etdi?

YAXŞILIĞA ƏVƏZ

Kök yeyərək meşəylə
Gedirdi bala dovşan.
Mahnı da oxuyurdu
Fit çala-çala dovşan.
"Kefim kök, damağım çağ,
Adımdır Palazqulaq.
Kim deyir ki, çəpgözəm,
İnanmayın bu sözə...
Kök yeyirəm, kökəlim,
Kök yeyirəm, yekəlim.
Kökdə çox vitamin var,
Kim yesə, tez boy atar.
Sevirəm gəzməyi də,
Meşəni süzməyi də,
Atılmağı-düşməyi,
Qar üstə sürüşməyi..."

Yol üstə bala dələ
Dedi: – Bir dayan hələ,
Mahnını sonra oxu,
Sənə sözüm var axı.
Qabaqda canavar var,
Qayıt, işin pis olar!
Dovşan dedi: – Ay dələ,
Sağ ol! Al, kök ye hələ!...
Dələ ötdü: – Yox, – deyib,
– Anam mənə söyləyib:
Yaxşılıq eləyən kəs,
Ona əvəz istəməz.

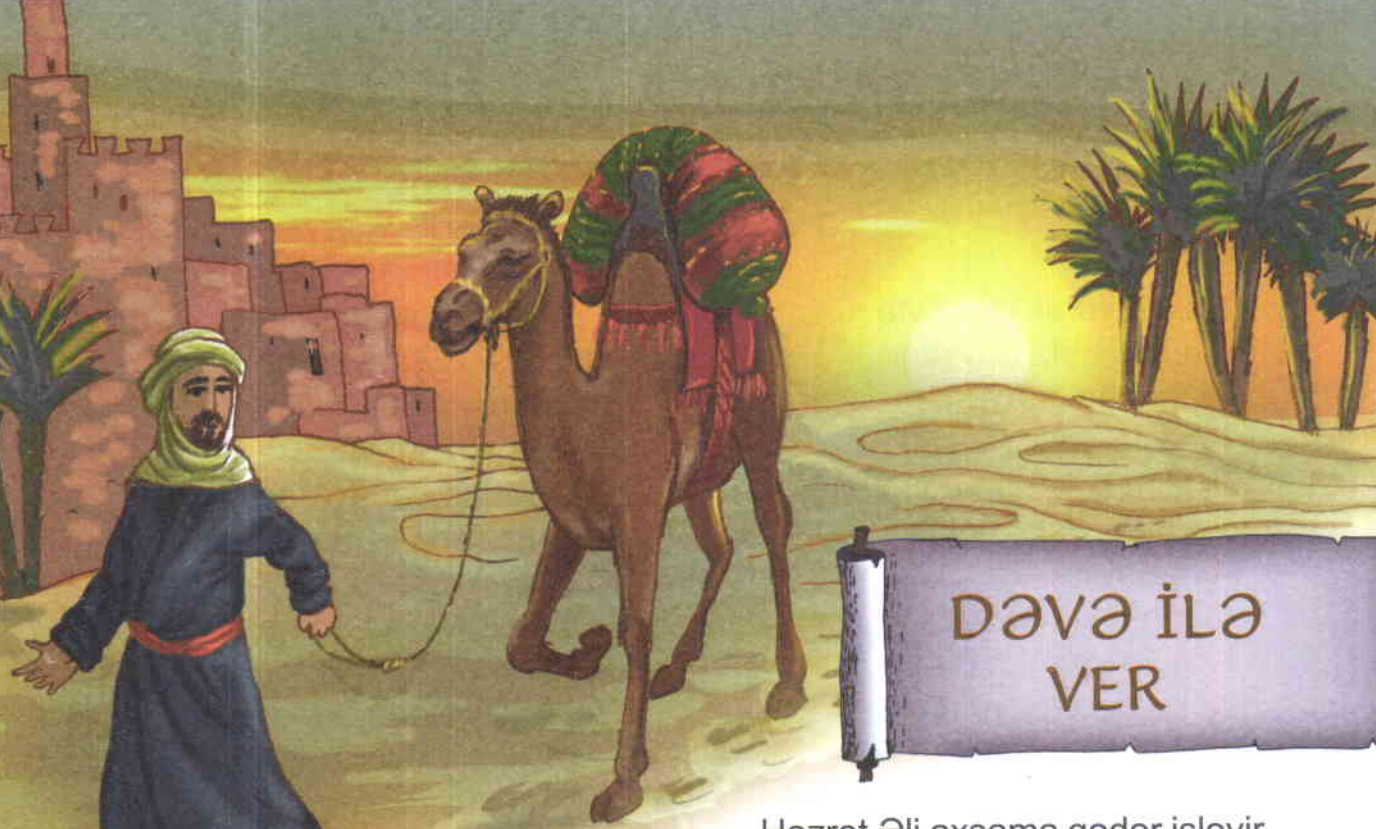
Hikmət Ziya

SÖZ EHTİYATI

Mavi rəngli sözün kökü hansı mənanı bildirir?

- A) Bitkinin kök altında olan və onu qidalandıran hissəsi
- B) Sarı və ya sarı-qırmızı rəngli kökümeyvəli bitki
- C) Şişman, gonbul

DƏVƏ İLƏ VER

Həzrət Əli axşama qədər işləyir, axşam olunca da dəvəsinə bir çuval xurma yükləyib evinə qayıdırdı. Dəvənin noxtası köməkçisi Qənbərin əlində idi. Özü də qabaqda gedirdi. Mədinəyə girəndə yolun kənarından bir səs gəldi. Yoxsul bir adam əlini açıb dilənirdi:

– Nə olar, Allah rızası üçün, – deyirdi.

Həzrət Əli Qənbərdən soruşdu:

– Qənbər, nə istəyir bu yoxsul?

– Xurma istəyir, ağam.

– Elə isə ver.

– Xurma çuvaldadır, ağam.

– Çuvalla bir yerdə ver.

– Çuval dəvənin üstündədir.

– Elə isə dəvə ilə birlikdə ver.

Əmri yerinə yetirən Qənbər sonradan danışdı ki, "Dəvənin ipi də mənim əlimdədir", – deməkdən qorxdum...

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

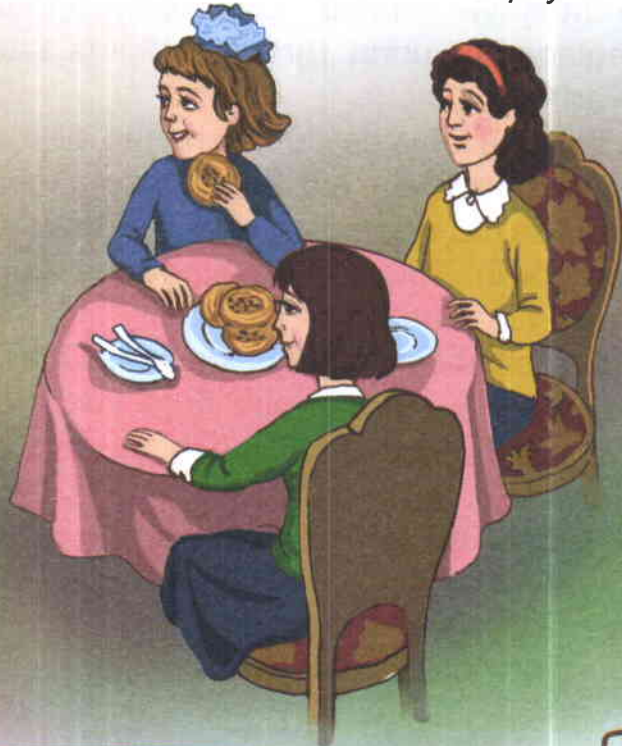
Qənbərin qorxmağına səbəb nə idi? Mətnin sonunda nöqtələrin yerinə nə yazardın?

HAMİLƏR

Kömək etsinlər deyə
Təqaüdcü nənəyə
Yanına məktəblilər
Gəldilər səhər-səhər.
Nənə o vaxt, o saat
Yatırdı rahat-rahat.
Elə ki səs eşitdi,
Durub qapıya getdi.
– Ay təqaüdcü nənə,
Gəlmişik dəyək sənə.
– Buyurun, uşaqlarım,
Göz üstə yeriniz var,
Ay əziz qonaqlarım.
Vay, vay, hanı xalatım?
Onu çiynimə atım.
Qızlar, gəlin, buyurun,
Utanmayın, oturun!
Nənə dərhal geyindi,
Tezəcə süfrəni açdı,
Götürüb fincanları
Sonra mətbəxə qaçdı.
Od saldı samovara,
Çay süzdü fincanlara.

Nənə qoğal gətirdi,
Ətirli bal gətirdi.
– Qızlarım, çəkinməyin,
Qoğal yeyin, bal yeyin!
Nənə şirin dil ilə
Xidmət etdi onlara,
Yenə bir neçə dəfə
Çay süzdü fincanlara.
– Səni qoymaq yalqız,
– Dedi üç məktəbli qız.
– Sən darıxma, ay nənə,
Gələcəyik biz yenə.
– Sağ olun, uşaqlarım,
Mehriban qonaqlarım...
Ötürüb üç uşağı
O yudu qab-qacağı.
Gördü yaman yorulub,
Halı birtəhər olub.
Qızları təriflədi,
Hamı: – Afərin – deyə,
– Köməyiniz böyükdür
Təqaüdcü nənəyə.

Aqniya Barto

KÖRPƏ NƏĞMƏNİN NAĞILI

1-ci hissə

Gənc bəstəkar təzə bir nəğmə yaratdı. Nəğmə xoşbəxtlik haqqında idi. Pianonun dilləri nəğmənin son akkordlarını vuran kimi nəğmə elə o saat pəncərədən uçub çölə çıxdı. O, günəşə baxdı. Çölü, çəmənini seyr etdi.

“Dünya necə də gözəldir!” – deyə düşündü.

Bu vaxt havada dolaşan yaşlı bir nəğməyə rast gəldi. Ondən soruşdu:

– Sən harada yaşayırsən?

Yaşlı nəğmə diqqətlə ona baxıb gülümsündü:

– Sən, deyəsən, indicə dünyaya gəlmisən. Yadında saxla: bizim evimiz xeyirxah insanların qəlbindədir.

Körpə nəğmə istədi soruşsun ki, bəs mən bu insanları necə tapım, ancaq yaşlı nəğmə artıq uçub getmişdi.

Körpə nəğmə lap buluda qədər uçdu. Uzaqdan bir meşə gördü. Bu ucsuz-bucaqsız meşə yaşıl buluda bənzəyirdi. Nəğmə körpə qanadlarını çalıb meşəyə tələsdi. Qanadları hündür ağacların yarpaqlarına toxundu. Birdən qulağına səs gəldi:

– Part!

Bu səs ona tanış deyildi. Pianonun dilində belə səsə rast gəlməmişdi. Bu, çox kobud və qorxunc səs idi.

Aşağı baxdı. Ağacın dibində əlində tüfəng yaşlı bir kişi gördü. Tüfəngin lüləsindən tüstü çıxırdı. Nəğmənin burnuna barıt iyi deydi.

– Vura bilmədim, – deyə kişi təəssüflə ətrafa baxdı. – Birdən-birə hara yox oldu?.. Heyif, ceyran əti yeyə bilmədik.

Kişi hirsle tüfəngini otun üstünə atdı.

Nəğmə hər şeyi başa düşdü. Ətrafına boylandı. Lap yaxın-

lıqda kolların arasında büzüşən ceyranı gördü. Qorxudan tirtir əsirdi. Deyəsən, ayağa durmağa təqəti yox idi.

Nəgmə başa düşdü ki, ceyran bu saat durub qaçmasa, sonra canını qurtara bilməyəcək. Ovçu duyuc düşəcək. Onu hökmən vuracaq. Silahın yerə atılmağından istifadə edib qaçmaq lazımdır.

Nəgmə sürətlə ceyrana yaxınlaşdı. Qulağını, boyununu yaladı. Onun ürəyindən qorxunu götürdü. Ceyran cürətləndi və gizləndiyi yerdən çıxıb meşənin dərinliklərinə doğru qaçdı.

Ovçu ceyranın qaçdığını görüb silahına tərəf atıldı, amma gec idi. Ceyran gözədən itmişdi. Ovçu acıqlı-acıqlı saqqalını qaşdı.

2-ci hissə

Nəgmə meşəni gəzdi. Ceyranın təhlükəsiz yerdə olduğunu gördükdən sonra şəhərə qayıtdı. Xiyabanlar adamlarla dolu idi. Bir küçədə uşaqlar dondurma növbəsinə dayanmışdılar. Sarı paltarlı bir qız isə kənarında dayanıb ağlayırdı. Dondurma növbəsində duran hündürboy, arıq bir oğlan ona yaxınlaşdı.

– Niyə ağlayırsan? – deyə soruşdu. Anam çörək almaq üçün pul vermişdi, itirmişəm, – deyə gözlərinin yaşını sildi.

– Çox pul idi?

– Bir manat.

– Bir manatdan ötrü ağlayırsan? – deyə gonbul bir oğlan söhbətə qarışdı.

– Bəs evə çörəksiz necə qayıdım?..

Gonbul oğlan üzünü çevirib dondurma aldı.

Hündürboy arıq oğlan əlində tutduğu xırda pulları qıza uzatdı.

– Al, çörək alarsan, – dedi.

– Bəs sən dondurmanı necə alacaqsan?

– Eybi yoxdur. Bir gün dondurma yeməsəm də olar.

Uşaqların bu söhbəti nəğmənin çox xoşuna gəldi. Onların başının üstündən dövrə vurdu.

Qız dedi:

– Ünvanını de. Sabah pulu qaytararam.

– Qaytarmasan da olar. Amma ünvanımı deyərəm. Adım Anardır. Bax o sarı binanı görürsən, orada oluram. 164-cü mənzildə.

Qız çörək mağazasına tərəf qaçdı. Körpə nəğmə sevincilə havaya qalxdı. İndi o, harada yaşayacağını bilirdi...

3-cü hissə

Küçə fənərləri sönənə qədər körpə nəğmə şəhərin başı üstündə fırlandı. Sonra Anarın bayaq göstərdiyi həmin binanı tapdı. Heyif ki, mənzilin nömrəsini unutmuşdu. Nədənsə yaddaşında yalnız 1-ci, 4-cü və 6-cı notlar qalmışdı. “Do, fa, lya” oxuya-oxuya nəğmə 146 nömrəli mənzilə gəldi. Hamı yatırdı. Mətbəxdən təzə xörək iyi gəlirdi. Nəğmə yataq otağına girdi. Kimsə xoruldayırdı. Çarpayıya yaxınlaşdı. Ay aman! Çarpayıda yatan bu gün meşədə gördüyü ovçu idi. Ayın işığında onun daz başı və çal saqqalı parıldayırdı.

Nəğmə bu evdən sürətlə çıxdı. Bu dəfə ürəyində notların yerini dəyişdi. 164-cü mənzilə gəldi. Anar güllü yorğana bürünüb yatırdı. Onun üzündə eynən bu nəğməyə bənzəyən qəribə bir təbəssüm var idi. Elə bil bu gün doyunca dondurma yemişdi.

Nəğmə onun qəlbinə girdi. Anarın ürəyi necə də rahat idi? Nəğmə onun ürəyində rahatca uzandı və yuxuya getdi. Anar isə bayaqından da xoşbəxt görünürdü.

Zahid Xəlil

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

1 Haqqında oxuduğun nəğmə indiyə kimi eşitdiyən nəğmələrdən hansına bənzəyir? Həmin nəğməni oxu.

2 Anarın mənzilini axtaran nəğmə notları hansı ardıcılıqla səsləndirməli idi?

A) fa, do, lya B) lya, do fa C) do, lya, fa

LALƏ VƏ MƏRYƏM

Onlar iki bacı idilər. Birinin adı Məryəm, o birinin adı Lalə idi. Məryəm gecələr çox sakit yatır, gözəl, rəngli yuxular görürdü. Səhər olanda yatağından gümrah qalxırdı. Ona görə də axşama qədər işləri düz gətirirdi...

Lalə isə əksinə, gecələr çox pis, narahat yatırdı. Tez-tez diksinib yuxudan ayılır, çarpayıda oturub ağlayırdı. Səhər oyananda yatağından qalxmaq istəmir, özünü yaxşı hiss etmirdi. Ona görə də axşama qədər işləri düz gətirmirdi...

Məryəm bir dəfə bacısından soruşdu:

– Bacıcan, gecələr niyə ağlayırsan?..

– Pis yuxular görürəm...

Başladı yuxusunu danışmağa. Yuxuda

Toplan, Məstan pişik, qonşunun dovşanları Laləni nəfəsi kəsilincə qovur, paltarından dartır, dişləmək, yemək istəyirdilər. Nə qədər çalışsa da, qaçıb canını qurtara bilmir, tez-tez yıxılır, əl-qolunu, dizini **yaralayır**...

Məryəm bacısını dinləyib dedi:

– Bacıcan, mən bilərəm, sən niyə pis yuxular görürsən.

– Niyə görürəm? Axı bu lənətə gəlmiş it-pişik gecələr məndən niyə əl çəkmir, yatmağa qoymur?..

Məryəm dedi:

– Ona görə ki gündüzlər Toplanı ağacla vurur, Məstan pişiyi incidir, quyruğunu dartır, qonşunun dovşanlarına daş atırsan...

Lalə ikiəlli üzünü tutub ağladı:

– Yaxşı eləyirəm. Hamısını yenə döyəcəyəm!..

Bacıların söhbətinə qulaq asan anası Məryəmin sözünü təsdiqlədi:

– Məryəm düz deyir, qızım. Görürsən, Məryəm heyvanları incitmir, onlarla mehriban dolanır. Ona görə də gecələr dinc yatır, yaxşı yuxular görür...

– Onlar mənı sevmir axı... – deyə Lalə göz yaşlarını sildi.

Anası dedi:

– Günah özündədir, qızım. Heyvanlar onlara qayğı göstərənləri sevir...

Lalə həmin gündən bir daha Toplanı incitmədi, Məstanın quyruğunu dartmadı. Əksinə, Məstanı ləyəndə **sabunlayıb** çimzirdi. Tüklərini daradı. Qonşunun dovşanını görəndə daş atmadı, kökə qonaq etdi. Toyuq-cücəyə dən səpdi, su verdi...

Heyvanlar, quşlar Lalənin dəyişdiyini görüb tez bir zamanda onunla dostlaşdılar...

İndi bacısı Məryəm kimi, Lalə də gecələr dinc yatır, yaxşı yuxular görürdü. Səhərlər də yuxudan gümrah oyanırdı. Ona görə də bütün günü işləri düz gətirirdi...

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

1 Nə üçün Məryəm gecələr yaxşı, Lalə isə narahat yatırdı?

2 Heç rəngli yuxu görmüsənmi? Yuxunu danış.

DİL QAYDALARI

3 Mətdə işlənmiş xüsusi isimləri sadala.

YADDA SAXLA!

Məstan, Toplan və s. heyvan adları xüsusi isimdir və həmişə böyük hərflə yazılır.

4 Hansı söz yerindən asılı olaraq kiçik hərflə də yazıla bilər?

A) Məryəm

B) Lalə

C) Məstan

5 $-la^2$ şəkilçisinin tələffüzü ilə bağlı fikirlər hansı sözlərə aiddir?

A) başladı

B) yaralayırdı

C) sabunlayıb

1. Şəkilçidəki sait fərqli səslənir.

A B C

2. Şəkilçidəki həm sait, həm də samit fərqli səslənir.

A B C

3. Şəkilçidəki samit fərqli səslənir.

A B C

Məftunu apardılar
Bir gün meyvə bağına.
Dörd göz olub boylandı
Qız soluna, sağına.
– O nar mənimdir, – dedi, –
Heç kəs nara dəyməsin.
Heç kəs o şaftalının
Qanadını əyməsin.
O alma da mənimdir,
Əl vurmaşın bir adam.
Mənimdir o gilənar,
O albalı, o badam...
O əncir də mənimdir,
O üzüm də mənimdir.
Kim toxunsa, döyərəm.
Nə vaxt kefim istəsə,
Yarısını saxlaram,
Yarısını yeyərəm.
Günel dedi:
– A Məftun,
Bu nə işdir görürsən?
Hamısı sənin oldu,
Bəs bizə nə verirsən?
Məftun dedi:
– Sizəmi?
Gedin axtarın, gəzin...
Gördüklərim – mənimdir,
Görmədiklərim – sizin...

Eldar Baxış

MƏFTUNUN BAĞA GETMƏSİ

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Mətnədə hansı meyvələrin adı çəkildi?
- 2 Məftunun xarakterindəki əsas cəhəti göstər.
A) lovğalıq B) acgözlük C) paxıllıq

ZƏHMƏT VƏ ZİNƏT

1-ci hissə

Kənd içində Alış dayı
Adlı-sanlı əkinçiydi.
Əməyinə düşən payı
Ürəyinin sevinciydi.

İki çarıqçığı vardı,
Biri Zəhmət, biri Zinət.
Zinəti çox dost tutardı,
Bəsləyərdi ona hörmət.

1. -----

Vurğun idi bu çarığa,
Səhər-axşam yağlayardı.
Qoyub dəmir bir sandığa,
Açar ilə bağlayardı.

İş zamanı Zəhmət yalnız
Ona sadıq yoldaş idi.
Hər bir çətin, hər amansız
Qara gündə qardaş idi.

Yer şumlayır, biçir, əkir
Toz-torpağa bürünərək.
Hər bir yükü Zəhmət çəkir
Ayaqlarda sürünərək.

2. -----

Göy çırağı axşam sönür,
Yavaş-yavaş çökür zülmət.
Alış dayı evə dönür,
Ayağında tozlu Zəhmət.

3. -----

Alış bir gün döndü evə,
Açdı dəmir sandığını,
Dil tökərək sevə-sevə,
Yağladı öz çarığını.

ŞÜURLU OXU

1 Aşağıdakı bənd hansı boşluğa uyğun gəlir?

Dəhlizə çatdığı zaman
Onu atır bir bucağa.
Zəhmət sizlər bu yaradan.
Tapdaq olur hər uşağa.

Bu hörməti gördü Zinət,
Böyük qürur gəldi ona.
Toz-torpaqda yatan Zəhmət
Baxdı ona yana-yana.

2-ci hissə

Dedi: – Zinət, biz yoldaş,ıq,
Ey sevimli, gözəl qardaş,
Mən varlığam, sən yaraş,ıq,
Varlıq olur hər yerdə baş.

Nədən doğur bu *başqalıq*?
Sən başda, mən ayaqlarda?
Bu haqsızlıq, bu lovğalıq
Dastan olmuş dodaqlarda.

Zinət dedi: – Əziz qardaş,
Neyləmək, belədir insan!
Bu gün mənəm hər yerdə baş,
Sən də kölgəmdə gəz, dolan.

Zəhmət işlər səhər-axşam,
Ancaq verilməyir qiymət.
Zinətə hər gündür bayram,
Buna qara gündür qismət.

Dedi: – Xeyrə qiymət verən
Tapılmayır bu torpaqda.
Əzizlənir zinət verən,
Mən çeynəndim hər ayaqda.
Alış dayı, Alış dayı,
Yaxşılığın bumu payı?

Zəhmət ordan uzaqlaşdı,
Az getdi o, üz getdi o,
Çaylar keçdi, dağlar aşdı,
Dərə-təpə düz getdi o.

Hər yerə ki basdı ayaq,
Yaşıllandı, çox şən oldu.
Hər bataqlıq, hər şor torpaq
Könül açan gülşən oldu.

3-cü hissə

Alış dayı o gün səhər
Oyanmışdı qaranlıqdan.
Əkin-biçin onu gözlər,
Əsər yoxdur çarığından.

Bir-birinə vurdu kəndi,
Xəbər aldı hər yetəndən.
– Zəhmət! – deyə çox səsləndi,
Tapılmadı görən, bilən.

Yorğun-arğın döndü evə,
Unutdu artıq Zəhməti.
Oxşayaraq sevə-sevə
Yağladı nazlı Zinəti.

Könül quşu oldu Zinət,
Səhər-axşam keyfə daldı.
Yedi, içdi bir az müddət,
Təknələrə təpik çaldı.

Azuqəsi çıxmış əldən,
Kənddə ac və çaşqın gəzir.
Hər gün töhmət alır əldən,
Ürəyini tənə əzir.

Zinətin də rəngi qaçmış,
Gündən-günə saralırdı.
Dərdi-qəmi başdan aşmış,
Xəstə kimi sozalırdı.

– Alış, səndə oldu təqsir,
Küsdürdün dostun Zəhməti.
Bizdən ancaq gördü təhqir,
Etmədik lazım hörməti.

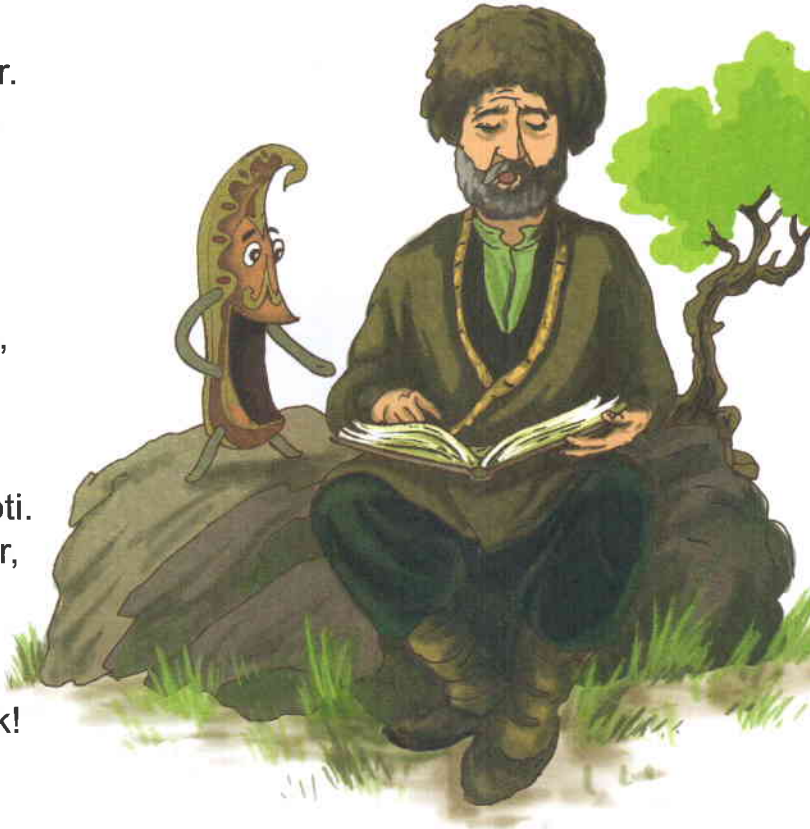
İnləyərək dedi Alış:
– Zəhmət imiş bizə kömək!
Bu çölləri qarış-qarış
Gəzib onu tapam gərək!

Hər ikisi qalxdı birdən.
Ulduz göz qırırdı Aya.
Gəzə-gəzə o çölləri
Çatdılar köhnə tarlaya.

Dedi: – Zinət, bir baxsana,
Tayalardan yoxdur əsər.
Nəzər saldıqca hər yana,
Ürəyimi yeyir kəder.

Zəhmət bir dağ çəkdi mənə.
Söylə, Zinət, biz neyləyək?
– Dərdimi artırma yenə,
Çox inləmə, tez dur gedək!

Alış dayı toz içində
Çox qədim bir kitab tapdı.
Yazılanı vərəqində
Oxuyunca rəngi qaçdı.

«Bu dünyada sev zəhməti,
Odur həyatın zینəti!»
Daldı dərin düşüncəyə,
Bir ah qopdu dodağından:

«Ey sevimli Zəhmət!» – deyə
Yaş töküldü yanağından.
Dedi: – Səni, gözəl əmək,
Harda olsan, tapam gərək!

Çox axtardı, çox dolaşdı,
Gecələri etdi səhər.
Çöllər gəzdi, dağlar aşdı,
Zəhmətdən yox verən xəbər.

4-cü hissə

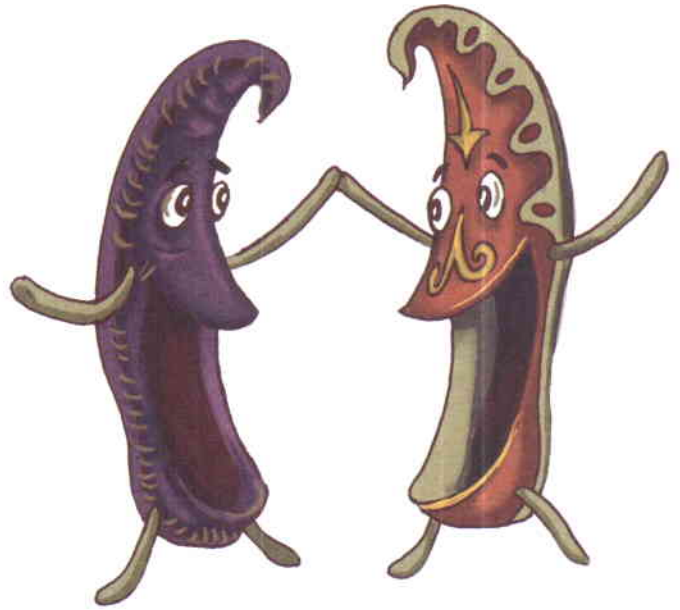
Bir də baxdı uzaqlara,
Gördü Zəhmət sürür kotan.
Toz-torpağı yara-yara
Hey çalışır yorulmadan.

Şumladığı yerin, gerçək,
Nə ucu var, nə bucağı.
– Doğru imiş, – dedi, – əmək
Şənləndirir hər torpağı.

Alış dayı endi dağdan,
İri-iri addım atdı.
Qəlbində odlu həyəcan
Gəldi o, Zəhmətə çatdı.

Salam verib hörmət ilə,
Dedi: – Zəhmət, bu nə işdir?!
Məndən neçin küsdün, söylə?
Aman, bu nə tərپənişdir?

Zəhmət dedi: – Alış dayı,
Get, səninlə barışmaram.

Bilməyirsən haqqı-sayı,
Köksümdə sızlayır yaram.

Məndən əl çək sən bir kərə,
Unut artıq, at daşımı.
Yox, dözmərəm o təhqirə,
Alçaltdın yüksək başımı.

Yanında heç hörmətim yox,
Sən eylədin tapdaq məni.
İndi ki bir qiymətim yox,
Zinəti sev, burax məni.

Alış dayı: – Sən haqlısan,
Ey canım, vicdanım Zəhmət!
Barışaq, keç günahımdan,
Məndən sənə min-min hörmət!

O gündən ki bu torpağa
Babalarım qoymuş ayaq,
Bu ölkədə hər ocağa
Şənlik saçan sənsən ancaq!

Bunu deyib o, Zəhməti
Birdən-birə qucaqladı,
Zinətin coşdu şəfqəti,
Onu gül kimi qoxladı.

Zəhmət uydu şirin dilə,
Dostlarımız barışdılar.
Yenə verdilər əl-ələ.
Təbiətlə yarışdılar.

Ulduzlarla əylənərək
Ay göz qırpır, Zəhmət, Zinət
Tayalara söykənərək,
Şirin-şirin edir söhbət.

Hər tərəfə Alış baxdı,
Qəlbi güldü al şəfəq tək.
Gözlərində şimşək çaxdı,
Kişi oldu lap sevincək.

Hələ Zəhməti, Zinəti
Görüncə bir yerdə çox şən,
Ürəyində məhəbbəti
Dəniz kimi coşdu birdən.

Qaçıb girdi gülə-gülə
İki dostun arasına.
Saldı böyük fərəh ilə
Hər qolunu bir boyuna.

Bir yanında gözəl Zəhmət,
Ürəyinə saçır işıq.
Bir yanında nazlı Zinət
Verir həyata yaraşığı.

Baxdı coşqun təbiətə,
Gördü mahtab aləm açmış.
Baxdı Zəhmətə, Zinətə,
Dedi: – Kitab doğru yazmış:
«Bu dünyada sev zəhməti,
Odur həyatın zinəti!»

Abdulla Şaiq

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 2 Şeirinin hissələrinə başlıq ver.
- 3 Mətnin ideyası hansı misralarda ifadə olunur?
- 4 Əsərdəki obrazlar haqqında düşündüklərini söylə. Alış dayı obrazının müsbət və mənfi cəhətlərini sadala.

DİL QAYDALARI

- 5 Mavi rənglə verilmiş bənd haqqında suallara cavab ver:
 - Cümlənin baş üzvləri hansı misradadır?
 - Bəndin birinci iki misrası hansı suala cavab verir?
 - Bənddəki "ancaq" sözünü hansı sözlərlə əvəz etsək, məna dəyişməz?

A) amma, lakin
B) hətta, axı
C) yalnız, təkcə

 - Altından xətt çəkilmiş sözlərin kökü hansı hərflə bitir?

XOR

Bilirsənmi xor nədir?
İnsanların birliyi!
Dənizlərin birliyi,
Ümmanların birliyi.

Xora qoşulmusansa,
Kimləsə həmfikirsən.
Deməli, bir *amalın*
Qeyrətini çəkirsən.

Xor oxuyur meşələr,
Xor oxuyur dənizlər.
Bir mahnı ürəkdəki
Milyon dərdi təmizlər.

Toplardan titrəməsin
Meşə, yamac, dağ, dəniz.
Xor oxuyaq, titrətsin
Qoy dünyanı nəğməmiz.

Kim deyir ki, xor deyil
Min-min çiçək dəstəsi?
Bir "ağ qızıl" tarlası,
Bir kəpənək dəstəsi?

Dostun mahnı oxusa,
Onun səsinə səs ver.
Qoy gurlasın nəğməmiz,
Ona yeni həvəs ver.

Bilirsənmi xor nədir?
İnsanların birliyi!
Dənizlərin birliyi,
Ümmanların birliyi.

Zahid Xəlil

QƏLƏBƏNİN SİRRİ

Futbol yarışmalarında həmişə məğlub olan komandanın oyunçuları məşqçiyə yanaşdılar:

– Müəllim, deyin görək biz niyə rəqiblərimizə qalib gələ bilmirik? Axı bizim komandada güclü, məharətli oyunçular heç də onlarınkindən az deyil, bəlkə də, çoxdur. Bəs niyə həmişə onlar qalib gəlir? Qələbənin sirri nədədir? Bəlkə, bəxtləri gətirir?

Məşqçi cavab vermədi, otaqdan çıxdı. Bir qədər sonra əlində güldən qırıqları içəri daxil oldu. O, hər şagirdə güldanın bir parçasını verib dedi:

– Mən qələbənin sirrini yalnız o kəsə açacağam ki, əlindəki parçaya görə güldanın tam şəklini çəkə bilsin.

Müəllim gedəndən sonra uşaqlardan hər biri əlindəki parçaya diqqətlə baxaraq güldanın şəklini çəkməyə başladı. Təbii ki, hər biri məşqçinin gözündə dərrakəli və fərasətli görünmək, qələbənin sirrini özü öyrənmək istəyirdi. Buna görə də onlar çəkdikləri şəkli əlləri ilə gizlədirdilər ki, yoldaşları görməsin.

İşlərini bitirdikdən sonra uşaqlar məşqçinin yanına getdilər. Hər biri ümid edirdi ki, məhz onun çəkdiyi şəkil **düz** olacaq. Amma şəkillərdən heç biri sınımış güldana oxşamırdı. Məşqçi uşaqlara güclərini bir də sınağağı tapşırdı.

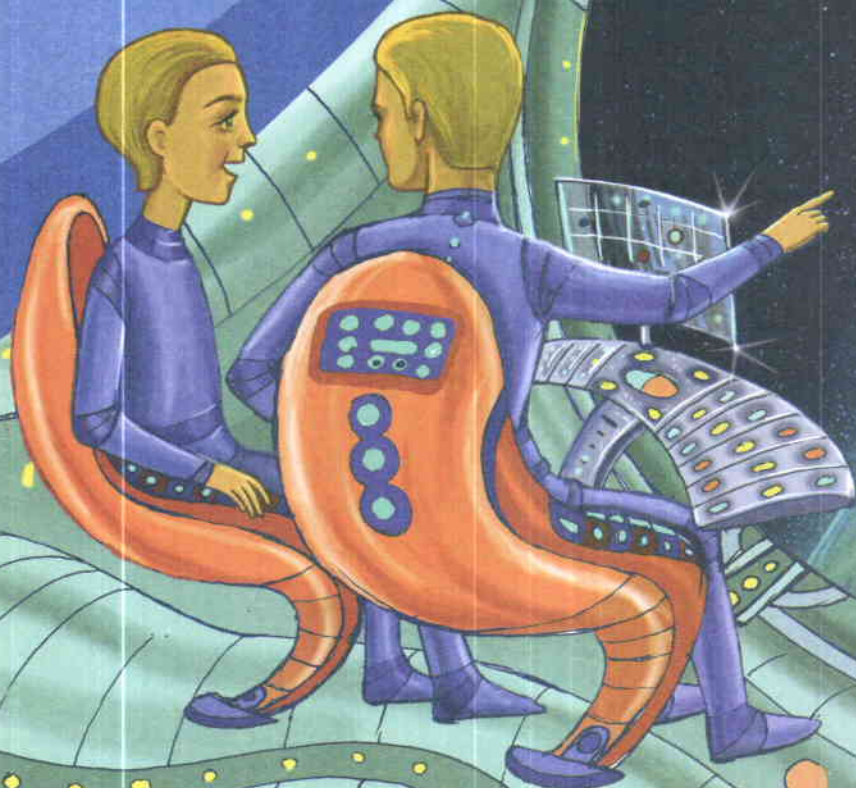
Uğursuzluqdan sonra uşaqlar axır ki bir araya gəldilər və çəkdikləri şəkilləri bir-birinə göstərdilər. Şəkillərin tamamilə müxtəlif olması onları heyrətə gətirdi. Onda uşaqlar qərara gəldilər ki, əvvəl güldanın qırıqlarını birləşdirsinslər, sonra isə birlikdə onun şəklini çəksinslər. Çəkdikləri şəkilləri məşqçiyə apardılar. Məşqçi elə ilk şəklə baxan kimi dedi:

– Görünür, siz artıq öz sualınıza cavab tapmısınız. Doğrudan da, qələbə yalnız o komandaya qismət olur ki, üzvlərindən hər biri öz mənafeyini unudaraq yoldaşları ilə vəhdət təşkil edir.

KAINATIN SİRLƏRİ

BÖLMƏ

8

1. QƏZA

Ucsuz-bucaqsız Kainatda ulduzların, planetlərin və başqa göy cisimlərinin arası ilə kiçik bir kosmik gəmi səssizcə uçurdu. Yaşıl gözlü sarışın qız əlini çənəsinə dayayaraq maraqla kosmik gəminin dairəvi şüşəsindən – *illuminatordan* ətrafı seyr edirdi.

– Ulduzları yaxından görmək necə də maraqlıdır! Kan, bu səyahətə məni də götürdüyünə görə sənə çox minnətdaram! – deyə o, cihazların göstəricilərinə nəzarət edən qardaşına müraciət etdi.

Saçları səliqə ilə arxaya daranmış ağbəniz oğlan gülümsədi:

– Kainat bir möcüzədir, Lemi. *Fəza*, vaxt, ulduzlar, planetlər... Bunları müşahidə etmək, öyrənmək o qədər maraqlıdır ki! Kainat çox nəhəngdir, onun ölçülərini təsəvvür etmək çətindir. Burada milyonlarla ulduz var və onlar *qalaktikalar* əmələ gətirir. Bax indi biz Samanyolu qalaktikasında yerləşən *Günəş sistemində* daxil oluruq.

Onların *Günəş sistemində* gördükləri ilk planet Neptun oldu. Lemi parlaq, açıq mavi rəngli bu planetin gözəlliyinə heyran qaldı. Ona bənzəyən, amma parlaqlığı daha az olan yaşılımtıl-mavi planeti – Uranı onlar öz *orbiti* üzrə hərəkət edərək uzaqlaşarkən gördülər. Bir qədər sonra Neptun və Urandan xeyli böyük olan, açıq sarı rəngli zolaqlı planet – Saturn göründü. Bu, *Günəş sistemində* ən çox peyki olan planetdir. ¹

Nəhayət, onlar *Günəş sisteminin* ən böyük planetinə – qırmızı, sarı, ağ zolaqları *teleskopda* aydın görünən Yupiterə yaxınlaşdılar.

– Yupiterin *diametri* Yerinkindən 11 dəfə böyükdür, – deyə Kan izahat verdi, – o, *Günəş sistemində* nəhəngliyinə görə birinci, parlaqlığına görə Veneradan sonra ikinci yeri tutur. Biz Yupiterin səthinə enə bilmərik, çünki bu planet tamamilə qazlardan ibarətdir, onun səthi yoxdur! *Günəşə* ən yaxın olan planet isə Merkuridir.

– Bəs Yer planeti hanı? – deyə Lemi səbirsizliklə soruşdu, – axı, *kosmik xəritəyə* görə, Yupiterdən sonra Yerlə rastlaşmalı idik.

– Yer planeti bu saat Günəşin o biri tərəfindədir. Biz onu görmək üçün Günəşin ətrafında dolanmalıyıq. Lemi, teleskopun arxasına keç! Sən indi gözəl Venera planetini lap yaxından görəcəksən!

Şiş qayalarla örtülmüş narıncı-qırmızı səhra, hündür *vulkanlar* Lemini valeh etdi. Bir azdan qarşıda nisbətən kiçik qırmızı planet göründü. Bu, Mars idi.

– İki il əvvəl atamla qalaktikaların səyahətinə çıxanda biz gəmimizi Marsın səthinə endirmişdik, – deyə Kan yadına saldı. – Yerdə olduğu

kimi, Marsda da il fəsillərə bölünür. **2**

Bir qədər sonra Kan Lemini səslədi:

– Lemi, qarşıya bax! Bu, Yerdir!

Lemi sarımtıl-mavi rəngli planetdən gözünü çəkə bilmirdi.

– Yer planetinin 70%-i sudur: göllər, dənizlər, okeanlar. Onlar mavi rəngdə görünür. Bu planetdə həyat üçün lazım olan hər şey var: hava, su, torpaq. Planet zəngin *floraya və faunaya* malikdir. Burada şüurlu varlıqlar – insanlar da var. Onlar zahirən bizə oxşasalar da, fərqlidirlər.

– Biz onları görüb danışa bilərik?

– Yox, bacım, buna icazəmiz yoxdur.

Lemi qüssələndi:

– Heyif! Mən onlarla tanış olmaq istəyirdim...

Onlar müəyyən məsafədək Yer planetinə yaxınlaşıb onun ətrafına dolanmağa başladılar...

Birdən kosmik gəmi möhkəm silkələndi. Hansısa bir qüvvənin təsiri altında istiqamətini dəyişib Yərə doğru yönəldi. Kan cəld cihazların arxasına keçərək gəmini əvvəlki vəziyyətinə qaytarmağa çalışdı, amma cihazlar sözə baxmır, bir-bir sıradan çıxırdı. Kan öz planetinə həyəcan sinqalı göndərüb kömək istədi. Lemi özünü itirmiş halda qardaşını izləyirdi:

– Nə oldu, Kan? Nə baş verir?

– Qəza baş verib, Lemi! Biz təhlükədəyik!

Lemi **həyəcannan** pəncərədən baxdı. Onlar **sürətnən** Yerə doğru enirdilər. Bu zaman cihazların **birinnən** qısa siqnallar eşidildi.

– Cavab gəldi, Lemi! Bu qalaktikada bizim başqa bir gəmimiz də var! O, bizə kömək edə bilər!

Kan gəminin arxa tərəfinə cumub xilasedici paraşüt-şarları çıxardı.

– Şarın içinə keç, Lemi! Səhvə yol vermə, hər şeyi təlimata uyğun qaydada elə! Vaxtında kömək gəlməsə, biz paraşüt-şarların içində gəmidən kənara atılmalıyıq.

Onlar şəffaf şarların içinə yerləşib gözləməyə başladılar, amma səbirsiz Lemi düyməni basdı. Xilasedici şar bir göz qırpımında gəmidən kənara atılıb yavaş-yavaş Yerə enməyə başladı. Leminin qolundakı saat yanıb-söndü, Kanın səsi eşidildi:

– **Lemi, sən neylədin?!** Niyə tələsdin? Bizi xilas etdilər, gəmi geri qayıdır!

Lemi çaşqın halda əllərini şəffaf şarın divarlarına söykəyib altdan yuxarı işıqları yanıb-sönən gəmiyə baxırdı.

– **Lemi, eşidirsən?!**

O sanki danışmaq qabiliyyətini itirmişdi. Nəhayət, cavab verdi:

– Eşidirəm! Mən nə etməliyəm?

– Ən qısa zamanda sənə dalınca gələcəyəm! Özündən muğayat ol! Saati qolundan çıxarma! Lemi! Lemi! Hələlik!

Bir neçə saniyədən sonra əlaqə kəsildi: Lemini öz dünyası ilə bağlayan yeganə cihaz susdu. O, Yerin səthində yumşalıb yapıxmış paraşüt-şarın üstündə oturaraq, iri gözlərini geniş açıb gözəndən itmiş kosmik gəmilərin arxasınca göylərə baxırdı...

DİL QAYDALARI

- 1 Səncə, nə üçün çəhrayı rəngli cümlələrin sonunda həm sual, həm də nida işarəsi qoyulub?

YADDA SAXLA!

Səma cisimlərinin adları böyük hərflə yazılır. “Yer”, “Ay”, “Günəş” sözləri də astronomik mənada işləndikdə böyük hərflə yazılır.

- 2 Hansı cümlədə “günəş” sözü böyük hərflə yazılmalıdır?
- A) Dağların arxasından günəş boylanırdı.
B) Yupiter günəş sisteminin ən böyük planetidir.
C) Dəniz sularında səhər günəşinin qızartıları əks olunurdu.

...Böyük məktəb binasının həyəti uşaqlarla dolu idi. Açıq rəngli qısa saçlarını qulaqlarının ardına qoymuş yaşıl gözlü qız darvazanın ağzında dayanıb baxırdı. Bu uşaqların onu nə qədər çox maraqlandırdığını təsəvvür etmək çətin deyildi. Bir azdan zəng vuruldu, uşaqlar içəri axışmağa başladılar. Məktəbin həyəti yavaş-yavaş boşaldı və orada çantasını kürəyindən asmış tək bircə qız qaldı. O, pilləkəndə oturdu, cibindən çıxardığı telefonla oynamağa başladı. Lemi onu izləyirdi. Bir azdan o cəsərtlənib məktəbin həyətinə girərək qıza yaxınlaşdı.

– Nə qəribə cihazdır? Bu, nə üçündür?

Təəccübdən qızın gözləri böyüdü:

– Heç ömründə telefon görməmişən?

– Yox!

– Sən bəyəm Aydan gəlmisən?

– Aydan yox, Ay yaxındadır. Mən daha uzaqdan gəlmişəm.

Qəflətən telefonun zəngi hər ikisini diksindirdi.

– Hə, ana, məktəbin həyətidəyəm. Kənan indi dərstdən çıxacaq və evə gedəcəyik, narahat olma!

Leminin gözləri güldü:

– Demək, bu cihaz danışmaq üçündür! Mənim planetimdə adamlar bir-biri ilə saatla əlaqə saxlayırlar, – deyə o, qolundakı iri saati göstərdi. – Bax bu düyməni basanda kiminlə istəsən, danışa bilərsən. Ancaq bu biri düyməni bassan, o adamın özünü və harada olduğunu da görə bilərsən.

Qızcığaz heyrətlə baxdı. O heç vaxt belə qəribə saat görməmişdi. Lakin onu daha çox heyrətləndirən yaşıl gözlü qızın özü idi. Doğrudanmı, o, başqa planetdən gəlmişdi? Bəlkə, bu qız onunla zarafat edir? Məktəbli qız bir qədər şübhə ilə dedi:

– Yaxşı, düyməni bas, sizinkiləri görək.

– Təəssüf ki, onlar çox uzaqda olduqları üçün əlaqə saxlamaq mümkün deyil. Amma Yer planetində kimdəsə belə saat olsa, danışa bilərdik. Lemi saati sığalladı. Özünün ümid yeri olan bu yeganə əşyanın düymələrini ehmalca basdı. Saat susurdu.

Qızcıqaz fikrə getdi. Lemini bir daha diqqətlə nəzərdən keçirdi:

– Mənim adım Ayseldir. Bu məktəbdə dördüncü sinifdə oxuyuram. Bəs sən?

– Mənim adım Lemidir.

– Qəribə addır. Neçənci sinifdə oxuyursan?

– Bilmirəm. Mənim oxuduğum yerdə siniflər yoxdur.

– Yaxşı, neçə yaşın var?

– On iki.

Lemi bütün başına gələnləri, bura necə gəlib düşdüyünü danışdı. Aysel tez-tez onun sözünü kəsir, suallar verir, onun dediklərini təfərrüatı ilə başa düşməyə çalışırdı. Məsələn, Ayseli bir məsələ çox maraqlandırırırdı: Lemi Azərbaycan dilini nə vaxt öyrənmişdi? Lemi başa saldı ki, o, diqqətini toplayıb qarşısındakı adamın yaddaşındakı sözləri beyninə köçürə bilir. Şəhərin kənarında Yerə düşdükdən sonra o, qoca bir qadına rast gəlmişdi. Qadın onu öz daxmasına aparmış, yedirtmiş, qayğısına qalmışdı. Bu qadınla iki gün ünsiyyətdə olduğundan sonra Lemi Azərbaycan dilində rahat danışmağa başlamışdı.

Aysel başqa planetdə yaşayanlar haqqında çox eşitmiş, filmlərə baxmışdı. Onların yaxşı və ya pis olduğunu dəqiq bilməsə də, qarşısında oturmuş bu qızdan qətiyyənlə qorxmurdu. Əksinə, onun halına acıyır, ona kömək etməyi düşünürdü.

– Qardaşım Kan dalımca mütləq gələcək, – deyərək Lemi sözünü yekunlaşdırdı, – amma nə vaxt gələcəyi bəlli deyil. O vaxta qədər mən bu planetdə yaşamalıyam.

– Mənim də qardaşım var, adı Kənanıdır, səkkizinci sinifdə oxuyur. Mən indi burada onu gözləyirəm.

Elə bu vaxt Kənan gəldi. Aysel qardaşını kənara çəkib onunla xeyli pıçıldaşdı. Kənan bir-iki dəfə çevrilib Lemiyə şübhə ilə baxdı. Sonra çiyinlərini çəkib əllərini yellədi. Onlar üçlükdə məktəbin həyətidən çıxıb yola düzəldilər.

Ayselgilin mənzilləri geniş və işıqlı idi. Onlar qonağı hər şeylə tanış etdikdən sonra Lemi uşaqlara öz planeti haqqında danışmağa başladı, amma söz ehtiyatının azlığı etdiyini hiss edərək duruxdu. Uşaqlardan lüğət kitabı istədi. Ona izahlı lüğət verdilər. Lemi diqqətini toplayıb kitabı vərəqləməyə başladı. Vərəqlədikcə sözləri yaddaşına köçürürdü. Onlar onu izləyir, amma bir şey anlamırdılar.

Uşaqlar bu qeyri-adi qıza maraqla qulaq asırdılar. Leminin onlardan fərqi görür və bu fərqi səbəblərini getdikcə daha yaxşı anlayırdılar. O uzaq planetdə insanlar daha çox inkişaf etmişdilər və Kainatın inkişaf qanunlarını daha yaxşı bilirdilər. Onların mənəvi dəyərləri və həyat tərzimizkindən fərqlidir. Onlar yüksək texnologiyalar əsasında olduqca mükəmməl kosmik gəmilər düzəldərək Kainatı səyahətə çıxmağa qadirdirlər.

Lemi söhbətini bitirdikdən sonra uşaqlar ciddiləşib fikrə getdilər. Bu qeyri-adi vəziyyətdə düzgün qərar qəbul etmək lazım idi.

... Anasıgil gələndə Kənan bacısına dedi:

– Sən Lemini öz otağına apar! Mən onları bir az hazırlayım, sonra hər şeyi açıb deyərik.

Bir azdan məlum oldu ki, ata və ana məşhur bir yazıçının yubileyinə tələsirlər. Kənan güzgünün qarşısında duran anasına baxır, haradan və necə başlayacağını bilmirdi.

– Ana, sən başqa planetlərdə də insanların yaşadığına inanırsan?

– Yəne hansı filmə baxıb başını yormusan?

– Axı bu barədə hey deyirlər, yazırlar. Yadplanetlilərlə rastlaşanların sayı gündən-günə artır.

– Kənan, naməlum uçan obyektlərlə, yadplanetlilərlə bağlı hər bir xəbər tədqiq edilir, öyrənilir. Onların tapılan hər bir nümayəndəsi laboratoriyalarda *ekspertizadan* keçirilir. Amma hələ heç nə sübut olunmayıb. Yalnız fərziyyələr var.

– Ana, əgər sən başqa planetdən olan insana rast gəlsən, nə edərsən?

– Kənan, *realist* ol! Başını boş şeylərlə doldurmaqdansa, dərslərinə bax!

Bu sözlərdən sonra Kənan Lemi ilə bağlı söhbəti təxirə salmağı qərara aldı.

Axşam Ayselın çəhrayı pijamasını geyinmiş Lemi otaqdakı divanda mişıl-mişıl yatandan sonra Kənan fikirlərini bacısı ilə bölüşdü:

– Əgər biz ona kömək etmək istəyiriksə, onun kimliyini gizlətməliyik. Heç kim bilməməlidir ki, bu qız yadplanetlidir, yoxsa aləm bir-birinə dəyəcək, onu tutub tədqiqat üçün laboratoriyalara, nə bilim daha haralara aparacaqlar. Sonra isə onun dalınca gələnləri güdəcəklər. Təsəvvür edirsən nələr ola bilər?

– Yaxşı, bəs nə edək? Biz onu harada, hansı adla saxlayaq?

– Bilmirəm. Bu haqda heç bir fikrim yoxdur.

Onlar xeyli danışib götür-qoy etdilər. Qəti bir qərara gəlməsələr də, Lemini gizlədib saxlaya biləcəklərinə ümidləri xeyli artmışdı. Yatmağa gedərkən Aysel hər ehtimala qarşı otağının qapısını içəridən bağladı. Lemiye yaxınlaşıb pəncərədən düşən ay işığında diqqətlə ona baxdı və pıçıldadı:

– Sənə mütləq kömək edəcəyəm!

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Səncə, nə üçün Kənan anasına Lemi haqqında danışmaq fikrindən daşındı?

DİL QAYDALARI

- 2 Aşağıdakı cümlələrə diqqət yetir. Onların müxtəlif rənglə verilmiş hissələri ayrılıqda cümlə kimi işlənə bilərmi?
Zəng vuruldu, **uşaqlar içəri keçdilər.**
Məktəbin həyəti boşaldı **və orada bircə qız qaldı.**

YADDA SAXLA!

Mürəkkəb cümlə iki və ya daha artıq sadə cümlədən düzəlir. Onun tərkibindəki cümlələr bir-biri ilə məna və intonasiyaya görə bağlanır.

- 3 Hansı bənddə mürəkkəb cümlə verilib?
A) Səlim çantasını yıgıb evdən çıxdı.
B) O, yolda Əi ilə rastlaşdı və dostlar məktəbə birgə getdilər.
C) Uşaqlar məktəbə çatanda zəng yenidən vurulmuşdu.

3

KAINATIN SİRLƏRİ

Elə həmin axşam Kənanın ağına yaxşı bir fikir gəldi:

– Tapdım! Lemini harada gizlətməyi fikirləşib tapdım! Aidə xala! Lemi Aidə xalanın yanında qala bilər!

Aidə xalanı tanımayan Lemi dayanıb gözlərini döyürdü. Onu başa saldılar:

– Aidə xalanın ailəsi Almaniyaya köçüb. Yaşlı qadındır, təkdir, çox darıxır, nəvələrinin xiffətini çəkir. Ona deyək ki, Lemi Köln şəhərində onun nəvələri ilə bir məktəbdə oxuyur. Buraya dilçilik kursları keçmək üçün gəlib. Qalmağa yer axtarır... O da Lemini heç yerə buraxmayacaq, onun yanında qalmasını təkid edəcək.

Leminin yaşadığı planetdə yalan yoxdur. Bizim qəhrəmanlarımız isə Yer kürəsində yaşayan yüz minlərlə uşaq kimi bəzən yalan da danışır, heç bunun fərqinə də varmırlar. Amma uşaqlar bu yalanı yurd-yuvasından, doğmalarından ayrı düşmüş bir qıza kömək etmək üçün uydurmuşdular. Onlara elə gəlirdi ki, bu yalan müqəddəs yalan olduğu üçün günah deyil.

...Hər şey onların gözlədiyi kimi oldu. Taleyin hökmü ilə Lemi Aidə xalanın evində qaldı.

Bu günlər ərzində Kənan qalaktikalar, ulduzlar və planetlər haqqında bir neçə kitaba baxdı. Yeni öyrəndiklərini dostu Rüstəmlə uzun-uzadı müzakirə etdi və günlərin birində hər şeyi açıb ona danışdı. Beləliklə, Rüstəm də bu kiçik dəstəyə qoşuldu. Onların bütün dünyadan, Yer üzərindəki bütün insanlardan gizli bir sirləri vardı...

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Uşaqların Aidə xalaya danışdıqları yalanı necə qiymətləndirirsən?
- 2 Kənan Lemi haqqında niyə məhz Rüstəmə danışdı?

– İş burasındadır ki, Leminin planeti başqa qalaktikadadır, – deyə Kənan Rüstəmi başa saldı, – onlar qalaktikalararası kosmik fəza ilə uçub Günəş sisteminə daxil olublar, sonra isə qəza baş verib.

Rüstəm adəti üzrə eynəyini düzəldərək dizinin üstünə qoyduğu kosmik xəritəyə baxdı.

Lemi təəssüflə dedi:

– Ah, qalaktikalar haqqında Kanın bilikləri məndə olsaydı...

– Leminin gəldiyi qalaktika Günəş sisteminin yaxınlığında yerləşir, – Rüstəm davam etdi, – deməli, Günəş sistemində qonşu olan qalaktikaları öyrənmək lazımdır.

– Axı onlar bir yerdə dururlar, filosof, hey hərəkət edir, yerlərini dəyişirlər. – Kənan Rüstəmə həmişə “filosof” deyə müraciət edirdi.

– Bura bax, Ləman, – Rüstəm ona beləcə, Yer adı ilə müraciət etdi. – Sən yaşadığın bu X planeti haqqında bizə nə deyə bilərsən?

– Bu planet Yer kürəsinə çox oxşayır. Onun quruluşu, ölçüləri, temperaturu və *atmosfer* qatı təxminən elə Yerinki kimidir. Ona görə də bu

planetlərin flora və faunası bir-birinə belə oxşayır. Ona görə də biz sizinlə belə oxşarıq.

– Demək, bizim planetin əkiz qardaşı var! – deyə Aysel atılıb-düşdü, – görəsən, biz nə vaxtsa onu görə biləcəyik?

– Əlbəttə.

– Belə çıxır ki, Kainat belə nəhəng olsa da, bir planetdən başqasına getmək mümkündür.

– Daha doğrusu, bizim üçün hələlik mümkün deyil, Lemigil üçün isə mümkündür. Yoxsa o, indi burada olmazdı, – deyə Rüstəm düzəliş etdi.

– Əslində, – Lemi tərəddüd etdi, – başqa planetdə yaşayan insanlarla əlaqə yaratmaq bizə qadağandır. Əlbəttə, bəzi hallar istisna olmaqla...

Uşaqlar xorla soruşdular:

– Niyə?

– Bunu əvvəllər mən də başa düşmürdüm, amma Yer planetinə düşdükdən sonra bəzi şeyləri dərk etməyə başladım. İş burasındadır ki, Yer insanları Kainatın qanunlarına riayət etmirlər. Onlar planetin flora və faunasını məhv edir, məişət tullantıları ilə *ekologiyayı* korlayır, təbii sərvətləri dağıdırlar. Kosmik fəzadan Yer planetinə baxanda Yerin atmosfer qatında qara ləkələr görünür. Bunlar havaya buraxılmış zəhərli qazlardır. Onların sıxlaşmasından yaranan yağışlar bu zəhəri torpağa hopdurur. Beləliklə, ekologiya yavaş-yavaş məhv olur, Yer planeti fəlakətə sürüklənir. Belə getsə, yüz illərdən sonra burada elə xəstəliklər meydana gələcək ki, Aidə xalanın xəstəliyi – şəkər diabeti onların yanında yüngül görünəcək.

Rüstəm təşvişlə soruşdu:

– Yaxşı, bəs biz nə edək? Axı bütün bu səhvləri düzəltmək, planeti xilas etmək lazımdır, yoxsa gələcək nəsillər bizi lənətləyər!

– Əgər Yer planeti məhv olsa, Günəş sistemində və deməli, Kainatda tarazlıq pozular. Onda nələr ola biləcəyini təsəvvür edin! Ulduzlar və planetlər öz cızığından çıxıb toqquşa bilər və dəhşətli partlayışlara səbəb olar.

– Dayan, dayan! – Aysel dözə bilmədi. – Əgər belə şeylər olsa, onda sizin planete də zərər dəyə bilər!

– Əlbəttə!

– Elə isə siz bunları bilə-bilə niyə heç nə eləmirsiniz? Niyə Yerdəki insanları başa salmırsınız?

– Bu, o qədər də asan məsələ deyil. Biz Yerdəki müharibələrin böyüyüb planetlərarası müharibələrə çevriləcəyindən ehtiyat edirik. Ona görə də başqa planetlərlə, orada yaşayan canlılarla əlaqə yaradılmasına ciddi məhdudiyət qoyulub. Hər planetin sakinləri diqqətlə öyrənilir.

– Demək istəyirsən ki, yenə haradasa insanlar yaşayır?
– Bəli, amma onlar bizə oxşamırlar. Məsələn, bizim qalaktikanın mərkəzində yerləşən kiçik bir planetdə boyu 3 metrə çatan nəhənglər yaşayır. Ondan bir qədər uzaqda isə soyuq bir planetdə quyruğu və kiçik buynuzları olan canlılar yaşayır. Onlar da insandırlar, çünki şüurları və təfəkkürləri var.

– Bizim isə bundan heç xəbərimiz belə yoxdur, – deyə Kənan fikirli-fikirli dilləndi. – Hə, filosof, indi biz neyləyək? Öz planetimizi necə xilas edək?

– Fikirləşmək lazımdır, – deyə Rüstəm barmağını gicgahına vurdu. – Müdrik filosof Konfutsi demişdir ki, dünyanın yalnız cüzi bir hissəsi insana açıla bilər və yalnız sarsaq adamlar özlərini hər şeyi bilən hesab edə bilərlər. İnsan nə qədər çox öyrənsə, müdrikliyə çatırsa, bir o qədər anlayır ki, onun dərk etmədiyi çox şey var. ...Uşaqlar, məni bağışlayın. Mən evə gedib təklikdə yaxşı-yaxşı fikirləşməliyəm. Hələlik!

Kənan dostunun ardınca xeyli baxdı:

– O, Kainatı xilas edəcək!

DİL QAYDALARI

- 1 Aşağıdakı cümlədə köməkçi nitq hissələrini tap. Onlardan hansı mürəkkəb cümlənin tərkib hissələrini bir-birinə bağlayır?
Samir dostları ilə dəniz sahilinə getmək istəyirdi, amma hava soyuq olduğu üçün anası icazə vermədi.

YADDA SAXLA!

Mürəkkəb cümlənin tərkib hissələri vergüllə və ya köməkçi nitq hissələri ilə bağlanır. Məsələn: *Gün batdı, hava qaraldı. Müəllim sinfə girdi və dərs başlandı.*

Cümlələri bir-birinə bağlayan köməkçi nitq hissəsi *bağlayıcı* adlanır.

- 2 Hansı cümlədə nöqtələrin yerinə “çünki” bağlayıcısı yazılmalıdır?
A) Ana oğlundan məktub gözləyirdi, ... poçtalyon bu dəfə də əliboş gəlmişdi.
B) Ana çox nigaran idi, ... çoxdandır oğlu məktub yazmırdı.
C) Nəhayət, bir gün qapı açıldı ... poçtalyon əlindəki məktubu anaya uzatdı.

4 MƏKTƏBDƏ

Günlər hiss olunmadan ötüb keçirdi. Uşaqlar hər gün dərstdən sonra görüşür, danışır, Kainatın sirlərini araşdırır, müzakirə və mübahisə edirdilər. Rüstəm oxuduğu kitabları təhlil edir, hər gün yeni suallarla gəlirdi. Uşaqlar bilirdilər ki, Lemi gec-tez öz planetinə dönəcək və ondan mümkün qədər çox şey öyrənməyə çalışırdılar. Bir gün Lemi uşaqlardan onu özləri ilə məktəbə aparmalarını xahiş etdi.

...Ayselın sinif yoldaşları Lemini mehriban qarşıladılar. Qızlar onun geyindiği boz kostyuma, oğlanlar isə qeyri-adi yaşıl gözlərinə xüsusilə fikir verdilər.

Birinci dərs riyaziyyat idi. Keçilən qaydaları təkrar edərək məsələ həllinə başladılar. Müəllim Leminin riyazi biliklərinin səviyyəsi ilə maraqlandı, ondan hansı proqramla dərs keçdiklərini soruşdu. Lemi dedi:

– Bizim dərs sistemində hər bir proqram, o cümlədən riyaziyyat proqramı mürəkkəbliyinə görə A, B, C və D kateqoriyalı dörd hissəyə bölünür. A kateqoriyasına sadə nəzəriyyə və ona uyğun məsələlər daxildir. B kateqoriyası nisbətən mürəkkəb, C daha mürəkkəbdir. D kateqoriyasını mənimsəyib imtahan vermək isə artıq riyaziyyat kursunu mükəmməl bilmək deməkdir.

– Maraqlıdır! Sən hazırda hansı kateqoriyanı öyrənirsən?

– D kateqoriyasını.

– Bizim uşaqlara bir neçə sadə məsələ deyə bilərsənmi?

Lemi lövhənin qarşısına çıxdı:

– Avtomobil birinci saat 460 km, ikinci saat bundan 30 km artıq sürətlə getdi. Avtomobil iki saata nə qədər məsafə qət etdi?

Uşaqlar gülüşdülər:

– Bu, avtomobildir, yoxsa raket?

Məsələni tez həll etdilər.

– Atanın 160, oğulun 120 yaşı var. 10 ildən sonra onların birlikdə neçə yaşı olacaq?

Daha bərkdən gülüşmə qopdu.

– Bu ata-bala hələ on il də yaşayacaqlar?

– Onları Ginnesin rekordlar kitabına salmaq lazımdır.

Aysel yerindən qalxıb vəziyyəti düzəltməyə çalışdı:

– Ləman məsələni Azərbaycan dilinə çevirəndə rəqəmləri səhv salır.

Yəqin atanın 60, oğulun 20 yaşı var.

Tənəffüsdə Aysel uşaqların Lemiyə yaxınlaşmasına imkan verməyərək, onu dəhlizə çıxardı və bəzi təlimatlar verdi.

Azərbaycan dili dərində “Yurdum, yuvam, məskənim sən!” mövzusunda inşa yazıya hazırlıq keçirildi. Müəllim mövzunun adını lövhəyə yazaraq plan verdi və şagirdlərə plan üzrə danışmağı təklif etdi. Arzu edənlər bir-bir çıxış etməyə başladılar.

Dərsin sonunda müəllim Lemiyə yaxınlaşıb soruşdu:

– Qızım, sən də öz yurdun haqqında bir neçə kəlmə deyərsənmi?

Lemi ayağa qalxdı. Pəncərədən uzaqlara, səmaya baxaraq aram-aram söylədi:

– Mənim yurdum çox gözəldir. Mavi suları, ətirli torpağı, vüqarlı meşələri, əzəmətli dağları var. Biz insanlar da təbiətin bir hissəsiyik. Bizə elə gəlir ki, qüdrətliyik, özümüzdə yüksək texnologiyalarla təmin olunmuş rahat həyat qurmuşuq, amma əslində, biz təbiətin qarşısında çox zəif və acizik. Təbiət bircə dəfə köksünü ötürsə, təbii fəlakətlər – vulkan püskürmələri, zəlzələlər, su basqınları baş verər, bütün yaratdıqlarımız məhv olar. Ona görə də biz təbiəti qoruyur, onunla ehtiyatla davranırıq. Elə yaşamağa çalışırıq ki, planetimizin ahəngini pozmayaq, onu cızığından çıxarmayaq. Mən yurdum üçün çox darıxmışam. Ondan uzaq düşəndən sonra onu nə qədər sevdiyimi bir daha başa düşdüm. Mən öz planetim üçün, onun açıq səması, isti günəşi üçün darıxmışam.

Aysel yavaşca Lemini dümsüklədi, amma o, deyəsən, bunu heç hiss etmədi.

– Mən mütləq öz yurduma qayıdacağam, mütləq!

Zəng vurulmuşdu, amma heç kim yerindən tərpənmirdi...

Həyat bilgisi dərsi başlandı. Mövzu ailə və ailə münasibətləri idi. Müəllim ailənin cəmiyyətdə rolu, ictimai əsası və ailə münasibətləri haqqında danışdı, ailədə qarşılıqlı anlaşma, hörmət və qayğı olmasının uşaqların tərbiyəsində mühüm rolu olduğunu söylədi. Leminin dedikləri hamını, xüsusilə, müəllimi çox heyrətləndirdi:

– Bizdə ailə nikah müqaviləsi əsasında qurulur. Əgər müqavilədə nəzərdə tutulmayıbsa, ailə üzvlərinin bir yerdə yaşaması vacib deyil. Adətən, uşaqlar uşaq şəhərciklərində, böyüklər isə iş yerlərinə yaxın mənzillərdə yaşayırlar. Əvvəldən təyin olunmuş günlərdə ailə üzvləri bir

yerə toplaşaraq vaxt keçirirlər. Amma biz bir-birimizlə hər gün, hər saat, hər dəqiqə əlaqə saxlaya bilirik. Yüksək texnologiyalar buna imkan verir. Mən öz ailəmi çox sevirəm. Atam, anam və qardaşım həyatda mənə ən əziz olan insanlardır. Həmişə onların qayğısını və köməyini hiss edirəm.

İdman dərində qızlar boy sırası ilə düzülərək iki komandaya bölündülər və müəllimin fiti ilə basketbol oyunu başladı.

Oyunun elə ilk dəqiqələrindən Lemi hamını təəccübləndirməyə başladı. Əvvəlcə o, oyunun qaydalarını başa düşməyib topu öz komandasının səbətinə atdı. Səhvini anlayandan sonra isə rəqib komandanın səbətini, demək olar ki, bombardman etdi. Qərribə idi, top Leminin sözüne elə baxırdı ki, elə bil sehlənmişdi. Lemi lap uzaqdan onu düz səbətə tullayır, komandasına dalbadal xallar qazandırır. Onu üzük qaşı kimi dövrəyə alsalar da, mane ola bilmirdilər. Aysel hərdən rəfiqəsini söhbətə tutur, başını qatırdı ki, o birilərə də oynamağa

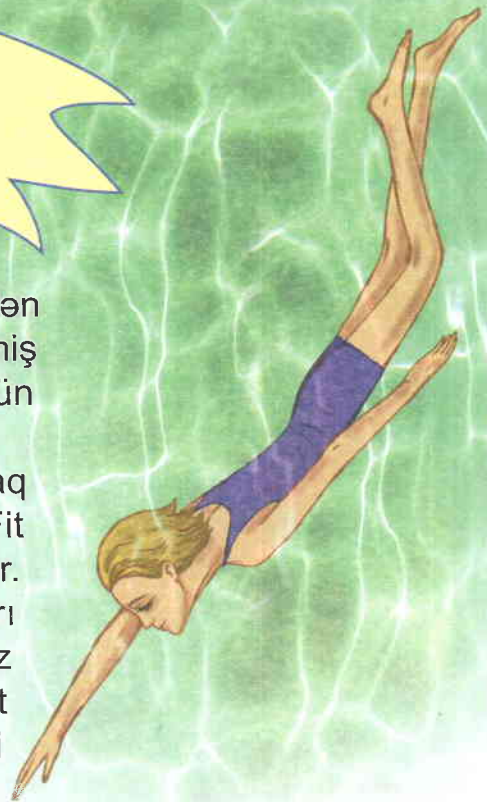
imkan olsun. Oyundan sonra müəllim Lemini çağıraraq basketbolla nə vaxtdan və hansı komandalarda məşğul olduğunu soruşdu. Onun birinci dəfə basketbol oynadığını eşidəndə isə təəccübdən deməyə söz tapmadı.

Yol boyu Aysel məktəbdə baş vermiş hadisələri təfərrüatı ilə Rüstəmlə Kənana danışdı. Uşaqlar xeyli güldülər. Ayrılanda Lemi dedi ki, basketbol oyunu çox xoşuna gəlib. Öz planetinə qayıdanda mütləq bu oyunu öz yoldaşlarına da öyrədəcək.

DÜŞÜN VƏ CAVAB VER

- 1 Lemi hansı dərslərdə iştirak etdi?
- 2 Leminin dediklərindən onun planeti ilə bağlı xoşuna gələnləri və gəlməyənləri söylə. Fikirlərini əsaslandır.

Bazar günü idi. Kənan səhər tezdən evdən çıxdı. O, üzgüçülük üzrə məktəbdə keçirilmiş yarışlarda birinci yeri tutduğundan bu gün məktəblərarası yarışda iştirak edəcəkdi.

Zalda adam çox idi. Aysellə Lemi qabaq cərgədə oturmuşdular. Yarış başladı. Fit verilən kimi üzgüçülər suya atıldılar. Azarkeşlər qışqırır, əllərindəki bayraqları yelləyirdilər. Aysel həyəcanlı halda tez-tez lövhəyə baxırdı. Məsafənin yarısı qət ediləndən sonra aydın oldu ki, Kənan ikinci xətdə üzən oğlandı geri qalır. Hamı həyəcanla yarışın sonunu gözləyirdi.

Lemi yarışa diqqətlə izləyirdi. Dostunun bir qədər geri qalması onu da narahat edirdi. O, gözlərini qərribə şəkildə qıyaraq ikinci xətdə üzən oğlana baxdı. Az sonra oğlan suda qərribə hərəkətlər edərək geri qalmağa başladı. Lemi gözünü ondan çəkdi. Yox, onun öz gücündən sui-istifadə etməyə, yarışın nəticələrinə təsir göstərməyə haqqı yoxdur. Dönüb ətrafındakı uşaqlara və Ayselə baxdı. Onlar Kənanın qalib gəlməsini necə də arzulayırdılar. Bəs ikinci xətdə üzən o oğlan? Məgər o da qalib gəlmək istəmirmi? İndi Lemi nə etsin? Dostuna kömək etsin, yoxsa sakitcə onun uduzmağına baxsın?

Birdən Leminin ağına çox aydın bir fikir gəldi: “Kənan bu cür qalib gəlməyi istəməz, heç vaxt istəməz. Yalançı çempion adı ona gerek deyil”. Bundan sonra Lemi sakitləşərək yarışa axıra qədər izlədi.

Kənan çempion ola bilmədiyinə görə çox pərt olmuşdu. Onu təbrik edənlərə cavab vermirdi. Lemi isə gülümsəyirdi. Hisləri ilə deyil, ağı ilə hərəkət etdiyinə, səhvə yol vermədiyinə görə özündən razı halda gülümsəyirdi.

Ertəsi gün uşaqlar parkda oturub dünənki yarışa müzakirə edirdilər. Lemi dedi:

– Siz nəfəs sistemindən bir qədər düzgün istifadə etmirsiniz, bəzi şeyləri bilmirsiniz deyə daha yavaş sürətlə üzürsünüz.

Kənan ayağa qalxdı:

– Demək belə! Sabah dərsdən sonra üzgüçülük hovuzunda görüşürük! Heç kim gecikməsin!

...Qızlar üçün ayrılmış geyim otağında heç kim yox idi. Lemi və Aysel paltarlarını dəyişib hovuzda getdilər.

Lemi, doğrudan da, çox gözəl və iti üzür, özünü suda balıq kimi hiss edirdi. O, havanı ciyərlərə çəkib mümkün qədər çox saxlamağın üsullarını uşaqlara başa salandan sonra dediklərini əyani göstərmək üçün suyun altına girdi və uşaqlar saniyələri saymağa başladılar.

– ...121, 122, 123...

Uşaqlar Leminin suyun altında bu qədər qalmasından narahat olub hovuzda baş vurdular, Leminin saçından, qolundan yapışaraq suyun üzərinə çıxartdılar.

– Bu nə zarafatdır?! – deyə Rüstəm qışqırdı. – Dəli olduq, elə bildik ki, suda batmışan!

Bir azdan bu həyəcan unuduldu. Uşaqlar xeyli oynayıb əyləndilər. Bir saatdan sonra gülə-gülə hovuzdan çıxıb geyim otaqlarına yollandılar. Az sonra üzə çıxan həqiqət onların hər birini şoka saldı: Leminin saati yerində yox idi! Onu çantanın cibindən oğurlamışdılar!

Aysel hovuzun bir tərəfində üzən qızları kənara çağırırdı. Söhbət cəmi üç dəqiqə çəkdi.

– Onlar saat barədə heç nə bilmirlər, – deyə Lemi qətiyyətlə bildirdi. – O biri dəstəyə yaxınlaşaq.

Onun intuisiyasına inanan dostları hovuzda enməyə hazırlaşan qızlara yaxınlaşdılar. Aysel geyim otağından saat oğurlandığını deyəndə qızların çoxu hiddətləndi:

– Əşyalarımız oradadır, gedib axtara bilərsiniz, – deyə qızlardan biri etinasız halda geyim otağını göstərdi.

Qız hovuzda enmək istəyəndə Lemi onun biləyindən yapışdı:

– Mən hər şeyi bilərəm, saati sən götürmüşsən!

– Geyim otağına gedib çantaları yoxlayın! – Rüstəm təklif etdi.

– Ehtiyac yoxdur! – üzündə soyuq bir ifadə olan Lemi dedi. – Saat bu

otaqda deyil. **1**

– Necə? Bəs haradadır?

O, gözlərini həmin qızın gözlərinə dikərək yavaş-yavaş onun qarşısına keçdi, üzübüz dayandı:

– Sən saati kiməsə vermişsən! Kimə?

Onun gözlərindən çıxan qırmızı qığılımlar qızı sarsıtdı. O, Leminin getdikcə böyüyən göz bəbəklərində özünü gördü. Otağa necə qayıtdığını, saati necə götürdüyünü film seyr edən kimi seyr etdi. Qız qorxu və

dəhşət içində arxaya çəkilib divara yapışdı, dil-dodağı əsə-əsə danışdı:

– İlqar məni məcbur elədi, 9^b-dəki. **2**

– Mən onu gördüm! – deyərək Rüstəm tələsik qabağa gəldi. – Biz gələndə Səlimlə birlikdə burada idi.

...İlqar onları görəndə özünü itirdi, amma saati götürdüyünü boynuna almadı. Qaçmağa cəhd edərkən Kənan onun qarşısını kəsdi. Onu divara tərəf sıxışdırdılar. İlqar həm Rüstəmdən, həm də Kənandan boyca hündür olsa da, iki nəfərin öhdəsindən gəlməyin asan olmadığını bilirdi. Rüstəm eynəyini çıxarıb cibinə qoyanda o, vəziyyətin ciddi olduğunu bir daha anladı, yumruqlarını düyünləyərək yavaş-yavaş arxaya çəkilməyə başladı. Birdən onun gözləri Kənanla Rüstəmin çiyinləri arasından ona zillənmiş, arabir qızaran yaşıl bəbəklərə sataşdı. İlqarın rəngi ağardı, nitqi tutuldu, nəsə kəkələdi. Kənanla Rüstəm başlarını döndərəndə Lemini aralarında gördülər. O, heç bir söz söyləmədən əlini İlqara tərəf uzadıb ovcunu açdı. İlqar sözəbaxan uşaqlar kimi kəmərinin altında gizlətdiyi saati çıxarıb onun ovcuna qoydu. Qız ləngimədən saati qoluna keçirdi və dostları ilə bərabər ondan uzaqlaşdı. Nə baş verdiyini hələ də anlamayan İlqar yerindən tərpənmədən gözlərini döyürdü. Birdən çənəsinə dəyən yumruqdan tamamilə özünə gəldi. Rüstəm əllərini bir-birinə çırparaq eynəyini çıxarıb gözlərinə taxdı və qaçıb dostlarına çatdı. Onlar gözdən itdilər.

6 VİRTUAL ƏLAQƏ

...Telefonun səsi təzəcə yuxuya getmiş Kənanı diksindirdi.

– Mənəm, Rüstəm! Yatırdın?

– Əlbəttə! Bura bax, filosof, yoxsa yatmağı da tərgitmisən?

– Bilirsən nə olub? Mən onlarla, Leminin planetindən olanlarla əlaqə yaratmışam!

– Nə?! Yuxu görmüsən, yəqin!

– Yuxu nədir, tam ciddiyəm. İnanmırsansa, dur kompyuteri aç.

Kənan yavaşca kabinetə keçib işığı yandırdı və kompyuteri qoşdu. Telefon onun qulağında idi, Rüstəmin bir dəqiqə belə dayanmadan üyüdüb tökdüklərinə qulaq asırdı:

– Əvvəlcə mən yadplanetlilərlə bağlı saytlara girib baxdım, öyrəndim ki, yadplanetlilərlə nə vaxtsa ünsiyyətdə olanların cəmiyyəti və öz saytı var. Onlar bir-biri ilə əlaqə saxlayır, təəssüratlarını bölüşürlər. Mən də o sayta üzv oldum. Yazdım ki, yadplanetli bir qızla tanış olmuşam.

– Nə?! Heç bilirsən neyləmişən? Sən bizi satmışsan ki! Biz Leminin kim olduğunu hamıdan gizlədirik, sən isə lovğalanıb bütün dünyaya bu barədə car çəkmisən.

– Mən başqa adla qeydiyyatdan keçdim.

– Axmaq! İstəyirsən adını yüz dəfə dəyişdir. Səni iki dəqiqəyə tapıb divara dirəyəcəklər, bütün bildiklərini deyəcəksən.

– Narahat olma, mən adamsatan deyiləm. Elə bir şey olsa, deyərəm ki, hər şeyi özümdən uydurmuşam.

Kənan Rüstəmin göndərdiyi faylı açıb baxdı:

– Mən yadplanetli qızla tanış olmuşam. Gözləri yaşılıdır. İlk baxışdan bizdən heç nə ilə fərqlənmir. Bizim kimi danışır, gülür, yaşayır. R-M.

– Yadplanetli yaşıl gözlü qızla maraqlanıram. Lütfən, E-Mailimə yazıb cavab verməyinizi İstərdim. 1667663.

Kənan duruxdu: monitordakı fərqləndirilmiş hərflər Leminin adını əmələ gətirirdi. Yoxsa Rüstəm haqlı idi? Bəs sondakı rəqəmlər nəyi göstərirdi?..

...Birinci dərsin başlanmasından on dəqiqə keçmişdi. Sınıfın qapısı cırıldayıb açıldı və çantasını qucaqlayıb tutmuş Rüstəm günahkar görkəmlə içəri girdi. Onun köynəyinin yaxası əyilmiş, ayaqqabılarından birinin bağı açıq qalmışdı. Uşaqlar gülməyə başladılar. Rüstəmin bu halı müəllimi də təəccübləndirdi. O keçib yerində oturdu.

– Təzə nə xəbər? – deyə Kənan pıçıldadı.

– Bütün gecəni o rəqəmlərin üstündə baş sındırmışam, sorğu kitablarını, İnterneti axtarmışam, bir şey çıxmayıb. Amma dəqiq bilirəm ki, onların nəse bir mənası var. Məsələn, planetlərarası məsafəni göstərə bilər, ya da sürət...

Dərs qurtaran kimi Kənanla Rüstəm Aysel də götürüb parka, Leminin yanına tələsdilər. Çatan kimi Rüstəm rəqəm barədə xəbər aldı.

– 1667663? – deyə Lemi təəccüblə soruşdu, – bu ki Kanın telefon nömrəsidir. Siz bunu haradan bilirsiniz?

Uşaqlar sevinclə əllərini bir-birinə vurdular. Aysel Lemini qucaqladı:

– Gedək, sənə sürprizimiz var!

Uşaqlar tələsik evə yollandılar. Kolların arxasından çıxan İlqar təəssüflə onların arxasınca baxdı. Skamyaya tərəf dönəndə heyrətdən bir müddət yerində donub qaldı: kosmik fəzanın xəritəsi Rüstəmin qeydləri ilə birlikdə skamyanın üstündə qalmışdı...

Evdə Lemiyə internetdəki yazışmanı göstərəndə o:

– Bu, Kandır! – deyə həyəcanla qışqırdı. – Ona cavab yazmaq lazımdır!

Xeyli götür-qoy edəndən sonra Rüstəm belə bir cavab hazırlayıb yolladı:

OK! Hər şey **A**ydındır. **N**ə sözünüz olsa, yazın. 1667667.

Rəqəmlər Leminin telefon nömrəsini göstərirdi. Çox keçmədi ki, Rüstəmin səsi evi başına götürdü:

– Cavab gəldi! Mənə cavab gəldi!

Hamı intizarla monitora baxır, səhifənin açılmasını gözləyirdi. Nəhayət, mətn göründü:

Hər şey hazırdır. Yaxın günlərdə səfərə çıxacağıq. Dəqiq vaxtını əvvəlcədən xəbər verəcəyəm.

Üç gün keçmişdi. Rüstəm naməlum obyektə yenə yazsa da, heç bir cavab almamışdı. Uşaqlar intizarla gözləyirdilər.

Kənanın valideynləri həftəsonu istirahət etmək üçün uşaqları şəhər kənarına apardılar. Lemi də onlarla getdi.

Gün tez gəlib keçdi. Axşam düşdü. Hava sərinlədi. Göyün üzü aydın və təmiz idi. Süd yolu, Böyük Ayı bürcü, Kiçik Ayı bürcü aydın görünürdü.

– Lemi, sənın planetin haradadır, görəsən?

– Buradan yalnız ulduzlar görünür, planetləri isə görmək mümkün deyil.

– Düzdür, – deyə Kənan əlavə etdi. Biz adi gözlə yalnız öz qalaktikamıza aid olan planetləri – Yer kimi Günəşin başına dolanan planetləri görə bilirik.

Sonra onlar Aya baxdılar.

– İnsanlar Ayda olmuşlar, – Kənan bu barədə oxuduqlarını yadına saldı. – Ayın cazibə qüvvəsi Yerinkindən altı dəfə azdır.

Birdən Leminin gözləri parıldadı, Ayselə yaxınlaşıb dedi:

– Hoppan görüm! Bacardığın qədər hündürə hoppan!

Aysel çiyinlərini çəkib hoppandı.

– Bax, Ayda olsan, sən bundan altı dəfə hündürə hoppanarsan.

Kənan da hoppandı:

– Əla olar! Ayda lap sirkdəki akrobatlar kimi hoppana bilərik!

Hər üçü hoppanmağa başladı.

– Biz orada kenqurular kimi hoppana-hoppana qaçarıq!

...Daha iki uzun gün gəlib keçdi. Uşaqlar dərstdən çıxandan sonra Kənan ilə gedib kompyuteri qoşaraq bir məlumat olub-olmadığını yoxlayırdılar. Birdən Rüstəmin qışqırtısı evi başına götürdü:

– Uşaqlar!!! Cavab gəldi! Mənə cavab yazdılar! Baxın!

1667663 artıq səfərə çıxmışdır. Bu gün saat 20:00-da həmin yerdə gözləyəcək.

– Yəqin ki, Lemi ilə ayrıldıqları yeri nəzərdə tutur, axı o, Yer planetində başqa yer bilmir.

– Cavab yazmaq lazımdır.

Məsləhətləşib belə yazdılar:

1667667-yə hər şey aydındır. 20:00-da düşdüyü yerdə olacaq.

Bundan sonra hər üçü Lemiyə baxdı; onun gözləri sevinclə parlayırdı. Kənan dedi:

– Atama hər şeyi danışmaq istəyirəm. O, bizə inanmalı, Lemini yola salmağa kömək etməlidir. Başqa cür ola bilməz!

Onlar oturub bir daha hər şeyi müzakirə etdilər. Ən xırda detalları belə nəzərə alıb plan cızdılar.

Aysel birdən soruşdu:

– Lemi, sən bizim planetə düşməyinə peşman olmamısan ki?

– Yox, əlbəttə yox! Mən Yer planeti, Yer insanları ilə tanış oldum, sizin kimi dostlar qazandım. Bundan sonra həmişə biləcəyəm ki, mənim Kainatda, Yer planetində dostlarım var. Sizi heç vaxt unutmayacağam. Mən sizi çox sevirəm. Nə yolla olur-olsun sizdən xəbər tutacağam.

– Biz də səni unutmayacağıq. Sənə rast gəldik, çox şey öyrəndik.

– Mən də sizdən öyrəndim.

– Doğrudan? Lemi, sən bizdən nə öyrəndin?

– İnsanları sevməyi, qayğı göstərməyi, kömək etməyi öyrəndim.

Mənim planetimdəki insanlar bir-birinə qarşı daha etinasız və soyuq durlar. Onlar həmişə ədəb-ərkan gözləsələr də, bir-birinin hislərinə biganədirlər. Mən sizin kimi olmağa çalışacağam, onlara nümunə göstərəcəyəm.

– Lemi, biz, Yer insanları öz səhvlərimizi düzəldəcəyik. Mən inanıram ki, bizim planetimiz milyon illər yaşayacaq, çiçəklənəcək, onun gözəl, təmiz havası olacaq. Bax görərsən, çox tez bir zamanda bizim planetimiz cənnətə çevriləcək!

8 VİDA

Rüstəm evə çatan kimi öz otağına keçib kitab rəflərinin qarşısında dayandı. Yer kürəsi, təbiət və cəmiyyət haqqında bir neçə kitab seçdi. O, kitablara baxa-baxa öz-özünə danışdı:

– Daha nə? Daha nə onlar üçün maraqlı ola bilər? İnformasiya ötürməliyik, belə fürsət həmişə ələ düşmür.

O, Lemiyə vermək üçün daha bir neçə kitab seçib bağlama

düzəltdi... **1**

Kənan isə bu vaxt evdə atasını gözləyirdi. Qapının zəngi çalındı. Atasını içəri girən kimi Kənan özünü toplayıb olanları başdan-ayağa atasına danışdı. Atasını Kənanın inanmadı, amma oğlunun aciz görünməsinə baxıb halına acıdı, yanında oturub saçlarını qarışdırdı:

– Yaxşı, de görüm, məndən nə kömək istəyirsən?

– Ata, bu gün Lemi öz planetinə qayıtmalıdır. Kosmik gəmidə onun dalınca gələnlər axşam saat səkkizdə şəhər kənarında bir yerdə onu gözləyəcəklər. Cəmi bir neçə saat vaxtımız var, biz onu yola salmalıyıq. Bizi maşınla apararsan?

Atası fikrə getdi. Kənan intizarla onun üzünə baxırdı.

– Hə, Kənan! Bütün bunların cəfəngiyat olduğunu sənə sübut etmək üçün başqa yol yoxdur! Gedək, görək!

Artıq saat 06³⁰ idi. Kənan sevincək Rüstəmə zəng vurub işlərin qaydasında olduğunu dedi.

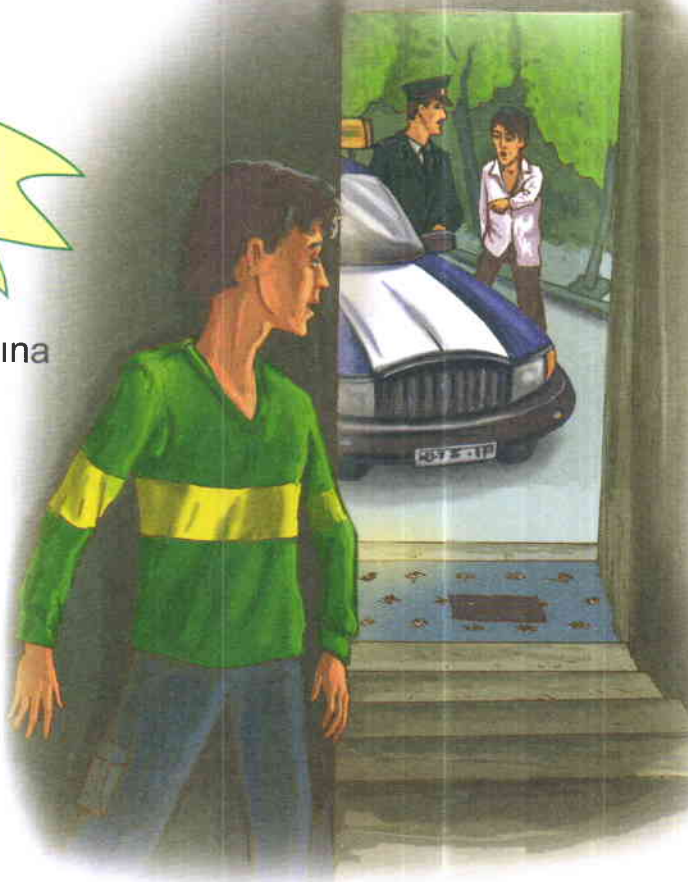
Onlar aşağı düşəndə Rüstəm xəbər verdi ki, həyətdə polis maşını dayanıb. İlqar da oradadır.

Kənan boylanıb baxan kimi polis nəfərlərindən birini tanıdı:

– Bu ki İlqarın atasıdır! Onu məktəbdə görmüşəm. **2**

Uşaqların davranışı atanı təəccübləndirdi. O, nə üçün gizləndiklərini heç cür başa düşməsə də, pıçıltı ilə soruşdu:

– Polisdən nə üçün gizlənirik ki? Bir pis iş görmüşük?

– Ata, onlar Lemini axtarırlar!

– Nə danışırısan? Niyə?

– Firsətdir! Onlar bloka girdilər! – Kənan əli ilə getmək işarəsi verdi.

Maşın həyətdən çıxdı. Yolu göstərmək üçün qabaqda oturmuş Kənan qarşıdan gələn iki polis maşınını görcək qışqırdı:

– Əyilin aşağı! Polislər!

Uşaqlar mümkün qədər aşağı yatıb gizləndilər. Ata onlara baxıb dodaqaltı gülümsədi. O, bütün bunları oyun sayır və özünü də bu oyunun iştirakçısı hesab edirdi. Polis maşınları onların qarşısından keçib həyətə buruldu.

Nəhayət, maşın şəhərdən çıxdı. Kənan da, arxada bir-birinə sıxılıb oturmuş uşaqlar da rahat nəfəs aldılar. Həyəcanını gizlədə bilməyən Leminin gözü qolundakı iri saatda idi. O, signal gözləyirdi, Kanla danışsaydı, rahat olardı. Signal gəlməyibsə, demək, onlar hələ Yer kürəsinə yaxınlaşmayıblar.

Maşın böyük, boz torpaqlı bir ərazidə dayandı.

– Buradır, – Lemi əli ilə göstərdi, – mən paraşütlə buraya düşmüşdüm!

Uşaqlar maşından çıxdılar. Birdən Leminin qolundakı saatın işıqları yanıb-sönməyə başladı. Hamı sevinclə qışqırdı. Daha da sıxlaşıb saata baxmağa başladılar: dairəvi şəkildə düzölmüş rəngli işıqlar növbə ilə yanıb-sönürdü. Kanın səsi hamının intizarına son qoydu:

– Lemi! Lemi!

Xorla qışqırdılar:

– Eşidirik!

– Lemi! Haradasan?

– Düşdüyüm yerdəyəm! Sizi gözləyirəm!

– Biz Yerə yaxınlaşmışıq! Səni götürmək üçün özüm aşağı enəcəyəm!

Kənan maşına söykənib dalğın halda dayanmış atasının tərəddüdündə olduğunu, heç bir şey danışmadığını görüb ona yaxınlaşdı:

– Ata, sən hələ də inanmırsan?

– Bilmirəm, Kənan, mən heç nə başa düşmürəm. **3**

Uşaqlar göyə baxdılar, səmada heç nə görünmürdü. Rüstəm dedi:

– Mən hökmən mühəndis-konstruktor olacağam. Başqa planetlərə uçan kosmik gəmini özüm düzəldəcəyəm. Biz sənə qonaq gələcəyik, Lemi, mütləq gələcəyik!

Saatın işıqları yenə yanıb-söndü:

– Lemi! Mən sizi görürəm, Lemi!

– Kan! Mən dostlarımla bir yerdəyəm!

Hamı yuxarı baxdı. Göyün bir hissəsi işıqlanmağa başladı, sonra elə parlaq oldu ki, artıq ona baxmaq mümkün olmadı. İşığın ortasından çıxan kiçik bir obyekt yavaş-yavaş Yerə enərək onlardan bir qədər aralıda dayandı. Bu heyrətamiz obyektin hər tərəfində işıqlar yanıb-sönürdü. Aysel Lemiyə tərəf döndü. Qızlar qucaqlaşdılar. Sonra hamı bir-bir Lemini qucaqlayıb görüşdü, göz yaşları bir-birinə qarışdı. Lemi heyrət içində donub qalmış ataya baxıb gülümsədi:

– Yalan söylədiyimizə görə bizi bağışlayın.

– Bilmirəm nə deyim, bəlkə də, düz eləmisiniz, – fikirli halda söyləyən ata Leminin başını qucaqlayıb alnından öpdü, sonra diqqətlə gözlərinə baxdı. – Bu gözlərdən o qədər şey oxumaq olardı ki! Heyif ki, biz –

Yer sakinləri hələ bunu bacarmırıq, biz zəifik... **4**

Lemi çantasını Kənanın alıb çiyinə keçirdi. Sonra saatını qolundan açıb uşaqlara uzatdı:

– Bunu sizə bağışlayıram, götürün!

O, yavaş-yavaş uzaqlaşdı. Son dəfə əli ilə «sağ ol» edərək onu gözləyən obyektə tərəf getdi və avtomatik açılan qapıdan içəri daxil olub gözəndən itdi.

– Le - mi - i !!!

Ayselin cingiltili səsi ürəklərdə əks-səda verdi. Obyektin işıqları gücləndi, Yerdən azacıq qalxıb göydən asılı vəziyyətdə dayandı, sonra birdən sürətlə yuxarı qalxdı. Leminin saati 20⁰⁰-ı göstərdi və uzun signal verəndən sonra yanıb-sönərək susdu.

...Onlar əl-ələ tutaraq

Leminin arxasınca göyə baxırdılar. Uşaqların nələr hiss etdiyini təsvir etmək çətindir.

Onların qəlbi şirin xatirələrlə, böyük arzularla, gələcəyə inamla dolu idi... Onlar Leminin planetini tapacaqlar, hökmən tapacaqlar... Onu tanımaq çətin deyil, axı o, Yer küresinə oxşayır...

Reyhan Yusifqızının "Yaşıl gözlü qız" əsəri əsasında işlənmişdir.

Rafiq İsmayilov
Solmaz Abdullayeva
Dilruba Cəfərova
Xanım Qasımova

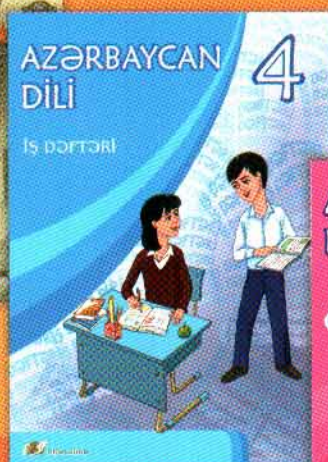
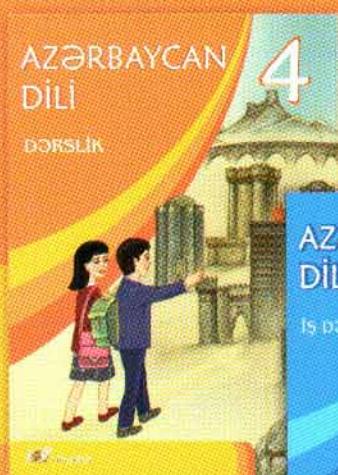
AZƏRBAYCAN DİLİ

Ümumtəhsil məktəblərinin
4-cü sinfi üçün dərslik
Bakı, "Altun Kitab", 2011

Nəşriyyatın ünvanı:
AZ1130, Bakı, Ə.Naxçıvani küçəsi, 15A
Telefon: (+99412) 562 69 86; 562 69 88
www.altun-kitab.com

Çapa imzalanıb 15.07.2011. Kağız formatı 57x82 1/8
Fiziki çap vərəqi 28,00. Tirajı 116000 nüsxə.

6.00 AZN

**AZƏRBAYCAN
DİLİ**

DƏRS LİK

4